

Istanbul Arel University
Graduate School
Journal of
Interdisciplinary
Innovation Studies

İstanbul Arel Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Disiplinlerarası Yenilik
Araştırmaları Dergisi

Cilt/Volume 2 Sayı/Issue 1 2022

ISSN 2791-609X

Editörden...

İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi olarak üçüncü sayımızla siz değerli okurlarımızın ve bilim camiasının karşısına çıkmamızın heyecanı ve mutluluğunu yaşıyoruz.

Bu sayımızla birlikte 2022 yılının ilk sayısını yayımlamış oluyoruz. Yayın hayatına başladığımız 2021 yılından bu yana dergimiz birçok önemli süreçlerle birlikte ismiyle de uyumlu olarak değişim ve yenilik geçirmiştir. 2022 yılından itibaren dergimiz TÜBİTAK ULAKBİM tarafından sunulan DergiPark'ta yer almaya başlamıştır. Makalelerin barındırılması ve tüm akademik yayın yönetim süreçleri bu platform üzerinden devam ettirilmektedir. Bununla birlikte yayımlanan tüm makaleler dergi internet sitemiz üzerinden de tüm kullanıcıların erişimine açık olarak yayımlanmaktadır.

Dergimiz uluslararası bir indeks olan Google Akademik'te taranmaktadır. Dergimizin diğer indekslerde de yer alması noktasında önemli çaba sarf ettiğimizi siz değerli okurlarımıza duyurmaktan mutluluk duymaktayız. Bununla birlikte dergimizin bu süreçte önemli bir akademik indeks olan TRDizin'e başvurusu yapılmıştır. Dergimizin TRDizin süreci halen devam etmektedir. Konuyla ilgili sonucu heyecan ile beklerken alacağımız haber ve gelişmelerden siz değerli yazar, hakem ve okurlarımızı bilgilendireceğimi bildirmek isteriz.

Üçüncü sayımızda Mühendislik, Sağlık ve Sosyal alanlarının çeşitli bilim dallarında olmak üzere 7 araştırma makalesi ve 1 derleme makalesi ile karşınıza çıkıyoruz. Bu sayımızda desteklerini eksik etmeyen siz değerli araştırmacılarımıza ve makalelerin kalitesinin artırılması noktasında önemli yeri olan tüm hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.

Yaşar ve diğ. [1] çalışmasında 7 Katlı betonarme bir binada farklı temel boyut ve tiplerinin yapı davranışına etkisini belirlemeye yönelik bir çalışma ortaya koymuştur. Bu amaçla, mevcut betonarme binaların karakteristiklerini dikkate alan farklı rijitlikteki zeminler üzerinde farklı temel tip ve boyutlarına sahip 26 farklı bina türü yapı dikkate alınmıştır. Binaların analizi için üç boyutlu analiz SAP2000 programını kullanmıştır. Binaların yatay dayanım, periyot ve yer değiştirme taleplerinin ankastre modele göre değişimini inceleyerek hasar değerlendirilmesi yapmıştır. Elde edilen sonuçlar periyot ve yer değiştirme değerlerinde yaklaşık olarak %15 artış olacağını, zemin rijitliği açısından elverişsiz koşullarda bu artışın %82'ye ulaşması ulaşabileceğini vurgulamışlardır. Farklı temel durumlarının hasar dağılımı üzerindeki etkisini %10, yatay dayanım üzerinde ise yönetmeliğe uyumlu temel boyutlarında %2 civarında olduğunu belirlemişlerdir.

Göray ve Peker [2], ülkemizde ve dünyada sağlığın önemine işaret ederek kan ve kan ürünlerine duyulan ihtiyacın önemli ölçüde arttığını ifade etmiştir. Kan ihtiyacının karşılanması noktasında Türk Kızılay'ı, kan bankaları ve hastanelerin yaptığı çalışmalar dikkati çekmiş ve bu kurum/kuruluşlarda kullanılan tüm ekipmanların düzenli bir cihaz kalibrasyonunu yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Bununla birlikte kan bankalarının ve kan merkezlerinin kan ürünlerine olan talepleri karşılayabilmesi için fazla stoğun önemine ve olası kan bozulmalarını engelleyici politikaları geliştirilmesinin gerekliliği ifade etmiştir. Göray ve Peker ayrıca kan ürünlerine olan ihtiyacın yanı sıra kan transfüzyonu (aktarımı) önemli bir sağlık uygulaması olduğuna işaret ederek bağışçılardan alınan kanın alıcıya nakledilmesine kadar geçen tüm aşamaların çok dikkatli bir biçimde yönetilmesi gerektiğine işaret etmişlerdir.

Güzel [3] okuduğunu anlamada okuma alıştırmalarının önemi vurgulamak amacıyla bir çalışma yürütmüş ve bir dizi okuma etkinliği uygulamıştır. Bu amaçla Türkiye'de üniversite öğrencilerinden oluşan bir grubu ele almıştır. Yapılan araştırmada okuma etkinliklerinin işlevi ele alınmış ve okuma öncesi ve sonrası etkinlikler yoluyla öğrencilerin okuduğunu anlamalarının geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. Güzel, okuma öncesi ve sonrası yapılan etkinliklerinin sonucunda öğrencilerin okuma yeterliliklerini olumlu anlamda güçlendiğini ifade etmiştir.

Aynagöz ve Acer [4] teknolojinin gelişimiyle birlikte hem insan hayatında hem de ticari faaliyetlerdeki değişime vurgu yapmış ve e-ticaretin sağladığı avantajlarla birlikte yarattığı sorunlara da değinmiştir. Bu amaçla e-ticaret sektöründeki kayıt dışılığın sebeplerini ve sonuçlarını araştırarak bu sektördeki kayıt dışılığın ortadan kaldırılması için nelerin yapılması gerektiğini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu amaçla nitel bir yöntem olan yarı yapılandırılmış görüşmeler yöntemi kullanılarak sektörde uzman kişilerden görüşler alınmıştır. Yapılan çalışma sonucunda sektördeki en önemli sorunların yüksek komisyon oranları, alt yapı ve denetim eksikliği olduğunu tespit etmişlerdir. Bu durumda vergiler üzerinde etkisi olduğunu ve devletin ciddi zarara uğradığını tespit etmişlerdir.

Altınova [5] 1980'li yılların şiirinin temsilcisi olan Nilgün Marmara'yı ve onun imge dünyasındaki renklerin kullanımını ve şair için önemi belirlemeye çalışmıştır. Bu amaçla "Daktiloya Çekilmiş Şiirler" adlı eserini incelenmiş ve fişleme metodunu kullanılarak kullanılan renkleri sınıflandırmıştır. Eldeki veriler ışığında Nilgün Marmara'nın renk dünyası metinler arası ve bağlamsal yöntemiyle belirlenmeye çalışılmıştır.

Dora [6] çalışmasında 19. yüzyılda Paris'te yaşamış fotoğrafçı, baloncu, öykü yazarı, karikatürist, illüstratör ve gazeteci Gaspard-Felix Tournachon Nadar'ın yaşam öyküsünü incelemiştir. Yazar çalışmasında kavramsal çerçeveyi Walter Benjamin'in "Baudelaire'de Bazı Motifler Üzerine", "XIX. Yüzyıl'ın Başkenti Paris" ve "Charles Baudelaire:

Kapitalizmin Yükseliş Çağında Bir Lirik Şair” adlı çalışmaları ve Georg Simmel’in modernite çözümlemeleri üzerinden ele almıştır. Bu amaçla 19. yüzyıl Avrupa’sındaki kültürel yapıyı ve dönemin sanatçıları ve bu sanatçılarla olan ilişkilere bakılmıştır. Çalışmanın sonucunda para ekonomisine uyum sağlamaya çalışan Felix Nadar’ın sanatçı kimliğini kaybetmeden ticari ve sanatsal çalışmalarını nasıl sürdürebildiği gösterilmiştir.

Akdemir ve diğ. [7] tarafından yapılan çalışmada yöneticilerin, liderlik görevlerine ilişkin algılarının demografik parametrelerle arasında bağlantının var olup olmadığını öğrenmek ve liderlik beklentilerini ortaya koymak amacıyla, farklı sektörlerde çeşitli pozisyonlarda yöneticilik yapan en az lise mezunu farklı yaş ve cinsiyetten toplam 383 yönetici ile anket uygulaması yapılmıştır. Yapılan araştırma sonuçları incelendiğinde liderlik görevlerinin kavramsal ve sosyal algısının cinsiyete göre farklılık göstermediği belirlenmiştir. Ayrıca yapılan test sonucuna göre yaş, eğitim, çalışma yılı, çalışılan örgüt kategorisi, yönetim kademesi değişkenlerine göre ilişki bulunamamıştır. Çalışmada liderliğin kavramsal algısının sektöre göre farklılık gösterebildiği ancak liderlik görevlerinin sosyal olarak algılanmasında sektöre göre farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Çevik [8] çalışmasında Emily St. John Mandel’in Station Eleven adlı romanını konu edinmiştir. Yazar, bir salgın hastalık dönemini konu alanda romanda umut ve ütopya incelmesine girerek, kıyamet sonrası insanların yaşayabileceklerini ve toplumda meydana gelen çöküşü bütün çıplaklığıyla ortaya koyarak romanın salgın hastalık döneminde toplumdaki değişimi nasıl ele aldığını göstermeye çalışmaktadır.

Gelecek sayılarımızda yeniden görüşmek dileğiyle sağlık, mutluluk, esenlik ve bilim dolu bir yıl geçirmenizi dileriz.

Doç. Dr. Mehmet PALANCI
İnşaat Mühendisliği Öğretim Üyesi
Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi
Editör
30 Ocak 2022

Kaynaklar

- [1] Yaşar N, Tanrıverdi B, Özmen HB. “7 katlı betonarme bir binada farklı temel durumları ve zemin rijitliğinin yapı davranışına etkisi”. *Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-14, 2022.
- [2] Göray M ve Peker S. “Kan ve kan ürünleri hizmetleri yönetimi”. *Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 15-28, 2022.
- [3] Güzel S. “The importance of reading activities in reading comprehension”. *Journal of Interdisciplinary Innovation Studies*, 2(1), 29-34, 2022.
- [4] Aynagöz A ve Acer A. “E-ticarette kayıt dışılık ve kayıt dışılığı azaltmaya yönelik çözüm önerileri”. *Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 35-51, 2022.
- [5] Altınova M. “Nilgün Marmara’nın şiirlerinde renk sembolizmi”. *Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 52-61, 2022.
- [6] Dora S. “On Dokuzuncu Yüzyılda Bir Bohem: Fotoğrafçı ve Baloncu Felix Nadar”. *Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 62-77, 2022.
- [7] Akdemir A, Tankişi S, Aktaş Ö, Yıldız B ve Öztürk H. “Yöneticilerin, Liderlik Görevlerine İlişkin Algılarının Çeşitli Sektörler Bağlamında Araştırılması”. *Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 78-89, 2022.
- [8] Yıldırım Ç. ““Survival is insufficient”: Post-apocalyptic vision in Mandel’s pandemic novel Station Eleven”. *Journal of Interdisciplinary Innovation Studies*, 2(1), 90-94, 2022.

İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi

Cilt/Volume 2 Sayı/Issue 1 2022

ISSN 2791-609X

Dergi Yayın Kurulu/Editorial Board

Sahibi/Owner

İstanbul Arel Üniversitesi Adına/On Behalf of Istanbul Arel University

Rektör/Rector

Prof. Dr. Ahmet Ercan GEGEZ

Koordinatör Editör/Coordinator Editor

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü/*Director of Graduate School*

Prof. Dr. Ali AKDEMİR, İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye

Baş Editör/Editor in Chief

Doç. Dr. Mehmet PALANCI, İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye

Yardımcı Editörler/Associate Editors

Dr. Öğr. Üyesi Gözde ZEYTİN ÇAĞRI, İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Berna DOĞAN, İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye

Alan Editörleri/Section Editors

Alan ve ada göre alfabetik sırayla/Section and names in alphabetical order

Fen–Edebiyat/Science and Literature

- Prof. Dr. Duran ÇAKMAK İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey
- Dr. Öğr. Üyesi Halit ALKAN Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
Mardin Artuklu University, Turkey
- Prof. Dr. Hayati TÜFEKÇİOĞLU İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey
- Prof. Dr. Muhammet Nur DOĞAN İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey
- Doç. Dr. Mustafa BENER İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Istanbul University, Turkey
- Doç. Dr. Özlem TARI İLGİN İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey

Güzel Sanatlar/Fine Arts

- Doç. Dr. Ceyhun BERKOL İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey
- Dr. Öğr. Üyesi Simge YÜCEEL DİNÇ İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey
- Dr. Öğr. Üyesi Turan ASAN İstanbul Ayyansaray Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Ayyansaray University, Turkey

İktisadi ve İdari Bilimler/*Economics and Administrative Sciences*

- Prof. Dr. Ayşe AKYOL İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey
- Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye
Mugla Sıtkı Kocman University, Turkey
- Prof. Dr. Nazan YELKİKALAN Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye
Canakkale Onsekiz Mart University, Turkey
- Dr. Öğr. Üyesi Volkan HACIOĞLU İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Istanbul University, Turkey
- Doç. Dr. Volkan TATAR İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey
- Doç. Dr. Yağmur ÖZYER AKSOY İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey

İletişim/*Communication*

- Dr. Öğr. Üyesi Hasan YAMAN İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Türkiye
Istanbul University-Cerrahpasa, Turkey
- Doç. Dr. Mehmet Murat MENGÜ İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey
- Doç. Dr. Mehmet YAKIN İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey

Mühendislik–Mimarlık/*Engineering–Architecture*

- Dr. Öğr. Üyesi Fatma Ceyda GÜNEY Haliç Üniversitesi, Türkiye
YÜKSEL *Haliç University, Turkey*
- Dr. Öğr. Üyesi Gülferah İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
ÇORAPÇIOĞLU *Istanbul Arel University, Turkey*
- Doç. Dr. Haşim Özgür TABAKOĞLU İzmir Bakırçay Üniversitesi, Türkiye
Izmir Bakircay University, Turkey
- Prof. Dr. Hızır ÖNSOY İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey
- Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Timuçin İNCE İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey
- Dr. Öğr. Üyesi Oben DAĞ İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey
- Prof. Dr. Nurdan ÇOLAKOĞLU İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey
- Dr. Öğr. Üyesi Mahmut PEKEDİS Ege Üniversitesi, Türkiye
Ege University, Turkey

Sağlık Bilimleri/*Health Sciences*

- Dr. Öğr. Üyesi Ayda KEBAPÇI Koç Üniversitesi, Türkiye
Koc University, Turkey
- Dr. Öğr. Üyesi Cem ERÇALIK İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey
- Prof. Dr. Enver DURAN İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey
- Dr. Öğr. Üyesi Esmâ Nur OKATAN İstinye Üniversitesi, Türkiye
Istinye University, Turkey
- Dr. Esra ALBAL Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Türkiye
Erenkoy Mental and Nervous Diseases Training and Research Hospital, Turkey

İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi**

Cilt/Volume 2 Sayı/Issue 1 2022

ISSN 2791-609X

Dr. Gizem Şahin BAYINDIR İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Türkiye
Istanbul University-Cerrahpasa, Turkey

Prof. Dr. Hikmet KOÇAK İstinye Üniversitesi, Türkiye
Istinye University, Turkey

Prof. Dr. Mustafa Cem UZAL İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey

Prof. Dr. Yıldız İYİDOĞAN İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Istanbul Arel University, Turkey

Yayın Koordinatörleri/Publication Coordinators

Doç. Dr. İsmail Cengiz YILMAZ

Prof. Dr. Metin ATEŞ

Dr. Öğr. Üyesi Kemal Ferit ÇETİNTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Ülger BULUT KARACA

Yazı İşleri Müdürü/Editorial Manager

Arş. Gör. Melda ÖZDEMİR

Sekretarya ve Lojistik/Secretariat and Logistics

Arş. Gör. Serhat POLAT

Arş. Gör. Merve KÖSE

Arş. Gör. Uzay Geysu YAŞA

İdari Asistan Burcu HIŞMAN

Enstitü Sekreteri Fırat KOŞAR

Enstitü Uzmanı Burcu BALIM

Enstitü Uzman Yardımcısı Emre TEMİZ

Yazışma Adresi/Correspondence Address

İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye Sefaköy
Yerleşkesi
Kemalpaşa Mahallesi, Halkalı Caddesi No:101
34295 Sefaköy – Küçükçekmece
İstanbul – Türkiye
Telefon: 0850 850 2735

Istanbul Arel University Sefaköy Campus
Kemalpaşa Mahallesi, Halkalı Caddesi No:101
34295 Sefaköy – Küçükçekmece
Istanbul – Turkey
Telephone: 0850 850 2735

E-posta/E-mail : dyad@arel.edu.tr; jiis@arel.edu.tr

İnternet sayfası/Web Page : <http://dyad.arel.edu.tr>

İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi hakemli bir dergidir.
Istanbul Arel University Graduate School Journal of Interdisciplinary Innovation Studies is a peer reviewed journal.

Bilim ve Danışma Kurulu (Bölüm ve Ada göre alfabetik sırayla)

Scientific and Advisory Board (Programmes and Names in Alphabetical Order)

Fen – Edebiyat/Science and Literature

Doç. Dr. Gökçen Çetinkaya	Fizik <i>Physics</i>	Gazi Üniversitesi, Türkiye <i>Gazi University, Turkey</i>
Prof. Dr. Şemsettin ALTINDAL	Fizik <i>Physics</i>	Gazi Üniversitesi, Türkiye <i>Gazi University, Turkey</i>
Prof. Dr. Gülhayat Gölbaşı ŞİMŞEK	İstatistik <i>Statistics</i>	Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye <i>Yildiz Technical University, Turkey</i>
Prof. Dr. Ahmet Turan GÜRKANLI	Matematik <i>Mathematics</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Vladimir TOLSTYKH	Matematik <i>Mathematics</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Bülent AYANLAR	Matematik-Bilgisayar <i>Mathematics-Computer</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Ergül BERBER	Moleküler Biyoloji ve Genetik <i>Molecular Biology and Genetics</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Özlem YALÇIN ÇAPAN	Moleküler Biyoloji ve Genetik <i>Molecular Biology and Genetics</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Yelda BİRİNCİ KUDU	Moleküler Biyoloji ve Genetik <i>Molecular Biology and Genetics</i>	İstinye Üniversitesi, Türkiye <i>Istinye University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Nesrin BAKIRCI	Mütercim-Tercümanlık <i>English Translation-Interpreting</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Doç. Dr. Senem ÖNER BULUT	Mütercim-Tercümanlık <i>English Translation-Interpreting</i>	Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye <i>Yildiz Technical University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Alp Giray KAYA	Psikoloji <i>Psychology</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Didem KÜT	Psikoloji <i>Psychology</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Gizem ATEŞ	Psikoloji <i>Psychology</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Lütfiye Defne Tamar GÜROL	Psikoloji <i>Psychology</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ŞAHİN	Psikoloji <i>Psychology</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Serap ÇAKICI ALPARSLAN	Psikoloji <i>Psychology</i>	İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Rumeli University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Tubanur BAYRAM KUZGUN	Psikoloji <i>Psychology</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Yılmaz ÖZAKPINAR	Psikoloji <i>Psychology</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır VURAL	Sosyoloji <i>Sociology</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Efe ARIK	Sosyoloji <i>Sociology</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Doç. Dr. Feryal Delfin GÜNDÜZ	Sosyoloji <i>Sociology</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi İlkay ÖZKÜRALLI	Sosyoloji <i>Sociology</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ali TAŞTEKİN	Türk Dili ve Edebiyatı <i>Turkish Language and Literature</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Bahanur GARAN GÖKŞEN	Türk Dili ve Edebiyatı <i>Turkish Language and Literature</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Beyhan UYGUN AYTEMİZ	Türk Dili ve Edebiyatı <i>Turkish Language and Literature</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Harun AKÇAM	Türk Dili ve Edebiyatı <i>Turkish Language and Literature</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>

Prof. Dr. Muhammet YELTEN	Türk Dili ve Edebiyatı <i>Turkish Language and Literature</i>
Doç. Dr. Songül YAĞCIOĞLU	Türk Dili ve Edebiyatı <i>Turkish Language and Literature</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ürün ŞEN SÖNMEZ	Türk Dili ve Edebiyatı <i>Turkish Language and Literature</i>

Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>

Güzel Sanatlar/Fine Arts

Doç. Dr. Gül YILMAZ	Gastronomi ve Mutfak Sanatları <i>Gastronomy and Culinary Arts</i>
Dr. Öğr. Üyesi Özlem YALÇINÇIRAY	Gastronomi ve Mutfak Sanatları <i>Gastronomy and Culinary Arts</i>
Prof. Dr. Cihat ARAL	Grafik Tasarımı <i>Graphic Design</i>
Prof. Dr. Güler ERTAN	Grafik Tasarımı <i>Graphic Design</i>
Prof. Dr. Selahattin GANİZ	Grafik Tasarımı <i>Graphic Design</i>
Dr. Öğr. Üyesi Şeyda ÜSTÜNİPEK	Grafik Tasarımı <i>Graphic Design</i>
Dr. Öğr. Üyesi Evrim DEMİR ÖZTÜRK	Moda ve Tekstil Tasarımı <i>Fashion and Textile Design</i>

Istanbul Ayvansaray Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Ayvansaray University, Turkey</i>
Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>

İktisadi ve İdari Bilimler/Economics and Administrative Sciences

Dr. Öğr. Üyesi Ali Orhan YALÇINKAYA	Bankacılık ve Finans <i>Banking and Finance</i>
Prof. Dr. Evren AYRANCI	Bankacılık ve Finans <i>Banking and Finance</i>
Doç. Dr. Levent DALYANCI	İktisat <i>Economics</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TERZİ	İşletme <i>Business Administration</i>
Prof. Dr. Ahu Tuğba KARABULUT	İşletme <i>Business Administration</i>
Prof. Dr. Ayşe Yiğit ŞAKAR	İşletme <i>Business Administration</i>
Doç. Dr. Gülden TURHAN	İşletme <i>Business Administration</i>
Doç. Dr. Nesrin ŞALVARCI TÜRELİ	İşletme <i>Business Administration</i>
Doç. Dr. Sena Erden AYHÜN	İşletme <i>Business Administration</i>
Prof. Dr. Bahtışen KAVAK	İşletme <i>Business Administration</i>
Doç. Dr. Ebru GÖZÜKARA	İşletme <i>Business Administration</i>
Doç. Dr. Emine İzlem GÖZÜKARA YILDIZ	İşletme <i>Business Administration</i>

Istanbul Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Health and Technology University, Turkey</i>
Beykent Üniversitesi, Türkiye <i>Beykent University, Turkey</i>
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye <i>Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey</i>
Kayseri Üniversitesi, Türkiye <i>Kayseri University, Turkey</i>
Istanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Ticaret University, Turkey</i>
Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Marmara Üniversitesi, Türkiye <i>Marmara University, Turkey</i>
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Türkiye <i>Isparta University of Applied Sciences, Turkey</i>
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye <i>Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey</i>
Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>

Dr. Öğr. Üyesi Esra AYDIN GÖKTEPE	İşletme <i>Business Administration</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Doç. Dr. Fahriye Oben ÜRÜ	İşletme <i>Business Administration</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. İsmail Melih BAŞ	İşletme <i>Business Administration</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Niray TUNÇEL	İşletme <i>Business Administration</i>	Hacettepe Üniversitesi, Türkiye <i>Hacettepe University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ATAN TARLACI	İşletme <i>Business Administration</i>	Haliç Üniversitesi, Türkiye <i>Halic University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Pınar DALOĞLU	İşletme <i>Business Administration</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Seçil GÜRÜN KARATEPE	İşletme <i>Business Administration</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ülkü ÖZBAY	İşletme <i>Business Administration</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Doç. Dr. Zeynep HATİPOĞLU	İşletme <i>Business Administration</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Doç. Dr. Cüneyt DİRİCAN	Muhasebe ve Finans Yönetimi <i>Accounting and Financial Management</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Emine DEMİR	Muhasebe ve Finans Yönetimi <i>Accounting and Financial Management</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ACAR UĞURLU	Muhasebe ve Finans Yönetimi <i>Accounting and Financial Management</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Doç. Dr. Vildan DURMAZ	Sivil Havacılık Yönetimi <i>Civil Aviation Management</i>	Eskişehir Teknik Üniversitesi, Türkiye <i>Eskişehir Technical University, Turkey</i>
Prof. Dr. Eyüp Cüneyt AKALIN	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi <i>Political Science and Public Administration</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Doç. Dr. Fatma Aslı KELKİTLİ	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi <i>Political Science and Public Administration</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi <i>Political Science and Public Administration</i>	Istanbul Kent Üniversitesi <i>Istanbul Kent University, Turkey</i>
Doç. Dr. Sanem BERKÜN	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi <i>Political Science and Public Administration</i>	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye <i>Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Canan ÖZCAN ELİAÇIK	Uluslararası İlişkiler <i>International Relations</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Gürol ÖZCÜRE	Uluslararası İlişkiler <i>International Relations</i>	Ordu Üniversitesi <i>Ordu University, Turkey</i>
Doç. Dr. Oktay BİNGÖL	Uluslararası İlişkiler <i>International Relations</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ali Bilgin VARLIK	Uluslararası İlişkiler <i>International Relations</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Doç. Dr. Aşkın İnci SÖKMEN ALACA	Uluslararası İlişkiler <i>International Relations</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Celil Uğur ÖZGÖKER	Uluslararası İlişkiler <i>International Relations</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Güneş KOÇ	Uluslararası İlişkiler <i>International Relations</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Selma ŞEKERCİOĞLU	Uluslararası İlişkiler <i>International Relations</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Doç. Dr. Selva STAUB	Uluslararası Lojistik ve Taşımacılık <i>International Logistics and Transportation</i>	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Türkiye <i>Bandırma Onyediy Eylül University, Turkey</i>

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÇETİNOĞLU	Uluslararası Lojistik ve Taşımacılık <i>International Logistics and Transportation</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi İsmet Bihter Karagöz TAŞKIN	Uluslararası Lojistik ve Taşımacılık <i>International Logistics and Transportation</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Ali Sait SEVGİNER	Uluslararası Ticaret ve Finans <i>International Trade and Finance</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Ayşe AKYOL	Uluslararası Ticaret ve Finans <i>International Trade and Finance</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Doç. Dr. Meltem GÜRÜNLÜ	Uluslararası Ticaret ve Finans <i>International Trade and Finance</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Doç. Dr. Murat AKKAYA	Uluslararası Ticaret ve Finans <i>International Trade and Finance</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>

İletişim/Communication

Doç. Dr. Duygu DUMANLI KÜRKCÜ	Gazetecilik <i>Journalism</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Göksel BASMACI	Gazetecilik <i>Journalism</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi İnci TARI	Gazetecilik <i>Journalism</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Begümhan GÖKTÜRK	Görsel İletişim Tasarımı <i>Visual Communication Design</i>	Nişantaşı Üniversitesi, Türkiye <i>Nişantaşı University, Turkey</i>
Doç. Dr. Kenan DUMAN	Görsel İletişim Tasarımı <i>Visual Communication Design</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Betül AYÇA	Halkla İlişkiler ve Reklamcılık <i>Public Relations and Advertising</i>	Trakya Üniversitesi, Türkiye <i>Trakya University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Duygu KOTAN TÜRKDEN	Halkla İlişkiler ve Reklamcılık <i>Public Relations and Advertising</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Burcu ÖNDER MEMİŞ	Halkla İlişkiler ve Reklamcılık <i>Public Relations and Advertising</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Doç. Dr. Mehmet YAKIN	Halkla İlişkiler ve Reklamcılık <i>Public Relations and Advertising</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Dilge KODAK	Sinema ve Televizyon <i>Cinema and Television</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Ayhan BİBER	Yeni Medya ve İletişim <i>New Media and Communication</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Doç. Dr. Güven ÖZDOYRAN	Yeni Medya ve İletişim <i>New Media and Communication</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>

Mühendislik-Mimarlık/Engineering-Architecture

Dr. Öğr. Üyesi İlknur DÖNMEZ	Bilgisayar Mühendisliği <i>Computer Engineering</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Pınar KARADAYI ATAŞ	Bilgisayar Mühendisliği <i>Computer Engineering</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Vehbi BÖLAT	Bilgisayar Mühendisliği <i>Computer Engineering</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ferzan YALKUT	Bilgisayar Mühendisliği <i>Computer Engineering</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Mohammad Ahmad SHAH	Bilgisayar Mühendisliği <i>Computer Engineering</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Nazife ÇEVİK	Bilgisayar Mühendisliği <i>Computer Engineering</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Sabri Serkan GÜLLÜOĞLU	Bilgisayar Mühendisliği <i>Computer Engineering</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>

Dr. Öğr. Üyesi Seda KARATEKE	Bilgisayar Mühendisliği <i>Computer Engineering</i>	Istanbul Ayyansaray Üniversitesi <i>Istanbul Ayyansaray University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Dilek GÖKSEL DURU	Biyomedikal Mühendisliği <i>Biomedical Engineering</i>	Türk-Alman Üniversitesi, Türkiye <i>Turkish-German University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Hamid ASADI DERESHGI	Biyomedikal Mühendisliği <i>Biomedical Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Pınar ÇAKIR HATIR	Biyomedikal Mühendisliği <i>Biomedical Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Doç. Dr. Yeşim Müge ŞAHİN	Biyomedikal Mühendisliği <i>Biomedical Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Emrah KOÇ	Elektrik-Elektronik Mühendisliği <i>Electrical Electronics Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Esra ULUOCAK	Elektrik-Elektronik Mühendisliği <i>Electrical Electronics Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Kübra EROĞLU	Elektrik-Elektronik Mühendisliği <i>Electrical Electronics Engineering</i>	Nişantaşı Üniversitesi, Türkiye <i>Nişantaşı University, Turkey</i>
Prof. Dr. Osman YILDIRIM	Elektrik-Elektronik Mühendisliği <i>Electrical Electronics Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Oya DEMİRER	Elektrik-Elektronik Mühendisliği <i>Electrical Electronics Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Ozan ERDİNÇ	Elektrik-Elektronik Mühendisliği <i>Electrical Electronics Engineering</i>	Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye <i>Yıldız Technical University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Evrim TETİK	Elektrik-Elektronik Mühendisliği <i>Electrical Electronics Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Gökalg TULUM	Elektrik-Elektronik Mühendisliği <i>Electrical Electronics Engineering</i>	Nişantaşı Üniversitesi, Türkiye <i>Nişantaşı University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Oben DAĞ	Elektrik-Elektronik Mühendisliği <i>Electrical Electronics Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Fatih YİĞİT	Endüstri Mühendisliği <i>Industrial Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi İrem DÜZDAR ARGUN	Endüstri Mühendisliği <i>Industrial Engineering</i>	Düzce Üniversitesi, Türkiye <i>Düzce University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih USLU	Endüstri Mühendisliği <i>Industrial Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Sami ERCAN	Endüstri Mühendisliği <i>Industrial Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ahu ERBAYDAR	İç Mimarlık <i>Interior Architecture</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Hayal MERİÇ	İç Mimarlık <i>Interior Architecture</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Ali KALENDER	İnşaat Mühendisliği <i>Civil Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Hamdi TEKİN	İnşaat Mühendisliği <i>Civil Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Doç. Dr. İsmail Cengiz YILMAZ	İnşaat Mühendisliği <i>Civil Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. İsmail İlhan SUNGUR	İnşaat Mühendisliği <i>Civil Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Mahmut BİLGEHAN	İnşaat Mühendisliği <i>Civil Engineering</i>	Kastamonu Üniversitesi, Türkiye <i>Kastamonu University, Turkey</i>
Prof. Dr. Mücteba UYSAL	İnşaat Mühendisliği <i>Civil Engineering</i>	Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye <i>Yıldız Technical University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Recep ÖZAY	İnşaat Mühendisliği <i>Civil Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Şevket Murat ŞENEL	İnşaat Mühendisliği <i>Civil Engineering</i>	Pamukkale Üniversitesi, Türkiye <i>Pamukkale University, Turkey</i>
Prof. Dr. Ahmet TOPUZ	Makine Mühendisliği <i>Mechanical Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Doç. Dr. Deniz YILMAZ	Makine Mühendisliği <i>Mechanical Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>

Prof. Dr. Levon Jozef ÇAPAN	Makine Mühendisliği <i>Mechanical Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Mehmet Ferda GÖKŞİN	Makine Mühendisliği <i>Mechanical Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Remzi ASLAN	Makine Mühendisliği <i>Mechanical Engineering</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Ahmet Mete TAPAN	Mimarlık <i>Architecture</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Azadeh REZAFAR	Mimarlık <i>Architecture</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Devran BENGÜ	Mimarlık <i>Architecture</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Gülferah ÇORAPÇIOĞLU	Mimarlık <i>Architecture</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Gülşen Pelin OLCAY	Mimarlık <i>Architecture</i>	Istanbul Kent Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Kent University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Kemal Ferit ÇETİNTAŞ	Mimarlık <i>Architecture</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Sabit OYMAEL	Mimarlık <i>Architecture</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Selda KABULOĞLU KARAOSMAN	Mimarlık <i>Architecture</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ülger BULUT KARACA	Mimarlık <i>Architecture</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Yıldız SEY	Mimarlık <i>Architecture</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>

Sağlık Bilimleri/Health Sciences

Prof. Dr. Ali Akın UĞRAŞ	Fizyoterapi ve Rehabilitasyon <i>Physiotherapy and Rehabilitation</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Ali Ender OFLUOĞLU	Cerrahi Tıp Bilimleri <i>Surgical Sciences</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Ayşe YÜKSEL	Dahili Tıp Bilimleri <i>Internal Medicine Sciences</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Begüm YALÇIN	Hemşirelik <i>Nursing</i>	Koç Üniversitesi, Türkiye <i>Koç University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Dilek ÖZÇELİK ERSÜ	Beslenme ve Diyetetik <i>Nutrition and Dietetics</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Ercan ABAY	Dahili Tıp Bilimleri <i>Internal Medicine Sciences</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Fitnat Şule ŞAKAR	Beslenme ve Diyetetik <i>Nutrition and Dietetics</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Doç. Dr. Gül DİKEÇ	Hemşirelik <i>Nursing</i>	Fenerbahçe Üniversitesi, Türkiye <i>Fenerbahçe University, Turkey</i>
Prof. Dr. Gülden KAFALI	Dahili Tıp Bilimleri <i>Internal Medicine Sciences</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Hüseyin SÜRÜCÜ	Dahili Tıp Bilimleri <i>Internal Medicine Sciences</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. İbrahim Halil CANKUL	Sağlık Yönetimi <i>Health Management</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Köksal ÖNER	Cerrahi Tıp Bilimleri <i>Surgical Sciences</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Mazlum ÇÖPÜR	Çocuk Gelişimi <i>Child Development</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Nilgün SAHİP	Temel Tıp Bilimleri <i>Basic Medical Sciences</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Niyazi ACER	Temel Tıp Bilimleri <i>Basic Medical Sciences</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Özge UZUN	Dahili Tıp Bilimleri <i>Internal Medicine Sciences</i>	Istanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>

Dr. Öğr. Üyesi Özlem PERSİL ÖZKAN	Beslenme ve Diyetetik <i>Nutrition and Dietetics</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Pınar AKKUŞ	Sosyal Hizmet <i>Social Work</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Seçil ÖZKURT	Fizyoterapi ve Rehabilitasyon <i>Physiotherapy and Rehabilitation</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Sefa DEREKÖY	Kulak Burun Boğaz <i>Otorhinolaryngology</i>	Medipol Üniversitesi, Türkiye <i>Medipol University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Sevinç MİS	Temel Tıp Bilimleri <i>Basic Medical Sciences</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Suat PEKER	Sağlık Yönetimi <i>Health Management</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Tuba MUTLU TURGUT	Temel Tıp Bilimleri <i>Basic Medical Sciences</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Prof. Dr. Uğur ÇEVİKBAŞ	Cerrahi Tıp Bilimleri <i>Surgical Sciences</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>
Dr. Öğr. Üyesi Vedat BAŞ	Çocuk Gelişimi <i>Child Development</i>	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye <i>Istanbul Arel University, Turkey</i>

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS

Mühendislik-Mimarlık ve Doğa Bilimleri/ *Engineering, Architecture and Natural Sciences*

7 Katlı betonarme bir binada farklı temel durumları ve zemin rijitliğinin yapı davranışına etkisi (Araştırma Makalesi)

Effect of different foundation cases and soil stiffness on the structural behavior of a 7 story RC building (Research Article)

Nuray YAŞAR, Barış TANRIVERDİ, Hayri Baytan ÖZMEN 1-14

Sağlık Bilimleri/ *Health Sciences*

Kan ve kan ürünleri hizmetleri yönetimi (Derleme)

Blood and blood products services management (Review)

Meral GÖRAY, Suat PEKER 15-28

Sosyal Bilimler/ *Social Sciences*

The importance of reading activities in reading comprehension (Research Article)

Okuduğunu anlamada okuma alıştırmalarının önemi (Araştırma Makalesi)

Serda GÜZEL 29-34

E-ticarette kayıt dışılık ve kayıt dışılığı azaltmaya yönelik çözüm önerileri (Araştırma Makalesi)

Informality in e-commerce and solution proposals to reduce the informality (Research Article)

Anıl AYNAGÖZ, Aynur ACER 35-51

Nilgün Marmara'nın şiirlerinde renk sembolizmi (Araştırma Makalesi)

Color symbolism in Nilgün Marmara's poems (Research Article)

Mehmet ALTINOVA 52-61

On dokuzuncu yüzyılda bir bohem: fotoğrafçı ve baloncu Felix Nadar (Araştırma Makalesi)

A boheme in the nineteenth century: photographer and balloonist Felix Nadar (Research Article)

Serkan DORA 62-77

Yöneticilerin, liderlik görevlerine ilişkin algılarının çeşitli sektörler bağlamında araştırılması (Araştırma Makalesi)

Investigation of managers' perceptions of leadership roles in the context of various sectors (research article)

Ali AKDEMİR, Safa TANKIŞI, Özlem AKTAŞ, Burcu YILDIZ, Hakan ÖZTÜRK 78-89

“Survival is insufficient”: Post-apocalyptic vision in Mandel's pandemic novel Station Eleven (Research Article)

“Hayatta kalmak yetmez”: Mandel'in pandemik romanı Station Eleven'da kıyamet sonrası bakış açısı (Araştırma Makalesi)

Yıldırım ÇEVİK 90-94

7 Katlı betonarme bir binada farklı temel durumları ve zemin rijitliğinin yapı davranışına etkisi

Effect of different foundation cases and soil stiffness on the structural behavior of a 7 story RC building

Nuray YAŞAR¹, Barış TANRIVERDİ², Hayri Baytan ÖZMEN^{3*}

¹ İnşaat Mühendisliği ABD, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak Üniversitesi, Uşak, Türkiye.

cenurayvasar@gmail.com

² İnşaat Mühendisliği Bölümü, Mühendislik Fakültesi, Uşak Üniversitesi, Uşak, Türkiye.

baris.tanriverdi@usak.edu.tr

³ İnşaat Mühendisliği Bölümü, Mühendislik Fakültesi, Uşak Üniversitesi, Uşak, Türkiye.

baytan.ozmen@usak.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 30.11.2021

Bölüm/Section: Mühendislik-Mimarlık ve Doğa
Bilimleri/İnşaat Mühendisliği

Kabul Tarih/Acceptedi: 17.12.2021

Araştırma Makalesi/Research Article

Özet

Yapıların sismik tasarım ve performans düzeylerinin belirlenmesinde uygulama kolaylığı nedeniyle bina tabanında ankastre mesnet tanımı yapılarak zemin davranışının etkisi göz ardı edilmektedir. Zeminde meydana gelen deformasyonlar ve temel dönmelerinin yapı davranışını ciddi oranda değiştirebildiğini literatürde yapılan çalışmalar göstermektedir. Bu değişimi incelemek amacıyla betonarme binaları esas alan bir çalışma planlanmıştır. Ülkemizde mevcut betonarme binaların karakteristik özelliklerini yansıtan farklı temel tip ve boyutlarına sahip ve farklı rijitlikte zeminler üzerinde inşa edilmiş 26 farklı bina türü yapı dikkate alınmıştır. Binalar TS500 ve TBDY-2018 esas alınarak tasarlanmış olup, üç boyutlu analiz modelleri SAP2000 programı kullanılarak hazırlanmıştır. Tamamı dolgu duvarlı olarak tasarlanan modellerde, dolgu duvar etkisi eşdeğer çapraz basınç çubuğu şeklinde tanımlanmıştır. Tüm modellerde doğrusal elastik olmayan hesap yöntemi kullanılarak analizler yapılmıştır. Binaların yatay dayanım, periyot ve deplasman talebi değerlerinin ankastre temel kabulüne göre değişimi incelenmiş ve hasar durumu değerlendirilmesi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre bina periyot ve deplasman taleplerinde en ideal durumda dahi yaklaşık %15 artış görülmektedir. Temel boyutları ve zemin rijitliği açısından elverişsiz koşullarda bu artışın %82'ye ulaşması mümkündür. Farklı temel durumlarının yapıda hasar dağılımı üzerindeki etkisi genel olarak %10'un altındadır. Yatay dayanım üzerindeki etkisi ise yönetmeliğe uygun temel boyutlarında daha kısıtlı olarak %2'den düşük seviyededir.

Anahtar Kelimeler: Dolgu duvarlı çerçeve, zemin yapı etkileşimi, temel boyutu, temel tipi, zemin yatak katsayısı.

Abstract

The effect of foundation behavior is neglected by accepting the foundation as infinitely rigid at the base of the buildings as it is practical in seismic design and performance evaluation. Studies in the literature shows that the deformations and rotations in the foundation can significantly change the behavior of the structure. In order to examine this change, a study based on reinforced concrete buildings has been planned. 26 different types of buildings, which have different foundation types and dimensions reflecting the characteristic features of existing reinforced concrete buildings in our country and built on soils with different stiffness are taken into account. Buildings are designed on the basis of TS500 and TBDY-2018 and three-dimensional models are prepared using the SAP2000 program. The behavior of infill walls is defined by equivalent compression struts. All models are evaluated using nonlinear static analysis. The differences of the horizontal strength, period and displacement demand values of the buildings according to the fixed base assumption is examined

* Yazışılan yazar/Corresponding author: Hayri Baytan ÖZMEN

¹ orcid.org/0000-0003-0036-7761; ² orcid.org/0000-0003-0557-0099; ³ orcid.org/0000-0001-6750-8632

and the damage situation is evaluated. According to the results of the analysis, an increase of approximately 15% is observed in the building period and displacement demands, even in the most ideal situation. It is possible for this increase to reach 82% in unfavorable conditions in terms of foundation dimensions and soil stiffness. The effect of different foundation conditions on the damage distribution in the structure is generally below 10%. The effect on the horizontal strength is less than 2% for the foundation dimensions in accordance with the seismic code.

Keywords: Frame with infill walls, soil-structure interaction, foundation dimension, foundation type, soil subgrade reaction modulus.

1. Giriş

İnşaat mühendisliği uygulamacıları arasında radye temel tipinin adeta her soruna çözüm sağlayan bir özellikte olduğuna inanılmaktadır. Hâlbuki bu temel tipinde özellikle betonarme radye derinliğinin az olduğu durumlarda kolon elemanlar için ankastre mesnet kabulünün ne derecede sağlandığı meçhuldür. Çalışma kapsamında radye ve sürekli temellerde ankastre temel kabulünün geçerliliği sorgulanmıştır. Ankastre mesnet kabulünün sağlanamaması durumunda yapı elemanlarının kuvvet taşıma mekanizmasında ve beklenen deformasyon değerlerinde önemli ölçüde değişim ve artış olabilir. Yapılan çalışmada her temel ve zemin durumu için yapılan ankastre temel kabulünün hangi durumlarda ne ölçüde sağlanabileceği ile ilgili bilgiler sunularak binalar için tehlikeli olabilecek imalat durumlarının engellenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçların, var olan betonarme bina stoğunun deprem davranışının anlaşılmasına katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

Tasarlanan veya uygulaması yapılan betonarme yapıların deprem esnasındaki davranışlarının doğru bir şekilde tahmin edilebilmesi ve davranışının yeterli düzeyde anlaşılabilmesi gerekmektedir. Bu durum, araştırmacıları tasarım aşamasında yönlendirecek yönetmeliklerin ötesinde tasarım kavramlarının detaylı incelenmesini gerektirir çünkü bazı durumlarda yönetmeliklerde bulunmayan konularda yaklaşımlar geliştirilmesi veyahut tasarım kabulleri yapılması gerekli olabilir. Zemin-temel-yapı etkileşimi de sözü edilen tip konulardan biri olup, 1970'lerden beri araştırılmasına rağmen, tasarım ve uygulamada yaygın olarak dikkate alınan bir konu henüz olamamıştır.

Ülkemizde özellikle 2007 Deprem Yönetmeliği ile birlikte, yapı zemin etkileşimi konusunun hesaplamalarda yer alması gündeme gelmiştir. Deprem yönetmeliğinin yeni düzenlenmiş olan güçlendirme ile ilgili bölümünde bu konuya değinilmiş ve zemin koşullarının yapı çözümlemesinde dikkate alınmasının uygun olacağı ifade edilmiştir [1]. Deprem zararlarının etkin şekilde azaltılabilmesi için yapıların deprem davranışlarının gerçeği olarak belirlenmesi, inşaat mühendisliğinde oldukça öneme sahip bir konudur. Yapı sistemlerinin deprem davranışlarının eksiksiz bir şekilde belirlenmesi, yapıların önemli bir parçası olan temellerin modellenmesi ve zemin özelliklerinin hesaplamalara eklenmesiyle ilişkilendirilebilir [2].

Günümüzde yönetmelikler tasarımcıların zemin yapı etkileşimini dikkate almadan tasarım yapmasına izin vermektedir. Bununla beraber güncellenen yönetmeliklerde zemin yapı ilişki daha fazla yer bulmaktadır. Yönetmeliklerin zemin yapı ilişkisini dikkate alma şekli tasarımcıya hangi durumlarda zemin yapı etkileşiminin dikkate alınması gerektiğini belirterek yapılmaktadır. Yönetmeliklerde zemin sınıflarına bağlı olarak verilen geleneksel ivme spektrumları ise serbest zemin yüzeyindeki depremi tanımlar. Bu durum zemin özelliklerinin yapıya olan etkisini tanımlarken yapının zemine olan etkisini tanımlamaz. Yani etkileşim tek yönlüdür, karşılıklı değildir [3].

Yapı çözümlemesinde genel kabul zemine bağlanan kolonların, sabit veyahut ankastre mesnetler şeklinde modellenmesi şeklindedir. Bu modellemede zeminin üst yapıya etkisi tam anlamıyla incelenemez. Yapı-zemin etkileşimi hesaba katılarak yapılan çözümlemelerde yapı periyodunun ve buna bağlı olarak tesir eden yatay yüklerin zemin özelliklerine bağlı olarak değiştiği fark edilir. Zemini rijit bir ortam kabulü ile yapı zemin etkileşimi ihmal edilerek yapılan çözümlemelerin zemin koşullarının kötü olduğu durumlarda yetersiz kaldığı Korkmaz ve Demir [4] tarafından yapılan araştırma sonucu elde edilen doğrusal olmayan statik itme çözümlemesi ile de desteklenmektedir.

Betonarme yapıların tasarımında genel olarak iki farklı yaklaşım kullanılmaktadır. Bu yaklaşımlardan birinde temel zemini rijit dikkate alınarak tabanda kolonların ankastre olduğu kabul edilmekte, üst yapıdan aktarılan gerilmelere maruz kalan ve kaldığı etkilere karşı tepki oluşturan zemin etkisi dikkate alınmamaktadır. Sadece temel tasarımında zemin tesirleri göz önünde bulundurulmaktadır. Zemin tesirleri dikkate alınmadan yapılan bir üst yapı tasarımının yetersiz olacağı söylenebilir. Yapı zemin etkileşiminin betonarme yapıların tasarımına etkisinin ihmal edilemeyecek düzeydedir [5].

Çetinkaya ve diğ., 2017 yılında yaptıkları çalışmada sonucunda yapının zemine rijit bağlı olması durumunun yapı-zemin etkileşimli duruma göre dikkate alınacak tasarım kuvvetinin %40 a kadar azaldığını gözlemişlerdir. Zayıf zemin üzerine konumlanmış düşük periyoda sahip yapılarda tasarım kuvveti üzerindeki değişimlerin ciddi boyutlara ulaşacağına dikkat çekerek binaların tasarım hesaplarında kullanılan davranış spektrum eğrilerinin yapı-temel-zemin etkileşim etkileri göz önünde bulundurularak düzenlenmesi ve bu şekilde kullanılmasını önermiştir [6].

Anand ve Kumar çalışmalarında geleneksel olarak zemin yapı etkileşiminin yararlı olarak düşünöldüğü, yönetmeliklerin zemin yapı etkileşimi dikkate almama veya deprem yükünü azaltarak kullanma yönünde hazırlandığını belirttikten sonra zemin yapı etkileşiminin yapıyı esnekleştirdiğini ve buna bağılı olarak yapının periyot ve sönümünün arttığını eklemişlerdir [7].

R. Tomeo ve diğı. çalışmalarında zemin yapı etkileşimi altında betonarme çerçevelerin davranışları incelenmiş ve çalışmada zemine ankastre bağılı 4 ve 8 katlı modeller ve 21 deprem kaydı kullanılarak görece iyi ve kötü zeminler dikkate alarak analizler yapmıştır. Zemin yapı ilişkisi yaylar tarafından sağlanmıştır. Çalışmalarının sonucunda, zemin yapı etkileşiminin özellikle yumuşak zeminlerdeki betonarme çerçeveler için önemli olduğunu, zemin yapı ilişkisinin deprem talebini azalttığını ve yanal deplasmanı arttırdığını belirtmiştir [8].

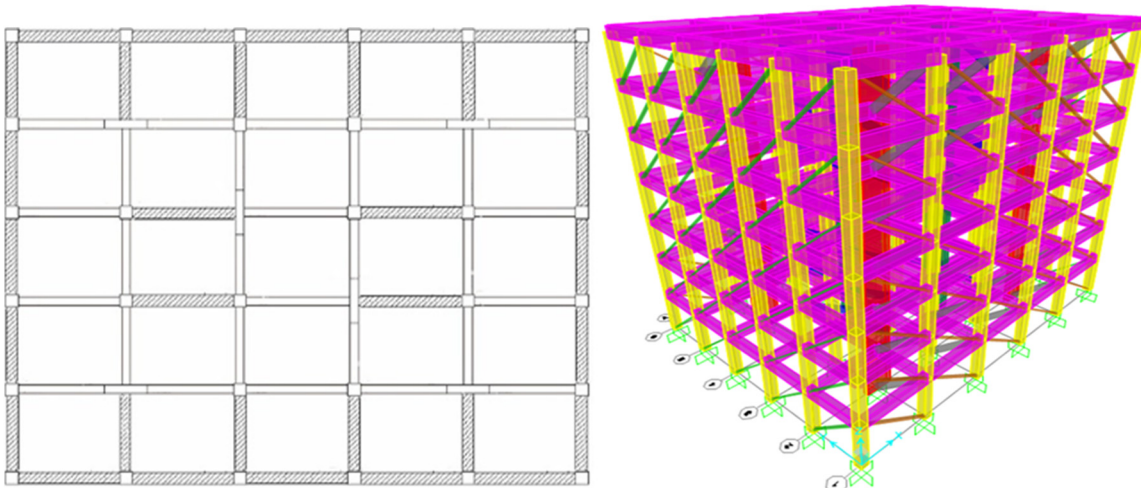
Zemin yapının davranışını etkilerken, yapı da zeminin davranışını etkiler. Dolayısıyla zemin yapı etkileşimi zemin ve yapı arasında karşılıklı olarak gelişen bir olaydır. Yönetmeliklerde zemin sınıflarına göre verilen elastik ivme spektrumları zeminin yapıya etkisini göstermekte, fakat yapının zemine etkisini göstermemektedir. Yani etkileşim tek yönlüdür. Ayrıca yönetmelikler yapıların zemine ankastre bağılı olarak tasarlanmasına izin vermekte veya zemin yapı etkileşimini dikkate almak için deprem kuvvetlerinin azaltılmasına izin vermektedir. Ancak yapılan bu kabuller deprem anındaki yapı davranışıyla ve yapının hasar görülebilirliğı ile farklılaşabilmektedir. Zemin yapı etkileşiminin yapıların hasar olasılığını arttırdığı, mevcut yapıların deprem performansının değerlendirilmesinde dikkate alınması gerektiğı literatürde ulaşılan temel sonuçlar arasındadır [9].

Matematik modelin kompleks olması nedeniyle zemin-yapı etkileşimi çözümlerinde yapı elastik ve tek serbestlik dereceli olarak karakterize edilmekte ve analizler bu kabule göre yapılmaktadır. Fakat özellikle dinamik yükleme etkisi altında elastik yapı kabulü zemin-yapı etkileşimi çözümlerinin doğru değerlendirilmesini güçleştirmektedir [10].

Çaycı ve diğı. 2021 yılında yapmış oldukları çalışmanın amacı zemin-yapı etkileşimi ve zemin rijitliğindeki değışimin sismik talepler üzerindeki etkilerinin araştırılmasıdır. Yapısal analizlerde genel olarak temeller ankastre kabul edilerek çözümlenmekte ve temellerde yer değıştirme ve dönme olmadığı kabul edilmektedir. Oysa, yapı sistemlerinin statik yükler altındaki çözümlerinde dahi temellerde çökme ve dönmeler oluşmaktadır. Yapılara etkiyen deprem gibi dinamik bir yükleme durumunda yapı, zemin ile birlikte hareket etmekte hatta bazen yapı ve zemin zıt yönde hareket etmekte ve temeller dinamik yükleme boyunca zemin üzerinde farklı konumlarda bulunabilmektedir [11].

Yapılan çalışmada farklı temel ebadlarının ve zemin özelliklerinin bina taşıyıcı sistem davranışlarına etkisi araştırılmıştır. Bu kapsamda; tüm katlarında dolgu duvarların da modellemeye dâhil edildiğı 7 katlı referans çerçeve model, referans kabul edilerek dört farklı zemin rijitliğı ve 6 farklı temel kesiti ile her iki yönde zeminin yer değıştirme ve dönme rijitlikleri dikkate alınarak modellenmiştir. Bina modelleri yönetmelik gereklerine uygun olarak seçilmiş kesitlere sahip radye ve sürekli temelli olarak oluşturulmuştur. Daha sonrasında radye ve sürekli temele sahip binaların yönetmelik sınırlarının altında ve üstünde temel boyutlarına sahip olacak şekilde tekrar modelleri hazırlanmıştır. Zemin yatak katsayısının değışimi, yapı performansını etkilemektedir [12]. Bu sebeple oluşturulan modellerin düşey yatak katsayısı 11,200, 25,000, 45,000, 80,000 kN/m³ olan farklı zeminler için analizleri yapılmış yapı özellikleri ve kapasite eğrileri karşılaştırılmıştır.

2. Yapı modellerinin oluşturulması

Şekil 1. Bina kalıp planı (taşıyıcı dolgu duvarlar taralı olarak gösterilmiştir) ve yapının üç boyutlu analiz modeli

Çalışma kapsamında kullanılan yapı modellerinin özelliklerinin belirlenmesinde mevcut yapılarla ilgili envanter çalışması [13] verileri kullanılmıştır. Düşük ve orta yükseklikteki yaklaşık 500 mevcut bina üzerinde yapılan envanter çalışması ile elde edilen bina özelliklerinin [13] yansıtılması ile 6 ve üzeri katlı yapıları temsilen 7 katlı bina modelleri oluşturulmuştur (bkz. Şekil 1). Ayrıntılı saha ve arşiv araştırması sonucu yapı model özellikleri; kolon sayısı, kolon-kiriş boyutları, kat

alanı, boşluksuz duvar oranı ve diğer parametreleriyle (Tablo 1) ülkemizde 1998 sonrası yüksek deprem riski olan bölgelerde projelendirilmiş tipik binaları yansıtacak şekilde belirlenmiştir. Modellerde kullanılan değerler envantere elde edilen yapısal parametrelerin ortalama değerlerine uygun şekilde seçilmiştir.

Tablo 1 de gösterilen envanter çalışması verilerine göre elde edilen değerler sonucunda 44x44 cm boyutlarında kolon ve 30x70 cm ebadında kiriş ile perde duvarı olmayan tipik kiriş-kolon betonarme çerçevesi yapı 7 katlı olarak modellenmiştir. Yapı kolonlarında boyuna donatı oranı %1 ile %1.2 arasında değişmektedir. Modellemede döşeme düzleminde rijit diyafram tanımlanmış ve döşeme yükleri malzeme ve kesit özellikleri dikkate alınarak üçgen ve trapez yayılı yükler ile üzerinde bulunduğu kirişlere etkitilmiştir.

Seçilen konut binasının tasarımı TBDY-2018 [14] ve TS 500 [15] esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Bina x ve y doğrultusunda simetrik olup yatay ekseninde 4 m'lik düşey ekseninde 3 m'lik 5 açıklıktan oluşmaktadır. Yapı tüm katlarda aynı yüksekliğe sahip olup kat yüksekliği 2.80 m'dir. 7 Katlı olarak tasarlanan binanın zemin üzerinden toplam yüksekliği 19.60 m'dir. Kullanım amacı konut olan binanın taşıyıcı sisteminin süreklilik düzeyi yüksek moment aktaran betonarme çerçevelerden oluşturulması öngörölmüş olup binanın tasarımında, doğrusal hesap yöntemlerinden eşdeğer deprem yükü yöntemi kullanılmıştır. Analizlerde, beton sınıfı C30/37 ve donatı çeliği sınıfı B420C olarak dikkate alınmıştır. Yapı Elemanlarının Boyutlandırılmasında Alınacak Yükler Yönetmeliğinden (TS 498) [16] döşemelerde hareketli yükler $q = 2 \text{ kN/m}^2$ olarak dikkate alınmıştır. Dolgu duvar yükü 5 kN/m alınmış ve ilgili kirişlere aktarılmıştır. Çalışma kapsamında tasarımı ve değerlendirmesi yapılan binanın Türkiye' de yüksek deprem riski bulunan yüksek nüfusa sahip İstanbul ili, 41.000511° enlem ve 28.865811° boylamlarına sahip Bahçelievler İlçesinde deprem yer hareketi düzeyi (DD-2) ve ZC zemin sınıfında bulunduğu varsayılmıştır.

Tablo 1. Kullanılan bina modellerinin özellikleri

Özellik	Birim	Stok Ortalama	Model	
			Envanter Çalışması Sonucu Referans Model	Revize Referans Model
Beton Dayanımı	MPa	29	30	30
Çelik Dayanımı	MPa	416	420	420
Periyot	sn	-	Tx= 0.81593 Ty= 0.7806	Tx= 0.74597 Ty= 0.7418
Kat Yüksekliği	m	2.79	2.80	2.80
Toplam Kolon Alanı / Toplam Bina Alanı	%	2.31	2.32	2.836
X doğrultusunda Toplam Boşluksuz Duvar Uzunluğu /Toplam Kat Alanı	m/100m ²	4.06	4.75	7.79
Y doğrultusunda Toplam Boşluksuz Duvar Uzunluğu /Toplam Kat Alanı	m/100m ²	6.38	6.83	6.92
X doğrultusunda Toplam Boşluklu Duvar Uzunluğu /Toplam Kat Alanı	m/100m ²	-	11.87	11.87
Y doğrultusunda Toplam Boşluklu Duvar Uzunluğu /Toplam Kat Alanı	m/100m ²	-	8.53	8.53
E _d	MPa	-	2275.35	2275.35
f _d	MPa	-	4.13700	4.13700
τ _d	MPa	-	0.06895	0.06895

2.1. Boşluksuz tuğla dolgu duvarın modellenmesi

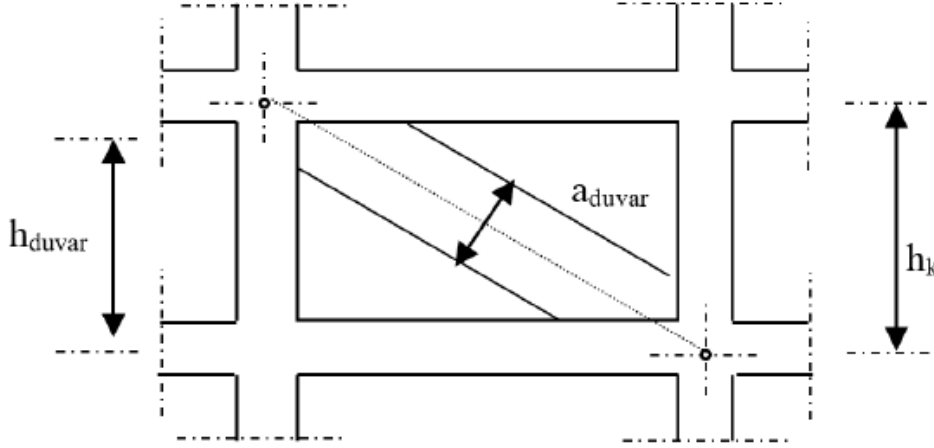
Duvarların etkisi eşdeğer çapraz basınç çubukları kullanılarak yansıtılmıştır (bkz. Şekil 2). Eşdeğer basınç çubukların kalınlığı seçilen duvar kalınlığı olarak dikkate alınırken, çubukların genişliği TBDY-2018'de verilen bağıntılar (denklem 1-3) ile hesaplanmıştır [14].

$$a_d = 0.175(\lambda_d h_k)^{-0.4} r_d \quad (1)$$

$$\lambda_d = \left[\frac{E_d t_d \sin 2\theta}{4E_c I_k h_d} \right]^{1/4} \quad (2)$$

$$\theta = \tan^{-1} \left(\frac{h_d}{L_d} \right) \quad (3)$$

Çubuk genişliğini a_d , h_k kolon boyunu, r_d dolgu duvarı köşegen uzunluğunu, E_d ve E_c dolgu duvarın ve çerçeve elemanların elastisite modülünü, t_d dolgu duvar kalınlığını, h_d dolgu duvar yüksekliğini, θ dolgu duvar köşegen açısını, I_k kolonun atalet momentini ifade etmektedir.

Şekil 2. Dolgu duvarın eşdeğer çapraz basınç çubuğu olarak modellenmesi

Basınç çubuklarının özellikleri FEMA-356 [17] ve TBDY-2018 [14] dikkate alınarak belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan dolgu duvarın kalınlığı 20 cm, basınç dayanımı ve kesme dayanımı sırasıyla FEMA 356 'de orta dayanımlı durumlar için önerilen 600 psi (4.137 MPa) ve 10 psi (0.07 MPa) olarak dikkate alınmıştır. Dolgu duvarın elastisite modülü için ise FEMA 356 'de önerilen denklem kullanılarak 2.275×10^6 kN/m² hesaplanmıştır.

Duvar ağırlıkları, üzerinde buldukları kirişlere düzgün yayılı yük olarak etki ettirilmiştir; ağırlıksız eşdeğer basınç çubukları, çerçevelerin ilgili diyagonalı boyunca ortadan tek plastik eksenel mafsallı olarak ve yatay yükün yönüne bağlı olarak sadece basınca çalışacak şekilde yerleştirilmiştir.

2.2. Boşluklu tuğla dolgu duvarın modellenmesi

Dolgu duvarlar uygulamada bilindiği gibi bazı alanlarda tamamen dolu, bazı alanlarda ise kapı ve pencere boşlukları bulunmaktadır. Bu çalışmada tüm katlarda dış duvarlar için kapı pencere boşluğu olduğu varsayılarak bu duvarların rijitliği azaltılmıştır. Dolgu duvarda bırakılan boşluk yüzdesi (boşluk alanı/dolgu duvar alanı) %40 alınarak Asteris [18]'tarafından "B durumu" diye nitelenen bağıntıdan ilgili katsayı alınarak hesaba dâhil edilmiştir. İç kısımda bulunan duvarlar ise; envanter çalışması ile elde edilen boşluksuz duvar oranlarına göre kapı ve pencere bulunmayacak akslara (Şekil 1'deki) gibi simetrik yerleştirilmiştir.

Referans modellerin yatak katsayısı ve zemin taşıma gücü Bowles tablosundan [19] Tablo 2'de verilen değerlere göre ortalama bir zemin sınıfı olması düşünülerek yatak katsayısı 45,000 kN/m³ ve 2018 Deprem Yönetmeliği'ne göre taşıma gücü 450 kN/m² alınmıştır.

Tablo 2. Çeşitli zemin için yatak katsayısı değerleri [19]

Zemin Türü	K _s (kN/m ³)
Gevşek kum	4,800-16,000
Orta sıklıkta kum	9,600-80,000
Sıkı kum	64,000-128,000
Killi orta sıklıkta kum	32,000-80,000
Siltli orta sıklıkta kum	24,000-48,000
Killi zeminler :	
q _a ≤ 200 kPa	12,000-24,000
200 < q _a ≤ 800 kPa	24,000-48,000
q _a > 800 kPa	> 48,000

Çalışma kapsamında envanter çalışmasına göre eş boyutlu kolon kullanılarak hazırlanan modeller ile yapılan analizler sonucunda, sonuçların sınırlı oranda değiştiği görülmüştür. Bu sebeple kolon boyut ve rijitlik farkının yüksek düzeyde olmasının ankastre olmayan temellerde daha kritik durumlar doğuracağı düşünülerek 6 adet kolonun boyutları değiştirilmiş ve Şekil 1’de gösterildiği gibi yapıya simetrik bir şekilde yerleştirilip referans model yeniden belirlenmiştir. Revize edilen kolonların boyutları büyütülerek 300x1500 mm olarak belirlenmiştir.

Modellerde kullanılan farklı temel ve yay sabitlerinin daha kolay anlaşılabilmesi için Tablo 3’de gösterildiği gibi isimlendirilme yapılmıştır. Radye temeller için tüm modellerde bina kenarlarından 500 mm daha büyük yatay ve düşey plan boyutları kullanılmıştır. Sürekli temellerde yönetmelik şartları dikkate alınarak planda yatay yönde 400 mm, düşey yönde 300 mm yüksekliğinde temel kirişleri kullanılmıştır. Temel genişlik ve ampatman boyutları değişken olarak alınmış ve ilgili değerler tabloda verilmiştir.

Tablo 3. Model isimlendirmesi

Model Adı	Açıklama	Temel Kalınlığı	Yatak Katsayısı (kN/m ³)
Referans Model	Referans model; ankastre mesnetli çerçeve modelidir.		
R40/YK11200 R40/YK25000 R40/YK45000 R40/YK80000	Yönetmelik sınırlarının altında tasarlanmış radye temelli model.	Radye temel yüksekliği = 400 mm	11,200 25,000 45,000 80,000
R60/YK11200 R60/YK25000 R60/YK45000 R60/YK80000	Yönetmelik sınırlarına uygun şekilde tasarlanmış radye temelli model.	Radye temel yüksekliği = 600 mm	11,200 25,000 45,000 80,000
R80/YK11200 R80/YK25000 R80/YK45000 R80/YK80000	Yönetmelik sınırlarının üstünde tasarlanmış radye temelli model.	Radye temel yüksekliği = 800 mm	11,200 25,000 45,000 80,000
STK/YK11200 STK/YK25000 STK/YK45000 STK/YK80000	Yönetmelik sınırlarının altında tasarlanmış sürekli temelli model.	Genişlik= 440 mm Ampatman = 0	11,200 25,000 45,000 80,000
STR/YK11200 STR/YK25000 STR/YK45000 STR/YK80000	Yönetmelik sınırlarına uygun şekilde tasarlanmış sürekli temelli model.	Genişlik= 640 mm Ampatman = 200 mm	11,200 25,000 45,000 80,000
STC/YK11200 STC/YK25000 STC/YK45000 STC/YK80000	Yönetmelik sınırlarının üstünde tasarlanmış sürekli temelli model.	Genişlik = 740 mm Ampatman = 400 mm	11,200 25,000 45,000 80,000

Çalışma “Farklı Temel ve Zemin Özelliklerinin Bina Taşıyıcı Sistem Davranışlarına Etkisi” [20] adlı yüksek lisans tezi kapsamında yapılmış olup bazı detaylara makalenin çok uzun olmaması adına makalede yer verilmemiştir. İlgili tez içeriğinde daha detaylı bilgiye ulaşılabilir.

3. Doğrusal olmayan statik itme analizi

Yapıların yatay yükler etkisindeki davranışlarının ve performans düzeylerinin belirlenmesine yönelik yapılan doğrusal olmayan statik itme analizleri, genel olarak yapıda adım adım artırılan yanal yüklerin tesirlerinde dayanım ile deplasman değişiminin yapı elemanlarındaki elastik olmayan davranış özelliklerinin hesaba katıldığı sayısal bir araştırma metodudur. Statik itme analizinde yapı davranışı, taban kesme kuvveti ve çatı yer değiştirmesi ilişkisini kapsayan kapasite eğrisiyle ifade edilir. Mühendisler tarafından pratikte kullanım yatkınlığı sebebiyle kapasite eğrisi yapıların performans değerlendirmesinde sıklıkla kullanılmaktadır [21].

Çalışmada, radye temel ve sürekli temel sistemine sahip yedi katlı dolgu duvarlı betonarme çerçeve sistemden oluşan 25 adet modelin farklı temel tip ve boyutlarına sahip ve farklı rijitlikte zeminler üzerinde inşa edilmiş durumları dikkate alınarak modellenmiş olup doğrusal olmayan statik itme analizine tabi tutulmuş ve kapasite eğrileri elde edilmiştir.

Taban kesme değeri, toplanmış kat kütleleri ve modal analizden elde edilen kat deplasmanların çarpımıyla bulunan değer oranında katlara x ve y doğrultularında dağıtılmıştır. Yükler her kata kat hizalarında ağırlık merkezlerinden atanmıştır. Analizlerde doğrusal olmayan davranış için P-Delta ve büyük deformasyon etkileri dikkate alınmıştır.

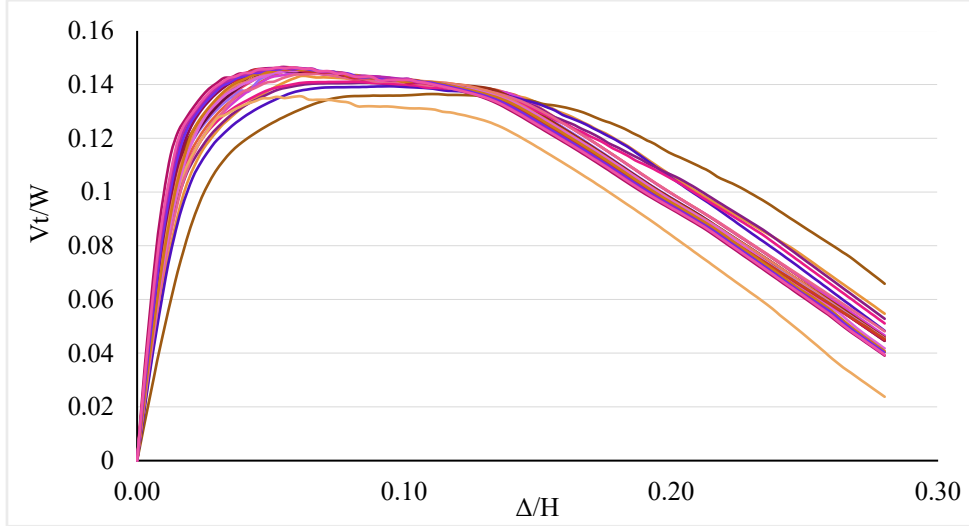
Deplasman talepleri, belirtilen şekilde elde edilen kapasite eğrilerinden 2018 Deprem Yönetmeliği Bölüm 5B.3'e göre hesaplanmıştır.

4. Analiz sonuçları

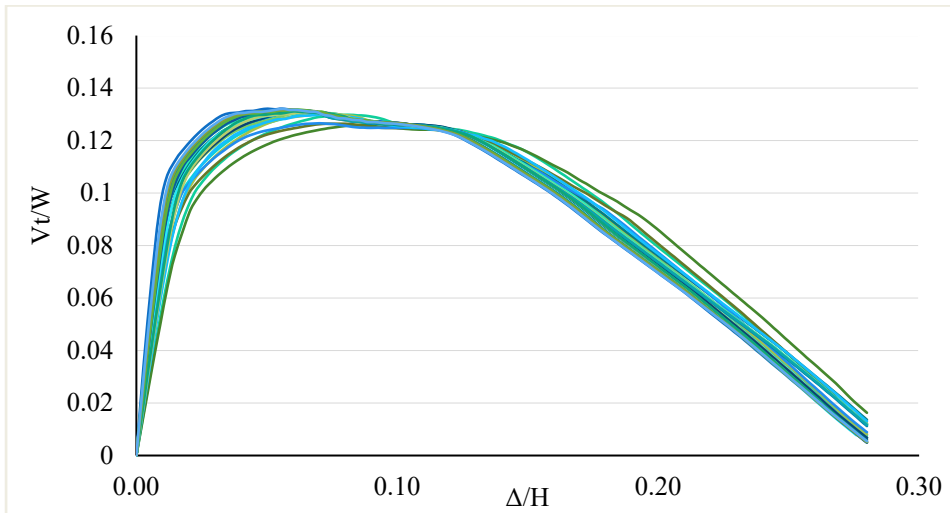
Çalışma kapsamında 7 katlı üç boyutlu model için farklı temel durumu ve zemin rijitliğini dikkate alan iki asal yönde 50 analiz yapılmıştır. Modelleme ve analizde statik hesap programı SAP2000 23.0.0 versiyonu kullanılmış ve model binaların doğrusal olmayan statik itme (pushover) analizleri yapılmıştır [22].

Bina modellerinin sismik davranış ve performanslarının belirlenmesi amacıyla doğrusal olmayan model TBDY-2018 göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Doğrusal elastik olmayan davranış elemanın uçlarına yerleştirilen plastik mafsallar yoluyla belirlenmiştir. Kolonların eğilme ve eksenel kuvvete maruz kalmaları nedeniyle iki uca plastik mafsallara programda tanımlı otomatik P-M2-M3 mafsalları uygulanmıştır. Kirişler eksenel yük düzeylerinin düşük olması ve eğilmeye çalışmaları nedeniyle iki uca plastik mafsallara programda tanımlı otomatik M3 mafsalları uygulanmıştır. Dolgu duvarlara P eksenel yük plastik mafsalları atanmıştır.

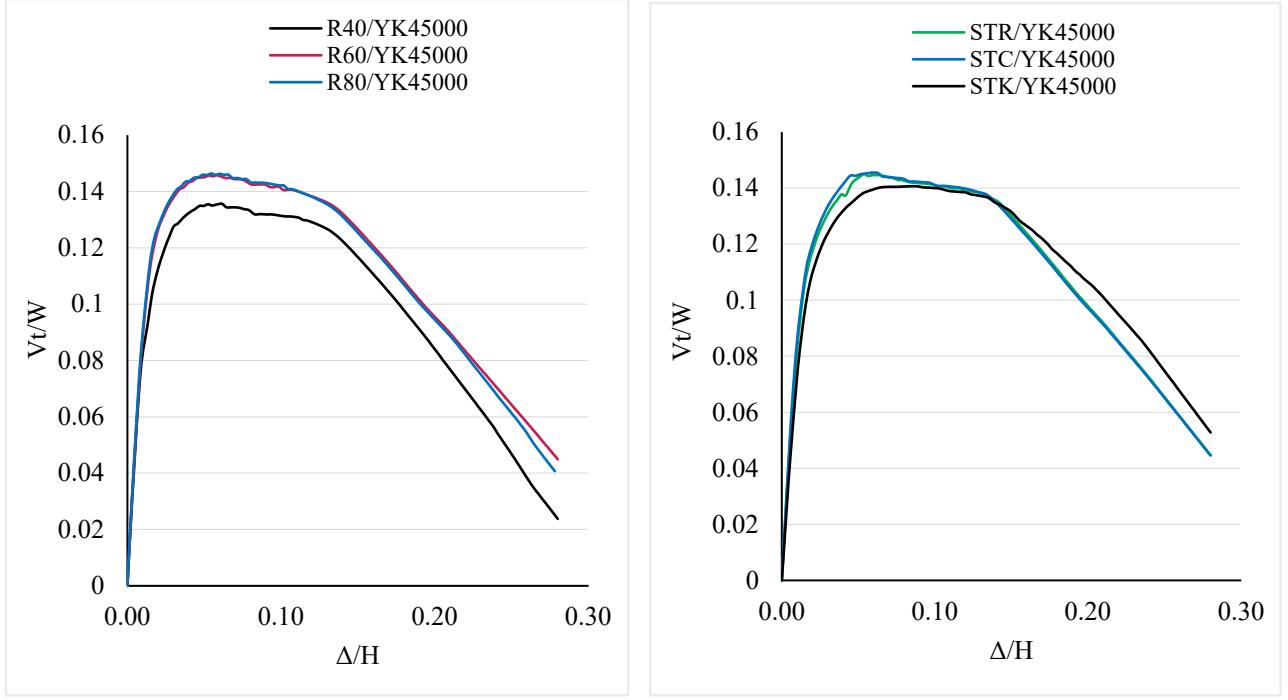
Çalışma kapsamında yapılan 50 adet analiz sonucunda modellere ait kapasite eğrileri Şekil 3 ve Şekil 4'te verilmiştir. Grafiklerde daha anlaşılır olması bakımından yatay dayanım bina sismik ağırlığına, çatı deplasman değeri de bina yüksekliğine oranlanarak verilmiştir. Temel durumu ve zemin rijitliği değişiminin daha açık olarak görülebilmesi amacıyla Şekil 5 ve 6'da bazı modellere ait temel ve zemin rijitlik karşılaştırmaları gösterilmiştir. Binaların X ve Y yönündeki periyotları ise Şekil 7'de verilmiştir.

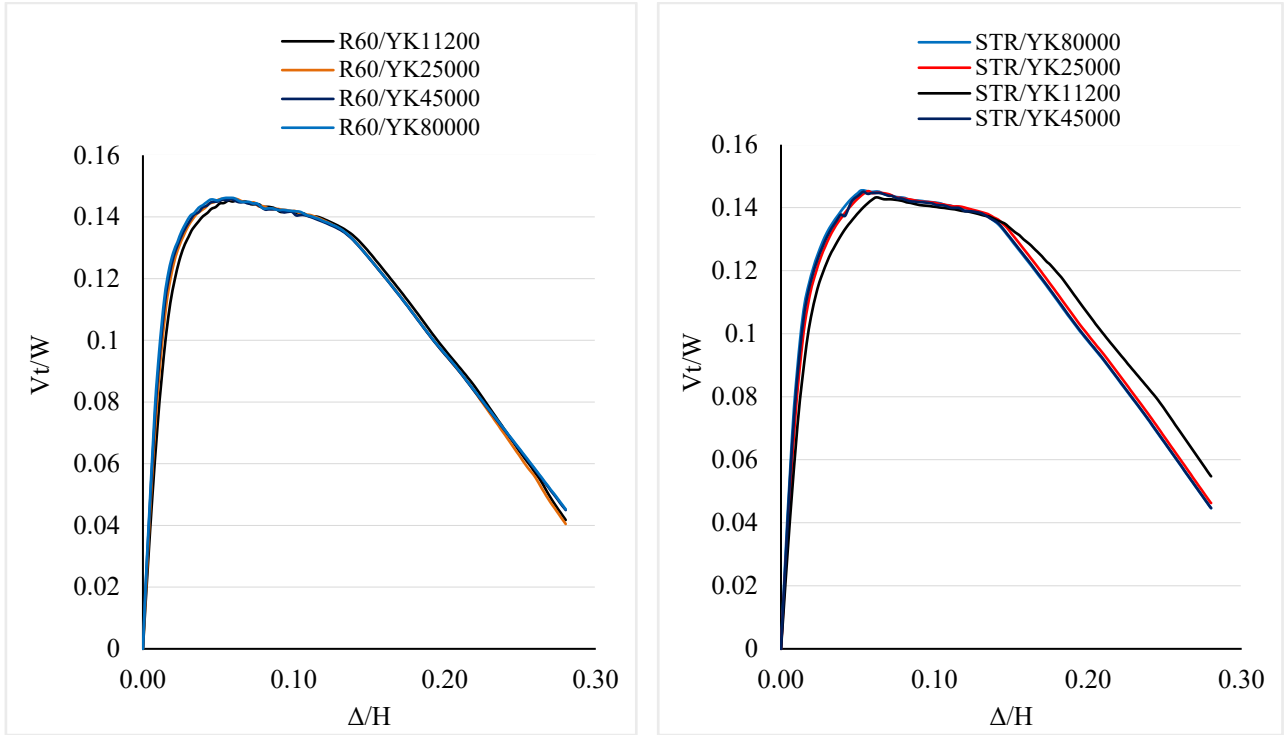
Şekil 3. 7 Katlı betonarme çerçeveseli binanın farklı temel ve yatak katsayılarına ait x doğrultusundaki kapasite eğrileri

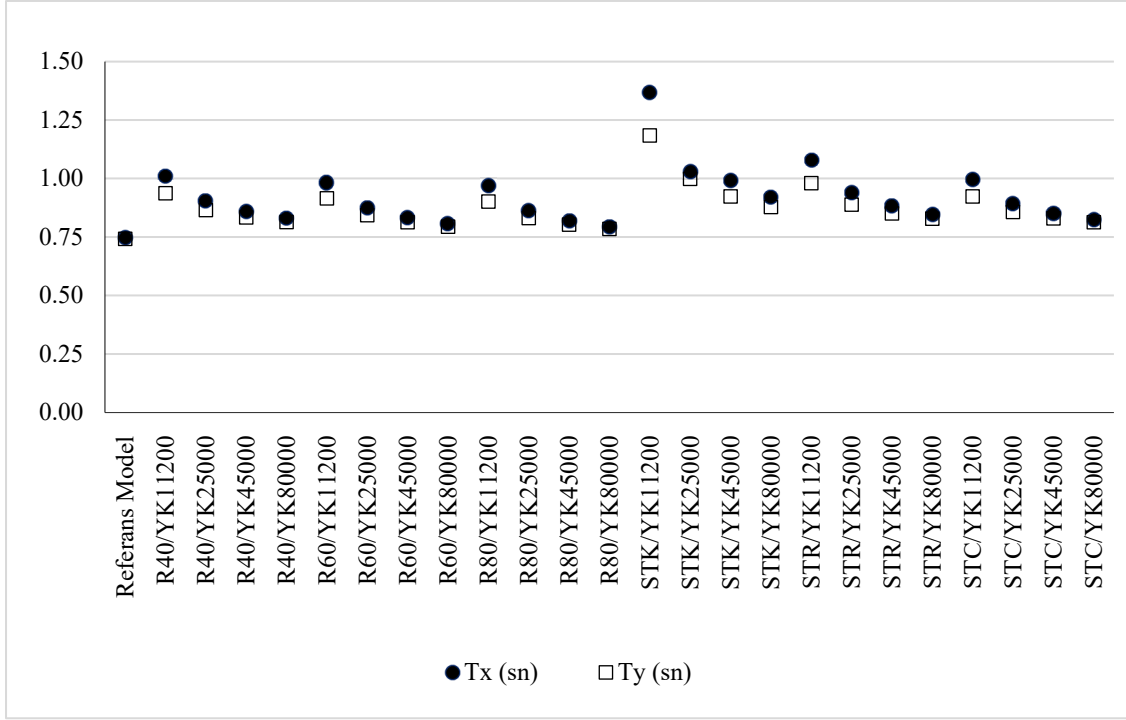
Şekil 4. 7 Katlı betonarme çerçeveseli binanın farklı temel ve yatak katsayılarına ait y doğrultusundaki kapasite eğrileri

Şekil 5. 7 Katlı betonarme çerçeveseli binanın yatak katsayısı 45,000 kN/m³ için farklı temel tiplerine ait x doğrultusundaki kapasite eğrileri

Şekil 6. 7 Katlı betonarme çerçeveseli binanın R60 ve STR temel tipleri için farklı zemin rijitliklerine ait x doğrultusundaki kapasite eğrileri

Şekil 7. Modellere ait X ve Y yönü baskın periyot değerleri

İki doğrulta yapılan doğrusal olmayan analizler sonucunda; itme analizleri ile belirlenen taban kesme dayanımının sismik ağırlığa ($g+nq$) oranlarının referans modele göre X ve Y doğrularında meydana gelen değişimleri Tablo 4'te verilmiştir. Dinamik davranışı yansıtan kütle katılım durumu dikkate alınarak ve daha sağlıklı karşılaştırma yapılması açısından sismik ağırlık değeri için tüm modellerde ankastre temel kabulü yapılan referans model ağırlığı kullanılmıştır.

Tablo 4. Modellere ait yatay dayanım oran ve değişimleri

MODEL ADI	Taban kesme değeri (kN)		Yatay dayanım oranı		Değişim oranı	
	X doğrultusu	Y doğrultusu	X doğrultusu	Y doğrultusu	X doğrultusu	Y doğrultusu
REFERANS MODEL	6,094	5,494	0.147	0.132	1.000	1.000
R40/YK11200	5,985	5,402	0.144	0.130	0.982	0.983
R40/YK25000	6,044	5,438	0.145	0.131	0.992	0.990
R40/YK45000	5,639	5,452	0.136	0.131	0.994	0.992
R40/YK80000	6,066	5,463	0.146	0.131	0.996	0.994
R60/YK11200	6,044	5,437	0.145	0.131	0.992	0.990
R60/YK25000	6,064	5,469	0.146	0.132	0.995	0.996
R60/YK45000	6,060	5,466	0.146	0.132	0.994	0.995
R60/YK80000	6,078	5,469	0.146	0.132	0.997	0.996
R80/YK11200	6,058	5,453	0.146	0.131	0.994	0.993
R80/YK25000	6,073	5,478	0.146	0.132	0.997	0.997
R80/YK45000	6,084	5,482	0.146	0.132	0.999	0.998
R80/YK80000	6,086	5,490	0.146	0.132	0.999	0.999
STK/YK11200	5,673	4,584	0.136	0.110	0.931	0.929
STK/YK25000	5,795	5,237	0.139	0.126	0.951	0.953
STK/YK45000	5,850	5,256	0.141	0.126	0.960	0.957
STK/YK80000	5,867	5,263	0.141	0.127	0.963	0.958
STR/YK11200	5,957	5,397	0.143	0.130	0.978	0.982
STR/YK25000	6,038	5,444	0.145	0.131	0.991	0.991
STR/YK45000	6,030	5,445	0.145	0.131	0.989	0.991

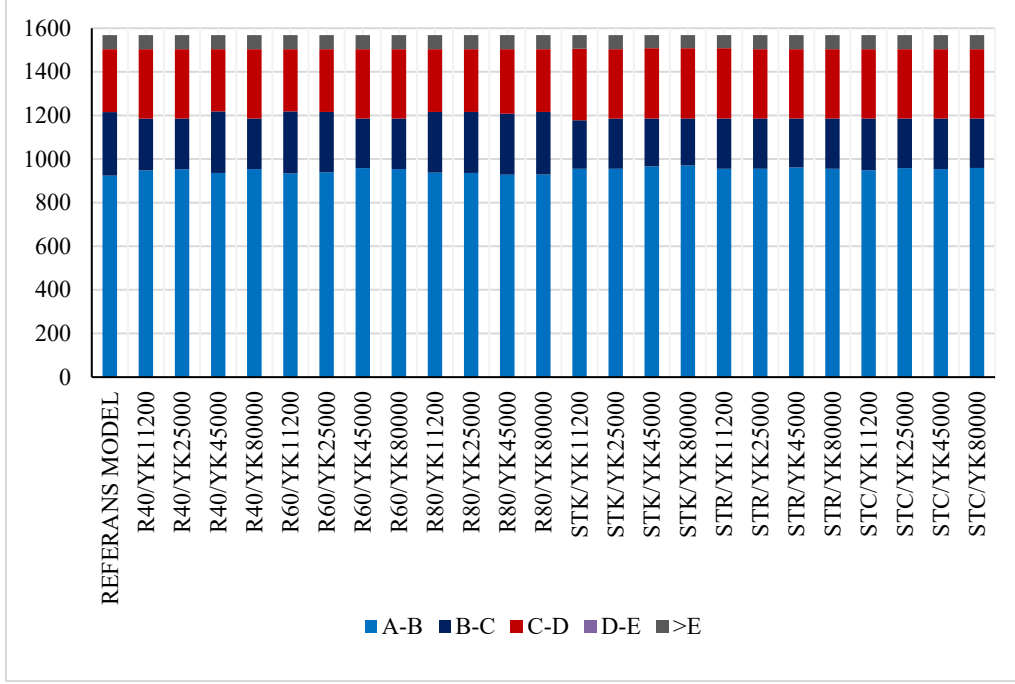
MODEL ADI	Taban kesme değeri (kN)		Yatay dayanım oranı		Değişim oranı	
	X doğrultusu	Y doğrultusu	X doğrultusu	Y doğrultusu	X doğrultusu	Y doğrultusu
STR/YK80000	6,050	5,450	0.146	0.131	0.993	0.992
STC/YK11200	5,993	5,423	0.144	0.130	0.983	0.987
STC/YK25000	6,030	5,451	0.145	0.131	0.990	0.992
STC/YK45000	6,052	5,461	0.146	0.131	0.993	0.994
STC/YK80000	6,046	5,470	0.145	0.132	0.992	0.996

X yönü için yapılan artımsal itme analizi sonucu dayanımın %80'e düştüğü adımda mafsallardaki hasar durumu Tablo 5'te verilmiştir. Y yönü de benzer davranışlar göstermiştir. Tabloda A-E harfleri tipik plastik mafsal durumu koordinatlarını, SH: Sınırlı Hasar, KH: Kontrollü Hasar, GÖ: Göçme Öncesi hasar sınırını temsil etmektedir.

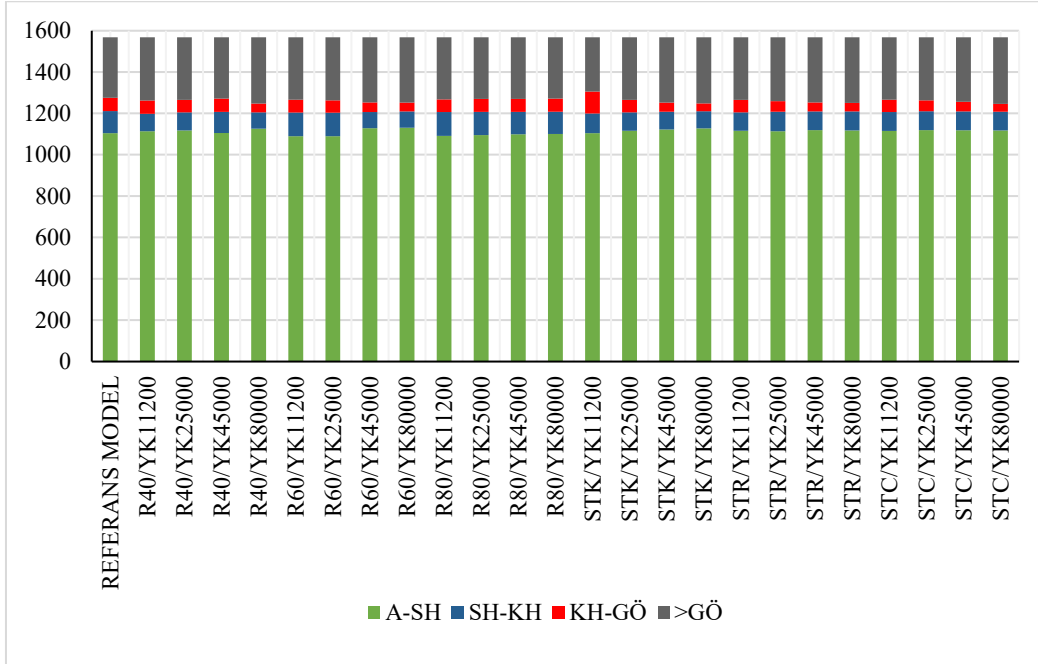
Tablo 5. Modellerin plastik mafsal hasar durumu dağılımı

MODEL ADI	A-B	B-C	C-D	D-E	>E	A-SH	SH-KH	KH-GÖ	>GÖ	Total	
REFERANS MODEL	924	291	289	0	64	1,104	107	64	293	1,568	
RADYE TEMEL	R40/YK11200	948	237	319	0	64	1,113	85	64	306	1,568
	R40/YK25000	953	233	318	0	64	1,117	88	60	303	1,568
	R40/YK45000	936	282	286	0	64	1,105	102	64	297	1,568
	R40/YK80000	954	232	318	0	64	1,126	79	42	321	1,568
	R60/YK11200	934	284	286	0	64	1,089	115	62	302	1,568
	R60/YK25000	939	277	288	0	64	1,089	114	60	305	1,568
	R60/YK45000	958	228	318	0	64	1,128	78	47	315	1,568
	R60/YK80000	954	232	318	0	64	1,130	79	43	316	1,568
	R80/YK11200	938	278	288	0	64	1,091	115	61	301	1,568
	R80/YK25000	936	280	288	0	64	1,095	112	63	298	1,568
	R80/YK45000	928	280	296	0	64	1,099	108	63	298	1,568
	R80/YK80000	929	287	288	0	64	1,100	108	63	297	1,568
SÜREKLİ TEMEL	STK/YK11200	955	223	328	0	62	1,104	95	106	263	1,568
	STK/YK25000	955	230	319	0	64	1,116	89	60	303	1,568
	STK/YK45000	966	220	322	0	60	1,122	86	44	316	1,568
	STK/YK80000	971	215	322	0	60	1,127	83	38	320	1,568
	STR/YK11200	955	231	322	0	60	1,116	89	60	303	1,568
	STR/YK25000	955	231	318	0	64	1,113	95	51	309	1,568
	STR/YK45000	961	225	318	0	64	1,119	90	44	315	1,568
	STR/YK80000	955	231	318	0	64	1,117	92	41	318	1,568
	STC/YK11200	949	237	318	0	64	1,115	91	60	302	1,568
	STC/YK25000	958	228	318	0	64	1,119	91	53	305	1,568
	STC/YK45000	954	232	318	0	64	1,118	91	47	312	1,568
	STC/YK80000	959	227	318	0	64	1,117	91	38	322	1,568

Hasar durumlarının daha iyi anlaşılabilmesi için Tablo 5'de bulunan verilerin grafiksel gösterimi (Şekil 8 ve Şekil 9) verilmiştir.

Şekil 8. Modellere ait plastik mafsal durumu dağılımı

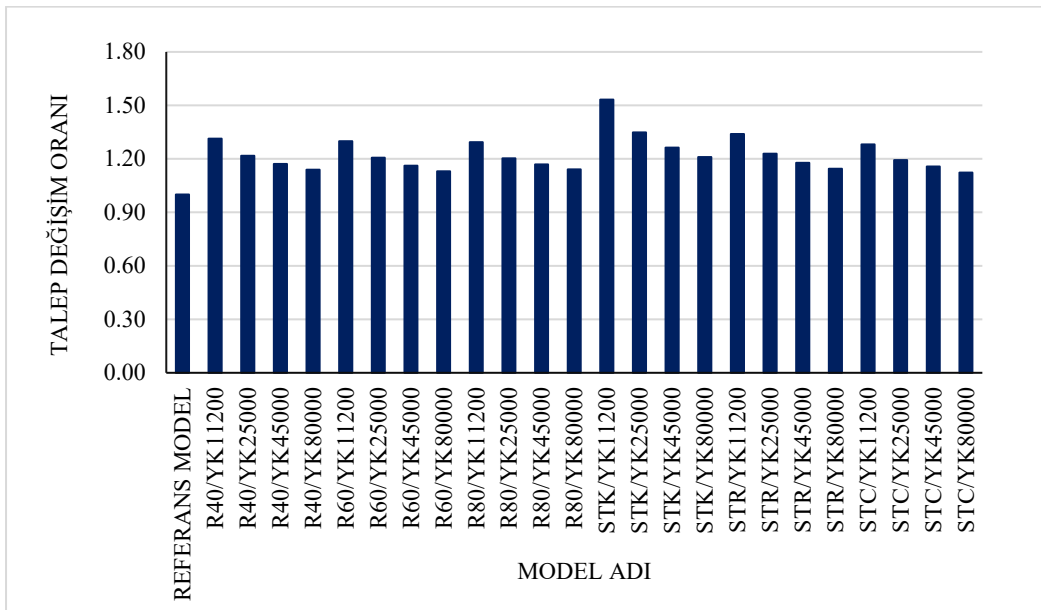

Şekil 9. Modellere ait plastik mafsal hasar durumu dağılımı

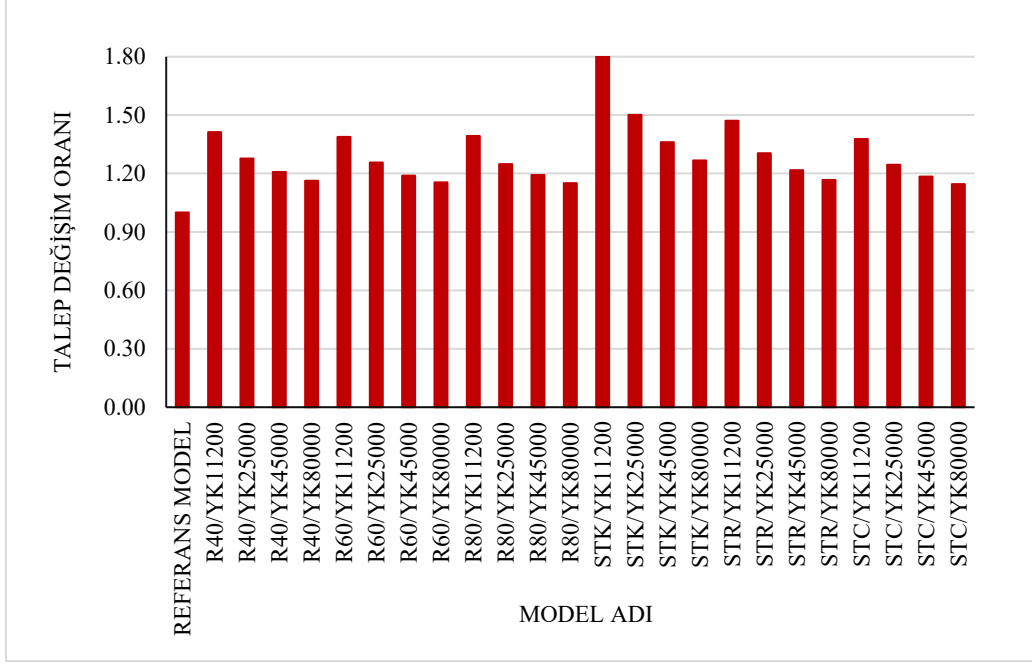
Ankastre temel kabulüne göre önemli değişime sahip bina deplasman talep değerleri Tablo 6’da verilmiştir. Deplasman talepleri 2018 Deprem Yönetmeliği dikkate alınarak hesaplanan çatı deplasman talep değerleri olarak verilmektedir. Oranlardaki yüksek deđiŐimler göze çarpmaktadır (bkz. Şekil 10 ve 11).

Tablo 6. Bina modelleri çatı deplasman talebi değerleri ve referans modele göre değişim oranları

MODEL ADI	Deplasman Talep Değerleri (m)		ORAN	
	X doğrultusu	Y doğrultusu	X doğrultusu	Y doğrultusu
REFERANS MODEL	0.110	0.111	1.00	1.00
RADYE TEMEL	R40/YK11200	0.145	1.31	1.41
	R40/YK25000	0.134	1.22	1.28
	R40/YK45000	0.129	1.17	1.21
	R40/YK80000	0.126	1.14	1.16
	R60/YK11200	0.144	1.30	1.39
	R60/YK25000	0.133	1.21	1.26
	R60/YK45000	0.128	1.16	1.19
	R60/YK80000	0.125	1.13	1.15
	R80/YK11200	0.143	1.29	1.39
	R80/YK25000	0.133	1.20	1.25
	R80/YK45000	0.129	1.17	1.19
	R80/YK80000	0.126	1.14	1.15
SREKLİ TEMEL	STK/YK11200	0.169	1.53	1.82
	STK/YK25000	0.149	1.35	1.50
	STK/YK45000	0.139	1.26	1.36
	STK/YK80000	0.134	1.21	1.27
	STR/YK11200	0.148	1.34	1.47
	STR/YK25000	0.136	1.23	1.30
	STR/YK45000	0.130	1.18	1.22
	STR/YK80000	0.126	1.14	1.17
	STC/YK11200	0.142	1.28	1.38
	STC/YK25000	0.132	1.19	1.25
	STC/YK45000	0.128	1.16	1.18
	STC/YK80000	0.124	1.12	1.15

Şekil 10. X doğrultusuna ait deplasman talebi değişimi oranları

Şekil 11. Y doğrultusuna ait deplasman talebi değişimi oranları

5. Sonuçlar

Yapı sistemlerinin mühim bir parçası olan temellerin yapısal tasarımı, genellikle temel altındaki zeminin niteliklerini ihmal eden ve yapı-zemin etkileşimini dikkate almayan metotlarla yapılmaktadır. Yapı-zemin etkileşiminin eksiksiz bir Şekilde incelenebilmesi için, üstyapıdan aktarılan yükler altında gerçek zemin davranışını göz önünde bulunduracak modellerin oluşturulması gerekmektedir. Yapılan çalışmada, radye temel ve sürekli temel sistemine sahip yedi katlı dolgu duvarlı betonarme ereve sistemden oluşan 25 adet modelin farklı temel tip ve boyutlarına sahip ve farklı rijitlikte zeminler üzerinde inşa edilmiş durumları dikkate alınmıştır. Türkiye’deki yapı stoğunu temsil edebileceği düşünülen 7 katlı betonarme çerçeveli binalar SAP2000 programı ile modellenmiş ve analiz edilmiştir. Çalışmada, dolgu duvarların da dikkate alındığı betonarme ereve model sabit tutularak, radye ve sürekli temel kesitleri deđiŐtirilmiŐtir. Daha sonra bu modeller yatak katsayısı 11,200, 25,000, 45,000, 80,000 kN/m³ alınarak yapı özellikleri ve kapasite eğrileri kıyaslanmıŐtır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular aşağıdaki Şekilde zetlenebilir:

- Yapı periyodu özellikle deprem kuvvet ve deplasman talebinin belirlenmesinde kilit öneme sahip bir parametredir. Yapı periyodunda ankastre temel kabulüne göre büyük deđiŐimler gözlenmiŐtir. Radye temellerde yönetmelik Őartlarına uyulsa bile, zemin rijitliğine bağlı olarak ankastre temele göre %35’e varan oranlarda periyot artıŐları grlmektedir.
- Sürekli temellerde temel boyutlarına daha bağlı periyot değişimi grlmektedir. Yönetmelik Őartlarına uygun sürekli temellerde zemin rijitliğine bağlı olarak %12 ila %45 arasında periyot uzaması grlmŐtir. Zayıf zemin durumları ve yönetmelik Őartlarının altında temellerde periyot değişimi %83 gibi çok yüksek değerlere ulaŐmaktadır.
- Periyot deđiŐimine zemin düşey yatak katsayısının değişiminin etkisi, radye temellerde incelenen geometrik durumu aynı olduğundan tüm durumlar için iki uç değer arasında (11,200 ve 80,000) ortalama olarak %18 mertebesindedir. Sürekli temel ise zemin yatak katsayısına daha hassas durumdadır ve ilgili değişim yönetmeliğe uyulmayan temel durumu için %50 değerine yaklaŐabilmektedir. Yönetmeliğe uygun sürekli temelde ise bu değer ortalama %23 seviyesindedir.
- Doğrusal elastik olmayan artımsal itme analizi sonuçlarına göre yapıların yatay dayanım kapasitesi ankastre temel kabulünden daha az etkilenmektedir. Çoğu durumda değişim %2.0 mertebesinden daha aŐađıdadır. Ancak yönetmelik Őartlarının altında sürekli temel kullanılması durumunda ve zemin yatak katsayısının da 25,000 kN/m seviyesinin altında olması durumunda %5.0’e varan kayıplar oluŐabilmektedir. Yatak katsayısı 11,200 kN/m olan zeminlerde kayıplar %7.0’ye ulaŐabilmektedir.

- Hasar durumları değerlendirildiğinde genel olarak (YZE'de) aynı deplasman düzeyi tanımı için ankastre temel durumuna göre ağır hasarlı eleman sayısında (GÖ ilerisinde) artış meydana gelmiştir. Çoğu durumda dikkate alınan sürekli ve radye temellere sahip modellerde ağır hasarlı eleman sayısı ankastre duruma göre %10'a varan oranda artmıştır. Bunun tek istisnası yönetmelik seviyesinin de üzerinde radye temele sahip modeldir. Bu modelde artış oranı en kötü zemin durumu için bile %3.0'ın altındadır.
- İlginç şekilde aynı temel durumu için genel olarak zemin rijitliği arttıkça ağır hasarlı eleman oranında artış oluşmaktadır. Bu duruma yüksek zemin rijitliği sebebiyle modellerde oluşan daha az esnek davranış sebep olmuş olabilir.

6. Yazar katkı beyanı

Çalışma Nuray Yaşar'ın yüksek lisans tezi kapsamında Dr. Hayri Baytan Özmen danışmanlığında yapılmıştır. Modellerin hazırlanması Dr. Hayri Baytan Özmen'in yönlendirmesi doğrultusunda Nuray Yaşar ve Dr. Barış Tanrıverdi tarafından gerçekleştirilmiştir. Sonuçların değerlendirmesi ve makale yazımı Nuray Yaşar ve Dr. Hayri Baytan Özmen tarafından yapılmıştır.

7. Etik kurul onayı ve çıkar atışması beyanı

Makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Makalede herhangi bir kişi/kurum ile çıkar atışması bulunmamaktadır.

8. Kaynaklar

- [1] Deprem Bölgelerinde Yapılacak Binalar Hakkında Yönetmelik. 26511 sayılı Resmi Gazete, 2017 (30.10.2020).
- [2] Gülkan P. *Influence of Different Soil Modeling Criteria in SSI Analysis*. Editörler: Gülkan P., Clough R.W. *Developments in Dynamic Soil-Structure Interaction*, 179-217, Dordrecht, Springer, 1993.
- [3] Aydınoğlu MN. Üstyapı-Zemin Ortak Sisteminin Deprem Hesabı, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, 1977.
- [4] Korkmaz KA, Demir F. "Yapı-Zemin Etkileşiminin Yapıların Deprem Davranışına Etkileri". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 12-17, 2012.
- [5] Kılışer S. Yapı Zemin Etkileşiminin Betonarme Yapıların Tasarımına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye, 2016.
- [6] etinkaya MY, Çelebi E, Kırtel O. "Yapı-Temel-Zemin Sismik Etkileşim Probleminin Adapazarı Bölgesi İçin Empedans Fonksiyonları Yardımıyla Analizi". *Politeknik Dergisi*, 20(2), 325-332, 2017.
- [7] Anand V, Kumar SRS. "Seismic soil-structure interaction: A state-of-art review". *Structures*, 16, 317-326, 2018.
- [8] Tomeo R, Pitilakis D, Bilotta A, Nigro E. "SSI effects on seismic demand of reinforced concrete moment resisting frames". *Engineering Structures*, 173, 559-572, 2018.
- [9] Ethemöğlü H. Zemin Yapı Etkileşiminin Hasar Olasılığına Etkisi, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, 2020.
- [10] aycı BT, İnel M, Kamal M. "Zemin Rijitliğindeki Değişimin Yapıların Sismik Davranışı Üzerindeki Etkileri". Konferans: 4. *Uluslararası Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı*. Eskişehir, Türkiye, 11-13 Ekim 2017.
- [11] Caycı, BT, İnel M, Ozer E. "Effect of Soil-Structure Interaction on Seismic Behavior of Mid-and Low-Rise Buildings". *International Journal of Geomechanics*, 21(3), 04021009, 2021.
- [12] Avcıoğlu O. İki parametrelili zemine oturan betonarme yapıların doğrusal olmayan hesabı ve görsel tabanlı bir bilgisayar yazılımı, Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, 2015.
- [13] İnel M, Özmen HB, şenel řM, Kayhan AH. "Mevcut Betonarme Binaların Yapısal Özelliklerinin Belirlenmesi", *Uluslararası Sakarya Sempozyumu*, Sakarya, Türkiye, 1-2 Ekim 2009.
- [14] TBDY 2018. *Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği*, Çevre ve şehircilik Bakanlığı, Ankara, Türkiye, 2018.
- [15] TS 500. *Betonarme Yapıların Tasarım ve Yapım Kuralları*, Türk Standartları Enstitüsü, Ankara Türkiye, 2000.
- [16] TS 498. Yapı Elemanlarının Boyutlandırılmasında Alınacak Yüklerin Hesap Değerleri, Türk Standartları Enstitüsü, Ankara, 1987.
- [17] FEMA 356. *Prestandard And Commentary for the Seismic Rehabilitation of Buildings*. ASCE for Federal Emergency, Washington D.C. 2000.
- [18] Asteris PG. "Lateral stiffness of brick masonry infilled plane frames". *J Struct Eng*, 129(8), 1071-1079, 2003.
- [19] Bowles JE. "Foundation Analysis and Design: McGraw-Hill Companies", *Inc.*, New York, USA, 1996.
- [20] Yasar N. Farklı temel ve zemin özelliklerinin bina taşıyıcı sistem davranışlarına etkisi, Yüksek lisans tezi, Uşak Üniversitesi Lisanssütü Eğitim Enstitüsü, Uşak, Türkiye, (Basım aşamasında).
- [21] İnel M, Bilgin H, Özmen HB. "Mevcut kamu yapılarının performans değerlendirmesi". *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 444-445, 4-5, 2006.
- [22] SAP2000, Structural Analysis Program, Computer and Structures 2004.

Kan ve kan ürünleri hizmetleri yönetimi

Blood and blood products services management

Meral GÖRAY¹, Suat PEKER^{2*}

¹ T.C.Sağlık Bakanlığı, Mehmet Akif Ersoy Göğüs ve Kalp Damar Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul, Türkiye.

meralgoray@gmail.com

² Sağlık Yönetimi Bölümü, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

suatpeker@arel.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 01.12.2021

Bölüm/Section: Sağlık Bilimleri/Sağlık Yönetimi

Kabul Tarihi/Accepted: 09.12.2021

Derleme/Review

Özet

Ülkemizde ve dünyada nüfusun çoğalmasıyla birlikte sağlığa verilen önem her geçen gün artmaktadır. Buna paralel olarak kan ve kan ürünlerine duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Kan ve kan ürünlerine olan talebin karşılanmasında Türk Kızılay'ı, kan bankaları ve hastanelerin yaptığı çalışmalar dikkat çekmektedir. Kan bankalarında, kan merkezlerinde ve laboratuvarlarda kullanılan tüm cihaz ve ekipmanlardan doğru ölçümlerin alınabilmesi için belirli aralıklarla kalibrasyonlarının yapılması gerekmektedir. Kan bankalarının ve kan merkezlerinin, kan ve kan ürünlerine olan talepleri zamanında karşılayabilmek için yeterli stok bulundurma ve fazla stoktan dolayı bozulmaları engelleyecek stok politikaları belirleyerek bu alanda yoğunlaşmalıdırlar. Kan transfüzyonu hayat kurtaran bir uygulama iken dikkatsiz ve kontrolsüz bir biçimde uygulandığında ise insan yaşamı üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir sağlık uygulamasıdır. Bu nedenle, bağışçılardan kan alınması ile başlayıp alıcıya nakledilmesine kadar geçen tüm aşamaların çok dikkatli bir biçimde yönetilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kan bankacılığı, kan hizmetleri, sağlık hizmetleri yönetimi.

Abstract

With the increase in population in our country and in the world, the importance given to health is increasing day by day. Parallel to this, the need for blood and blood products is also increasing. The efforts of the Turkish Red Crescent, blood banks and hospitals draw attention in meeting the demand for blood and blood products. All devices and equipment used in blood banks, blood centers and laboratories must be calibrated at regular intervals in order to obtain accurate measurements. In order to meet the demands for blood and blood products in a timely manner, blood banks and blood centers should focus on this area by determining stock policies to keep sufficient stocks and to prevent deterioration due to excess stock. While blood transfusion is a life-saving practice, it is a health practice that can have negative consequences on human life if it is applied carelessly and uncontrollably. For this reason, all stages from the collection of blood from the donors to the transfer to the recipient need to be managed very carefully.

Keywords: Blood banking, blood services, health services management.

1. Giriş

Ülkemizde ve dünyada nüfusun artmasıyla birlikte sağlığa verilen değer sürekli artmaktadır. Buna bağılı olarak kan ve kan ürünlerine duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Kan ve kan ürünlerine olan talebin karşılanmasında Türk Kızılay'ı, kan bankaları ve hastanelerin yaptığı çalışmalar dikkat çekmektedir. Kan bankalarında, kan merkezlerinde ve laboratuvarlarda kullanılan tüm cihaz ve donanımlardan doğru ölçümlerin alınabilmesi için belirli aralıklarla kalibrasyonlarının yapılması zorunludur. Kan bankalarının ve kan merkezlerinin, kan ve kan ürünlerine olan talepleri zamanında karşılayabilmek için yeterli stok bulundurma ve fazla stoktan dolayı bozulmaları engelleyecek stok kontrol yöntemleri belirleyerek bu alanda

* Yazışılan yazar/Corresponding author: Suat PEKER

¹ orcid.org/0000-0001-8652-7329; ² orcid.org/0000-0001-8451-8234

çalışmalar yapmaları gerekmektedir. Kan transfüzyonu hayat kurtaran bir uygulama iken dikkatsiz, özensiz ve kontrolsüz bir biçimde uygulandığında ise insan hayatı üzerinde negatif sonuçlar doğurabilecek bir sağlık uygulaması olabilmektedir. Bu nedenle, bağışçılardan kan alınması ile başlayan sürecin, alıcıya kanın nakledilmesine kadar geçen tüm aşamaların çok dikkatli bir biçimde yönetilmesi gerekmektedir.

2. Kan ve kan ürünleri

İnsan vücudunda birçok görevi bulunan kan, dolaşım sistemi içerisinde dolaşan; akyuvar, alyuvar ve kan pulcuklarından oluşan kırmızı bir sıvıdır. Kan kelimesi Latince kökenli hema kelimesinden gelmektedir ve kanı inceleyen bilime bu sebeple Hematoloji denmektedir [1].

2.1. Kanın yapısı ve görevleri

Kan, kan hücrelerinden meydana gelen, damarlarda sürekli hareket eden, yaşamın temelini oluşturan canlı bir sıvıdır. Kan, kolloit bir maddedir. Kolloit bir madde olmasına karşın her ne kadar homojen bir görünümde olsa da aslında heterojen bir karışımdır. Kan, normal erişkin bir insanın vücut ağırlığının ortalama olarak 13'te 1'ini oluşturmaktadır. Bu da yaklaşık üç litreye denk gelmektedir [2]. İnsan vücudunda dolaşım yapan toplan kan hacmi bir insanın kendi kütlesinin %8'ine eşittir. Bu değer 70 kg'lık bir insanda yaklaşık 5600 ml'dir. Söz konusu 5600 mililitrenin yaklaşık %50-60'ı plazma sıvısı ve %40-50'si ise hücrelerden oluşmaktadır. Kan hücreleri, çeşitli şekiller ve plazmalardan oluşur. Kanın dokuların ilgili bölümüne taşınmasını sağlamakla görevli olan plazma kan hücresinin dış bölümünde kalır ve kanın hacminin %55'ini oluşturur. Plazmanın %10'luk bölümü organik ve inorganik maddeler olan plazma proteinleri, aminoasitler, karbonhidratlar, yağlar, hormonlar, üre, ürik asit, laktik asit, enzimler, antikorlar, sodyum, potasyum, iyot, demir, bikarbonat gibi elementlerden oluşurken geriye kalan %90'lık kısmı sudan oluşmaktadır [1].

2.2. Kan hücreleri (Kan bileşenleri)

Erişkin bir insanın vücudunda alyuvar (kırmızı kan hücresi), trombosit (kan pulcuğu) ve akyuvar (beyaz kan hücresi) kemik iliğinde, bir kısım akyuvar ise kemik iliği dışında üretilmektedir. Sağlık Bakanlığı tarafından acil durumlar dışında tam kan kullanımı yasaklanmıştır. Bu nedenle toplanan kanlar Bölge Kan Merkezi'nde trombosit, plazma ve eritrosit olarak ayrıştırılır ve bu şekilde kullanıma sunulur [3].

2.2.1. Alyuvarlar (Eritrositler)

Alyuvarlar, kana kırmızı rengi veren hücrelerdir. Yapılarında protein mevcuttur. Bu protein, alyuvar ağırlığının 1/3'ünü oluşturan ve hemoglobin denilen bir proteindir. Görevi oksijen (O₂ olarak gösterilir) taşımaktır. Çekirdek ve organelleri yoktur. Bu sebeple bölünemezler ve yaşam süreleri 120 gün ile kısıtlıdır. 1 mm³ kanda kadınlarda 4.8, erkeklerde ise 5.4 milyon alyuvar bulunur [4].

2.2.2. Akyuvar (Lökositler)

Akyuvar, beyaz kan hücresi olarak adlandırılır. Belirli bir şekli olmayan, çekirdekli kan hücresidir. Organizmamızı bakterilere, virüslere, parazitlere ve tümörlere karşı koruyan savunma sisteminin en hareketli savunucularından biridir. 1 mm³ kanda yaklaşık 4,000-10,000 arasında akyuvar bulunur. Lökositler yani akyuvarlar kılcal damar duvarını aşar ve çevre bağdokuya geçerler. Çevre bağdokuya geçerek, burada vücudumuzu savunurlar [4].

2.2.3. Kan pulcukları (Trombositler)

Kan pulcuğu; küçük, renkli olmayan, çekirdek içermeyen ve çapı küçük olan hücrelerdir. Bu hücreler yuvarlak veya oval bikonveks diskler şeklinde olabilir. 1 mm³ kanda yaklaşık olarak 150,000-350,000 civarında bulunurlar. Yaşam süreleri ortalama 5 ile 9 gün arasında değişmektedir. En önemli özelliği biçimsel olarak değişmeleri ile yapışkan bir özellik göstermesidir. Kanın pıhtılaşmasını uyararak damarlardaki çatlakları onarırlar, ayrıca kanın damar dışına çıkmasını engelleyici bir görev üstlenirler [4]. Bu hücreler damarlar yaralandığı takdirde, o damarın iç yüzüne yapışır ve yaralı bölgeyi tıkarlar. Trombokinaz denilen bir enzim çeşidi salgılayarak pıhtılaşmayı sağlarlar. Pıhtılaşma oluştuğu zaman katı bir form alırlar ve böylelikle kanamayı durdururlar. Kanama riski yüksek olan belirli hasta gruplarında kullanılırlar. Kan pulcuğu sayısının düşük olduğu hasta gruplarında olabilecek en iyi düzelmeyi sağlamak için hastaya 0,1 Ünite/kg verilmelidir. Bu nedenle, kanama süresini minimuma indirmek ve kanamayı durdurmak (hemostaz) için başlangıçta önerilen doz 1 Ünite/10 kg'dır. Kan pulcukları, bir ünite tam kanın santrifüj edilmesi ile elde edilirler. Bununla birlikte kan merkezinde mutlaka 20-240°C'de saklanmalı, başka yerde muhafaza edilmemelidir. Trombosit süspansiyonunun raf ömrü ortalama 5 gündür [5].

2.2.4. Taze donmuş plazma (TDP)

TDP, kan bağışlayan kimseden alınır ve dondurulur ve plazmanın tam kandan ayrıştırılması ile hazırlanır. İçerisinde bütün koagülasyon faktörleri, albumin ve globulin bulunur. Kan bağışçısından alındıktan sonra 8 saat içinde hazırlanmalıdır. Kanamayı durdurmak için, protrombin ve/veya parsiyel tromboplastin süresi normalin 1,5 katı üzerinde olan hastalarda kullanılır. Bir ünite taze donmuş plazma yaklaşık 200-250 ml'dir. TDP 37°C'de eritilir. Eritildikten sonra mutlaka 24 saat içerisinde kullanılmalıdır, dondurma işlemi yapılmamalıdır. Saatte 200 ml'den hızlı transfüzyon yapılmamalıdır. Raf ömrü 365 gündür [5].

2.3. Kan grupları

Kan grubu, antikor ve antijenlere bakılarak, insanlarda bulunan kanın tüm özelliklerini belirleyebilmek için geliştirilmiş olan sınıflandırma sistemidir. Alyuvarların üzerinde; A, B ve RH proteinleri olmak üzere 3 sınıfa ayırabileceğimiz gruplar bulunur, bu proteinler aralarında 8 adet kan grubu oluştururlar. Antikorlar, bağışıklık sistemimiz tarafından üretilmiş olup A, B ve RH antikoru olarak adlandırılırlar. Antikor ve proteinler hiçbir zaman yan yana bulunmazlar. Yan yana geldikleri durumda birbirlerine tutunarak katılaşırlar ve çökelirler. Hastalar arasında kan transfüzyonun yapılabilmesi, kan alıcısı ve kan vericisinin kanlarındaki protein ve antikorların incelenmesi ile mümkün olabilmektedir. Farklı gruplara sahip kişiler/hastalar arasında kan alışverişi yapılamaz. AB kan grubu “genel alıcı” olarak ifade edilen yani A, B ve 0 gruplarından kan alabilen evrensel alıcı bir gruptur. 0 kan grubu olan kişiler ise “genel verici” olarak ifade edilen yani diğer kan gruplarının tamamına kan verebilen bir gruptur. AB grubu içerisinde yer alan kişiler herkesten kan alabilirken, 0 kan grubu içerisinde yer alan kişiler herkese kan verebilmesine rağmen sadece 0 grubundan kan alabilmektedirler [6].

3. Kan transfüzyonu

3.1. Kan transfüzyonunun tarihçesi

Kan, insanlık tarihi boyunca kutsal ve mucizevi olarak görülmüş, eski dönemlerde kan içildiği veya içinde yıkanıldığında hastalıkların şifa bulacağı ve yaşlanmanın önüne geçilebileceği düşüncesi oldukça yaygınlaşmıştır [7]. Özel bir doku nakli olarak tanımlayabileceğimiz kan transfüzyonunu, ayrıca kan veya bir kan ürününün doğrudan kişilerin dolaşım sistemine verilmesi olarak da ifade edebiliriz [8]. Bilinen ilk kan transfüzyonunun 1492 yılında Papa VIII. Innocent’e yapıldığı ifade edilmektedir. Üç genç insanın kanının Papa’ya verildiği, fakat hem Papa’nın hem de kan veren üç genç insanın hayatını kaybettiği aktarılmaktadır [9].

Kayıtlara geçen ilk transfüzyon işlemi, 1666 yılında Richard Lower isimli İngiliz bilim insanın köpekler arasında yaptığı kan transfüzyonu işlemidir. 1667 yılında ise Fransız Doktor Jean-Baptiste Denis tarafından ilk tam olarak belgelenmiş insan kan transfüzyonu gerçekleştirilmiştir. 1818 yılında James Blundell isimli doktor doğum sonrası kanama geçiren anneye, hastanın eşinden aldığı kanı transfüze etmiştir. Transfüzyonun miladı niteliğindeki çalışmalar ise 1901 yılında immünolog ve patolog olan Karl Landsteiner tarafından yapılmış, Landsteiner A, B, C ve 0 kan gruplarını keşfetmiştir. 1917 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde askeri hekim olarak çalışan Oswald Hope Robertson, 0 grubu kanları sitrat-glukoz çözeltisi ile depolayarak I. Dünya Savaşı’nda oynadığı kilit rol ile birçok askerin hayatını kurtarmıştır. 1921 yılında Kızıllaç bünyesinde dünyadaki ilk kan bankası kurulmuş, 1935 yılında ilk kan transfüzyonu kongresi Roma’da düzenlenmiştir. Ülkemizde kan transfüzyonu yapan ilk kurum Cerrahpaşa Tıp Fakültesidir. Cerrahpaşa’da kan transfüzyonu 1938 yılında yapılmış ve ilk kan bankamız ise 1957 yılında Ankara ve İstanbul’da Kızıllaç bünyesinde açılmıştır [7].

3.2. Kan transfüzyonunun yapılışı

Günümüzde transfüzyon işlemi, kan ve kan ürünlerinin sterilizasyon işlemi yapılmış olan kapalı bir plastik kap içine alınması, devamında saklanıp hastaya özel kendi seti ile verilmesi ile gerçekleştirilmektedir [8].

Kan naklinin tıbbın uygulama alanına girişi, kan grubu antijenlerinin 20. Yüzyılın başlarında keşfedilmesi ile olmuştur. Daha sonra birçok test keşfedilmiş, bu testlerin keşfi ile birlikte komponent tedavisi basamaklı olarak geliştirilmiştir [10].

Tam kanın veya ondan elde edilen bileşenlerin ihtiyacı olan hastaya verilmesiyle transfüzyon işlemi yapılmış olur. Kan bileşenleri uygulaması, hastanın ihtiyaç duyduğu kanın özel kısmının transfüzyon edilmesidir. Bu yöntem kanın boşa harcanmasını önler, ayrıca büyük oranlarda kan ihtiyacı doğan hastalara en uygun miktarda, verimli bir transfüzyon işlemi gerçekleştirilmesini sağlar. Bağışlanmış olan kan ünitelerinden birden fazla hasta yararlanabileceği için anılan yöntem kan kaynaklarının en doğru şekilde kullanılmasını sağlamakla birlikte boşa harcanmasını da önlemiş olur. Tam kan ünitesi, santrifüjleme işlemlerinden geçirildiğinde santrifüj işlemi sonrası eritrosit ve trombosit süspansiyonu ile taze donmuş plazma elde edilir. Kan ürünlerinin elde edilmesinde plazma kullanımı da tercih edilebilir. Bunların çeşitli işlemlerden geçirilmesi zorunludur. Aksi takdirde virüs bulaşma riski meydana gelebilir. Bazı kan ayırıştırma (aferez) sistemleri kapalı bir sistem olarak işlem görürler. Bu sistemlerin içerisinde kan toplama setleri mevcuttur. Bu setler sadece iğnenin ucundan açılır ve açıldığı takdirde, o ünitenin açık bir sistem olduğu kabul edilerek olası bir bakteri bulaşmasını önlemek için kan 4 saat içinde hastaya nakledilmelidir. Bakteri bulaşması riskinden dolayı kan komponentinin ömrü maksimum 24 saat, oda ısısında ise 4 saattir [11].

3.3. Kan bağışına uygunluk için aranan kriterler

Kan bağışına uygunluk için aranan kriterler bulunmaktadır. Bu kriterler;

- Kan bağışçısı tok karın ile uykusunu almış bir şekilde ve yorgun olmamak kaydıyla aynı zamanda vücutları kan vermeye elverişli olması mecburiyetiyle kan verebilmektedir.
- Kan bağışçısının nabızı 50 ila 100 arasında, sistolik tansiyonunun 90-180mm/Hg arasında, diyastolik tansiyonunun 50-100 mm/Hg arasında olması ve vücut ısısının 37,5°C dereceden az olması gerekmektedir.

- Kan bağışçısının 18-65 yaş aralığında olması gerekmektedir. Erkeklerin maksimum üç ayda bir kadınların ise 4 ayda bir kan bağışçısı olması gerekliliği bulunmaktadır.
- Kan bağışçısının viral hepatitler ile ilgili gerçekleştirilen test sonuçlarının negatif çıkması gerekmektedir.
- Kan bağışçısının 10 yaşından sonra bulaşıcı sarılık geçirmemiş olması, HIV pozitif olmaması gerekmektedir. Bulaşıcı sarılık hastalığının salgın olarak bulunduğu ülkelerde 6 aydan fazla bir süre kalanlar 2 yıl süre ile 6 aydan az kalanlar ise 12 ay süresince kan bağışında bulunamamaktadırlar
- Kan bağışçısının bir yıl içerisinde kan bağışçısı olmamış olması, doku nakli yapılmamış ve dövme yaptırmamış olması gerekmektedir.
- Kan bağışçısının Tegison, Akutan, Proscar, Propecia, Soriatane ve türevi ilaçları kullanmaması gerekmektedir.
- Kan bağışçısının gebe veya gebelik şüphesi bulunmaması gerekmekte, bu duruma sahip olan kişiler doğumdan 6 hafta sonra kan verebilmektedirler [12].

3.4. Kan transfüzyonu uygulama prensipleri

Kan ve kan ürünlerinin transfüzyonu işlemi, hastaya transfüzyon uygulanması kararının verilmesiyle başlar. Önce hastanın kan grubu belirlenir. Ardından hasta için yeterli miktarda kan veya kan ürünü seçilir. Kan transfüzyonuna başlamadan önce çapraz karşılaştırma olarak bilinen kan uygunluk testi formu kontrol edilmelidir. Bu formda kimlik bilgileri, kan grubu, seri numarası, test uygunluğu, testin nerede ve kim tarafından yapıldığı bilgileri yer almaktadır [10].

Transfüzyon öncesi hastanın ateş, kan basıncı, nabız gibi bazal vital bulguları ölçülür. Kan torbası üzerindeki etiket kontrolü, kanın gözlenmesi ve kan içinde hava, renk değişikliği olup olmadığı kontrol edilip buna ilişkin transfüzyon formu doldurulmalıdır. Transfüzyon, başladıktan sonraki ilk 15 dakika içinde dakikada 2 ml olacak biçimde yavaş uygulanmalıdır. Olası bir reaksiyon ilk 10-15 dakika içinde görüleceği için uygulama esnasında düzenli aralıklarla hasta/hastalar gözlemlenmelidir. Reaksiyon gözlemlenmediği takdirde infüzyon hızı yavaş yavaş arttırılabilir. Kan transfüzyonu çeşitli durumların tedavisinde başlıca kullanılan bir yöntemdir. Örneğin; vücutta sıvı kaybı oluşturan kanama, yanık gibi durumlarda bu kayıpların yerine konmasında, anemi tedavisinde dokulara yeterli sayıda oksijen taşınmasında, şok önlenmesinde ve daha birçok durumda başvurulmuş bir yöntemdir [13].

3.5. Kan ürünlerinin saklanması ve ısıtılması

Kan ürünleri saklanırken ve ısıtılırken dikkat edilmesi gereken adımlar vardır. Öncelikle kan ürünü kan bankasında ve kan saklama dolaplarında saklanmalıdır. Bu muhafaza yöntemi tıbbi açıdan gerekli ve yasal olarak da zorunludur. Eritrosit süspansiyonunun ısıtılması gerektiği takdirde mutlaka bu işe uygun kan ısıtıcıları kullanılmalıdır. Transfüzyon aşamasında kan ürününün ısısı vücut ısısı ya da oda ısısında olmamalıdır. Oda ısısına geldiğinde ise maksimum 4 saat içinde kullanılmalıdır. Kan ürünü transfüzyon işleminden hemen önce ilgili birimlere gönderilmelidir. Transportta kullanılmayan kan yaklaşık 30 dakika içerisinde kan merkezine geri gönderilmeli, iade edilmelidir. Aynı şekilde taze donmuş plazma da (musluk suyunda, hasta yakınının vücudunda veya kalorifer peteğinin üstünde) ısıtılmamalı, eritildikten sonra hemen kullanılmalıdır. O an kullanılmayacak ise +40°C'de kan dolabında muhafaza edilebilmelidir. Hastaya verilmeyecekse hemen imha edilmelidir. Trombositler ise oda ısısında (20-22°C'de) saklanmalıdır ve mutlaka trombosit ajitatörleri yardımıyla çalkalanmalıdır. 30 dakika boyunca çalkalanmadan kalırsa kümelenme (aglutinasyon) meydana gelebilir. Bakteri bulaşma riskini azaltmak için trombosit süspansiyonu hastaya verilmeden hemen önce istenmeli ve mümkün olduğunca erken hastaya verilmelidir [13].

3.6. Hastanelerde transfüzyon süreci

Kan, birçok fonksiyona sahip hücre ve yapılardan oluşan canlı bir dokudur ve kan transfüzyonuna doku transplantasyonu olarak da yaklaşılabilmektedir. Kan transfüzyonunun cerrahi operasyonlar esnasında, kanamaların şiddeti esnasında, kronik anemilerde hemoglobin seviyesini artırma girişimlerinde ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı zamanda, kan transfüzyonu sürecinde gerekli şartlar uygun olmadıkça, kontroller sağlanmadıkça hastayı tehlikeye atacak sonuçların ortaya çıkma oranı yükselmektedir. Transfüzyon öncesinde dikkat edilmesi ve kaydedilmesi gereken hastanın kişisel bilgilerinin kaydedilmemesi bu sorunların başında gelmektedir. Yanlış, eksik kayıt veya kayıt altına alınamayan bilgiler kan uyuşmaması, yanlış tüp kullanımı veya yanlış sıvıların enjekte edilmesi gibi problemleri de beraberinde getirebilmektedir. Reaksiyonun en önemli nedeni olarak, kan ürününün ve hasta kimliğinin yanlış tanımlanması olarak bilinmektedir. ABO kan grubu uyuşmazlığı, transfüzyon nedeniyle meydana gelen ölümlerin en önemli sebeplerinden biridir. Kan transfüzyonu riskli bir işlem olduğundan ve hemşirelerin bu girişimleri yapmaya yetkisi olmasından ötürü bu süreçte, en büyük sorumluluk hemşirelere düşmekte bu sebeple personelin bilgi düzeylerini arttırmak ve eğitmek gerekmektedir. Hemşirelerin transfüzyon konusundaki bir diğer sorumluluğu ise doğru hastaya doğru kanın verilmesi, kanın ısıtılması uygun şekilde bekletilmesi, işlem sırasında reaksiyon belirtileri açısından hastanın gözlenmesi, komplikasyon geliştiğinde yapılması gerekenlere hâkim olmasıdır [8].

3.6.1. Transfüzyonunun işleyiş süreci

3.6.1.1. Transfüzyon öncesi

Kan ve kan ürünleri istemi, doktor vasıtasıyla yapılmaktadır. Bu istek yapılırken bulunması ve dikkatli olunması gereken hususlar bulunmaktadır. Hastanın adı soyadı ve hastanede onu temsil eden protokol numarası ile hasta bilgilerinin bulunması gerekmektedir. Hasta ile ilgili bu bilgilerden sonra kan vermeye uygunluk durumu kontrol edilmektedir. Doktor sorumluluğunda gerçekleştirilen bu istek imza ve kaşe ile belgelenmektedir. Hastanın onamı olmadan işlem yapılamayacağı için öncelikle hastanın onamı alınmakta, bilgilerin doğruluğu kontrol edilmekte ve sonrasında kan ürününde yapılan cross match testinin uygun olması durumunda transfüzyon işlemleri başlamaktadır. Kanın enjekte edileceği hastanın kan ve Rh grubundan kan enjekte edilmesi gerekmektedir. Acil durumlarda veya hastaya uygun kan bulunamaması durumunda hastaya Rh(-) kan, doktor onayı ile enjekte edilebilmektedir.

Torba içinde teslim edilen kanda bakteri ürettiğinin belirtisi niteliğindeki bulanıklık durumu, pıhtı veya hava kabarcığı olup olmadığı, kanın kırmızı renginin bozulup-bozulmadığı gibi hususlara dikkat edilmelidir. Zira bu belirtiler hemolizin varlığına işaret edebilir. Eritrosit süspansiyonları, hastaya uygulanmadan önce bakteri üreme riski ve hemoliz nedeniyle, koltukaltı ve karın gibi vücut bölümlerine konulmamalı, radyatör ve mikrodalga gibi ısıtıcılarda ısıtılmamalıdır. Bu gibi durumlarda kan özel ısıtma araçlarıyla 41°C geçmeyecek şekilde transfüzyon sürecine devam ettirilmelidir. 41°C'yi geçtiği durumlarda kan içerisinde bakteri oluşumu meydana gelmekte aynı zamanda hücre yıkımı gerçekleşmektedir.

Kanın kontrolünün sağlanmasının ardından hastanın vital bulguları kontrol edilmekte ve bulgular normalin dışında ise stabil hale gelene kadar beklenmekte ve işleme bu şartlar altında başlanmaktadır. Transfüzyon sürecinde, kan ürününün doğru şekilde verilebilmesi için damar yolunun büyük ve akım hızı yeterli olmalıdır. Uygulanan iğne boyutunun erişkin hastalarda (18-20 gauge) pediatrik hastalar için (22-24 gauge) olması uygun kabul edilmektedir. [14].

3.6.1.2. Transfüzyon esnası

Kan transfüzyonu öncesinde tüm işlemlerin doğru bir biçimde ilerlediğinden sonra transfüzyona başlanmaktadır. Kayıt altına alınan tüm işlemler gibi işlem süreci ve sonrası da kayıt altına alınmaktadır. Transfüzyona başlama zamanının kayıt altına alınması gerekmektedir. İşlem esnasının ilk 15 dakikası önem taşıdığından hasta bu süreç içinde yakından takip edilmesi ve kayıt altına alınması gerekmektedir. Bu süreç sonrasında her yarım saatte bir aynı kontrollerin yapılması ve kayıt altına alınması gerekmektedir. Hastanın yenidoğan ve bebek olması durumunda ise bu süre daha kısa olmakta kontroller daha sık yapılmaktadır. Transfüzyon esnasında tüm sorumluluk hekimde olduğundan ötürü ekstrem bir durum ile karşılaşıldığında sorumlu hekime haber verip aksiyon almak gerekmektedir. Kanın hızlı bir şekilde verilmesi gereken albümin hipovolemi durumu dışında kan hızı da kontrol edilmesi ve kayıt edilmesi gereken hususlardan biridir. Hastanın durumu göz önüne alınarak karar verilen kan akım hızının genel prosedürü 1-2 ml hızda olacak şekilde süreci yürütmeyi gerektirmektedir [15].

3.6.1.3. Transfüzyon sonrası

Hastanın vital bulguları ile idrar rengi izlenmelidir. Kan ve kan ürününün herhangi bir nedenle transfüze edilmediği durumlarda, transfüzyon takip formuna, gerekli bilgiler kayıt altına alındıktan sonra, kalan miktar imha edilmelidir. Boşalan kan ürünü torbası, tıbbi atık kutusuna atılmalı, hastanın kimlik bilgileri, hekim istemi, hasta onamı, hastanın kan ve Rh uyumluluğu, cross match kâğıdı ve kanın protokol numarası kontrol edilmeli ve uygulama formu önce ilk kontrolü yapan hemşire tarafından paraflanmalıdır. Dikkat edilmesi gereken bir husus olmasından ötürü hemşire veya doktor tarafından ikinci bir kontrolden de geçirilmelidir. Hastanın bilgilendirme hakkı dolayısıyla işlem ile ilgili hastaya bilgi verilmeli ve hastanın rutin kontrolleri gerçekleştirilmelidir. Hastanın damar yolu açılıp gerekli işlemler gerçekleştirildikten sonra kan torbası üzerindeki bilgilerin kontrolü sağlanır ve kalp seviyesinin üzerinde konumlandırılan torba ile transfüzyon işlemi başlanır Transfüzyona başladıktan sonra, başlama saati, hemşire gözlem formuna kaydedilir. Takılan kan ürününün akış hızı, hastanın özelliklerine göre hekim gözetiminde belirlenmektedir. Hasta kan transfüzyonu başladığı andan itibaren reaksiyonlar açısından gözlemlenir. Gözlem sırasında kaydedilen bilgilere ek olarak hastadan kendisiyle ilgili fark ettiği değişiklikleri bildirmesi de beklenir. Olası bir reaksiyon gelişimi durumunda, hastane transfüzyon reaksiyon bildirim prosedürüne uygun olarak mutlaka bildirim yapılır. Hastaya rahat edeceği bir pozisyon verilir. Kullanılan malzemeler uygun şekilde çıkartılır. Eller, el yıkama standartlarına göre yıkanır. Transfüzyon sürecinde, uygulama, gözlemler, transfüzyon bitiş saati ve anormal bulgular kaydedilir [5].

3.6.1.4. Transfüzyonun sonlandırılması

Transfüzyon işleminin sona ermesi amacıyla öncelikle hijyen gereksinimleri giderilmeli ve eldiven ile hastaya yaklaşılması gerekmektedir. Kan setini kapatmak ve kateter bağlantısının kesilmesi gerekmektedir. Damar yolunun steril bir şekilde kalabilmesi için %0.9 NaCl ile yıkanması gerekmektedir. Hastanın transfüzyon dışında bir sıvı takviyesi alması gerektiği durumlarda tedaviye devam edilmesi tedavi olmaması durumunda ise damar yolunun kapatılması gerekmektedir [11].

3.7. Hastanın transfüzyon reaksiyonları yönünden gözlenmesi

Transfüzyon süreci öncesinde hasta tarafından alınan yaşam bulguları kontrol edilir ve transfüzyon reaksiyonları ile karıştırmamak adına baş dönmesi, kaşıntı veya solunum güçlüğü gibi konularda sıkıntı çekip çekmediğinin kontrol edilmesi gerekmektedir. Kan transfüzyonunda ilk 15 dakikalık süreç yakinen takip edilmesi gereken hayati bir zaman aralığı olduğundan ötürü şiddetli reaksiyon belirtileri çoğu hastada bu süreç içinde gerçekleşme ihtimaline karşı bu zaman aralığında belirtiler kontrol edilmelidir. Hastanın transfüzyon süresince 30 dakikada bir izlenmesi, transfüzyon bitiminden birkaç saat sonra da yaşam bulgularının kontrol ve kaydedilmesi gerekmektedir [16].

3.8. Kan transfüzyonunun komplikasyonları

Kan ve kan ürünleri transfüzyonu, tedavi edici olumlu yönleri yanında olumsuz yönü olarak bazı komplikasyonlara neden olabilmektedir. Bunlar kan ve kan ürünlerinin infüzyonuna bağlı olarak meydana gelen istenmeyen reaksiyonlardır. Transfüzyon işlemine başlamadan önce ve transfüzyon esnasında yapılabilecek basit uygulamalarla reaksiyonların ortaya çıkışı büyük ölçüde önlenilebilir. Kan transfüzyon reaksiyonları akut ve gecikmiş reaksiyon olmak üzere iki başlık altında incelenebilir [17].

3.8.1. Akut transfüzyon reaksiyonları

3.8.1.1. Hemolitik transfüzyon reaksiyonu

Hemolitik reaksiyon akut olarak görülebilir. Akut reaksiyonda, alyuvarların (kırmızı kan hücrelerinin) zarar görmesi ve serbest hemoglobin düzeyinin açığa çıkmasına neden olur. Ayrıca yanlış kan grubu, hatalı grup tayini ve çapraz karşılaştırma gibi nedenlerle hastaya doğru kan verilmemesi ABO grup uyumsuzluğuna neden olarak gösterilebilir [16].

İnfüzyon bölgesinde, yanmaya sebebiyet verirken aynı zamanda ateş, titreme, bulantı, kusma, göğüs ağrısı, sırt ağrısı, taşikardi, hipotansiyon, yüz bölgesinde kızarıklık, dispne ve anksiyete görülen belirtiler arasındadır [18].

3.8.1.2. Hemolizli kan transfüzyonuna bağlı reaksiyon

Transfüzyon öncesi kan ve kan ürününün hızlı bir şekilde ısıtılması, uzun süre saklanması, %5 dekstroz solüsyonu ile karıştırılması sonucunda kanın hemoliz ve infekte olması görülen nedenlerindedir. Kanın plazmasının görünümü berrak olmalıdır, koyu renkli olduğu durumlarda kan kullanılmamalıdır [16].

3.8.1.3. Febril reaksiyon

Kan transfüzyonu yapılan kadınlarda daha sık görülür. Titremeye birlikte 1/2-2saat içinde ateş yükselir ve 39°C'yi geçebilir. Genellikle hastalarda görülen belirtiler, taşikardi, halsizlik, hipotansiyon gibi bulgulardır [11].

3.8.1.4. Alerjik reaksiyon

Allerjik reaksiyon, en sık görülen reaksiyondur. Belirtileri, ürtiker, astım ve anafilaksidir. Bu reaksiyonun belirtilerinin görüldüğü hastalarda, transfüzyon yavaşlatılarak, antihistaminik içerikli ilaçlar uygulanır [16].

3.8.1.5. Anafilaktik reaksiyon

Anafilaktik reaksiyon nadiren görülen reaksiyonlardan biridir. Hastada solunum güçlüğü ile birlikte şok tablosu gelişir. Bu belirtiler görüldüğünde transfüzyona son verilerek eritrosit süspansiyonu verilmelidir [11].

3.8.1.6. Dolaşım yüklenmesi

Genellikle hızlı yapılan transfüzyonlarda görülmektedir. Yaşlı ve çocuk hastalarda, böbrek ve kalp yetmezliğine yatkınlığı olan hastalarda, ciddi sorunlara yol açabilir. Akciğer ödemi gelişen hastalarda ölümle sonuçlanabilir [16].

3.8.1.7. İnfekte kana bağlı reaksiyon

Genellikle hastalardan kan alınırken, kanın infekte olmasıyla, deriden veya havadan gram-negatif bakterilerin bulaşması sonucunda görülür. Ayrıca, kan ve kan ürünlerinin uzun süre oda ısısında bekletilmesi, bakterilerin çoğalmasına sebep olduğundan dolayı bu reaksiyon görülmektedir [16].

3.8.1.8. Hava embolisi

Genellikle, transfüzyon sırasında kan verme setinin torba içerisindeki kan ile tam doldurulmaması ve kan torbasına dışarıdan baskı yapılması gibi sebeplere bağlıdır. Ani dispne ve siyanozla başlayan ağır bir tablo görülür. Bu durumlarda transfüzyon sonlandırılmalıdır. Alınacak önlemler arasında, emboli ve pulmoner infarküsü önlemek için, hasta sol tarafına yatırılarak, ayakları yükseltilmeli, vital bulguları alınmalı ve EKG izlenerek oksijen tedavisine başlanmalıdır [16].

3.8.2. Gecikmiş transfüzyon reaksiyonları

Transfüzyon işleminden sonraki iki haftaya kadar görülebilen reaksiyonlardır. Transfüzyon öncesinde tespit edilemeyen antikörlerin eritrositlere zarar vermesi ile ortaya çıkan reaksiyonlardır. Bu reaksiyonlar: hemolitik reaksiyon, alloimmunizasyon, enfeksiyon meydana gelmesi, demir yüklenmesi, elektrolit dengesizliği, donör hücrelerinin alıcının yabancı dokularına reaksiyon vermesi ve kan transfüzyonunun alıcının immün sistemini baskılaması şeklinde sıralanabilir [17].

3.9. Hemovijilans

Hemovijilans; kan ve kan bileşenlerinin toplanması, toplanan bileşenlerin alıcıya aktarımı, alıcıya aktarımdan sonraki süreçte transfüzyon aşamasının takibi süreçlerini kapsayan, transfüzyon esnasında meydana gelebilecek beklenmeyen durumlar veya istenmeyen olayların değerlendirilerek bu gibi durumların meydana gelmesini önlemek amacıyla yapılan bir dizi prosedürden oluşan sistemdir. Hemovijilans bir izleme prosedürüdür. Bu prosedür, kan bağışlayacak veya kan nakledilecek alıcıda görölmesi muhtemel olan, transfüzyon sürecinde meydana gelebilecek istenmeyen olayların takibini kapsar [19].

3.9.1. İstenmeyen olay

İstenmeyen olay; kan ve kan ürünlerinin transfüzyonu aşamasında ortaya çıkan, alıcı ya da vericide ölümlerle sonuçlanabilecek durumlardır. Bu durumlar hastada sakatlığa ve kalıcı olarak iş görmezliğe sebep olabilmektedir. İstenmeyen olay transfüzyon aşamasının herhangi bir anında karşımıza çıkabilir [19].

3.9.2. Yanlış transfüzyon

Başka bir alıcı için hazırlanmış olan veya uygunluk kriterini yerine getirmeyen bir vericiden alınmış kanın transfüzyonu yanlış transfüzyondur. Yanlış transfüzyon genellikle hastane yazılı prosedürlerinden sapmalar sonucunda görölmektedir. Yapılan yanlış işlem sonrası herhangi bir reaksiyon meydana gelebileceği gibi, gelmeme ihtimali de olabilir [19].

3.9.3. Ramak kala

Kan transfüzyon işlemi yapılmadan fark edilen, gerçekleşmesi son anda önlenen olaylardır. Bu olaylar kan grubunun yanlış tespiti, hastada yan etkiye sebebiyet verecek diğer olayların tespiti, eksik, yanlış, fazla bileşen alındığının fark edilmesi ve benzeri hususların transfüzyon işlemi öncesi tespit edilmesi olarak sayılabilir. Adından da anlaşılacağı üzere transfüzyon işlemine “ramak kala” fark edilen bu durum alıcının sağlığını tehdit edecek bir unsur değildir. Ramak kala yaşanan durumlar bildirim zorunlu olduğundan mutlaka gerekli birimlere bildirim yapılmalıdır. Gerçekleşmesi son anda engellenmiş olan durumların bildirim transfüzyon zincirindeki hataların ve zayıflıkların tespiti açısından önemli olacaktır [19].

4. Türkiye’de kan transfüzyonu ve kan bankacılığı

4.1. Ülkemizde transfüzyonun tarihçesi ve gelişimi

İnsanların hayatını ve sağlığını korumak, acı çekmelerini önlemek üzere kurulan uluslararası ilk hareketlerden birisi Kızılhaç’tır. Kızılhaç, İsviçreli bir yazar olan Henry Dunant’ın Avusturya İmparatorluğu ve Fransa arasında geçen Solferino Savaşı’nda karşılaştığı olaylardan etkilenmesiyle ortaya çıkmıştır. Dunant, “Bir Solferino Hatırası” isimli kitabında tüm insanlığa seslenmiş; hangi ulustan olduğuna bakmaksızın savaşta yaralanan herkese yardım edecek gönüllü derneklerin kurulmasının gerekliliğini dile getirmiş, yaralıları korumak ve onlara tıbbi yardım sağlamak için ülkelerin uluslararası anlaşmalarda taraf olması gerektiğini dile getirmiştir. Daha sonra 1863 yılında İsviçre’nin Geneva kentinde Uluslararası Kızılhaç Komitesi kurulmuştur. O dönem, içerisinde haç bulunduğu için Kızılhaç amblemini kullanmak istemeyen Osmanlı Devleti, Kızılay figürünü kullanmıştır. Kızılay figürü, Osmanlı bayrağındaki renklerin ters çevrilmesi ile oluşturulmuş, 1929 yılında Kızılay’ın günümüzde de kullanılan amblemi olarak kabul görmüştür. Bu amblem, günümüzde 33 devletin ulusal dernekleri tarafından kullanılmaktadır [20].

Kızılay, tarihçesinde değişik dönemlerde ve değişik isimlerle anılmıştır. 1935 yılında “Türkiye Kızılay Cemiyeti” olarak anılmış, 1947 yılında ise “Türkiye Kızılay Derneği” adını almıştır. Kızılay, Kızılhaç gibi insanlara çeşitli açılardan yardım edilmesi konusunda organize olmuştur, ilk kan yardım teşkilatını ise 1953 yılında kurmuştur [21].

Türkiye’de kan bankacılığı ve transfüzyon ile ilgili çalışmaları başlatan ilk kurum İstanbul Üniversitesi’dir. Cerrahpaşa Tıp Fakóltesi’nde, 1938 yılında ilk transfüzyon gerçekleşmiştir. 1940-1945 yılları arasında ülkemiz üniversiteleri ile bazı devlet hastanelerinde kan üniteleri kurulmuş olup doktorlarımız kan transfüzyonu konusunda eğitim almaları için 1954 yılında İngiltere ve ABD’ye gönderilmiştir. 1957 yılında Ankara ve İstanbul’da ilk modern Kızılay Kan Merkezleri açılarak kan bankacılığı alanında hizmet vermeye başlanmış, Türk Kızılay Derneği bu konuda başlıca kurum olarak organizasyonunu tamamlamıştır [22].

1974 yılına gelindiğinde ‘Türkiye Kızılay Derneği Kan Bağışı Organizasyonu’nun kurulması ise Kızılay’ın kan bağışı ile ilgili çalışmaları hızlandırılmıştır. Halkımıza kan bağışı üzerine eğitim verilmiş ve kampanyalar düzenlenmeye başlanmıştır. Kan merkezlerinde zamanla artışlar yaşanmıştır. 1983 yılında kan bankacılığının farklı bir uzmanlık alanı gerektirdiği hususundan yola çıkılarak, yine Kızılay’ın çatısı altında Türkiye Kızılay Derneği Kan Hizmetleri Müdürlüğü kurulmuştur. 2005 yılında Bütçe Uygulama Talimatnamesi ile Türk Kızılay’ının güvenli kan esasına dayalı çalıştığı belirtilmiş, ihtiyaç duyulan kanın öncelikle Türk Kızılay’ı Kan Merkezlerinden temin edileceği belirtilmiştir. 2008 yılında ise, Türk Kızılay’ı, Sağlık Bakanlığının “Güvenli Kan Temini” projesi kapsamında, Türkiye’nin kan hizmeti sağlayan yetkili tek kuruluşu haline gelmiştir. Kızılay’ın yapısında bulunan Bölge Kan Merkezleri, kanı toplayıp işleyerek kan bileşenlerinin üretimini gerçekleştirerek hastanelere dağıtımını yapar. Kızılay, 2020 yılı itibariyle 18 adet Bölge Kan Merkezi ve 67 Kan Bağışı Merkezi ile yolculuğuna devam etmektedir. Günümüzde ülkemiz şehirlerine bakıldığında her şehirde 1’den az olmamak üzere bir ya da birden fazla kan bankasının bulunduğu, bununla birlikte Kızılay’a ait çokça

kan banka istasyonlarının olduğu görülmektedir. Kızılay dışında üniversite hastanelerinde, devlet hastanelerinde ve özel hastanelerde kan bankaları bulunmaktadır [21].

4.2. Ülkemizde kan transfüzyonu politikası

Sağlık Bakanlığı, ülkemiz kan politikasını belirleyen yetkili makamdır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2010 yılında gerçekleştirdiği 63. Dünya Sağlık Toplantısında alınan 6 numaralı karar ile örgüte üye devletlerde kan ve kan ürünlerinin kalite, güvenlik ve etkinliğinin artırılması adına Hasta Kan Yönetimi adı altında bir sistem oluşturulması yönünde karar alınmıştır. Bu karar doğrultusunda Türkiye de anılan sistemi yürürlüğe koymak amacıyla çeşitli rehberler oluşturmuştur. Bu kapsamda başlatılan ilk proje olan “Türkiye’de Kan Transfüzyonu Yönetim Sisteminin İyileştirilmesi için Teknik Yardım Projesi” 20 Mart 2019 tarihinde Avrupa Birliğinin de desteği ile başlatılmıştır. Projenin ilk aşaması olan Hasta Kan Rehberi'nin hazırlanmasında Avustralya Ulusal Kan Otoritesi'nin yayınlamış olduğu rehberler uyarlanarak seçilmiş, gerekli onaylar alınmış ve uyum süreci başlatılmıştır. Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen “Ulusal Kan Politikası” ile gönüllülerin düzenli bir biçimde kan vermesi, devamında bu kanın tedarikinin sağlanması, kanın kalitesinin güvence altına alınması, ihtiyaç duyan hastanın ihtiyaç duyduğu miktarda yeteri kadar kana ulaşabilmesi ve transfüzyonun güvenliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Ulusal Kan Politikası kapsamında “Hasta Kan Yönetimi Rehberleri” hazırlanmıştır. Altı modülden oluşan bu rehberin amacı kanın ve bileşenlerinin lüzumsuz olarak kullanılmasının önüne geçilmesi ve efektif kullanımının sağlanmasıdır. Hasta Kan Yönetimi ilkelerinin uygulanması ile bağışçılardan alınan kanın en fazla ihtiyaç duyan hastalar tarafından kullanılması sağlanacak, aynı zamanda bu yolla hem transfüzyon ihtiyacı hem de sağlığa harcanan masraflarda azalma meydana gelecektir. Yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen sonuçlar fazla miktarlarda ve uygunsuz kullanımın varlığına işaret etmektedir. Bu şekilde devam edildiği takdirde uygunsuz kullanıma bağlı artış eğilimi fazlalaşacaktır ki bu durum sürdürülebilirlik açısından problem teşvik edecektir. Anılan sebeplerin önüne geçmek amacıyla Hasta Kan Yönetimi Rehberleri hazırlanmıştır. Bu rehberler transfüzyon aşamasında görevli personele transfüzyon kararı vermede yardımcı olmak üzere tasarlanmıştır. Hasta Kan Yönetimi Rehberi'nin 1. Modülü Kritik Kanama / Masif Transfüzyon Rehberi'dir. Bu rehber fazla miktarda kan nakli gerektiren veya kan nakli olması muhtemel kritik kanamalı hastaların tedavi planını yönetirken, klinisyenlere klinik kararlar almalarında yardımcı olmayı ve rehberlik etmeyi amaçlamaktadır. Hasta Kan Yönetimi Rehberinin 2. Modülü Perioperatif Rehberi, 3. Modülü Dahili Hastalıklar Rehberi, 4. M-modülü Yoğun Bakım Rehberi, 5. Modülü Gebelik ve Doğum Rehberi, 6. ve son modülü Yenidoğan ve Pediatri Rehberi'dir [23].

4.3. Kan hizmetlerinde Türk Kızılay'ı

Günümüzde hastalık, kaza, ameliyat gibi birçok sebeple binlerce insan kan nakline ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple kan nakli işleminin başarılı bir biçimde yapılması gerekmektedir zira binlerce insanın yaşamı kan naklinin başarılı olarak gerçekleşmesine bağlıdır. Kan bankacılığının temel faaliyetleri arasında kanın bağışçılar kanalıyla tedarikinin sağlanması, hastalıklara karşı kanın test edilmesi, kan ayrıştırılarak kan ürünlerinin üretilmesi, depolanması, hastanelere ulaştırılması ve hastaya nakledilmesinin sağlanması sıralanabilir. Açıklanan sebeplerle Türkiye’de bu işlemlerin gerçekleştirilebilmesi için ulusal kan bankacılığında sorumlu kuruluş olan Türk Kızılay'ı faaliyete geçirilmiştir. Kızılay 2008 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından yayımlanan bir bildirmede kanın toplanması ve kan ürünlerinin dağıtılması hususunda tek yetkili kuruluş olarak ilan edilmiştir [3].

4.3.1. Kızılay'ın birimleri

Türk Kızılay'ı, Kan Bankacılığı alanındaki çalışmalarını üç farklı birim ile yürütmektedir: Bölge Kan Merkezleri, Kan Bağış Merkezleri ve Transfüzyon Merkezleri.

4.3.1.1. Bölge kan merkezleri

Bölge Kan Merkezleri, bağışlanan kanı Bağış Merkezinden toplayarak Transfüzyon Merkezine dağıtan birimdir. Getirilen kanlar üzerinde gerekli testler yapıldıktan sonra eritrosit, plazma ve trombosit üretilmek üzere ayrıştırılma işlemine tabi tutulurlar. Bölge Kan Merkezleri kanın talep edilen noktalara dağıtımından da sorumludur. İlgili birimden talep edilen kan miktarı Bölge Kan Merkezinin uhdesinde bulunduğu takdirde ilgili transfüzyon merkezlerine kan temin ederler. Kan ürünleri dağıtılırken ulaşım esnasında sıcaklıkları gerekli seviyede tutabilecek özel donanıma sahip (içerisinde özel kutular bulunan) araçlar vasıtası ile dağıtım yapılır [3].

4.3.1.2. Kan bağış merkezleri

Türk Kızılay'ının kan bağışçılarından bağış kabul ettiği birim Kan Bağış Merkezleri'dir. Şehir merkezlerinde sabit bağış merkezleri bulunur. Ayrıca gezici bağış merkezi olarak adlandırılan bağış merkezleri üniversite ya da şehir merkezlerinde seyyar olarak gezer ve bağışçılardan kan alırlar. Alınan kanın güvenli olup olmadığını kontrol amacıyla kan bağışı yapacak kimseye bir form doldurtulur. Toplanan kanın miktarına, boş araç durumuna ve bağış merkezi ile bölge kan merkezi arasındaki mesafeye bağlı olarak bağışçılar tarafından bağışlanan kanların günde bir veya iki defa olmak üzere Bölge Kan Merkezlerine gönderilmesi sağlanır [3].

4.3.1.3. Transfüzyon merkezleri (TM)

Transfüzyon Merkezleri, bünyesinde hastaneler ile hematoloji merkezleri gibi birimleri içeren, hastalara ayrıştırılan kan ürünlerinin nakil işleminin sağlandığı birimlerdir. Kan bağışısı kabul etmezler. İhtiyaç duyulan kanı, Bölge Kan Merkezleri'nden talep ederler. Ancak, Bölge Kan Merkezleri'nin bu talebi karşılayamadığı durumlar oluştuğunda kan bağışısı kabul edip direkt olarak bu kanı hastaya naklederler [3].

5. İnsan kaynakları

Bu bölüm, Avrupa Birliği'nin IPA-I finansal desteği ile "Kan Tedarik Sisteminin Güçlendirilmesi Teknik Destek Projesi" kapsamında hazırlanan Kan Hizmet Birimleri İçin Ulusal Standartlar Rehberi ile Kan Hizmet Birimleri İçin Kalite Yönetim Sistemi Rehberi'nden uyarlanmıştır.

5.1. Kalite yönetim sistemi

Amerikan Kalite Kontrol Derneği (AFQC)'ne göre kalite, bir ürün ya da hizmetin belirlenen veya olabilecek ihtiyaçları karşılama kabiliyetine dayanan özelliklerinin toplamıdır. Kalite bir mal ya da hizmetin belirli bir gerekliliği karşılayabilme yeteneklerini ortaya koyan karakteristiklerin tümü olarak da tanımlanabilir. Kan bağışısında kalite yönetim sistemi, kanın alınması, transfüzyonunun gerçekleşmesi, test edilmesi, dağıtılması gibi adımlarda kullanılan tüm materyallerin kontrolünü sağlamak üzere geliştirilmiştir. Kan Hizmet Birimleri; kalite politikası, kalite hedefleri ile sorumluluklarını saptayan tüm faaliyetlerle ilgili kalite sistemlerini oluşturmalı ve bunların sürekliliğini sağlamalıdır [24].

5.1.1. Kalite yönetimi

Kalite yönetimi bir faaliyetler bütünü olarak; kan ve kan ürünlerinin kalite politikası, kalite güvencesi, kalite kontrolü gibi prosedürleri kapsar. Kalite yönetim sisteminin performansı, hedeflerin yerine getirilip getirilmediğinin saptanması ve periyodik olarak denetlenmesi ile değerlendirilir. Kalite ise kan hizmet birimlerinde görev alan tüm personelin sorumluluğunda olan bir kavramdır. Örneğin, üst yönetim, kalite yönetim sisteminin kurulması ve etkin olarak devamlılığının kontrolünden sorumludur. Ayrıca tüm personele kalite politikası ve hedeflerinde izlenecek yöntemin net bir şekilde aktarılması da üst yönetimin sorumluluğundadır. Üst yönetimin diğer bir görevi de düzenli olarak kalite sistemini denetlemektir. Kalite hedefleri kan bağışıcısı bulunmasından başlanarak kanın ayrıştırılması ve izlenmesine kadar bütün süreçlerde kaliteyi en üst seviyeye çıkaracak şekilde tasarlanmalı ve uygulanacak tüm prosedürler ulusal ve uluslararası standartlara uygun biçimde belirlenmelidir. Kan hizmet biriminin organizasyonu içerisinde üst yönetime bağlı olarak çalışan bir kalite yönetim yapısı mevcuttur. Bu yapı, kalite planlaması doğrultusunda ölçme, analiz ve iyileştirme aşamalarının etkili bir biçimde uygulanmasını sağlar ve ayrıca bu faaliyetleri bağımsız olarak denetler. Bununla birlikte tüm sürece ait belgeleri inceler, onaylar ve güncel tutulmasını sağlar. Kan Hizmet Birimleri tarafından ilgili birimlerde yürütülen faaliyetlere ait tüm verilerin dokümanite edildiği bir kalite yönetim planı oluşturulur. Oluşturulan kalite yönetim planında üst yönetim tarafından Kan Hizmet Biriminin misyonu, değerleri ve hedefleri belirlenerek yazılı hale getirilir. Bu planda hem kısa hem de uzun vadeli hedefler belirlenir ve bu hedeflere ulaşmada kullanılacak yöntemler belirtilir. Bu plan; kilit personel ve bu personelin kan hizmet birimi içindeki görevlerini içeren bir organizasyon şemasının oluşturulması, birimde çalışan personelin her kilit görev için teorik ve uygulamalı eğitim ve deneyim gerekliliklerini, sözleşme yönetimi, proses kontrolü, dokümanlar ve kayıtların sunulmasını, sapmalar, uygunsuzluklar ve istenmeyen olay veya reaksiyonların belirlenmesini, proses-çıkıtı uygunluk analizini, hemovijilansı ve performans iyileştirmelerini kapsar [19].

5.2. Kalite güvencesi

Bir ürünün kalitesini bireysel veya ortak bir biçimde etkileyen tüm konuları kapsayan kalite güvencesi kavramı; kan bileşenlerinin, planlanan kullanımları için kalite gerekliliklerini karşılaması amacıyla yapılan tüm düzenlemeleri kapsar [25]. Bu sistem, tüm süreçlerin yazılı olarak ifade edilmesini ve mevzuata uygun bir biçimde yazılı talimatlar çerçevesinde uygulanmasını garanti altına alan bir sistemdir. Kalite Güvence Sistemi, kaliteli ürün üretilmesi amacıyla gereken yeterliliği sağlayan personel ile uygun çevre ve güvenli ekipmanların kullanımını teşvik eden bir sistemdir [26].

5.3. Kan hizmet birimlerinde iyi üretim uygulamaları

Kan hizmet birimlerinde iyi üretim uygulamaları; kan ve kan ürünlerinin talimatlarda belirtildiği gibi doğru ve düzgün bir şekilde üretilip üretilmediğinin kontrolüdür. Bu uygulamalar kan tedarik sisteminde meydana gelebilecek olası riskleri en aza indirmeyi amaçlamaktadır [26].

5.4. Kalite kontrol

Kalite gerekliliklerini karşılamak için kullanılan operasyonel teknikler ve faaliyetler "kalite kontrol" olarak ifade edilir [27]. Kalite Kontrol, yalnız laboratuvarında yapılan birtakım çalışmalar ile sınırlı değildir, ayrıca ürünün kalitesi ile ilgili kararların da belirtildiği bir mekanizmadır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta, kalite kontrolün üretim aşamasından bağımsız tutulması gerektiğidir. Kalite kontrol, ürünün kalite koşullarını sağlayıp sağlamadığının kontrol edildiği bir mekanizma olmasının yanında ayrıca ürünün üretiminde kullanılacak olan malzemelerin de olması gereken standartlarında karşılanıp karşılanmadığını test eden bir sistemdir. Kalite kontrol, hizmete sunulacak ürünlerin test ve dokümanite edilmesi aşamalarını da kapsar. Tüm kan hizmeti birimleri, kalite kontrol faaliyetini diğer birimlerden ayrı bir

biçimde gerçekleştirir. Gerekli takdirde ürünün değerlendirebilmesi adına kalite kontrol personeline araştırma yapabilmesi için üretim alanlarına girişleri sağlanmalı, gerekli izinler verilmelidir. Ayrıca örnek alabilmeleri de sağlanmalıdır. Kalite Kontrol Birimi'nin diğer görevleri arasında; kalite kontrol süreçlerinin hazırlanması ve oluşturulması, ürünün kalitesi ile ilgili şikâyetlerin araştırılması, validasyon işleminin uygulanması sayılabilir. Tüm bu işlemler mutlaka kayıt altına alınmalı ve uygunsuzluk tespit edildiği durumlarda düzeltici ve/veya önleyici tedbirler alınmalıdır. Kalite kontrol konusunda dokümanite edilmesi gereken süreçler Kan Hizmet Birimleri İçin Kalite Yönetim Sistemi Rehberi'nde (2015); kalite koşulları ile kalite kriterleri (Spesifikasyonlar), örnek alım prosedürleri, test prosedürleri ve kayıtları, analitik raporlar ve/veya sertifikalar, çevresel değişikliklerin verileri, uygulanabildiği yerlerde test yöntemleri ve validasyon kayıtları, ekipmanlar ile izleme ve ölçme cihazlarının kalibrasyon prosedürleri ve kayıtları şeklinde sıralanmıştır [19].

5.5. Kalibrasyon

Doğruluğu referans ölçüm cihazı ile tasdik edilmiş bir cihaz kullanılarak başka bir ölçüm cihazının doğruluğunun ölçülmesi ve sapmaların belirlenerek sonuçların rapor haline getirilmesi işlemi "kalibrasyon" olarak tanımlanır. Bu işlem ölçülen cihazın gerçek değere ne kadar yakın olduğunun tespiti amacıyla yapılır. Kalibrasyon işlemi bir düzeltme/tamir işlemi değildir. Bu sebeple kalibre edilen cihazı "hatasız cihaz" olarak nitelendirmemiz mümkün değildir. Bu işlem cihazın ilk kurulumunda yahut tamir edildikten sonra cihazın ölçüm değerlerinden şüphe edildiğinde yapılmalıdır. Kalibre edilen cihaz düştüğü veya hasar gördüğü takdirde kalibrasyon süresinin üzerinden belli bir zaman geçmiş ise önceden yapılan kalibrasyon geçersiz olur ve tekrar edilmesi gerekir. Sağlık hizmetlerinde kalibrasyon; kanın transfüzyonu aşamasında kullanılan araçlar ile sistemlerin düzgün çalışmasının temini için yapılmakla düzenli aralıklarla bu araçların kalibrasyonunu yapılmasıdır. Ayrıca kalibrasyonun takibi yapılarak ne zaman gerçekleştirildiği, uygun prosedürlere göre gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği gibi konular kayıt altına alınmalı, kalibre edilen cihazların kalibrasyon durumu hakkında bilgi verecek notlar/etiketler cihazın üzerine yapıştırılmalıdır [19].

5.6. Validasyon

Mevcut sistemin hedeflenen doğrultuda düzgün, eksiksiz, doğru, sürekli bir biçimde çalıştığını ortaya koymak için yapılan çalışmaların bütünü "validasyon" olarak tanımlanabilir. Çalışmalar validasyon yöntemine uygun olarak yapıldığı takdirde yapılan işlemin düzgün, eksiksiz, doğru, tutarlı ve güvenilir çalıştığı garanti altına alınır. Validasyon sadece sistemin düzgün çalışıp çalışmadığını test etmek için kullanılan bir yöntem değildir, aslında daha geniş amaçları vardır. Örneğin, sistemin ne derece kontrol altına alındığını gösterir, veri toplar, gelecekteki ihtiyaçları belirler. Kan hizmet birimlerinde ise süreci ve sistemin hedefini ortaya koyan bir validasyon politikası geliştirilmelidir. Zira kan hizmet birimlerinde uygulanan her işlem zincirleme bir reaksiyon gibi bir veya birden fazla birimi etkileyebilir. Ancak belirtmek gerekir ki, tam da aynı sebeple validasyon sürecini başlatmadan evvel bu sürece dâhil olarak kimselerin görev ve sorumluluk sınırlarının tam olarak belirlenmesi önemlidir [19].

5.7. İnsan kaynakları politikası

Kalite yönetim sisteminin bir parçası olarak, bütün kan hizmet birimlerinde "İnsan Kaynakları Politikası" geliştirilir. Bu politika, hizmet biriminde görevlendirilecek personeli teşvik edici, hali hazırda çalışan sağlık hizmet birimi görevli personelinin ise gelişimine katkı sağlayacak nitelikte olmalıdır. İnsan Kaynakları Politikası çalışanların yetkinlik düzeyinin işe alım esnasında ve sonraki çalışma süreci boyunca denetlenmesi, değerlendirilmesini sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Böylelikle ilgili hizmet birimi sürekli biçimde kalitesini koruyabilecektir. Ayrıca personele düzenli bir biçimde yetkinliğine uygun düşecek eğitimler verilmelidir [28].

6. Türkiye'de kan ve kan ürünleri yönetim kademeleri

Bu bölüm Avrupa Birliği'nin IPA-I finansal desteği ile "Kan Tedarik Sisteminin Güçlendirilmesi Teknik Destek Projesi" kapsamında hazırlanan Kan Hizmet Birimleri İçin Ulusal Standartlar Rehberi ile Kan Hizmet Birimleri İçin Kalite Yönetim Sistemi Rehberi'nden uyarlanmıştır.

6.1. Üst düzey yönetim

6.1.1. Bölge kan merkezi müdürü

Bölge Kan Merkezi Müdürü, tıp fakültelerinden mezun (Türkiye'de meslek icrasına yetkili kılınmış), Transfüzyon Tıbbi alanında yüksek lisans yapmış ve Sağlık Bakanlığı tarafından verilen kan bankacılığı ve transfüzyon tıbbi alanlarında sertifika almaya hak kazanmış kişiler arasından seçilir. Kan bileşenlerinin toplanması, test edilmesi, analizinin yapılması, depolanması, dağıtılması ve sair konularda belirli kurumlarda 3 yıl kadar çalışmış, deneyim sahibi olmalıdır. Ayrıca iletişim becerilerinin kuvvetli olması, insan kaynakları, maliye ve muhasebe alanlarında da deneyim sahibi olması tercih sebebidir [28].

6.1.2. Kan bağışi merkezi müdürü

Kan Bağışi Merkezi Müdürü, tıp fakültelerinden mezun (Türkiye'de meslek icrasına yetkili kılınmış), Transfüzyon Tıbbi alanında yüksek lisans yapmış, Sağlık Bakanlığı tarafından verilen kan bankacılığı veya transfüzyon tıbbi alanlarında sertifika almaya hak kazanmış kişiler arasından seçilir. Sorumlu sıfatıyla atanan doktorların sertifikası mevcut değil ise

atandıktan sonra en geç 6 ay içerisinde eksikliği tamamlamak üzere Kan Bankacılığı ve Transfüzyon Tıbbı sertifikası almak üzere kursa katılmış olmaları zorunludur. Ayrıca iletişim ve pazarlama becerilerinin kuvvetli olması, medya kullanımı alanında deneyimli ve bilgili olması, kan bankacılığı alanında merak edilen konuları toplama aktarabilecek seviyede bilgiye ve kabiliyete sahip olması tercih sebebidir [28].

6.1.3. Transfüzyon merkezi sorumlusu

Transfüzyon Merkezi Sorumlusu, tıp fakültelerinden mezun (Türkiye’de meslek icrasına yetkili kılınmış), Transfüzyon Tıbbı alanında yüksek lisans yapmış, Sağlık Bakanlığı tarafından verilen kan bankacılığı ve transfüzyon tıbbi alanlarında sertifika almaya hak kazanmış kişiler arasından seçilir ve doğrudan Başhekimliğe bağlı çalışır. Sorumlu sıfatıyla atanan doktorların sertifikası mevcut değil ise atandıktan sonra en geç 6 ay içerisinde eksikliği tamamlamak üzere Kan Bankacılığı ve Transfüzyon Tıbbı sertifikası almak üzere kursa katılmış olmaları zorunludur [28].

6.2. Orta düzey yönetim

6.2.1. Kan bileşeni hazırlama birimi yöneticisi

Kan Bileşeni Hazırlama Birimi Yöneticisi, tıp fakültelerinden mezun (Türkiye’de meslek icrasına yetkili kılınmış) tıp doktorları arasından seçilir. Anılan pozisyon kan bileşenlerinin üretiminin ve bileşenlere ayrılış aşamasının standartlara uygun bir biçimde yapıldığının kontrolü konusunda hâkimiyet gerektirmektedir [28].

6.2.2. Laboratuvar yöneticisi (BKM)

Laboratuvar Yöneticisi, tıp fakültelerinden mezun (Türkiye’de meslek icrasına yetkili kılınmış), kendi uzmanlık dalında laboratuvar eğitimi almış tıp doktorları arasından seçilir. Kan bankacılığı alanında laboratuvar çalışmalarına katılmış (kan bağışçısı tarama testleri, kalite kontrol testleri vb.) olması, bu alanda en az 3 yıl deneyimi bulunması gerekir [28].

6.2.3. Hemovijilans birim yöneticisi (BKM)

Hemovijilans Birim Yöneticisi, tıp fakültelerinden mezun (Türkiye’de meslek icrasına yetkili kılınmış), Transfüzyon Tıbbı alanında yüksek lisans yapmış veya Sağlık Bakanlığı tarafından verilen kan bankacılığı ve transfüzyon tıbbi alanlarında sertifika almaya hak kazanmış kişiler arasından seçilir. Yönetici sıfatıyla atanan doktorların sertifikası mevcut değil ise atandıktan sonra en geç 6 ay içerisinde bu eksikliği tamamlamak üzere Kan Bankacılığı ve Transfüzyon Tıbbı sertifikası almak üzere kursa katılmış olmaları zorunludur [28].

6.3. Alt düzey kademe

6.3.1. Tıbbi personel

6.3.1.1. Hekim (BKM, KBM, TM)

Tıp fakültelerinden mezun (Türkiye’de meslek icrasına yetkili kılınmış), Kan Hizmet Birimi Sorumlusuna karşı sorumlu, Transfüzyon Tıbbı alanında yüksek lisans yapmış veya Sağlık Bakanlığı tarafından verilen kan bankacılığı ve transfüzyon tıbbi alanlarında sertifika almaya hak kazanmış, kişilerdir [28].

6.3.1.2. Flebotomist

Flebotomist; Üniversitelerin Hemşirelik bölümünden veya Sağlık Meslek Yüksekokulu’nun Tıbbi Laboratuvar Teknikerliği Bölümü mezunu, Sağlık Bakanlığı tarafından verilen kan bankacılığı ve transfüzyon tıbbi alanlarında sertifika almaya hak kazanmış kişiler arasından seçilir. Bu pozisyona atanmış kişilerin sertifikası mevcut değil ise atandıktan sonra en geç 1 yıl içerisinde eksikliği tamamlamak üzere Kan Bankacılığı ve Transfüzyon Tıbbı sertifikası almak üzere Sağlık Bakanlığı tarafından verilen kursa katılmış olmaları zorunludur. Anılan sertifikaya hali hazırda sahip olup kan hizmet biriminde fiilen çalışmakta olanlar görevlerine devam ederler [28].

6.3.1.3. Kan bağışçısı kazanımı personeli

Kan Bağışçısı Kazanımı Personeli; lisans mezunu, B sınıfı araç kullanma ehliyeti sahibi kimseler arasından seçilir. Hali hazırda kan hizmet biriminde çalışan personel yukarıdaki şartları taşıması koşulu ile Kan Bağışçısı Kazanımı Personeli olarak görevlendirilebilir [28].

6.3.1.4. Kalite yönetimi sorumlusu

Kalite Yönetimi Sorumlusu; lisans mezunu, kan bankacılığı alanında en az 3, kalite yönetimi alanında en az 2 yıllık mesleki deneyim sahibi kişiler arasından seçilir. Hali hazırda kan hizmet biriminde çalışan personel Kan Bankacılığı ve Transfüzyon Tıbbı sertifikasına sahip olmak koşulu ile Kalite Yönetim Sorumlusu olarak görevlendirilebilir [28].

6.3.1.5. Kalite kontrol teknikeri (BKM)

Kalite Kontrol Teknikeri; tıbbi laboratuvar teknikerliği bölümü mezunu, Sağlık Bakanlığı tarafından verilen kan bankacılığı ve transfüzyon tıbbi alanlarında sertifika almaya hak kazanmış kişiler arasından seçilir. Hali hazırda kan hizmet biriminde çalışan personel Kan Bankacılığı ve Transfüzyon Tıbbı sertifikasına sahip olmak koşulu ile Kalite Kontrol Teknikeri olarak görevlendirilebilir [28].

6.3.1.6. Laboratuvar teknikeri (BKM, KBM, TM)

Laboratuvar Teknikeri; tıbbi laboratuvar teknikerliği bölümü mezunu, Sağlık Bakanlığı tarafından verilen kan bankacılığı ve transfüzyon tıbbi alanlarında sertifika almaya hak kazanmış kişiler arasından seçilir. Hali hazırda çalışan personelin sertifikası mevcut değil ise atandıktan sonra en geç 6 ay içerisinde eksikliği tamamlamak üzere Kan Bankacılığı ve Transfüzyon Tıbbi sertifikası almak üzere kursuna katılarak eğitim almış olmaları zorunludur [28].

6.3.2. Teknik personel

6.3.2.1. Biyomedikal teknikeri

Biyomedikal Teknikeri; biyomedikal ile ilgili eğitim veren üniversitelerin yüksekokullarından mezun kişiler arasından seçilir [28].

6.3.2.2. Bilgisayar teknikeri

Bilgisayar Teknikeri; üniversitelerin meslek yüksekokulu bünyesinde bulunan bilgisayar veya elektronik mezunu kimseler arasından seçilir [28].

6.3.2.3. Teknik servis elemanı

Teknik Servis Elemanı; üniversitelerin meslek yüksekokulu bünyesinde bulunan elektrik, inşaat bölümlerinden mezun kimseler arasından seçilir [28].

6.3.3. İdari personel

6.3.3.1. Arşiv personeli

Arşiv Personeli; üniversitelerin arşiv, kütüphane ve eş değer bölümlerinden mezun, alanında en az 3 yıl bilgi birikimine sahip kimseler arasından seçilir. [28].

7. Hastane düzeyinde kan ve kan ürünleri organizasyonu

7.1. Hastane transfüzyon komitesi

Hastane Transfüzyon Komitesi'nin transfüzyon işlemi gerçekleştirilen tüm hastanelerde kurulması yasal olarak zorunludur. Komiteler kan bileşenlerinin temin edilmesi, saklanması, kullanılması, uygulamaların detaylı bir şekilde incelenmesi, hastaların ihtiyaçlarının değerlendirilmesi, muhtemel transfüzyon reaksiyonlarının değerlendirilmesi ve daha birçok alanlarda çalışmalar yürütürler [19]. Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği gereğince gerekli düzeyde koordinasyonun sağlanması ve yöneticilerin çalışmalarını kolaylaştırabilmek adına tüm hastanelerde Hastane Konseyi ve Eğitim Planlama Koordinasyonu kurulması önerilmiştir. Koordinasyonun sağlanmasından sorumlu kişiler İl Sağlık Müdürlüğü ile Başhekimlerdir.

7.1.1. Amaç ve yapısı

Hastane Transfüzyon Komitesi; kan ve kan ürünlerinin temin edilmesi, hastanın ihtiyaçları doğrultusunda kan merkezlerinin yeterlilik düzeyinin değerlendirilmesi, transfüzyon sonrası reaksiyonların ve endikasyon durumunun gözlenmesi ve değerlendirilmesi, kanın saklanması ve güvenliği konusunda gerekli adımların atılması ve politikaların oluşturulması adına çalışmalar yürütür. Transfüzyon Komitesinde; hastane yönetimi ve kan merkezleri ile kan ve kan ürünü kullanılan hastanedeki diğer bütün bölümler temsil edilir. Komisyonunda mutlaka hastanenin başhekimisi veya başhekimin görevlendireceği başhekim yardımcısı bulunmalı, ayrıca kan merkezlerinden sorumlu olan doktorlar da komite üyesi olarak bulunmalıdır. Komitede yer alması gereken diğer kişiler; cerrahi, anesteziyoloji, dâhiliye, pediatri, kadın hastalıkları ve kadın doğum bölümü temsilcisi, hematoloji, onkoloji, yenidoğan ünitesi, ortopedi, nefroloji, kardiyovasküler cerrahi ve kan merkezi laboratuvar uzmanı, kan merkezlerinde görevli hemşire ve arşiv görevlisidir. Yeteri kadar uzman bulundurmayan hastanelerde ise bu konuda yeterli bilgi birikimine sahip uzmanlar ile komite oluşturulmalıdır. Bunun yanı sıra toplantılar konuya ilgi duyan personellere açık olmalıdır. Komisyon içerisinde hematoloji uzmanı var ise başkan seçilirken anılan uzmana öncelik verilir [29].

7.1.2. Sorumlulukları

Transfüzyon Komitesi tarafından gerekli tüm önemler alınmalı, denetimler belirli aralıklarla yapılmalı ve gözlemlenen eksiklikler neticesinde politikalar düzenlenmeli ve/veya yeni politikalar hayata geçirilmelidir. Komite kurulduğu andan itibaren hastanede hali hazırda verilen hizmet neticesinde kan ürünü kullanım dozunu ve miktarını araştırmalı, yapmış olduğu araştırma neticesinde mevcut veriler üzerinden bir strateji belirlemelidir. Transfüzyon işlemlerinin denetimi için bir denetleme planı oluşturulmalıdır. Eksiklikler tespit edildiği takdirde bu eksikliklerin giderilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Transfüzyon işlemlerinin prosedüre uygun ilerleyip ilerlemediği hususunda ilgili birimler denetlenmelidir. Transfüzyon işleminin yapılışı konusunda personeller sık sık güncellenmeli, seminerler verilmeli, bilgilendirilmeleri sağlanmalıdır. Kan merkezinin istatistikleri raporlaştırılmalı, raporlar düzenli olarak analiz edilmelidir. Yukarıda açıklanan hizmetlerde veya birimlerde problem olduğu gözlemlendiği takdirde anılan hizmet veya birimde iyileştirme yapılması adına çalışmalar yapılmalı, çalışan personeller denetlenmeli, rapor düzenlenmelidir. Gerekli hallerde hastanedeki diğer komite ve komisyonlarla iletişime geçilmelidir. Komite yılda en az 4 defa, ihtiyaç duyulduğu takdirde

4'den fazla olabilmek üzere toplanmalı, bu toplantılardan tüm hastane personeli haberdar edilmeli, herkesin katılımına açık bir ortam sunulmalıdır. Toplantıda alınan kararlar raporlar halinde hastane personeline sunulmalı, ayrıca toplantı esnasında tutulacak deftere de kaydedilmelidir [29].

7.2. Hastane düzeyinde hemovijilans sisteminin aktörleri

Hemovijilans sisteminin aktörleri hastanede çalışan tüm personeldir. Bu kapsamda transfüzyon alanında görev alan her personel, hemovijilans bildirimini gerçekleştirebilir. Bildirimlerin usulüne uygun olarak gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin tespiti hemovijilans sorumluları ve hemşireleri tarafından denetlenir.

7.2.1. Hastane hemovijilans koordinatörü

Hastane Hemovijilans Koordinatörü, transfüzyon merkezinden sorumlu ya da yine merkezde görevli bir başka hekim tarafından görevlendirilir. Seçilen kişi transfüzyon komitesinde de yer alır. Görevi Hemovijilans Hemşiresi tarafından kendisi ile paylaşılan verileri sınıflandırmak ve doğrulamaktır. Sınıflandırma işlemi tamamlandıktan sonra Hemovijilans Klinik Sorumlusu eşliğinde analiz sonuçları değerlendirilir, istenmeyen olay veya reaksiyon meydana gelmişse nedenleri belirlenir. Risk seviyesi 2 ve üstü olarak tespit edilen istenmeyen olay reaksiyonu meydana gelmişse, transfüzyon komitesinin toplanmasının zaman alacağı da göz önünde bulundurularak, gerekli işlemlerin başlatılması adına hemen komite başkanı bilgilendirilir ve işleme başlanır. Bu esnada gerekli görüldüğü takdirde komite başkanı diğer transfüzyon komitesi üyelerini olağanüstü toplantı için çağırabilir [19].

8. Sonuçlar

Ülkemizde ve dünyada nüfusun artmasıyla birlikte sağlığa verilen önem her geçen gün artmaktadır. Bununla birlikte kan ve kan ürünlerine duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Kan ve kan ürünlerine olan talebin karşılanmasında Türk Kızılay'ı, kan bankaları ve hastanelerin yaptığı çalışmalar dikkat çekmektedir. Kan bankalarında, kan merkezlerinde ve laboratuvarlarda kullanılan tüm cihaz ve ekipmanlardan doğru ölçümlerin alınabilmesi için belirli aralıklarla kalibrasyonlarının yapılması gerekmektedir. Kan bankalarının ve kan merkezlerinin, kan ve kan ürünlerine olan talepleri zamanında karşılayabilmek için yeterli stok bulundurma ve fazla stoktan dolayı bozulmaları engelleyecek stok politikaları belirleyerek bu alanda yoğunlaşmalıdırlar. Kan transfüzyonu hayat kurtaran bir uygulama iken dikkatsiz ve kontrolsüz bir biçimde uygulanır ise insan yaşamı üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir sağlık uygulamasıdır. Bu nedenle, bağışçılardan kan alınması ile başlayıp alıcıya nakledilmesine kadar geçen tüm aşamaların kontrollü bir biçimde yapılması gereklidir.

Kan transfüzyonu aşamasında çalışan sağlık çalışanlarının da transfüzyon sürecinde önemi büyüktür. Transfüzyon aşamasında yer alan sağlık çalışanı tüm aşamalar hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Ayrıca yaşanabilecek olumsuz durumlara karşı erken önlem alabilmeleri adına bilgi düzeylerinin yeterli olup olmadığı kontrol edilerek sık sık eğitimden geçmelidirler. Kan transfüzyonu alanındaki bu eğitimler sık sık düzenlenmelidir.

Sağlık sistemlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi ve bu sistemlerin her aşamasında gerekli olan kan bankalarının performanslarının artırılmasının kan ve kan ürünleri hizmetleri yönetiminin daha etkin bir şekilde sağlanmasıyla meydana geleceği hiç şüphesizdir. Türk Kızılay'ı, kan bankaları ve özellikle hastanelerin kan merkezlerinde çalışan personelin gerekli eğitim ve donanımına sahip olmaları verilen hizmetin etkinliğini arttıracaktır. Bu nedenle bu kurumlarda görev yapan personellerin gerekli eğitim ve sertifikaları almış, diploma sahibi kişiler olması gerekmektedir.

Ülkemizde kan bağışı sayısı yetersiz durumdadır. Türk Kızılay'ı, gönüllü bağışçıların sayısını arttırmak için ülke genelinde sık sık eğitim seminerleri düzenleyerek halkın bilinçlendirilmesi adına çalışmalar yürüterek farkındalık oluşturmalıdır. Kızılay, bağışçılarına olumlu düşüncelerini çevreleriyle paylaşmasını hatırlatmalıdır. Bu durum sisteme daha çok bağışçı gelmesine yardımcı olacaktır. Halkın bilinçlenmesi ve buna paralel olarak gönüllü bağışçıların artması, kan ve kan ürünlerine olan ihtiyacı karşılayarak kan bankaları ve Türk Kızılay'ının faaliyetlerine yardımcı olacak, böylelikle hizmet kalitesi iyileştirilecek ve gelişecektir. Kan bağışçıların sistemden memnun ayrılmalarıyla kan bankaları ve Türk Kızılay'ı amacına ulaşmış olacaktır. Sonuç olarak bir kanın binlerce hayata dokunacağı unutulmamalıdır.

9. Yazar katkı beyanı

Çalışmada Suat PEKER kapsam, içerik düzenlemesi; Suat PEKER ve Meral GÖRAY çalışmanın yazım denetimi ve içerik düzenleme konularında katkı sunmuşlardır.

10. Etik kurul onayı ve çıkar çatışması beyanı

Kan Hizmetleri Yönetimi, bu alana özel teknik bilgilerde içerdiğinden teknik konulara özen gösterilerek toplam 29 adet referanstan tarama yapılarak bir araya getirilmiş bir literatür taramasıdır. Literatür taranarak yazar görüşleri ile birleştirilerek bu yayın oluşturulmuştur.

11. Kaynaklar

- [1] Milli Eğitim Bakanlığı. "Vücut Sıvıları- Elektrolitleri ve Kan". http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/V%C3%BCcut%20S%C4%B1v%C4%B1lar%C4%B1,%20Elektrolitleri%20ve%20Kan.pdf (12.03.2021).

- [2] Yenicesu İ, Yuce D. “Geleceğin Kan Bağışçılarının Kazanımı İçin Teknik Destek”. http://istanbulsaglik.gov.tr/w/anasayfalinkler/belge/kan_bagis_slavyt.pdf (12.03.2021).
- [3] Randa AC, Cömert A, Adıgüzel B, Balıkcıoğlu C, Örnekol C, Bayındır P, Bakal İS. “Türk Kızılayı Orta Anadolu Bölgesi Kan Ürünleri Tedarik Zinciri Yönetimi Projesi”. *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 11(3), 22-70, 2011.
- [4] Ercan M. “Kan Fizyolojisi”. https://derslik.sbu.edu.tr/FileFolder/Tip_Fakultesi_Kan_Fizyolojisi_2019_2020.pdf (17.02.2021).
- [5] Gülerüz M. Kan ve Kan Ürünleri Transfüzyonu Konusunda Hemşirelerin Bilgi Düzeyinin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, KKTTC, 2015.
- [6] Taştan A. “Blood Types And Blood Transfusion”. *Şeh Tıp Bülteni*, 29(2), 72-80, 1995.
- [7] Esen M. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Araştırma Hastanesi acil servisinde kan ve kan ürünleri transfüzyonu yapılan hastaların epidemiyolojik incelenmesi. Yayınlanmamış uzmanlık tezi. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi, Bursa, Türkiye, 2011.
- [8] Topal G, Şahin İ, Çalışkan E, Kılınçel Ö. “Kan Transfüzyonu ve Reaksiyonları İle İlgili Sağlık Çalışanlarının Bilgi Düzeylerinin Araştırılması”. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 1-5, 2019.
- [9] Güzel U. “Dünya’da ve Türkiye’de Transfüzyon Tarihçesi”. *Damla Dergisi*, 62, 4-5, 2004.
- [10] Sarı İ, Altuntaş F. “Transfüzyon İlkeleri ve Erken Komplikasyonlar”. https://www.thd.org.tr/thdData/userfiles/file/HEM_DES_2007_16.pdf (10.02.2021).
- [11] Çetin T. “Kan ve Kan Ürünleri Transfüzyonunda Pratik Noktalar”. *XXX. Ulusal Hematoloji Kongresi, III. Hematoloji İlk Basamak Kursu*, Antalya, Türkiye, 2013.
- [12] Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Kan Hizmetleri Daire Başkanlığı. “Ulusal Kan Ve Kan Bileşenleri Hazırlama, Kullanım Ve Kalite Güvencesi Rehberi”. <https://shgmkanhizmetleridb.saglik.gov.tr/Eklenti/36313/0/kan-ve-kan-bilesen-rehb-tr-9-mayis-2016-revpdf.pdf> (15.02.2021).
- [13] Ördekçi S. “Kan ve Kan Ürünleri Transfüzyonu”. *Bakırköy Tıp Dergisi*, 2, 113-122, 2006.
- [14] Uluhan R, Berkem R, Emekdaş G, Bayık M. *Transfüzyon Öncesi Uygunluk Testleri Temel Kurs Kitabı*. İstanbul, Şan Ofset, 76-84, 2000.
- [15] Gün R. Hemovijilans Hemşireliği ve Transfüzyon Güvenliğine Katkısı. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye, 2019.
- [16] Ögce F. “Kan Transfüzyonunda Hemşirenin Dikkat Etmesi Gereken Noktalar”. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 24(1), 101-112, 2008.
- [17] Küçük Ö. Kan ve Kan Ürünü Transfüzyonu Yapılan Hastaların Özellikleri ve Maliyetlerini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye, 2019.
- [18] Turan Sönmez F. “Transfüzyon Reaksiyonları”. *12. Ulusal Tıp Kongresi*, 2016.
- [19] Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Kan Hizmetleri Daire Başkanlığı. “Ulusal Hemovijilans Rehberi”. <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/HEMOV%C4%B0J%C4%B0LANS%20REHBER%C4%B0-TR-9%20May%C4%B1s%202016.pdf> (16.02.2021).
- [20] Atamer T. “Kan Transfüzyonunun Tarihçesi”. *35. Ulusal Hematoloji Kongresi*. Antalya, 7-10 Ekim 2009.
- [21] Şahin H. Hemşirelerin Kan Transfüzyonlarına Yönelik Bilgi Düzeyleri ve Buna Eğitimin Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, Türkiye, 2006.
- [22] Ece M. Üniversite Hastanesinde Cerrahi Birimler Hekimlerinin Kan ve Kan Ürünleri Transfüzyonu Konusunda Bilgilerinin Değerlendirilmesi. Uzmanlık Tezi. Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi, Diyarbakır, Türkiye, 2018.
- [23] Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Kan Hizmetleri Daire Başkanlığı, “Taslak Hasta Kan Yönetimi Rehberi: Modül 1”. https://hastakanyonetimi.saglik.gov.tr/dokumanlar/rehberler/Modul1-Kritik_Kanama_Masif_Transfuzyon.pdf (12.02.2021).
- [24] Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Kan Hizmetleri Daire Başkanlığı, “Kan Hizmet Birimleri İçin Kalite Yönetimi Rehberi”. <https://shgmkanhizmetleridb.saglik.gov.tr/Eklenti/36312/0/kalite-yonetim-sist-rehb-12-nisan-2016pdf.pdf> (13.02.2021).
- [25] Kan ve Kan Ürünleri Yönetmeliği. 27074 sayılı Resmî Gazete, 2008. (01.12.2021).
- [26] Sağlık Bakanlığı. “Ulusal Kan ve Kan Ürünleri Rehberi”. http://kmt.org.tr/haber/ulusal_kan_urunleri_rehberi.pdf (10.02.2021).
- [27] Taşçı D, Eroğlu E, Çabuk S, Duman G, Ağlargöz O, Erdemir E, Özsoy E. *Kalite Yönetim Sistemleri*. Eskişehir, Türkiye, T.C. Anadolu Üniversitesi 2810, Açıköğretim Fakültesi 1768, 2013.
- [28] Ertuğrul Örüç N, Yenicesu İ. “Kan Hizmet Birimleri İçin Ulusal Standartlar Rehberi”. <https://shgmkanhizmetleridb.saglik.gov.tr/Eklenti/36315/0/standartlar-tr--12-nisan-2016pdf.pdf> (22.09.2021).
- [29] Ertuğrul Örüç N, Yenicesu İ, Öztürk A, Kodaloğlu Temur Ü. “Ulusal Hemovijilans Rehberi”. <https://shgmkanhizmetleridb.saglik.gov.tr/Eklenti/37016/0/ulusal-hemovijilans-rehberi-versiyon-2pdf.pdf> (22.09.2021).

The importance of reading activities in reading comprehension

Okuduğunu anlamada okuma alıştırmalarının önemi

Serda GÜZEL^{1*}

¹ English Language and Literature, Faculty of Arts and Sciences, Istanbul Arel University, Istanbul, Turkey.

serdaguzel@arel.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 06.12.2021

Bölüm/Section: Social Sciences/English
Language and Literature

Kabul Tarihi/Accepted: 28.12.2021

Araştırma Makalesi/Research Article

Abstract

For many years researchers and educators have focused on reading comprehension skill but still many students do not comprehend the reading text efficiently. In this sense, this study deals with the improvement of students' reading comprehension through pre reading while reading and post reading activities. The research focuses on reading activities in reading class. In reading processes, the researcher applied series of student centered reading activities. The data has been collected through of reading comprehension activities in reading class. Twelve university students in Turkey participated in the study. The results display that the activities as pre, while and post reading are effective to foster learners' reading skill.

Keywords: Reading comprehension, reading skill, pre reading, while reading, post reading.

Özet

Uzun yıllardır araştırmacı ve eğitimciler okuduğunu anlama ve okuma becerisine odaklanmıştır, ancak yine de birçok öğrenci okuma metnini verimli bir şekilde anlamamaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, okuma öncesi ve sonrası etkinlikler yoluyla öğrencilerin okuduğunu anlamalarının geliştirilmesini ele almaktadır. Bu amaçla yapılan araştırma, okuma dersinde okuma etkinliklerinin işlevlerine odaklanmıştır. Bu çalışmada, okuma süreçlerinde veri toplamak için öğrenci merkezli bir dizi okuma etkinliği uygulanmıştır. Bu araştırmada veriler okuma dersinde okuduğunu anlama etkinlikleriyle toplanmıştır. Araştırmaya Türkiye'de üniversite düzeyinde öğrenim gören altısı erkek, altısı kadın on iki üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırmanın sonucu göstermiştir ki okuma öncesi ve sonrası yapılan okuma etkinliklerini öğrenen bireylerin okuma yeterliliklerini olumlu anlamda güçlendirmesine katkı sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: Okuduğunu anlama, okuma becerisi, okuma öncesi, okuma sırasında, okuma sonrası.

1. Introduction

The reading skill is the most important skill in language [1]. In this sense, teachers have great importance role to increase learners' reading comprehension. To achieve this, teachers use reading activities and strategies when they teach reading in reading class. Based on this discussion; reading comprehension can be achieved by means of reading activities in reading instruction. Reading activities play an important role in reading comprehension for creating and consturcting the meaning in written text. Many researchers give importance to pre reading, while reading and post reading activities in order to promote students' reading comprehension [2]. This study attempts to examine the role of reading activities in reading comprehension, and stimulating reading activies will be applied in reading class in order to evaluate and examine and check students' comprehension while they are reading a written text. Good readers make sense of text and if reading comprehension is improved by teachers, students become purposeful active readers so that they can control their own reading comprehension.

* Yazışılan yazar/Corresponding author: Serda GÜZEL

¹ orcid.org/0000-0001-5212-9891

2. Literature review

Reading is the most stable ability in the second language learning [1]. In other words, reading is the most important skill in second language acquisition; in order to improve language acquisition, readers or students decode the text and try to understand writer's message, in this sense grammar and vocabulary are important factors for understanding the reading passages [1]. For many years, teachers think that the reason why the learners have difficulty understanding the text the reasercher have tendency to suppose learners have poor grammar and limited vocabulary, but today researchers think that there are many essential factors for interpreting the written text [2]. If teachers focus on only grammar and vocabulary in reading process this is the traditional view on reading and reading teaching [3]. Teachers should use activities and strategies for increasing the reading comprehension so teachers should observe and examine their instructions and they should determine the activites which are useful for promoting students' reading comprehension [2]. Researchers have focused on reading process for many decades and they focus on nature of reading [4]. Language educators can use various methods and techniques for reading skill. In reading activities teachers should focus on reader's interpretation of text and teachers should prevent poor understanding in reading process [5]. Reading activities divided into three stages, pre reading while reading and post reading [6].

They are related to one another but each of these stages has its own property [2]. Students can use their knowledge in three stages [5]. In three stages action readers are ready for reading a text and making or constructing sense of text and learning new concepts, new ideas and opinions in reading process [7]. In three stages teachers should train the students to be efficient and active readers in target language, teachers should design student centered reading activities and by means of these student centered activities teachers improve students' reading comprehension and ability; while designing a student centered activities pre reading while reading and post reading stages should be taken consideration by the teachers in reading class [8].

Pre reading stage focuses on knowledge and exprience of the reader. In order to activate background knowledge and exprience of the reader; researchers give importance especially pre reading phase [9]. In pre reading phase teachers intoude topic by means of pre reading activities. Students' background and existing knowledge can be activated by pre reading acitivites so in this sense students can acquire new information and construct the meaning in the target reading text [7]. There is a general aggrement that teachers build and activate background knowledge in pre reading phase [10]. Pre reading tasks focus on students' attention to a text and students make predictions on the text content by activating their prior knowledge in this sense pre reading acvities are related with background knowledge and teachers can build new knowledge and activate bacground knowledge by means of pre reading activities [3]. Pre reading stage breaks readers' barrier and reader can engage in reading in other words this stage increases reader's interest and motivation, so teachers can activate students' background knowledge in target text [6]. Based on this discussion students can familiarize the topic and prepare the reading text by means of pre reading activities. Pre reading stage fouses on students' background knowledge, language preparation, and motivation of the learners [10].

In while reading stage; students can develop reading strategies and try to decode and understand problematic text passages; this stage focuses on text but pre reading stage focuses on students' ideas before reading [9]. Functions of unknown words, analyzing reference words, grammatical functions of sentences and learning to use dictionary effectively can be emphasized by the teachers in while reading stage; the subject Lale also revealed that she even improved her vocabulary skills by reading which demonstrates how important reading is [11]. It can be stated that while reading stage focuses on text structure and organization of reading passage, also it focuses on text content, general and specific information of the text [8].

In post reading stage teachers can check sudents' comprehension and deeper analysis of text can be performed in this phase [9]. In this stage students can produce language relate to topic [12]. In post reading stage students make connections, review the pre and while reading stages, they are able to use prior knowledge acquired from pre and while reading stages, they can evaluate, synthesize and analyze the written text and they can ask critical questions for constructing the meaning in the text [6]. By means of these three stages students backgorund knowledge can be activated by the teachers; speaking, writing and listening can be combined with reading skill in a suitable manner, students can use reading strategies so they gain critical thinking for understanding the text in process of reading [4]. It can be mentioned that pre reading tasks focus on text and students can make predictions about text content by means of their prior knowledge and while reading activities focus on decoding skills and post reading activities focus on discussing and analyzing the text content, and these activities related with understanding of the text [2]. In these three stages students learn how to read for meaning and how to think in reading process [13]. In this research paper researcher uses brain storming tecnique in order to activate students' prior knowledge and key words and concepts are introduced by brainstorming tecnique. Students generate new ideas and opinions and students develop their cognitive skills while they are generating ideas related to topic [14]. In pre reading stage previewing and predicting activities are also used by the researcher; students look at the title, headings and pictures and students read the first and last paragraph in this activity; and students activate their background knowledge and students are getting familiar too the topic before reading [15]. In this study in while reading stage making prediction, making use of context or guessing, and breaking words into their component parts, paraphrasing activities are used in this

study, these activities are used because these activities focus on content of the text and decoding skills [16]. In this research in post reading stage group discussion is used by the researcher; in group discussion students focus on information in the text and they evaluate and analyze their comprehension in this stage [17].

3. The study

3.1. Aim of the study

The aim of the paper is to interpret learners' experiences on reading comprehension through pre reading while reading and post reading activities in classroom language learning.

3.2. Research questions

This study focused on these research questions;

1. How do pre reading activities affect the learners' reading comprehension?
2. How do while reading activities affect the learners' reading comprehension?
3. How do post reading activities affect the learners' reading comprehension?

3.3. Subjects

Subjects were divided into two groups: one control group and one experimental group for this study. This study dealt with the experience of reading activities by observing both groups. Twelve students from a foundation university in Turkey were analyzed in this research. The first semester students of compulsory English class university were examined by the researcher. All the students were between the age of 17 and 18 and all were native Turkish speakers. The subjects studied English at university 2 periods per week (50 minutes per period). These learners were in their usual reading class they were supposed to read a reading passage and to focus on some reading comprehension questions. Subjects shared the same native language and same educational background and age.

3.4. Instrument of the research

Field notes by the researcher at the end of the observation of each class were used to interpret the experience of the learners in both control and experiential groups.

3.5. Procedure

Table 1. The procedure of Pre, While and Post Reading Strategies

Reading stages	Lecturer activities	Learners' activities
Pre Reading	The lecturer asks questions to the learners in order to activate background knowledge of the topic	The learners try to activate their schemata about the topic of the text. The learners try to express their ideas about the topic of the text.
While Reading	The lecturer asks the learners to read the text.	The learners read the text.
Post Reading	The lecturer asks the learners work in a group and the lecturer sets classroom discussion in order to construct learners' understanding.	The learners will work in groups and they express their ideas about the topic of the text.

This study focused on the importance of reading activities in reading comprehension and the researcher applied series of reading activities; as pre, while and post stages (Table 1). That's why, the researcher tried to increase students' reading comprehension in reading class. In the first part of the study control group was analyzed for the research in reading classes in which researcher did not use activities as pre, while and post reading. Researcher did not use any methods or techniques or activities in order to create stimulating atmosphere in reading class. There were six students in the reading class in control group, and students read the reading passage and the researcher asked comprehension questions and only one student answered the questions in a correct way. On the other hand, in the second part of the research experimental group was analyzed the research in which the researcher applied series of reading activities divided into pre, while and post reading stages. For pre reading stage; researcher explained purpose and goal of reading activity. Then, Brainstorming activity was used for activating prior knowledge so students looked at titles, headings, and pictures of the text and the researcher asked basic questions related with the reading text. The questions were asked for activating background knowledge such as "What comes to your mind when you read title of the reading passage?" "What information might be in this text?" Four students explained their beliefs and opinions about the topic, two students explained their beliefs and opinions in native language. The rest of the class did not participate the activity. In teaching process the students looked

happy but some students looked confused. The researcher tried to teach reading strategies, identifying details and main ideas are important factors for perceiving the text. Skimming and scanning techniques were explained by the researcher. By means of skimming, learners tried to find out the main idea of a text. Students read the title and first and last paragraph. Initially students did not understand the main idea and later students read quickly first and last sentence in the paragraph and by means of scanning, learners found out specific information in the text, students did not read every word they moved their eyes quickly across the text. Sentences were written on the board by the researcher and students marked the sentences main idea or details of the reading passage. Previewing and predicting are another important element for pre reading stage. Subheading, picture, and title are essential factors for predicting, recognizing reference words in the reading passage and main idea of the reading passage were explained by the researcher. "It" "them" "that" "these" are common reference words in this reading passage for example the researcher wrote on the board "that way" was used in first paragraph. The researcher used this method to find what these words referred to, and the researcher focused on topic sentences and repeated words, key words and phrases. In while reading stage, learners summarized the main point and wrote only major details in piece of paper students tried to write own words as much as possible for understanding the paragraph. By means of summarizing students determined what was important in the reading passage, they tried to connect the main ideas and eliminate unnecessary information. Learners read the text and tried to predict what was going to happen in next paragraph, and in this period students were not encouraged to understand every single unknown words in a text. They tried to guess the meaning from the context. In while reading stage; learners paraphrased and interpreted each paragraph orally and students re read the text for perceiving the text effectively; and guessing from the unknown words from the context was used in this period; while guessing the meaning, learners tried to analyze unknown words and researcher broke the unfamiliar words into their affixes and suffixes.

By means of this activity, learners tried to guess the meaning of the words later the researcher asked reading comprehension questions and three learners answered the questions in a correct way and then words related to text were introduced by the researcher in order to expand and build vocabulary in target language.

In this sense, the researcher introduced unfamiliar vocabulary and constructed mental framework for perception. In this activity students were encouraged to write definitions for new vocabulary and researcher showed unfamiliar vocabulary (synonyms, antonyms, definitions, derivatives, associated words, contextual clues) By means of these activities; the students studied basic meaning of the words. These words were written on the board and then explained by the researcher. The learners made up sentences using key words, and created new words based on affixes and roots. In this stage students did not deal with only comprehension skills they also focused on vocabulary and they tried to apply strategies in order to decode the text. After this activity, the same comprehension questions were asked to the students all students answered the comprehension questions in a correct way. We can state that while reading stage; plays an important role for analyzing and interpreting the reading text. In post reading stage, classroom discussion was used for the research, students participated actively so they were able to improve their English efficiently, the researcher used group discussion so students expressed their ideas, beliefs and opinions in the discussion. The researcher gave a well designed topic related to the text and students discussed the topic in small groups and they presented their ideas and beliefs after discussion. By means of this activity learners' reading comprehension was checked by the researcher and in this stage they produced the target language and constructed meaning by using their prior knowledge related to topic.

3.6. Method of data collection

Qualitative method was used this research. The researcher collected the data by observing the learners during reading comprehension activities in both groups and writing down field notes depending on reflection.

The study was conducted among twelve students; six students for control group and six students for experimental group were observed for this study. Inquiry based methodology was used to make a comparison between these two groups according to three pre, while and post reading stages. Control group did not receive any practical and effective reading activities including these three stages. However, experimental group received pre, while and post reading activities during the research. It should be stated that informed consent was taken from the all attendees.

3.7. Method of data analysis

In the first part of the study, control group was interpreted; There were six students in the reading class, just one student answered the questions in a correct way in control group.

In the second part of the research; experimental group was interpreted in terms of their experiences based on fields noted resulted from the observations researcher used during these series of reading activities in three stages.

4. Findings

RQ1. The study indicates that by means of learner centered pre reading activities learners' involvement and motivation can increase. This research also finds out that learners can anticipate the topic, vocabulary and important lexico grammatical features in the texts.

RQ2. The study indicates that while reading activities prepares the learners to reading passages. In this sense, learners can activate their background knowledge and relevant schemata so they are motivated for reading and constructing meaning.

RQ3. The study indicates that post reading activities increase learners' deeper understanding of the texts, so they can control their usage of English.

5. Conclusion and discussion

Reading can be defined constructing meaning in text [1]. Readers can construct meaning and evaluate text through the author's opinions. In these three stages (pre, while and post reading) students become active, efficient, effective, and independent readers. Based on this discussion; reading activities play an important role for reading comprehension and deeper level of understanding can be achieved by means of these reading activities and students read and understand the text easily. As we stated before, teachers should teach to students how to think how to use strategies and techniques in reading process so students can identify their needs and goals in reading classroom. We can state that students can use cognitive skills in reading activities. In this research we focus on functions of reading activities and students are activated by series of reading activities by the researcher. The results of data analysis showed that the experimental group that received the pre reading while reading and post reading activities did better in their reading comprehension than the control group. In this sense we can state that students are motivated by student centered reading activities. This paper indicates that students can construct the meaning, and integrate information in the text through reading activities; they synthesize the information in this sense they are motivated while perceiving the passage. We can state that teachers should focus on the reading material they should use suitable and effective techniques and methods in reading class.

It can be stated that in pre reading stage teachers focus on predicting and guessing, teach new vocabulary and they can set the scene and in while reading stage teachers can focus on content and language of the written text, and also teachers can focus on underlining, questioning and rhetorical organization for explaining the text. In this period students can analyze the arguments in the text and analyze the characters and the setting and they can study usage of words while they are reading a text and in post reading stage teachers can focus on many strategies such as summarizing, evaluating, synthesizing, commenting. In conclusion pre reading, while reading and post reading activities play an important role for reading comprehension so students are stimulated by these activities and these activities increase the students' skills and strategies and abilities for reading comprehension. In conclusion; the study indicates that if practical and effective reading activities are applied in reading classes students can create, relate, organize and realize meaning in written text.

The research was applied at University in Turkey and six students were examined and observed during the research so we cannot draw definite conclusion because we had limited students and limited time for this research. We can state that the researcher did not use all kinds of pre while and post reading activities in reading class because of lesson time restrictions so these are limitations of this research.

This study reveals the importance of reading activities for understanding the text; further researches can focus on other reading activities for increasing students reading comprehension. For further research In pre reading stage pre questioning techniques can be used and in while reading stage knowledge of the text organization and rhetorical organization and textual signals are important factors for understanding the content of the text and decoding skill. Based on this discussion text diagram can be used for further research and for post reading stage four linguistic skills can be combined in a natural manner so in this sense individual creating writing tasks, classroom communicative activities, role playing, research projects related to topic and videos related to topic can be used for further research papers in order to improve and evaluate the reading comprehension in reading class; we can state that researchers can create more and better methods and activities for improving the reading comprehension in reading class.

6. Author contribution statement

The scope, content arrangement, writing and editing of this article were done by Serda GÜZEL.

7. Ethics committee approval and conflict of interest statement

This study does not need ethics committee approval and author declared that this article has no conflict of interest.

8. References

- [1] Bensoussan M. "Schema Effects in EFL Reading Comprehension". *Journal of Research in Reading*, 21, 213-227, 1998.
- [2] Chamot A. "The CALLA Model: Strategies for the English language student's success". *New York City Board of Education*. New York, NY, 2009. Retrieved from [http:// www.jillrobins.com/calla/CALLAAndhout.pdf](http://www.jillrobins.com/calla/CALLAAndhout.pdf).
- [3] Cui YP. "Application of Schema theory in reading comprehension", *Foreign Language Education*, 5, 52-57, 2002.
- [4] Zamel V. "Writing one's way into reading." *TESOL Quarterly*, 26, 3 Autumn, 463-485, 1992.
- [5] Varaprasad C. "Some classroom Strategies: developing critical literacy awareness." *English Teaching Forum*. Vol. 35, No.3, July, 1997.

- [6] Alyousef HS. “Teaching reading comprehension to ESL/EFL learners”. *Journal of Language and Learning*, 4(1), 63-73, 2006.
- [7] Ajideh P. “Schema-theory Based Considerations on Pre-reading Activities in ESP Textbooks”. *The Asian EFL Journal*, 16, 1-19, 2006.
- [8] Nunan D. *Designing tasks for the communicative classroom*. Cambridge, Cambridge University Press, 1989.
- [9] An FC. “Schema Theory and Language Comprehension”. *Journal of Language and Literature Studies*, 2, 4-7, 2011.
- [10] Grabe W. “Current developments in second language reading research”. *TESOL Quarterly*, 35 (3), 373-406, 1991.
- [11] Aydın D, Tütüniş B. “Incorporating advising strategies into one to one tutoring: Effects on the awareness towards vocabulary learning”. *Studies in Self-Access Learning Journal*, 12(1), 4-20, 2021.
- [12] Mcdonough SH. *Strategy and Skill in Learning a Foreign Language*. New York, St. Martin’s Press, 1995.
- [13] Nuttall C. *Teaching Reading Skills in a Foreign Language*. Oxford, Macmillan, 1996.
- [14] Goodman KS. *The reading process*. In carrell, P.L. et al. (Eds.) *Interactive Approaches to Second language reading*, 11-21, New York, Cambridge University Press, 1988.
- [15] Smith F. *Understanding Reading*. 5th ed. Hillsdale, NJ, Lawrence Erlbaum, 1994.
- [16] Block EL. “How They Read: Comprehension Monitoring of L1 and L2 Readers”. *TESOL Quarterly*, 26(2), 1992.
- [17] Anderson R. *Role of the reader’s schema in comprehension, learning, and memory*. Editörler: Ruddell MR and Singer H. *Theoretical models and processes of reading*, 469-482, 1994.

E-ticarette kayıt dışılık ve kayıt dışılığı azaltmaya yönelik çözüm önerileri ***Informality in e-commerce and solution proposals to reduce the informality***

Anıl AYNAGÖZ¹, Aynur ACER^{2*}

¹ Lojistik Yönetimi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

aynuracer@arel.edu.tr

² Uluslararası Ticaret ve Lojistik, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

anil.avnagoz@ito.org.tr

Geliş Tarihi/Received: 22.12.2021

Bölüm/Section: Sosyal Bilimler/Lojistik
Yönetimi

Kabul Tarihi/Accepted: 04.01.2022

Araştırma Makalesi/Research Article

Özet

Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte hem insan hayatı ve alışkanlıkları hem de ticari faaliyetler değişime uğramıştır. Klasik ticaret konseptleri yerine e-ticaret sistemi sağladığı avantajlarla kısa zamanda kullanıcılarından kabul görmüştür. E-ticaret sektörünün sağladığı avantajların yanında sektör olarak ülkemizde yeni oluşunun getirdiğı bir takım sorunlar yer almaktadır ve bu sorunlardan biri de kayıt dışılıktır. Bu araştırmanın temel amacı e-ticaret sektöründeki kayıt dışılığın sebeplerini ve sonuçlarını araştırarak e-ticaret sektöründe kayıt dışılığın ortadan kaldırılması için neler yapılması gerektiğini ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Dolayısıyla bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşmeler yöntemi kullanılarak e-ticaret sektörü hakkında uzman olan kişilerden konu ile ilgili görüşleri alınmıştır. Yapılan mülakat neticesinde e-ticaretteki en önemli sorunların ödeme alt yapısındaki eksiklikler, yüksek komisyon oranları ve denetim eksikliği olduğu elde edilmiştir. Kayıt dışılığın en büyük etkisinin vergiler üzerine olduğu ve devletin bu konuda ciddi zarara uğratıldığı bulgusu elde edilmiştir. Aynı zamanda sektöre olan güveni zedelediğı ve haksız rekabet ortamı oluşturduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: E-ticaret, kayıt dışılık, kayıt dışı ekonomi, kayıt dışı ticaret.

Abstract

With the rapid development of technology, both human life and habits and commercial activities have changed. E-commerce system instead of classical commerce concepts has been accepted by its users in a short time with the advantages it provides. In addition to the advantages provided by the e-commerce sector, there are some problems brought about by the fact that the sector is new in our country, and one of these problems is informality. The main purpose of this research is to investigate the causes and consequences of informality in the e-commerce sector and to reveal what the parties should do to eliminate informality in the e-commerce sector. Therefore, the opinions of the experts on the e-commerce sector were obtained by using the semi-structured interview method, which is one of the qualitative research methods. As a result of the interview, it was found that the most important problems in e-commerce are the deficiencies in the payment infrastructure, high commission rates and lack of supervision. It has been found that the biggest effect of informality is on taxes and the state has suffered serious damage in this regard. At the same time, it is among the findings that it damages the trust in the sector and creates an unfair competition environment.

Keywords: E-commerce, informality, underground economy, informal trade.

¹ Bu makale Anıl Aynagöz'ün "E-ticarette kayıt dışılığın nedenleri ve çözüm önerileri üzerine nitel bir çalışma" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

* Yazışılan yazar/Corresponding author: Aynur ACER

¹ orcid.org/0000-0002-1896-7928; ² orcid.org/0000-0002-7315-7020

1. Giriş

Schneider (2012) tarafından kayıt dışı ekonomi “ülke ekonomik faaliyetleri içinde yer aldığı halde yasal veya yasal olmayan yöntemlerle milli gelir hesapları dışında kalan ekonomik faaliyetler” olarak tanımlanmıştır [1]. Kayıt dışı ekonomi kısaca kayıt altına alınmayan veya alınamayan bir sebepten ötürü denetlenmesi mümkün olmayan her türlü faaliyet olarak ifade edilebilir. Kayıt dışı ekonomi aynı zamanda gölge ekonomi, karanlık ekonomi, enformel ekonomi, gizli ekonomi diye de adlandırılmaktadır. Bu durum sadece devletler için değil aynı zamanda işini hakkıyla yapan vatandaşlar için de bir sorun teşkil etmektedir. Devletlerin gelir kaynaklarından biri olan vergi kalemine en büyük darbeyi vuran kayıt dışılık, görev ve yükümlülüklerini zamanında yerine getiren vatandaşlar aleyhine haksız bir rekabet ve ticaret ortamı oluşturmaktadır.

Teknolojideki gelişmeler sayesinde piyasalarda yeni satın alma platformları ortaya çıkmıştır. Dijital ağların yaygınlaşması ile birlikte tüketiciler ihtiyaç duydukları mal ve hizmete ulaşabilmek için yeni olanaklar elde etmiştir [2]. Dijital dönüşüm sayesinde istenilen bilgiye hızlı bir şekilde ulaşılabilmektedir. İletişim ve haberleşmenin anında yapılabilmesine olanak sağlayan dijital dönüşüm; sadece kullanıcıların değil aynı zamanda kurumların da işini kolaylaştıran ve bürokrasiyi azaltan uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. E-devlet, e-okul, e-beyanname vb. gibi uygulamalar hayatı kolaylaştıran uygulamalardan sadece bir kaçıdır.

Bilişim teknolojilerindeki ilerleyişle birlikte geleneksel kayıt dışılık faaliyetleri de dijital alana doğru kaymaya başlayarak “dijital kayıt dışı ekonomi” kavramını ortaya çıkarmıştır. Tüm dünya ülkelerinin mücadelesi ettiği küresel bir sorun olan kayıt dışılık, artık e-ticaret sektöründe de kendini göstermektedir. Kesilmeyen veya gerçeği yansıtmayan faturalar, paravan şirketlerle yapılan işlemler vb. uygulamalar kayıt dışılığın, e-ticaret sektöründeki uygulanma şekillerinden sadece biridir. Bu kayıt dışılıktan hem hakkını yasal olarak hiçbir yolla arayamayan tüketiciler hem de alması gereken vergileri beyan edilmediği için alamayan devletler en büyük zararı görmektedir.

Ülke ekonomilerine ciddi bir şekilde zarar veren kayıt dışılık kavramının hangi sektörde ve ne şekilde kendine yer bulduğu derinlemesine incelenmesi gereken konulardan biridir. Dolayısıyla bu çalışmada, dünyada olduğu gibi ülkemizde de gündün güne popülaritesi artan e-ticaret sektöründe kayıt dışılığın kendine nasıl yer bulabildiği, kayıt dışılığın önlenilmesi için ne gibi çalışmaların yapılması gerektiği konusu araştırmaya değer görülmüştür. Çalışmanın ikinci bölümde kavramsal çerçeveyi oluşturan kayıt dışı ekonomiden, boyutlarından, türlerinden, e-ticarette işlemlerin kayıt altına alınması ve sosyal ağlarda kayıt dışılıktan bahsedilmiştir. Son bölümde ise araştırmanın metodolojisi ve çıktılarına yer verilmiştir.

2. Kavramsal çerçeve

Bu başlık altında kayıt dışı ekonominin tanımı yapılarak kayıt dışı ekonominin boyutlarına, e-ticaretin vergilendirilmesine ve son olarak sosyal medya platformlarında kayıt dışılık konularına değinilmektedir.

2.1. Kayıt dışı ekonomi

Kayıt dışı ekonomi, “kayıtlarda gözükmeyen, ölçülemeyen, vergilendiril(e)meyen yasal ya da yasadışı gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler” şeklinde tanımlanabilmektedir [3]. Adından da anlaşılacağı üzere kayıt dışı ekonomi; kayda geçirilmeyen, devletten gizlenen, denetimi yapılamayan tüm faaliyetlere verilen genel bir isimdir. Bunun yanında, yeraltı ekonomisi, kara ekonomi vb. isimler adı altında da anılmaktadır. Kayıt dışı ekonomi alanındaki ilk araştırma 1958 yılında Cagan tarafından yapılmıştır. Çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'nin 2. Dünya savaşı yıllarındaki beyan edilmemiş gelirlerinin parasal yöntemlerle kayıt dışı olarak değerlendirilen ekonomisinin hacmi ölçülmeye çalışılmıştır. Bu metodun, 1977 yılında Gutmann tarafından ABD ekonomisine uygulanması sonucunda ABD'nin kayıt dışı milli gelirinin bir yıl önce 176 milyar dolar olduğu, o yıl ise 195 milyar dolar olduğu tespit etmiştir [4]. Ülkelerin kayıt dışı ekonomik faaliyetleri Tablo 1'de verildiği gibi sınıflandırılmaktadır [5].

McCrohan ve Smith, 1986 senesinde yapmış oldukları çalışmasında kayıt dışılığı “kavramsal olarak milli gelir hesabında olmasına karşın, tam bir denetim ve kontrol sağlanamadığı için kapsam dışında tutulan ekonomik faaliyetler” olarak ifade etmiştir [6]. Öte yandan Şeker (1995)'de yapmış olduğu çalışmasında kayıt dışı ekonomiyi kamunun kontrolü haricinde meydana gelen her türlü ekonomik faaliyet olarak tanımlamıştır [7]. Kayıt dışı ekonomide, yapılan faaliyetlerin bağlı olduğu ve kayıt altında tutulduğu bir belge yoktur. Bu durum devlet kurumlarından veya yetkilendirilmiş kurumlardan bazı bilgilerin gizlenebilmesi imkânını sunar. Ülkelerin sahip olduğu ekonomik sistem, gelir dağılımı, vergiye karşı direnç, vergi yükü dağılımındaki adaletin sağlanamaması ve vergi kanunlarında sık yapılan değişiklikler kayıt dışı faaliyetlere ve buna istinaden kayıt dışı ekonominin oluşmasına zemin hazırlayan başlıca etkenlerden bir kısmıdır. Kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran nedenleri ekonomik, hukuki, sosyal ve siyasal nedenler olarak sınıflandırmak mümkündür.

Tablo 1. Kayıt dışı ekonominin sınıflandırılması [5].

	Parasal İşlemler		Parasal Olmayan İşlemler	
Yasa dışı Faaliyetler	Çalıntı mal ticareti, uyuşturucu imalatı ve ticareti, kumar, kaçakçılık ve dolandırıcılık		Uyuşturucu, çalıntı eşya, kaçak mal vb. takası, kendi kullanımı için uyuşturucu üretme, yetiştirmek veya hırsızlık yapma	
	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma
Yasal Faaliyetler	Serbest çalışmadan elde edilen kayıt altına alınmayan gelirler. Yasal mal ve hizmet üretilip, kayıt dışı olan işlerden elde edilen maaş, ücret ve varlık gelirleri	Personel indirimleri, ücret dışı haklar	Yasal mal ve hizmetlerin takası	Kendi kendine yapılacak bütün işlerde tanıtık yardımı

Ekonomik Nedenler: Her ülkenin kendisine özgü bir ekonomik sistemi ve bu sistemin kendine has bir yapısı vardır. Bazen de ülkelerin sahip oldukları ekonomik sisteminin bizzat kendisi kayıt dışılığa zemin hazırlayabilmektedir. Gelişmiş ülkelerin ekonomileri ile az gelişmiş olan diğer ülke ekonomileri birbiriyle kıyaslandığında; ekonomik sınırlamalar, düzenlemeler, müdahaleler ve bürokrasi gibi etkilerle az gelişmiş ülkelerde kayıt dışılığın daha büyük olduğu görülmektedir [4], [8]. Enflasyon sorunu, kayıt dışılığı tetikleyen bir diğer ekonomik nedendir. Mükellefler gelirleri aynı olsa da enflasyonist ortamda vergi ödemek zorunda kalmaktadır. Bu vergilerin yüksek vergi dilimine girmesi ve alım gücündeki azalma mükelleflerin gelirlerini vergi kurumlarından saklamalarına neden olabilir [3]. Bir diğer ekonomik nedenlerden biri de gelir dağılımındaki dengesizlik ve adaletsizliktir. Özellikle ekonominin seyrini etkileyen kriz gibi olumsuz durumlarda işsiz kitleler, bir şekilde gelir sağlamak zorunda olduklarından kayıtlı ekonomide elde edemedikleri istihdam imkânlarını farklı mecralarda yani kayıt dışı faaliyetlerde arayabilmektedir. Yeni vergi koymak veya hali hazırdaki vergilerin oranlarını yükseltmek kayıt dışılığın bir başka nedenidir. Vergilerin çok yüksek olması, vergi mükelleflerinin kazançlarını idari kurumlardan saklamalarına ve ödeyecekleri bu vergiler yerine yapacakları yatırımlara sermaye olarak kullanma eğilimi göstermelerine neden olmaktadır.

Hukuki Nedenler: Devletlerin hem kamu harcamalarını hem de farklı giderleri karşılayabilmek için en makul gelir kaynağı vergi toplamaktır. Bunu sağlamak için yapılan vergi afları ile genel olarak devletin toplaması gereken vergilerini geç de olsa toplayabilmesi için bir yapı oluşturulmaktadır. Ancak bitmeyen vergi afları mükelleflerin ödemelerini geciktirmeleri ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla uygulanan af kanunlarıyla kayıt dışı ekonomi ve vergi kaçakçılığı daha da özendirilmiştir [8]. Bu durumun sebebi sadece devletin iyi niyet gösterip kendini ve mükellefleri düşündüğü bu af uygulamaları değildir, aynı zamanda denetim eksikliklerinin varlığı da bu duruma sebebiyet veren bir başka etmenddir.

Sosyal Nedenler: Mükellefler vergiyi, satın alma güçlerini etkileyen bir unsur olarak görmekte ve vergi ödemeye karşı soğuk bir duruş sergilemektedir. Bunun tek sebebi yalnızca mükelleflerin satın alma güçlerini azaltması değildir. Toplanan vergilerin israf edilmesi, verimli bir şekilde kullanılmaması gibi durumlar mükelleflerin devlete olan güvenini azaltmakta ve dolayısıyla da vergi ödemeye pek sıcak bakmamalarına sebebiyet vermektedir. Ülkelerin sosyal yapılarından kaynaklanan nüfus artışı, nüfus yapısı, iç ve dış göçler, düzensiz kentleşme, işsizlik, aile yapısı ve eğitim gibi faktörler de kayıt dışılığın etkileyen en önemli sosyal nedenlerdendir [9].

Siyasal Nedenler: Kayıt dışı ekonomiyi oluşturan, büyüten son faktör ise siyasal etkenlerdir. Siyasetçiler görevlerini devam ettirebilmek ve bir sonraki seçimde yeniden seçilebilmek için oy potansiyeli yüksek seçmen kitlelerine yönelik çalışmalar yaparlar. Bu durum kitleyi zor duruma sokacak her türlü karar ve uygulamalardan kaçınmalarına, bazı kayıt dışı faaliyetlerine dâhi göz yummalarına neden olabilmektedir [8].

Kayıt dışı olan her faaliyet her ülke için ciddi bir problemdir. Çünkü devlet bütçelerinin en büyük gelir kalemlerinden birisi de vergilerdir. Kayda geçirilmeyen veya geçirilemeyen kazançtan vergilerin alınması da mümkün değildir. Ekonomik anlamda taşların yerine oturduğu ülkelerde kayıt dışı ekonominin de boyutu neredeyse yok denilebilecek kadar azdır. Kayıt dışı ekonomiye karşı önlem almak için öncelikle kayıt dışılığa sebep olan ve yukarıda sıralanan bu etmenlerin giderilmesi gerekmektedir.

2.2. Kayıt dışı ekonominin boyutları

Kayıt dışı ekonomi, devletleri yöneten mekanizmaların yani hükümetlerin; geleceğe yönelik kısa, orta ve uzun vade para ve maliye politikaları üretmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Ülkeler geleceğini etkileyen en büyük unsurlardan biri

olan mali stratejileri belirlenirken, öncelikle kayıt dışı ekonominin doğru tahmin edilmesi ve bu yönde bir ekonomi rotası çizilmesi gerekir.

Kayıt dışı ekonomi ülkeler bazında gelişmişlik düzeyini gösteren bir faktör olarak kabul edilir. Bazı kayıt dışı ekonomik faktörler yasadışı olmasına karşılık bazıları ise yasak olmamakla birlikte bilinçli olarak yapılmaktadır. Bu şekilde yapılan, kayıt altına alınmayan faaliyetler doğal olarak vergilendirilememektedir. Kayıt dışı ekonominin bütün olumsuz etkilerine karşı ülkeler eylem planları uygulaması yapmaktadır. Türkiye’de de kayıt dışı ekonominin azaltılması konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Kayıt dışı ekonominin önlenmesi adına yapılan bu çalışmalar başta ekonomik istikrar ve istihdam olmak üzere birçok unsurun iyileşmesine, piyasada rekabet gücünün artmasına ve kamu gelirlerinin artmasına önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan 11. Kalkınma Planı’nda 2019-2023 döneminde “Maliye Politikası” başlığı altında kayıt dışı ekonominin tespiti ve en aza indirmek için mücadele konularına önem verilmiştir [10].

Ülkemizde 1980 yılında yapılan askeri darbe sonrası değişen politikalarla birlikte özellikle teşvikler sayesinde ihracatta artış görülmüştür. 1984 yılında “varlık beyanı” uygulamasının kaldırılması ve yine aynı yıl uygulanan vergi affı neticesinde kayıt dışı ekonominin hacminde artış yaşanmıştır. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin büyüklüğü gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında oldukça fazladır. 1988-2000 yılları arasındaki dönemde lider ülkelerin ekonomilerinin gayri safi yurtiçi hasıllarının (GSYİH) %14-%21 arasında bir oranının yer altı ekonomisine ait olduğu bilinmektedir [5]. Aynı yıllarda Türkiye’deki yer altı ekonomisi için farklı tahminlerin sonuçları %20 ile %40 arasında değişmektedir. Bu da devlet yetkililerinin bu konuda hassas davranmaları gerektiğini göstermektedir. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin en önemli nedeni 1980 yılında serbest piyasaya geçişle birlikte yüksek enflasyonun uzun süre devam etmesidir. Kayıt dışı ekonomiye dayanan büyüme seçimi, vergi gelirlerinin kaybına neden olmuştur. Vergi gelirlerindeki düşüş ve bütçe açıklarının kapatılması önemli bir sorun oluşturmuştur. Bütçenin açıklarını kapatabilmek için verimli bir vergi politikası uygulanması şarttır [11].

Türkiye’de birçok firma verileri doğru beyan etmemekte ve vergiden kaçınmaktadır. Ekonominin rekabet gücünü arttırmak için kayıt dışılığın azaltılması gerekmektedir. Bunun için Türkiye’de resmi ekonominin teşvik edilmesi adına projeler tasarlanması ve kayıt dışı her türlü faaliyetlerle mücadeleye ilişkin stratejiler belirlenmesi esastır. Bunun yanı sıra sivil toplumda kayıt bilincinin öneminin anlaşılması, mevzuatın netleştirilmesi ve en önemlisi de etkili bir denetim ve ceza sisteminin geliştirilip uygulanabilmesi kayıt dışılığın önüne geçebilmek için önemlidir [12]. Tüm ülkeler için başa çıkılması güç bir sorun olan kayıt dışı ekonomi ülkelerin gelir seviyelerine, sosyal ve kültürel yapılarına, hukuk sistemlerine göre farklılık göstermektedir. Bu sebeple ülkelerin kayıt dışı ekonomilerinin boyutlarının hesaplanmasında kullanılan yöntemlerde farklılık göstermektedir.

2.3. E-ticaretin kayıt altına alınması ve vergilendirilmesi

Vergilendirme sisteminin temel amacı, toplumdaki bireylerden ve kurumlardan ödeme güçlerine uygun olarak vergi alınmasıdır. Elektronik ticaret, vergilendirme alanında bazı değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Klasik ticaretin en önemli unsurlarından biri olan süre ve mesafe kavramlarını ortadan kaldırarak, alıcılara ve satıcılara büyük fayda sağlamayan bu ticaret şekli devlet açısından değerlendirildiğinde ciddi vergi kayıplarına neden olmaktadır [13]. E-ticaretin vergilendirilmesi ile ilgili dört farklı görüş vardır [14]:

- Dijital ortamın serbest bölge gibi işlem görmesi görüşü,
- Dijital ortamda yapılan tüm artışların sembolik bir rakamla vergilendirilmesi görüşü,
- E ticarete özel bir düzenleme veya değişikliğe ihtiyaç olmadığı görüşü,
- Ülkelerin bir araya gelerek mutabık kalacakları vergi anlaşmalarına ve vergi kanunlarına ek e-ticarete ilişkin kararlar konulması görüşü.

E-ticaret faaliyetlerinin sadece yurtiçi ile kalmayıp hızla büyüyerek yurtdışına taşması vergi kurallarında yeni düzenlemelere gidilmesine neden olmuştur. Küresel bir faaliyet olan e-ticarette sebep olduğu sorunlara ilişkin uluslararası düzeyde çözümler geliştirilemediği takdirde bir sonuç elde edilemeyecektir [15]. Güncel olarak e-ticaret alışverişlerinde yurtiçinde KDV etkin bir şekilde uygulanmaktadır. Katma değer vergisi, ürün veya hizmet ticareti üzerinden alınan bir tüketim vergisidir. Ancak işin uluslararası arenalardaki işlemlerde de uygulanabilirliğini arttırmak için KDV ile ilgili kanuna bir takım eklemelerin veya düzeltmelerin yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda devlet, KDV’nin tarh, tahakkuk ve tahsiline ilişkin tedbirler almak zorundadır.

Teknolojinin gelişmesi devletler için bir taraftan kolay ve hızlı bir şekilde vergi denetimi yapılmasına ve vergi toplanmasına imkân tanırken; diğer taraftan bu gelişmeleri yakından takip edemeyen ülkelere özellikle vergi denetimi ve toplanması konusunda büyük sorunlar yaratmaktadır. Bu durum devletin kontrolünü sağlamadığı veya denetimlerin verimli olmadığını gören vergi mükelleflerinin vergi kaçırma veya vergi ödememe gibi davranışlar içine girmelerine yol açmaktadır. Ticari hayattaki mal dolaşımı sırasında kullanılan birçok belgenin artık e-ticaret sebebiyle kullanılmamaya başlanması özellikle ülkelerin vergi idarelerinin denetimini de zorlaştırmaktadır. Özellikle ticarete konu olan ürün veya hizmet dijital ise bu denetim daha da zor bir hale gelmektedir [16]. Örneğin çok uluslu şirketler vergi planlamalarını yaparken kârlarını vergi cenneti olarak tabir edilen vergilendirilmenin olmadığı veya çok düşük oranlarda olduğu yerlere

kaydırmaktadırlar. G20 ülkelerinin yetkilendirmesiyle OECD tarafından geliştirilen küresel vergi uyumu projesi (BEPS) ile bu konunun önüne geçilmesi amaçlanmaktadır [17]. Aşağıda Tablo 2’de BEST’in temel ilkeleri belirtilmiştir.

Tablo 2. BEST’in temel ilkeleri [18]

Uyum	Özün önceliği	Şeffaflık
Kontrol edilen yabancı kurum kazancı ve kuralların güçlendirilmesi	Vergi anlaşmaları kullanılarak vergiden kaçınmanın önlenmesi	BEPS ölçümünün takip edilmesi
Faiz indirimleri sınırlaması	Yapay iş yeri uygulamalarından kaçınma	Zorunlu beyan kuralları
Zararlı vergi uygulamalarıyla mücadele	Transfer fiyatlarının yaratılan değer, risk ve sermaye ile uyumlu olması	Transfer fiyatlandırması Ülke bazında raporlama Uyuşmazlıkların çözümü

Elektronik ticaretin vergilendirilmesinde, hali hazırdaki vergi kanunları ve yasal düzenlemeler yetersiz kalmaktadır. E-ticaretin küresel boyutunun ortaya çıkardığı vergilendirme probleminin aşılabilmesi için uluslararası geçerliliği olan yasal düzenlemelerin getirilmesi ve e-ticaret sürecinde oluşabilecek her türlü anlaşmazlıkların çözümü için bir platform oluşturulması gerekmektedir. E-ticaret küresel bir olgu olduğu için vergilendirme konusunda ülkeler kendilerine en uygun buldukları çözümler yerine, diğer ülkelerle işbirliği içerisinde olarak karşılaşılan sorunlara uluslararası çözümler bulmalıdır. Tüm bunlar yapıldığı takdirde hem vergide adalet sağlanmış olur hem de e-ticaretin güvenilirliği ve yaygınlığı artar.

2.4. Sosyal medya platformlarında kayıt dışılık

Bilgi ve iletişim teknolojileri alanında yaşanan gelişmelerin yanı sıra özellikle internetin günlük hayatın bir parçası oluşu işletmelerin ticari faaliyetlerini dijital ortama taşımaya neden olmuştur. Teknolojik gelişmeler ve küresel ekonomideki gelişmeler ile birlikte yeni alışveriş platformları ortaya çıkmıştır. Bugünün teknolojisi ihtiyaç duyulan mal veya hizmete tüketicilerin kolayca erişimini sağlamaktadır [2]. Bu platformlar bir yandan tüketicilerin isteklerine en uygun şekilde karşılık verirken diğer taraftan da devletlere yeni sorumluluklar yüklemektedir. Faaliyetlerin dijital platforma taşınması kayıt dışılık sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle kanunlarda, politikalarda değişim ve güncelleme yapılması gerekliliği artık bir zorunluluk haline gelmiştir.

Sosyal medya son zamanlarda tüketici davranışlarını da değiştirmiştir. Artık insanlar günlük hayatta televizyon ve radyo gibi geleneksel iletişim araçlarından uzaklaşmıştır. Tüketicilerin ihtiyacı olan her türlü ürün veya hizmet hakkında tüm bilgilere ulaşım satın alabildiği dijital platformlar günümüzde geleneksel yöntemlerin yerini almıştır [19]. Tescilli yapılmış, mükellef oldukları bildirilmiş, takip edilebilir e-ticaret sayfalarında vergi takibi söz konusudur. Diğer taraftan sosyal medyada sayfa, grup içi veya birebir görüşme yoluyla ürün veya hizmetin alınıp satılabilmesi bu takip olanağını zorlaştırmakta hatta imkânsızlaştırmaktadır. Dijital ortamda “fenomen” diye tabir edilen pazarlama dilinde ise “influencer” olarak adlandırılan kişiler, işletmelerin ürün veya hizmetlerin tanıtımını yaparken, yapılan reklamların firmaların reklam giderlerini büyük ölçüde azalttığı ve kamu için çok yüksek meblağlarda vergi kayıplarına yol açtığı bilinmektedir. Türkiye’de 30 milyon dolar olan influencer pazar hacminin dünya piyasasında 1.5 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir [20]. Youtube’da bir video içeriğindeki paylaşımların 50-60 bin TL’ye kadar çıkabildiği, bir Instagram postunun 20-25 bin TL civarında olduğu düşünülmektedir. Burada firmalar ile influencerlar arasındaki ödemelerde vergi kayıplarının gerçekleşmesinin muhtemel olduğu belirtilmektedir [21].

Creatorden (2020)’nin hazırladığı 2020 yılına ait influencer pazarlama raporuna göre; Instagram’da markalı içerik performansları değerlendirildiğinde en çok izlenme oranı %63 ile reels videolardır. Diğer taraftan gönderilerin görüntülenme ve etkileşim oranı sırasıyla %54 ve %44 olarak belirtilmiştir. Hikâyelerin görüntülenme oranı %28 iken etkileşim oranının %23 olduğu görülmektedir [22]. Bu verilerden de anlaşılmaktadır ki Türkiye’de sosyal medya mecraları aracılığı ile yapılan alışveriş miktarı günden güne artmaktadır. Bu trend aynı zamanda tüketici mağduriyetlerini de beraberinde getirmektedir. Sosyal medya üzerinden satış yapanların bir kısmı kusurlu, farklı veya sahte ürünleri hiçbir sorunu yokmuşçasına, orijinalmiş gibi satabilmektedirler. Bununla da kalmayıp bazılarının satılan ürünlerin değişim veya iadesine imkân vermemeleri de tüketiciyi zor duruma sokmaktadır. Tüm bunlara rağmen tüketicilerin e-ticaret siteleri haricindeki sosyal mecralara yönelmesinin temel sebebi aradıkları ürünü daha ucuza bulmaya çalışmalarıdır. E-ticaret siteleri üzerinden alışveriş yapıldığında, ödeme aşamasına geçmeden kullanıcıdan mesafeli satış sözleşmesini okuduğunuzu, anladığınızı ve onayladığınızı belirten kutucuğu işaretlemesi istenir. Burada amaç tüketicinin yasal haklarını korumak ve herhangi bir anlaşmazlık veya bir sorun olduğu takdirde tüketicinin yasal mercilerden hakkını arayabilmesine imkân tanımaktır. Sosyal medya platformlarında böyle bir uygulama söz konusu olmadığı için mağduriyet riski söz konusudur.

Mesafeli Sözleşmeler Yönetmeliği, 27 Şubat 2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yönetmelikteki en önemli hak, tüketicinin iade (cayma) hakkıdır. Tüketicilerin internet üzerinden yapılan alışverişlerde malın tesliminden itibaren 14 gün içerisinde herhangi bir gerekçe gösterme zorunluluğu olmadan ürünü iade etme ve para iadesi isteme hakkı söz

konusudur [23]. Sosyal medya üzerinden satış yapanlarda ise açmış oldukları hesapların ya bilgi kısmında ya da listelediği ürünün açıklama kısmında iade-değişim vb. yoktur yazısı eklenmektedir. Bu durumda ne tüketicinin hakkı ne de müşteri memnuniyeti gözetilmektedir. Satıcıların bazıları ürünle birlikte fatura bile göndermedikleri için tüketiciler yasaların verdiği haklardan yararlanamamaktadırlar. Bu durumda satışlarını yasal çerçevede yapan, sattığı ürünün faturasını kesen ve vergisini ödeyen diğer satıcılara karşı da haksız kazanç sağlamaktadırlar.

2.5. Literatür taraması

Kayıt dışılık, gelişmekte olan ülkelerde daha yaygın olmasına rağmen, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm ülkelerde mevcuttur. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun 2018 yılında yayınladığı kayıt dışı ekonomide kadınlar ve erkekler raporunda dünyada çalışan nüfusunun %60'ından fazlasının geçimlerini kayıt dışı ekonomiden sağladığı belirtilmektedir. Dünya'da istihdam edilen nüfusun 2 milyarı geçimini kayıt dışı ekonomiden sağlama sebebiyle kayıt dışılıkla mücadeleyle acilen ihtiyaç duyulmaktadır. Kayıt dışı istihdam oranı ülkelere göre farklılık göstermektedir. Bu raporda Türkiye, Avrupa ve Orta Asya sınıfında yer almaktadır. Beş ana bölge arasında, Afrika'daki istihdamın büyük çoğunluğu (%85.8) kayıt dışıdır. Asya ve Pasifik (%68.2) ve Arap Devletleri (%68.6) hemen hemen aynı düzeyde kayıt dışılığa sahiptir. Amerika'da (%40.0), Avrupa ve Orta Asya'da (%25.1) ise istihdamın yarısından azı kayıt dışıdır [24].

Kayıt dışılık konusu özellikle hemen hemen her ülkenin mücadele ettiği bir konudur. Yol açtığı vergi kayıpları, ekonomik ve sosyal büyümeye olan etkileri de göz önüne alındığında ülkelerin gelişmelerinin önündeki en büyük engellerden biri olduğunu söylemek de mümkündür. Kayıt dışılığın nedenleri, etkileri ve kayıt dışılığın önlenmesi ile ilgili yapılan literatür araştırması doğrultusunda, mali konuların kayıt dışılıktan en çok etkilenen alanlardan biri olduğunu söylemek mümkündür. Kayıt dışılıkla mücadele edebilmek için kayıt dışılığa sebep olan nedenlerin tespiti oldukça önemlidir. Çünkü nedeni bilinmeyen bir sorunu çözmenin imkânı bulunmamaktadır. Vergi konusu her devletin tartışmasız konularından biridir. Devletlerin en büyük gelir kaynaklarından biri olan vergilerin efektif bir şekilde toplanabilmesi, devletlerin varlıklarını ve işleyişlerini sürdürebilmeleri için oldukça önemlidir. Bu nedenle kayıt dışı ekonomiyle mücadelede birçok farklı yol izlenmektedirler. Literatürde kayıt dışılık konusuyla ilgili “kayıt dışı ekonomi”, “kayıt dışı çalışma”, “kayıt dışı sektör” ve “kayıt dışı ekonomik faaliyetler” birbirinin yerine kullanılmaktadır [23]. Aynı zamanda yapılan çalışmalarda kayıt dışılık kavramı “kayıt dışı ekonomi, kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı göç” başlıkları altında ele alınmıştır. Tablo 3'te bu başlıklar ve bu başlıklarla ilgili yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Tablo 3. Kayıt dışılık ile ilgili yapılan çalışmalar

Kayıt dışılık türü	Yapılan çalışmalar
Kayıt dışı ekonomi	[8], [11], [25], [26], [27], [28], [29], [30], [31], [32], [33]
Kayıt dışı istihdam	[9], [34], [35], [36], [37], [38], [39], [40], [41], [42], [43], [44], [45]
Kayıt dışı göç	[46], [47]

Literatürde yer alan çalışmalardan özellikle kayıt dışı ekonomi ve vergilendirme ile ilgili olanlardan bazıları şu şekildedir: Önder (2000) yaptığı çalışmasında vergi ve kayıt dışılığın birbirlerini besleyen ve güçlendiren süreçler olduğunu ifade etmiştir. Çalışma vergilerin kayıt dışılığa, kayıt dışılığın ise vergi yükünün artmasına sebep olduğunu dile getirmiştir. Kayıt dışı alanların genişlemesinin vergi tabanını daralttığını vurgulayan bu çalışmada, gerekli olan vergi gelirlerine ulaşabilmek için vergi oranlarının yükseltilmesinin zorunlu hale geleceği vurgulanmıştır. Aynı zamanda bu sürecin kayıt dışılık ile birlikte yüksek vergi oranlarına sonuç olarak, daha büyük kayıt dışı alanların oluşmasına sebebiyet vereceği ifade edilmiştir [25].

Işık ve Acar (2003) çalışmalarında kamu otoritelerinin vergi toplamada adil, şeffaf, denetlenebilir ve hesap verebilir bir şekilde hareket edip etmediği ve toplanılan vergilerin nasıl değerlendirildiği konularının önem taşıdığını belirtmiştir [8].

Sugözü (2010) çalışmasında vergi yükünün fazla oluşunun kayıt dışılığa sebebiyet veren en büyük nedenlerden birisi olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte kayıt dışılığın önlenmesi için vergi yükünün adaletli dağılımı ve ödenebilir oranda düşürülmesi gerektiği bulgusunu elde etmiştir [48].

Kayıt dışı ekonomi sadece ekonomik değil aynı zamanda toplumsal düzeni oluşturan parçaların da devlet denetiminden çıkmasına neden olmaktadır. Kayıt dışı ekonominin var olduğu her konu farklı sonuçlar doğurmaktadır. Koç (2016) tarafından yapılan bir diğer çalışmada kayıt dışılığın en büyük nedenlerinden birinin özellikle vergi sisteminden kaynaklanan sorunlar olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra siyasi tepkinin yetersizliği ve kayıt dışı ekonominin lehine olan görüşlerden kaynaklanan nedenlerin kayıt dışı ekonomiye sebebiyet verdiği ifade edilmektedir. Çalışmada kayıt dışı ekonominin haksız kazanç yarattığına, sosyal ve ahlaki normlar ile siyaset ve ekonomik işleyişi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır [49].

Erdoğan (2016) yaptığı çalışmasında kayıt dışılığın önlenmesi için yapısal reformların artırılması, yatırımları arttırmaya yönelik bürokrasinin azaltılması, vergi oranlarının indirilmesi ve düzenlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye'de kayıt dışı ekonomiye yönelik mücadelede izlenen politikaların daha verimli olabilmesi için öncelikle onu

yaratan sebeplerin tamamının tespit edilmesi ve bu sebeplere yönelik kesin çözümler bulunması gerektiği öne sürülmüştür. Çalışmada önceliğin kayıt dışılığın yoğun olduğu sektörlerle verilmesi ve sorunun çözümü için denetim mekanizmalarının artırılarak çözümün kısa, orta ve uzun vadede ele alınması gerektiği vurgulanmıştır [50].

Avcı (2017) yapmış olduğu çalışmasında e-ticaretin vergilendirilmesi ile ilgili hukuk nezdinde birtakım problemlerin ve eksikliklerin olduğunu ifade etmiştir. Kayıt dışılığın, matrah tespit problemlerine yol açarak devletin ciddi gelir kayıplarına yol açtığına ve e-ticarette kayıt dışılıkla mücadele için küresel adımların atılarak ortak bir yol izlenmesi gerektiğine çalışmasında yer vermiştir [51].

Scheiner ve Trogler 2007 yılında, 1990-1995 ve 2000 yıllarını temel alarak 90 ülke için hesaplamalar yapmıştır. Çalışmada kayıt dışı ekonominin ölçülmesinden ziyade kayıt dışılığa neden olan sebepler araştırılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde ülke içindeki yolsuzluk, yüksek vergi oranları, etkin olmayan hukuk sistemi ve verimli şekilde kullanılmayan kamu finansmanı kayıt dışı ekonominin temel unsurları olduğu bulgusu elde edilmiştir [52].

Schneider, 2010 yılında Buehn ve Montenegro ile Doğu Avrupa ve Orta Asya'daki 162 ülkenin kayıt dışılık oranlarını ölçmüştür. Kayıt dışılık oranı en az olan ülkelerin %12.5 oranla Çin ve Singapur, en fazla olan ülkelerin ise %65 oranla Peru, Panama ve Bolivya olduğunu elde etmiştir. Yapılan bu çalışmanın bulguları değerlendirilirken kayıt dışılığın bu denli yüksek olmasının sebepleri arasında vergi oranlarının son derece yüksek ve devlet düzenlemelerinin yetersizliğinin yanı sıra ülke vatandaşlarının yaşam standartlarının oldukça düşük olması ve devlet tarafından belirlenen yasal yollardan geçimlerini sağlayabilmenin imkânsız olduğu yer almaktadır [53].

Khuong vd. (2021) çalışmalarında Pakistan'da kayıt dışı ekonominin, ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ele almıştır. Çalışmanın ilk adımında kayıt dışı ekonomi, para birimi talep denklemi aracılığıyla hesaplanmıştır ve ardından veri analizinde kendiyile bağlaşımlı dağıtılmış gecikme modeli (ARDL) tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda Pakistan'da gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) %56'sında kayıt dışı ekonominin yer aldığı belirtilmektedir [54].

Abi Aad ve Combs (2021) yöneticilerin neden bazı ticari faaliyetleri kayıtlı ekonomiye ve diğerlerini kayıt dışı ekonomiye bağlı olarak yaptığını araştırdığı çalışmasında, 362 Lübnanlı üst düzey yöneticiye anket yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada düzenleyici odak teorisine dayanarak, terfi (önleme) odaklı zihniyete sahip yöneticilerin, kayıt dışı ekonomiyi vurgulamak için resmi kurumlarla sosyal bağlarını kullanmaya daha eğilimli olduklarını belirtmiştir. Kayıtlı kurumlarla olan sosyal bağlar, kayıt dışı ekonomiyi kullanma eğilimleriyle olumlu bir ilişki içindedir [55].

Lv & Xu (2021) kentleşmenin kayıt dışılık üzerindeki doğrusal olmayan etkisini araştırdıkları çalışmasında ekonomik kalkınma düzeyinin parametrik olmayan bir fonksiyonu olarak kentleşmenin etkisini görebilmek için kısmen doğrusal bir fonksiyonel-katsayı panel veri modeli önermiştir. Ampirik analiz, 2002-2013 yılları arasında 127 ülkeyi kapsayan geniş bir panel veri setine dayanmaktadır ve sonuçlar, kentleşmenin kayıt dışılık üzerindeki etkisinin ekonomik kalkınma düzeyine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, politika yapıcılar için politikalarını kentleşme sürecinde kayıt dışılıkla mücadeleye yönelik olarak şekillendirmek isteyenler açısından önemlidir [56].

Guo vd. (2021) çalışmalarında Çin'deki en büyük Fintech şirketinden yaklaşık 80 milyon çevrimdışı mikro/küçük işletme sahibinin işlem düzeyindeki iş verilerini ve makine öğrenimi yöntemini kullanarak, COVID-19 pandemisinde sonra savunmasız olan kayıt dışı ekonominin ilk sonuçlarını değerlendirmişlerdir [57].

Bennihi vd. (2021) Cezayir'de kayıt dışı ekonominin ana belirleyicilerini çoklu gösterge çoklu sebep yaklaşımıyla ele aldıkları çalışmalarında, ayrıca kayıt dışı ekonominin gelişimini ve boyutunu tahmin etmeye çalışmışlardır. Kayıt dışı ekonominin boyutunun ortalama resmi GSYİH'nin %33.48'i kadar olduğu ve son 15 yılda bu oranın giderek arttığı ifade edilmiştir. Çalışmada ayrıca kayıt dışı ekonominin kısa vadede kayıtlı ekonomiyi olumlu etkilerken; uzun vadede bu etkinin tersine döndüğü tespit edilmiştir [58].

Teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte hayatımıza yeni bir kavram olarak giren e-ticaret, özellikle covid-19 pandemisi sebebiyle neredeyse insanların ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Evden çıkılmadan alış-veriş yapabilmek ve sipariş edilen ürünlerin kapıya kadar gelmesi e-ticaretin sağladığı kolaylıklardan sadece biridir. Bu kolaylıkların yanı sıra dijital ortamda süreçlerin gerçekleştirilmesi nedeniyle e-ticaret bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Sosyal medya dolandırıcılığı, kesilmeyen faturalar vb. gibi birçok etken hem tüketiciyi hem de devleti mağdur etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada kayıt dışılığın sebepleri araştırılmış ve bu durumun önüne geçebilecek çözüm önerilerinin neler olduğu tartışılmıştır.

3. Metodoloji

Bu bölüm çalışmanın amacı ve tasarımını içeren araştırma tasarımı başlığı ile araştırma sonuçlarının sunulduğu araştırma bulguları alt başlığından meydana gelmektedir.

3.1. Araştırmanın tasarımı

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinin bir türü olan mülakat yöntemi uygulanmıştır. Mülakat yöntemi kendi içinde yapılandırılmış, yapılandırılmamış, sözlü tarih ve derinlemesine mülakat tekniği olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır. Görüşme, sosyal bir gerçekliği ortaya çıkarmak amacıyla, derinlemesine araştırma yapmak için kullanılan bir tekniktir. Görüşmelerde amaç katılımcıların araştırılan konu hakkındaki görüşlerini, tecrübelerini ve çözüm önerilerini almaktır.

Çalışmada yarı yapılandırılmış mülakat yönteminden faydalanılarak, yöntemin özelliği gereği konu ile ilgili önceden hazırlanan sorular ve konu başlıkları çerçevesinde görüşme gerçekleştirilmiştir.

Daha önce yapılan çalışmalarda genel olarak kayıt dışılık konusu ekonomi temelinde araştırılmış, fakat e-ticaret sektöründe kayıt dışılık ile ilgili yapılan çalışmalar yetersiz kalmıştır. Bu nedenle çalışmada kayıt dışılığın özellikle e-ticarete etkisi araştırılmaya değer görülmüş ve azaltılmasına yönelik çözüm önerileri araştırılmıştır. Dolayısıyla çalışmanın kısıtını e-ticaret sektöründe uygulama alanı bulması ve kayıt dışılığın araştırılması oluşturmaktadır. Araştırmanın amacına göre uzman görüşleri ve literatür taraması esas alınarak hazırlanan açık uçlu ve yoruma açık sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Soruların bazıları keşfedici özelliğe sahiptir ve konu hakkında farkındalığın ortaya çıkarılması için hazırlanmıştır. Soruların hazırlanmasında araştırmanın amacı dahilinde belirli bir çıktıya ulaşmak hedeflenmiştir. Katılımcılara görüşme öncesi araştırmanın konusu ve amacı hakkında kısaca bilgilendirme yapılmıştır. Katılımcılara yöneltilen sorular aşağıda yer almaktadır.

Soru 1. E-ticarete kayıt dışılığın ne olduğu ve boyutları hakkında bir değerlendirme yapar mısınız?

Soru 2. Kayıt dışılığın e-ticarete etkisi hakkında bilgi verir misiniz?

Soru 3. E-ticarete kayıt dışılık sorunu nasıl ele alınmalıdır?

Soru 4. E-ticarete kayıt dışılığa sebep olan faktörler nelerdir?

Soru 5. E-ticarete kayıt dışılığın önlenmesi için devlet tarafından alınması gereken tedbirler nelerdir?

Soru 6. E-ticarete kayıt dışılığın önlenmesi için taraflara düşen görev ve sorumluluklar nelerdir?

Soru 7. E-ticarete kayıt dışılığın vergilendirmeye etkisi nedir?

Soru 8. İçinde bulunduğumuz bu COVID-19 pandemi sürecinde e-ticaretin geleceği hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Araştırmanın çalışma grubunu görüşme formunda yer alan soruları kolaylıkla cevaplandırabilecek yeterlilikte ve yetkinlikte, özellikle e-ticaret sektöründe belirli bir deneyime sahip beş şirket yöneticisi ile bu konuya farklı açıdan bakarak görüşleri ile katkı sağlayacağı düşünülen bir akademisyen oluşturmaktadır. Katılımcıların tamamı şahıs ve şirket isimlerinin açıkça belirtilmesini istemediğinden dolayı kişisel verilerinin korunması amacıyla isimleri K1, K2, K3... şeklinde kodlanmıştır. Aşağıda çalışmada görüşlerine başvurulmuş altı katılımcının yaş, eğitim durumu, pozisyonu ve sektördeki deneyimleri Tablo 4'te belirtilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların özellikleri

Katılımcılar	Yaş	Eğitim durumu	Pozisyon	Sektör deneyimi
K1	45	Yüksek lisans	Yönetici	16
K2	51	Lisans	Yönetici	25
K3	34	Lisans	Yönetici	10
K4	39	Yüksek lisans	Yönetici	9
K5	41	Lisans	Yönetici	14
K6	44	Doktor	Akademisyen	-

Tablo 4 dikkate alındığında katılımcıların hepsi 30 yaş ve üzerindedir ve eğitim düzeyleri en az lisans düzeyindedir. K6 haricinde diğer tüm katılımcılar çalıştıkları sektörde üst düzey yönetici pozisyonunda görev yapmaktadır.

3.2. Araştırmanın bulguları

Yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılmasıyla katılımcılara sorular yöneltilmiş ve katılımcıların bu sorulara verdikleri cevaplar tek tek aşağıda soru bazında ifade edilmiştir. Çalışmada katılımcıların cevaplarının hepsine yer verilmemiş, soru veya konu ile bağlantısı olmayan cevaplar çıkarılmıştır. Her bir soruda katılımcıların verdikleri cevaplar dahilinde yazar tarafından bir genelleme yapılmıştır.

Soru 1. E-ticarete kayıt dışılığın ne olduğu ve boyutları hakkında bir değerlendirme yapar mısınız?

Katılımcı 1. E-ticarete resmi olarak yapan sitelerde ödemeler çoğunlukla kredi kartı ile yapıldığından kayıt dışılık gibi bir sorun olmamaktadır. Ancak Instagram ve Facebook gibi sosyal medya mecralarından yapılan ticarete kayıt dışı durumlar olabilmektedir.

Katılımcı 2. Denetlenmesi zor olan her türlü eylem kayıt dışılığı getirir. Özellikle sosyal medya platformlarında yapılan satışlar, e-ticarete kayıt dışılığı oluşturmaktadır.

Katılımcı 3. E-ticarete kayıt dışılık genelde sosyal medyadaki butikler üzerinden yapılmaktadır. Çoğu butik, faturasız satış yapmakta, ürünlerinin arkasında durmamakta ve bunun sonucunda müşterinin yasal hakkı olan cayma hakkını kullandırmamaktadır.

Katılımcı 4. Kayıt dışılık devlet tarafından denetlenemeyen her türlü ticari faaliyet olarak tanımlanabilir. E-ticarette kayıt dışılık ise devletten habersiz gelir elde etmektir. Bununda tek yolu fatura kesilmeden alışverişin gerçekleşmesidir. Bu da en çok devlete zarar vermektedir. Kesilmeyen her fatura aynı zamanda devlete ödenmeyen vergi demektir.

Katılımcı 5. Kayıt altına alınamayan her faaliyet kayıt dışıdır. E-ticaretteki kayıt dışılıksa özellikle sosyal medyadan yapılan alışverişlerdeki faturasız satışlardır. Bu durum haliyle hem tüketicinin mağduriyetine hem devletin alması gereken vergiyi alamamasına, hem de daha önceden bu platformlarda alışveriş yapıp pişman olan tüketicilerin bir daha sosyal medya üzerinde alışveriş yapmak istemediklerinden dolayı, işlerini düzgün yapan satıcıların ekmelekleriyle oynamalarına yol açmaktadır.

Katılımcı 6. E-ticarette kayıt dışılık kesilmeyen faturalar ve dolayısıyla ödenmeyen vergilerle kendini gösteriyor. Pazar yerleri vasıtasıyla işlem yapan firmalar fatura konusunda denetlenmekte ancak özellikle Instagram'da butik adı altında yapılan sayfalarda yapılmaya çalışılan satışlarda faturasız ürün satışı oldukça fazladır. Ürün tüketickiye gelir. Gelen ürün yanlışsa, kusurluysa veya eksikse sadece geçmiş olsun demek kalır. Çünkü tüketici hiçbir hak iddia edemez. Bu satışlar genelde havale üzerinden olmaktadır. Tüketici satıcıya ürün bedelini havale eder ve satıcı da ürünü tüketickiye gönderir. Nasıl güven sağlıyor hele ki bu sanal ortamda?

Katılımcılara e-ticarette kayıt dışılığın ne olduğu sorulmuş ve genel olarak “denetlenmesi zor olan veya denetlenemeyen her türlü ticari faaliyet kayıt dışıdır” şeklinde bir tanımlama yapılmıştır. Her sektörde farklı bir şekilde ortaya çıkan kayıt dışılığın e-ticaret sektöründe de özellikle sosyal ağlar kullanılarak yapılan faturasız satışlar olarak kendini gösterdiği ifade edilmiştir.

Soru 2. Kayıt dışılığın e-ticarete etkisi hakkında bilgi verir misiniz?

Katılımcı 1. Kayıt dışı durumlar işletmelerden çok tüketiciler için problem olabilmektedir. Resmi bir alışveriş olmadığından yaşanan sorunlarda hak arama sıkıntıları yaşanmaktadır. Belli bir tutara kadar vergi muafiyeti sağlanması işletmelerin e-ticarete yönelmelerini ve bu konuda yeni girişimlerin sayısının artmasını sağlayacaktır. Böylece hem yapılan ticaret kayıt altına alınmış hem de girişimciler desteklenmiş olacaktır.

Katılımcı 2. İşini düzgün yapanla yapmayan bir olur mu? Ne yazık ki kayıt dışılık bu sektörde haksız bir rekabete sebep oluyor. Sektöre olan güven zedeleniyor ve bu durum sadece işini düzgün yapan satıcılara da yansımıyor. En büyük darbeyi devlet sonrasında ise tüketiciler alıyor. Vergisini alamayan bir devlet ve hakkını arayamayan tüketiciler.

Katılımcı 3. Kayıt dışılık sektörde haksız rekabeti çoğaltıyor. Orta ve büyük ölçekli işletmeler, tüm işlemlerini resmi olarak gerçekleştirirken, yeni girişimcilerin çoğu şirket bile kurmadan ilerlemektedir. Dolayısıyla, vergi, SGK vb. giderleri olmuyor. Bu da yapılan satışlarda fatura kesilmemesi ve vergi verilmemesi anlamına gelmektedir.

Katılımcı 4. Kayıt dışılığın en büyük etkisi sebep olduğu vergi kayıplarıdır. Devlet, fatura kesilmediği için alması gereken vergiyi alamamaktadır. Aynı zamanda sektörde haksız rekabet ortamı yaratmaktadır. Bir yanda faturasını kesen, vergisini ödeyen, az bir kâr marjıyla ürünlerini satanlar; diğer yandan fatura kesmeyip, ürün başına kâr marjını ve vergisini cebine koyanlar söz konusudur.

Katılımcı 5. Faturasız ürün alan ve mağdur olan bir tüketici bir daha e-ticaret aracılığıyla alışveriş yapar mı? Haklı olarak bir daha aynı senaryo ile karşılaşmamak için kendini e-ticaretten uzak tutacaktır. Kayıt dışılık, sektöre olan güveni yok etmekle birlikte ciddi vergi kayıplarına yol açmaktadır.

Katılımcı 6. Haksız rekabet ortamı yaratarak, işini lâyıkıyla yapan satıcıları işinden soğutuyorlar. Sen faturalı ürün satacaksın, vergini vereceksin diğer taraftan vergi vermeyen, fatura bile kesmeyen senden daha çok kazanacak ve her ikiniz de satış yapmaya devam edeceksiniz.

Bir ülkede kayıt dışılık fazla ise o ülkede işsizlik artar, üretim azalır, yatırımlar düşer. Ülke ekonomik anlamda küçülmeye gider. Kayıt dışılığın e-ticaret sektörüne olan etkilerinin neler olduğu sorusu sorulduğunda katılımcıların çoğu kayıt dışılığın vergi kayıplarına yol açtığını ve haksız rekabet ortamı oluşturduğunu düşündüğü görülmüştür. Kayıt dışılığın sektörde haksız rekabet ve vergi kaybına yol açtığını söyleyen (K3), (K4) ve (K6)'nın fikirlerine ek olarak (K2) ve (K5) bu durumun aynı zamanda sektöre olan güveni de zedelediğini düşünmektedir.

Soru 3. E-ticarette kayıt dışılık sorunu nasıl ele alınmalıdır?

Katılımcı 1. Kayıt dışılık sektör ve kapasite bazlı olarak ele alınmalıdır. Kadın ve küçük girişimcilerin desteklenmesi için vergi vb. kolaylıkları sağlanmalıdır. Büyük yatırımları da desteklenmek amacı ile kademeli olarak vergi vb. uygulamalar yapılmalıdır. Bu şekilde bir uygulama girişimleri arttıracığından ekonominin hareketlenmesine destek olacaktır.

Katılımcı 2. E-ticarette kayıt dışılığın önlenmesi için sektörel mücadele edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü e-ticaretteki kayıt dışılığı incelemekle istihdamdaki veya başka bir sektördeki kayıt dışılığı incelemek farklıdır. Farklı alanlara, farklı tekniklerle yaklaşılmalıdır. Kayıt dışılığın etki alanındaki hangi konuyu inceliyorsak, o konuya özgü bir metot belirlemenin gerekli olduğunu düşünüyorum.

Katılımcı 3. Sektör bazlı denetimin daha mantıklı olacağı fikrindeyim. Çünkü her sektörün dinamikleri farklı olduğu için karşılaşılan sorunlarla mücadele yöntemi de farklı olmaktadır. E-ticarette sektörel ve demografik teşviklerle kayıt dışılık çözülebilir.

Katılımcı 4. Sektör bazlı ele alınmalıdır. Çünkü her sektörün dinamikleri farklıdır. Bir sektörde yürütülen kayıt dışı mücadele faaliyeti başka bir sektörde aynı yolla yürütülmeyebilir. Bu sebeple kayıt dışılık konusu ele alınırken hangi sektör için çalışma yapılacaksa o sektör a'dan z'ye incelemeye alınmalıdır. Nerede bir eksiklik ve boşluk varsa ona göre önlem alınmalıdır. Olası bir açığa ve boşluğa sebebiyet verecek durumların belirlenerek bunlar için önlem alınması ve kayıt dışılığın bu sektörde önlenmesi gerektiğini düşünüyorum.

Katılımcı 5. Kayıt dışılık sorunu her devletin üzerinde çalışması, çözümler üretmesi gereken hassas bir konudur. Bu konunun sektör bazlı ele alınmasının daha doğru ve sağlıklı sonuçlar vereceğine inanıyorum. Temele bakıldığı zaman kayıt dışılığın en büyük sebeplerinden birinin vergi olduğu görülmektedir. İnsanlar zaten ürününü az da olsa bir kârla satma derindeyken bir de üstüne yüksek vergiler eklenince haliyle vergi kısmını atlamanın yolları aranıyor.

Katılımcı 6. Kayıt dışılık konusu temelde sektörden sektöre benzerlik gösterse de önlenmesi konusundaki mücadele ve alınması gereken önlemler pratikte farklılık gösterebilmektedir. Her sektörde kayıt dışılığa konu olan faaliyet aynı şekilde yapılmadığı için kayıt dışılığa top yekûn ekonomik bir mücadele ile başa çıkmak mümkün değildir. Kayıt dışılığı sektör bazlı ele almak kayıt dışılığa sebep olan nedenleri, sektör içinde en küçük detayına kadar inebilmeye, anlamaya ve çözüm aranmasına imkân sağlamaktadır.

Dünya'daki tüm ülkeler için tehdit unsuru olan kayıt dışılık, önü alınmadığı takdirde ekonomik krizlere yol açabilir. Ekonomi alanında kriz demek, ülkenin krizin boyutuna bağlı olarak birkaç yıl geriye gitmesi demektir. Her alanda rekabetin kıyasıya yaşandığı global piyasada kaybedilecek bir gün dahi bulunmamaktadır. Bu sebepten ötürü kayıt dışılığın önce kontrol altına alınması sonrasında ise tamamen ortadan kaldırılması için çalışmalar yapılmalıdır. Katılımcılara sorulan "E-ticarette kayıt dışılık genel olarak mı sektör olarak mı ele alınmalıdır?" sorusuna tüm katılımcılar sektördeki kayıt dışılık konusunun genel olarak değerlendirilmemesi, sektörel bazda incelenmesi, nedenleri ve sonuçlarının araştırılması gerektiği konusunda hem fikir olduğu görülmüştür.

Soru 4. E-ticarette kayıt dışılığa sebep olan faktörler nelerdir?

E-ticarette kayıt dışılığa neden olan faktörler ülkelerin genel durumlarına göre değişkenlik göstermektedir. Bu faktörlerin mali ve ekonomik faktörler, hukuki ve idari nedenler ve son olarak sosyal ve yapısal nedenler olarak üç grupta kategorize etmek mümkündür. Her bir katılımcının bu kategorilere göre kayıt dışılığa neden olan faktörlerin neler olduğuna ilişkin cevapları tablolatırılmış ve aşağıda Tablo 5'te görüldüğü gibi ifade edilmiştir.

Tablo 5. Kayıt dışılığa neden olan faktörler

Katılımcılar	Mali/ekonomik	Hukuki/idari	Sosyal/yapısal
K1	Vergi yükünün fazla olması, kayıt altına almak için yapılması gereken yatırım ve masrafin çoğu işletme ve girişimciler için külfet olması	Yaptırımların zayıf olması	Kanuna uygun olmayan şeylerin internet ortamında daha kolay uygulanabiliyor olması
K2	Vergiler ve alım gücünün zayıf olması	Yaptırımların zayıf olması	Türkiye'de sosyal bilincin tam olarak gelişmemesi, Devletin topladığı vergilerin faydalı bir şekilde kullanılacağına emin olamama
K3	Vergi yükünün fazla olması	Yaptırımların zayıf olması	Denetim zor olması
K4	Devletin aldığı vergiler, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve satın alma gücünün düşük olması	Sürelili yapılan vergi afları ve yaptırımların zayıf olması	İnternet ortamında denetimin fiili kontrolden nispeten daha zor olması
K5	Vergiler ve alım gücünün düşük olması	Vergi afları ve caydırıcı olmayan yaptırımlar	Sektörün tabiatı gereği denetiminin zor olması
K6	Vergi yükünün fazla olması ve satın alma gücünün düşük olması	Vergi afları ve caydırıcı olmayan yaptırımlar	Denetimin zor olması

Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların, e-ticarette kayıt dışılığın mali ve ekonomik sebeplerinin vergiler ve satın alma gücünün düşüklüğü olduğundan kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Kayıt dışılığın hukuki ve idari nedenleri olarak yaptırımların zayıflığına dikkat çeken katılımcılar sürekli yapılan vergi aflarının da kayıt dışılığa sebep olduğunu düşünmektedirler. Sosyal ve yapısal nedenlerden de bahseden katılımcılardan (K3), (K4), (K5) ve (K6) sektörün sanal olmasının denetimi zorlaştırdığını ifade ederken; (K1) kanuna uygun olmayan şeylerin internet platformlarında daha kolay uygulanabildiğini düşünerek denetimin zorluğu ve eksikliğinden söz etmektedir. (K2) ise Türkiye'de sosyal bilincin

tam olarak gelişmediğini, devlet ile vatandaş arasındaki bağın toplanan vergilerin verimli kullanılması konusunda daha kopuk olduğunu düşünmektedir.

Soru 5. E-ticarette kayıt dışılığın önlenmesi için devlet tarafından alınması gereken tedbirler nelerdir?

Katılımcı 1. Özellikle Instagram ve Facebook gibi sosyal ağlar üzerinden yapılan satışlarda rastgele denetimler yapılmaktadır. Denetimler neticesinde fatura kesilmemesi gibi durumlarla karşılaşıldığında maddi cezalar uygulanmaktadır. Ancak bu rastgele yapılan ve sistemi olmayan bir uygulama olduğu için caydırıcı değildir.

Katılımcı 2. Kayıt dışılığı önlemek için sosyal medyada rastgele denetimler yapıldığını biliyorum. Eski ticaret bakanının bir konuşmasında e-ticaret sektöründe kayıt dışılıkla her mecrada mücadele edileceği söylenerek, alışverişleri de rastgele denetleyip kayıt dışı faaliyetleri tespit edecekleri ifade edilmişti. Bence çok yerinde bir uygulama. Piyango misali, kime vuracağı belli değildir. Eğer ki bir de tespit edilen kayıt dışı faaliyetler ağır bir şekilde cezalandırılırsa kısa sürede sonuç alınacağı kanaatindeyim.

Katılımcı 3. Güven damgası uygulamasını duymuştum. Oldukça faydalı bir uygulama olduğu kanaatindeyim. Özellikle internette alışveriş konusunda yeni olan kullanıcıların olası mağduriyetlerine sebebiyet vermemek için yapılmış bir uygulamadır. Tabii ki bu ve buna benzer uygulamaların çeşitlendirilmesi ve sürekli geliştirilmesi gerekir.

Katılımcı 4. Elektronik ticaret bilgi sistemi (ETBİS) ve güven damgası uygulamaları devletin e-ticaret sektöründe kayıt dışılıkla mücadele için uygulamaya geçirdiği önlemlerdir. ETBİS, e-ticarette faaliyet gösteren tüm firmaların kayıt olması gereken bir platformdur. Devlet bu sayede firma bilgilerini kayıt altına alarak internet üzerinden yapılan alışverişlerde yaşanabilecek olası mağduriyetlere engel olup tüketiciyi korumaya çalışmaktadır. İnternette yapılan alışverişler bazen risk taşıyabiliyor. Özellikle tanınmış e-ticaret siteleri veya bilindik markaların kendi siteleri haricindeki internet sitelerinden alışveriş yaptığımızda dolandırılma ihtimalimiz vardır. Tam da burada güven damgası devreye giriyor ve bulunduğumuz sitenin güvenli ve devlet kurumlarında kaydı olan bir alışveriş sitesi olduğunu bizlere söylüyor. Bu da internette alışveriş yapacak kullanıcıların mağduriyete uğramalarına engel oluyor. Alınması gereken tedbirlerden biri ise kayıt dışılığın tespiti için görevli kişilerin gerekirse müşteriyi gibi sipariş verip suçüstü yapma olabilir.

Katılımcı 5. Bildiğim kadarıyla e-ticaret platformları üzerinden faturasız satış yapılamamaktadır. Sistem buna izin vermiyor. Ancak özellikle Instagram'da popüler olan özel butik ve benzer satış yapılan hesaplar ve Facebook üzerinden yapılan satışlar rastgele bir şekilde denetlenmektedir. En kısa sürede bu denetimler arttırılmalı veya sosyal medya mecraları ile bir satış formatı belirlenmeli ki kimse faturasız ürün satmasın, satın almasın.

Katılımcı 6. Alınan tedbirler yeterli değildir, ancak hiç olmamasından çok daha iyidir. ETBİS uygulaması alınan tedbirler arasındadır. E-ticaret yapan tüm firmaların kaydının tutulduğu bir sistemdir. Son derece mantıklı bir uygulamadır. Kayıt olan firmaya, ona özgü bir kare kod verir. Tüketiciler olarak da bu kare kodu gördüğümüz sitelerden alışveriş yapmak konusunda bir güvensizlik yaşamamamızı sağlar. Devlette sistemdeki tüm firmaların bilgilerinin kaydını tutarak sektöre hâkim olur.

Ülke ekonomisine en büyük tehdidi oluşturan kayıt dışılıkla mücadele için devletler kayıt dışılığı en düşük seviyede tutmak ve yok edebilmek için sürekli çözüm arayışı içindedir. Devletler kayıt dışılıkla vergi ve istihdam başta olmak üzere birçok cephede mücadele etmektedir. E-ticarette de kayıt dışılıkla mücadele kapsamında çalışmalar yürütülmektedir. Çalışmada katılımcılara devletin e-ticaretteki kayıt dışılıkla ilgili yapmış olduğu çalışmalar hakkında önceden bilgi verilmeyip, kayıt dışılığın önlenmesi için devletin aldığı önlemler sorulmuştur. Burada katılımcıların yapılan çalışmalardan haberdar olup olmadıkları da öğrenilmek istenmiştir. Katılımcıların çoğunun e-ticarette kayıt dışılıkla mücadele uygulamalarından haberdar oldukları ve yapılan uygulamaların faydalı olduğunu düşündükleri görülmüştür. Devlet tarafından alınması gereken tedbirler kapsamında ise (K1), (K2) ve (K5) sosyal medya platformlarında yapılan satışların rastgele denetlendiğini söylemiştir. (K5) en kısa sürede sosyal medya mecralarında standart bir satış formatı belirlemesinin gerekliliğini ifade ederken; (K1) sistematik olmadığı için rasgele yapılan bu denetimlerin caydırıcı olmadığını düşünmektedir. (K2) ise rastgele yapılan bu denetimlerin ağır cezaları olursa kısa sürede sonuç alınabileceğini ifade etmiştir. ETBİS ve güven damgası uygulamalarını sektördeki kayıt dışılığı engellemede başarılı bir adım olarak gören (K3), (K4) ve (K6) bu uygulamaların olası mağduriyetleri önleyerek tüketicilerin haklarını koruyacağını düşünmektedirler.

Soru 6. E-ticarette kayıt dışılığın önlenmesi için taraflara düşen görev ve sorumluluklar nelerdir?

Sektörden sektöre farklılık gösteren kayıt dışılığın önlenmesi için tek başına devletin çabası yeterli değildir. Devlet haricinde, ticari faaliyetin muhataplarına da görevler düşmektedir. E-ticaret sektörüne genel olarak bakıldığında devlet haricinde ticari faaliyetin muhatapları alıcılar ve satıcılardır. E-ticaret platformlarını veya diğer adlarıyla pazar yerlerini de satışa aracılık etmelerinden ve yeri geldiğinde onlar da satıcı pozisyonunda görüldüğünden dolayı satıcılar kategorisinde değerlendirilmiştir. Katılımcıların sektörde kayıt dışılığı önleyebilmek için devlete, satıcılara ve son olarak tüketici veya alıcılara düşen görevler hakkındaki düşünceleri aşağıda sıralanmıştır. Devlete düşen görev ve sorumluluklara ilişkin verilen cevaplar şu şekildedir:

Katılımcı 1. Çeşitli vergi indirimleri, destekleri vb. ile yatırımcı ve girişimciler desteklenmeli, belirli bir ciro oranına kadar bu destekler sağlanmalıdır. Böylece belirtilen ciroların aşılmasına da vesile olunacak ve bu aşamadan sonra devlete vergi geliri sağlanmış olacaktır. E-ticaret platformlarının satıcılara uyguladığı yüksek komisyon uygulamaları devlet kontrolüne alınabilir. Kredi kartı ile satış ve taksit yapabilme olanağının yaygınlaştırılması ve bu uygulamadan faydalanabilmek için gerekli kuralların basitleştirilmesi de kayıt dışılığı azaltacaktır.

Katılımcı 2. Devlet hali hazırda almış olduğu önlemleri geliştirerek daha kapsamlı bir şekilde internetten satışı yapılan ürünlerin ekonomik takibi için çalışmalar yapmalıdır. Faturasız satış yapıldığını tespit ettiği her firmaya veya şahsa caydırıcı cezalar vermelidir. İnsanlar faturasız ürün satmaya cesaret etmemelidir. Bunun yanında devlet kayıtlı ekonomiyi teşvik amaçlı vergisini düzenli ödeyen firmalara da vergi avantajı verebilir.

Katılımcı 3. Faturasız işlem yapılsa bile satıcı bir şekilde parayı tüketiciden almak zorundadır. Kapıda ödeme yöntemini kullanamayacağı için geriye sadece banka havalesi yöntemi kalıyor. Devlet şahıs hesaplarına gelen nakit akışını denetlemelidir.

Katılımcı 4. Devlet kargo şirketleri üzerinden satış takibi yapmalı, ithal ürünün gümrükte takibi ve faturasız ürünlerin sevkiyatına karşı caydırıcı cezalar uygulanmalıdır.

Katılımcı 5. E-ticarette kayıt dışılığın önlenmesi için devletin özellikle işe yeni başlayacak girişimciler için teşvikler vermesi ve vergi muafiyetleri sağlaması gerekir. İnsanların bu tarz işlere girmesinin ana kaynağının bu yüksek vergiler olduğunu düşünüyorum. Alış-verişte satıcı ürünü gönderir karşılığında ücretini alır. Burada devlet hem kargo üzerinden hem de hesaplardaki nakit akışını kontrol ederek bu alışverişin takibini yapabilir. Faturasız ürün satanların tespitinden sonra caydırıcı cezalar verilmelidir. Ceza caydırıcı olmazsa alınan önlemlerin de bir anlamı kalmamaktadır. Bu sebepten dolayı devletin sektörel alakalı tüm kurumları bir araya gelip bu konu ile alakalı ortak adımlar atmaları gerekmektedir.

Katılımcı 6. Devlet, sektörde kayıt dışılığa sebep olan faktörler nelerse bunları göz önüne alıp sektördeki mücadelesini bu çerçevede vermelidir. Vergi yükü fazla ise vergi indirimine gitmeli, teşvik yoksa veya yetersiz geliyorsa yeni paketler oluşturulmalı ve destekler verilmelidir. Bunlar haricinde sektördeki kayıt dışı hiçbir faaliyet kalmayınca kadar caydırıcı tedbirler uygulanmalıdır. İnsanların faturasız ürün satışına cesaret edememelerini sağlamalıdır.

Devlete düşen sorumluluklar kapsamında genel olarak devletin hem kargo üzerinde hem de nakit akışı kontrol edilerek, kayıt dışılığın engellenebileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda özellikle kayıt dışılık tespit edildiğinde verilecek olan cezaların da caydırıcı olması gerektiği vurgulanmıştır. İkinci olarak e-ticaret platformları ve satıcılara düşen sorumluluklara ilişkin verilen cevaplar şu şekildedir:

Katılımcı 1. E-ticaret platformları kişi ve girişimcileri kendi platformları üzerinden satış yapma konusunda yöreklendirebilir ve destekleyebilirler. E-ticaret platformları sundukları hizmetin önemini yüksek tutarken satıcı ve girişimcileri kendilerine muhtaçmış gibi bir duruma düşürmekte, platform üzerinden yapılan satışlardan uygun olmayan komisyonlar alarak satıcıları farklı platformları kullanmaya yöneltmekte ve kayıt dışılığı çekici hale getirmektedir.

Katılımcı 2. Kurulan sektör dernekleri ile pazar yerleri organize olarak faturasız ürün satışını engelleyebilirler.

Katılımcı 3. E-ticaret platformları vergi levhası olmayan ve platform üzerinden satış yapan herkesi denetlemeli ve faturasız ürün satışına izin vermemelidir.

Katılımcı 4. E-ticaret platformlarında kayıt dışı bir faaliyet yürütmek imkânsızdır. Kendi sistemleri son derece iyi çalışmaktadır. Bu platform yöneticileri gerek birbirleri gerekse kamu kuruluşları ve tüketiciler ile birlikte kayıt dışılık konusunda ilgili toplantılar veya söyleşiler yapabilir. Satıcılarda kendi aralarında birlikte hareket ederek usulsüzlük yaptığını tespit ettikleri satıcıları ilgili kurumlara ihbar edebilirler.

Katılımcı 5. E-ticaret platformları, komisyon oranlarında indirim gidebilir, sektörü teşvik ve kayıt dışılığa yönelimi engellemek adına böyle bir adım atabilirler. Aynı zamanda devletin çeşitli kurumları ile paralel hareket ederek hem tüketicileri hem de satıcıları bilinçlendirmek adına programlar yapabilirler.

Katılımcı 6. Sanal pazar yerleri kendi bünyelerindeki usulsüzlüğü engellemek adına satıcı hesabı açmak isteyen kullanıcılardan şirket unvanı, ticaret sicil numarası, vergi numarası, vergi levhası, imza sirküleri, ticaret sicil gazetesi, faaliyet belgesi vb. evraklar istemektedir. Satıcıların gönderdiği bu belgelerin devlet kurumlarından teyidi sonrası hesapları açılmaktadır. Ülkemizde sektörde yer etmiş e-ticaret platformları hem kamu hem de tüketicilerle işbirliği yapabilir. Tüketicilerden gelen en küçük usulsüzlük ihbarı bile yetkili mercilere iletilebilir.

Bu durumda genel olarak katılımcılar satıcıların ve e-ticaret platformlarının devlet kurumları, birbirileri ve tüketicilerle ortak bir alanda buluşup insanları kayıt dışılık konusunda bilinçlendirmek için toplantılar, görüşmeler yapmanın faydalı olacağı görüşündedir. Son olarak alıcı ve tüketicilere düşen görev ve sorumluluklara ilişkin verilen cevap katılımcılar tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

Katılımcı 1. Tüketicilerin faturasız satış yapan satıcılardan alışveriş yapmamaları, bu şekilde satış yapanları ilgili devlet kurumlarına bildirmeleri sektördeki kayıt dışılıkla mücadele için önemli bir destek olacaktır.

Katılımcı 2. Tüketiciler ucuz da olsa faturasız ürünü tercih etmemeli, kayıt dışı ürün satan firmaları gerekirse sosyal medya üzerinden ifşa etmelidir.

Katılımcı 3. Tüketicilerin, herhangi bir olumsuzluk ile karşılaştıklarında, tüketici hakem heyetlerine başvurarak yetkili kurumları bilgilendirmeleri gerekmektedir.

Katılımcı 4. Tüketicilerin hakları vardır, ancak çoğu ne yazık ki haklarının neler olduğunu bilmemektedir. Kayıt dışılığın muhataplarından biri de tüketicilerdir. Tüketici kayıt dışılığa göz yumarsa ve para verirse o alışveriş gerçekteşir. O yüzden faturasız alışveriş yapılmamalıdır. Kayıt dışılık konusunda devletin en büyük destekçisi de tüketicilerdir. Tüketiciler yapacakları ihbarlarla devletin fark edemediği bir yolsuzluğa engel olabilirler.

Katılımcı 5. Öncelikle tüketiciler bilinçlendirilmelidir. Bilinçli tüketici olmak gerçekten çok önemlidir. Ürün satıcılarda ise para da tüketicilerdedir. Bilinçli bir tüketici olarak faturasız hiçbir ürün alınmaması gerekir. Çünkü benim ürünle ilgili bir sorun çıktığında ben kime gideceğimi, derdimi kime anlatacağımı ve problemimi çözecek muhatabı bilmem gerekir. Muhatap bulabilmek ve mağdur olmamak için faturasız ürün almamak ve faturasız ürün satışı yapan biri veya bir kurum varsa da ilgili kurumlara bildirmek gerekmektedir.

Katılımcı 6. Kayıt dışılıkla mücadelede devletten sonraki en büyük güç tüketicilerdir. Bir bakıma kayıt dışılığa sebep olan başrol oyuncusu da tüketicilerdir. Tüketici, faturasız ürün almazsa kayıt dışılık da olmaz. En basiti tüketici satın aldığı bir ürünü rengini beğenmediği için veya herhangi bir nedenden dolayı iade etmek ister. Ürünü iade edebilmek için mutlaka faturanızın olması gerekir. Bu yüzden tüketiciler bu konuda bilinçlendirilmeli ve konunun hassasiyetine dikkat çekilmelidir.

Kayıt dışılıkla mücadelede tüketicinin görev ve sorumluluklarına ilişkin verilen cevaplar incelendiğinde, devletten sonra en önemli gücün tüketiciler olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda katılımcılar, tüketicilerin faturasız alış-veriş yapmamaları gerektiğini ve böyle durumlarla karşılaştıklarında ilgili kurumlara başvurarak şikâyet etmeleri gerektiğini savunmuşlardır.

Soru 7. E-ticarette kayıt dışılığın vergilendirmeye etkisi nedir?

Katılımcı 1. İnternet üzerinden yapılan kayıt dışı ticaretin ekonomide çok büyük bir payı olduğunu düşünmüyorum. E-ticaret platformlarını kullanmadan satıcıların kendi çabaları ile büyük kitlelere hizmet vermesi çok da mümkün bir durum olmamakla birlikte, bu tarz satışlar çoğunlukla kapıda nakit ödeme ya da havale şeklinde yapıldığından tüketiciler tarafından tercih edilmemektedir. Tüketicilerin çoğunlukla taksitli ve/veya kredi kartı ile alışveriş yapmayı tercih etmesi de kayıt dışı e-ticaretin ekonomideki payının artmasını engellemektedir.

Katılımcı 2. Devlet, kayıt dışılığın olduğu yerde vergi alamadığı için zararlı konumdadır. Bu sadece devletin değil, ekonominin ve ülkede yaşayan herkesin zararındadır. Devlet toplayamadığı vergileri başka şekillerde tahsil edecektir. Mesela mevcut vergilerin oranlarını arttırabilir. Devlet bu noktada çok iyi bir vergi politikası oluşturmalıdır. Konu ile ilgili usulsüzlük yaptırımlarını daha da sertleştirmelidir.

Katılımcı 3. Ekonomiye yüksek etkisi olduğunu düşünüyorum. Aynı zamanda haksız rekabeti de körüklemektedir. Vergi ödeyen firmalar, bunları maliyetlerine yansıtmaktadır. Haliyle vergi ödemeyen firmalarla rekabet edemeyecek duruma gelmektedir. Çünkü ülkedeki vergilendirme anlayışı kesinlikle çok yüksektir. Bu da resmi çalışan firmaların daha minimum karlar ile iş yapmasına neden olup, en ufak bir ticari hatada firmaların yok olmasına sebep olabilmektedir.

Katılımcı 4. Kayıt dışılık, tek faydasının satıcıya; üç zararından ikisinin tüketiciye ve birinin de devlete olduğu bir olgudur. şöyle ki; kayıt dışı bir faaliyet yürütüldüğünü düşünelim. Satıcı bir alıcıya faturasız ürün sattı. Satıcı kârda, alıcı da ürünü normalden daha ucuza aldığı için kârda gibi görünür ama sadece görünüşte öyledir. Devlet bu durumda alması gereken vergiyi alamadığı için ya borçlanmaya gidecek ya yeni vergiler koyacak ya da mevcut vergilerin oranlarını arttıracaktır. Ne olursa olsun bu işin ucu tüketiciye değmektedir. Bu sebepten dolayı tüketiciler kayıt dışılıkla hem sebebinden hem de sonucundan ötürü iki kez zararlı pozisyonundadır. Bunun önüne geçmek adına faturasız ürün alınmamalıdır. Ödeme yöntemi olarak, işlemlerin kayıt altına alınabilmesi için mümkün olduğunca banka/kredi kartları tercih edilmelidir. Bununla birlikte güven damgalı internet sitelerinden alış veriş yapmaya özen gösterilmelidir.

Katılımcı 5. Çok büyük bir vergi kaybına neden olmakla birlikte piyasada da haksız rekabet ortamı yaratmaktadır. Kayıt dışılık zaten adından da belli olacağı üzere bundan fayda sağlayan kişi veya kişiler hariç kimseye faydası olmayan bir kavramdır. Bu sebeple kayıt dışı elde edilen gelirlerin bir hayır kurumuna verileceğini düşünmek oldukça komik olur. Belki bu paralar fon transferiyle illegal olarak aktarılmaktadır. Örneğin sosyal mecraada basit bir giyim sayfasından ürün aldığınız, parasını havale yaptığınız ve faturasını almadığınız ürünün kazancının nereye veya kime gittiğini bilebilir misiniz? Bu sebepten dolayı kayıtlı ticaret için satıcılara faturalı ürün satışı, tüketicilere ise kredi kartı ile alış veriş teşvik edilmelidir.

Katılımcı 6. Kayıtlı ekonomi de gelir seviyesine göre vergilendirme yapılırken, kayıt dışı ekonomide bu tamamen ortadan kalkıyor. Sonucunda ise vergi kaçakçılığı oluyor. Buna bağlı olarak vergi ödemeyenlerden alınamayan vergiler bu sefer vergi ödeyenlerin sırtına yükleniyor. Piyasada bu durum haksız rekabete yol açıyor. Bu yüzden devletin, özellikle vergi konusunda yeni düzenlemeler yapması, alınamayan vergilerin satıcıların, tüketicilerin omuzlarına değil de bu vergilerin alınabilmesi için çalışmalar yapmasının daha doğru olacağı kanaatindeyim. Sorumluluk sadece devletin değil, tüketicinin

ve satıcının da, daha doğrusu ülkede yaşayan tüm insanların vergi konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Örneğin Amerika’da vergi kaçırıldığı tespit edildiği an kimsenin gözünün yaşına bakılmaz, vergi konusunda oldukça katı bir politika izlenir. Devlet haricinde Amerikalı vatandaşlar da vergi konusunda oldukça hassastır. Bizde kendi ülkemizde güven ortamı yaratıp, vatandaşlarımıza vergi konusunun önemini anlatarak, bilinçlendirerek devlet nezdinde de yapılması gereken vergi düzenlemelerini yaparak kayıt dışılığın vergilendirmeye olan etkisini minimum düzeye getirebiliriz diye düşünüyorum.

Soru 8. İçinde bulunduğumuz bu COVID-19 pandemi sürecinde genel olarak e-ticaretin geleceği konusunda neler söyleyebilirsiniz?

Tüketici alışkanlıklarının değişimi ile birleşen teknoloji, ticarete yeni bir soluk getirmiştir. E-ticaret özellikle ülkemizde diğer ülkelere nazaran oldukça yeni bir sektördür. Yeni olmasının verdiği cazibe ve teknolojiyle iç içe olmasının sunduğu rahatlık sebebiyle aynı zamanda önu oldukça açık bir sektördür.

Katılımcı 1. Gelecekte çoğu ürün internet üzerinden tüketicisi ile buluşur hale gelecektir. Mağaza kirası, çalışan maliyeti gibi maliyet kalemlerinin olmaması ya da çok az olması da e-ticarete olan ilginin artmasını sağlamaktadır. Ülkenin ya da dünyanın neresinde olursa olsun dilediğiniz ürüne ulaşabiliyor olmak, zamandan tasarruf sağlamak ve ürüne daha ucuz ulaşabilmek gibi avantajlar her geçen gün e-ticarete olan ilgiyi arttıracaktır.

Katılımcı 2. Gelecekte satış ve pazarlama aktivitelerinin büyük çoğunluğunun artık sanal ortamdan yapılacağını düşünüyorum. Mağazaya gidip ürün seçip, aldığımız ürünleri poşetlerle evimize taşıdığımız dönem bitecek. Gelecekte e-ticarette yer alamayan her türlü ürün ve hizmet piyasadan çekilmek durumunda kalacaktır.

Katılımcı 3. Bugün bile covid-19’la alışveriş alışkanlıklarımız değişmiştir. Nakit ödediğimiz alışverişlerimizi kartlarla yapmaya başladık. Alacağımız iki üç parça şey için markete gitmek yerine marketin internet sitesinden siparişlerimizi verdik. Bununla birlikte önümüzdeki yıllarda internet üzerinden yapılan tüm alışverişlerin sayısı giderek artacaktır. Artık biz ürünlere veya hizmetlere değil, onların bize geleceğini ve bunun da nasıl şu an markete gitmek ve alışveriş yapmak gayet normalse, ileriki yıllarda ürünlerin bize gelmesinin normal ve sıradan geleceğini; markete gitmenin bile anormal karşılanabileceğini düşünüyorum.

Katılımcı 4. Pandemi ile birlikte geleceğin provası yapıldı. Normalleşmeye geçmeden önce, esnaf memnuniyetsizken rekor kıran e-ticaret hacmini Covid-19 ile görmüş olduk. Dünya evirilmektedir ve her şey “e-” şekline dönüşmeye başlıyor. Devlet bile “e-devlet” oldu. Günümüzde kaç kişi ikametgâh belgesi almak için Nüfus Müdürlüğüne gidiyor? İnternet ve bilgisayardan uzak belki birkaç kişi bunu yapmaktadır. Günümüzde artık her şey bir tık uzağımızdadır. Sektördeki en önemli sorun olan kargo sorunu gelecekte ortadan kalkabilir. Dronlarla saatler hatta dakikalar içinde teslimat yapılması artık hiç de ütöpik bir hayal değildir. Sadece teslimat değil ödeme konusunda da çeşitli yenilikler olacağına inanıyorum. Dijital paralarla artık iç içe yaşıyoruz. Yarın öbür gün internette yaptığımız alışveriş bedelini sanal cüzdanımızdaki bitcoinle ödemeyeceğimizi kim söyleyebilir?”

Katılımcı 5. Gelecekte mağazacılık sektörü bitecektir. Bugün mağaza diye gördüğümüz yerler günün birinde depoya çevrilecek. Ne, ne zaman ve nasıl olur, bunu zaman gösterecek. Bu fikrimin kaynağı ise Covid-19 salgını sırasında ülkede gözlemlediğim durumdur. Market ve fırın gibi temel ihtiyaçlarımızı temin edebildiğimiz yerler hariç tüm dükkânlar kapalıyken, işini elektronik ortama taşıyabilen firmalar son sürat satış yapıp para kazanmaya devam etmişlerdir. Bir başka deyişle teknolojiye ayak uyduran, salgın dönemini diğerlerine göre oldukça şanslı geçirdi.

Katılımcı 6. İçinde olduğumuz bu pandemi süreci boyunca teknolojinin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha anlamış olduk. İş hayatında artık nesilden nesile aktarılan yöntemlerin yerini teknolojiye bırakması gerektiğini gördük. E-ticaret sektörünün, sağlamış olduğu avantajlarla birlikte ilerleyen zamanda bazı sektörleri yavaş yavaş bitireceğini düşünüyorum. Bunun haricinde insanlar artık standart ürünler yerine kişiselleştirilmiş ürünleri tercih ediyorlar. Bir yazıda Loreal ve Converse markalarının kişiselleştirilebilen ürünler konusu üzerinde çalışmalar yapmakta olduklarını okudum. Bu durum uzaktan bakıldığında basit bir şey gibi geliyor ama ben bu kişiselleştirilmiş ürün konusunun yakın gelecekte çoğu firma tarafından benimseneceğine inanıyorum.

Avantajlarının yanı sıra dezavantajları da olan e-ticareti gelecekte neler beklediğini öğrenmek için katılımcılara sorulan gelecekte e-ticaret sektörünü neler bekliyor? Sorusu hakkında katılımcılar teknolojinin de gelişmesi ile sektörün gün geçtikçe gelişeceğini ve günlük hayatımızın bir parçası haline geleceğini düşünmektedirler.

4. Sonuç

Teknolojinin gelişmesi klasik ticaret konseptini de değiştirerek e-ticaret kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. E-ticaret sayesinde işletmeler zaman ve mesafe kısıtlaması olmaksızın ürünlerini sergileyip, tüm dünyaya satabilir hale gelmişlerdir. Bunun yanı sıra e-ticaret, işletmelere maliyet avantajı ve aynı zamanda iş akışındaki süreci daha verimli kullanabilme imkânı da vermiştir. Fakat hızla değişen ve gelişen bu sektörde de kayıt dışılık konusu söz konusudur. E-ticaretteki kayıt dışılık, sosyal medya platformları aracılığıyla yapılan satışlar sonucunda fatura kesilmemesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Sektördeki kayıt dışılıkla mücadele için kayıt dışılığa yol açan sebepler çerçevesinde sektöre özgü bir yaklaşım belirlenerek ele alınmalıdır.

Çalışmada temel olarak e-ticaretteki kayıt dışılığın sebeplerinin neler olduğu ve kayıt dışılığın önüne geçebilmek için neler yapılması gerektiği incelenmiştir. Sektör yöneticileriyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler neticesinde kayıt dışılığın e-ticaret sektöründe yol açtığı en büyük sorunlardan birisinin vergi kaybı olduğu görülmüştür. Devletin alması gereken vergileri alamayıp, en büyük gelir kalemlerinden birine sekte vurduran kayıt dışılık, aynı zamanda piyasada güvensizliğe ve haksız rekabet ortamının doğmasına neden olmasından dolayı sektöre de ciddi zarar vermektedir.

Kayıt dışılığın e-ticaretteki sebepleri araştırıldığında en büyük etkenlerin sosyal ve yapısal nedenleri arasında sektörün sanal ortamda olması sebebiyle denetimin zorluğu ve alınan vergilerin faydalı bir şekilde kullanılacağına emin olunmaması yer alırken, hukuki ve idari sebepleri arasında kanuni yaptırımların zayıflığı ve sürekli yapılan vergi aflarının olduğu görülmektedir. Vergilerin fazla olması ve alım gücünün düşük olması, kayıt dışılığın e-ticaret sektöründeki mali ve ekonomik nedenlerinin arasında yer almaktadır.

Kayıt dışılığı ortadan kaldırılabilmesi için devletin iyi bir vergi politikası geliştirmesi, girişim desteklerinin artırması ve caydırıcı cezaların uygulamasının yanı sıra kredi kartı kullanımının yaygınlaştırılmasının sağlanması gerekir. Satıcılar, sektör dernekleri ve e-ticaret platformları devletin ilgili kurumlarıyla işbirliği yaparak konferanslar, eğitimler düzenleyerek “bilinçli satıcı” sloganıyla kayıt dışılığı bu sektörde önlenabilir. Satıcılarda olduğu gibi tüketicilerin de “bilinçli tüketici” sloganıyla kayıt dışılık konusunda bilinçlendirilmelerinin yanı sıra gerekirse sosyal medyanın da gücünü kullanarak ve usulsüzlükleri bu platformlarda yayınlayarak sektördeki kayıt dışılığa büyük bir darbe vuracağı öngörülmektedir.

5. Yazar katkı beyanı

Bu çalışmada Anıl AYNAGÖZ fikrin oluşması, makalenin yazılması ve sonuçların değerlendirilmesi başlıklarında; Aynur ACER makale tasarımı, makalenin revizyonu ve sonuçların değerlendirilmesi başlıklarında katkı sunmuşlardır.

6. Etik kurul onayı ve çıkar çatışması beyanı

Etik kurul onayı alınmıştır (İstanbul Arel Üniversitesi Etik Kurulu, 22.10.2021, No:14). Bu çalışmanın bir kişi/kurum ile çıkar çatışması yoktur.

7. Kaynaklar

- [1] Schneider F. “The shadow economy and work in the shadow: What do we (not) know?”. *IZA Discussion Paper Series*, 6423, <http://ftp.iza.org/dp6423.pdf> (23.08.2021).
- [2] Ayrançöl Z. “Gig ekonomisinde vergileme”. *Vergi Sorunları Dergisi*, 368, 135-142, 2019.
- [3] Akbulak Y. ve Tahtakılıç, A. K. “Kayıt dışı ekonomi üzerine düşünceler”. *Banka-Maliye ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 40(468), 17-41, 2003.
- [4] Ilgın Y. Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutları. Uzmanlık Tezi. Ankara, DPT Yayın No: 2492, 1999.
- [5] Schneider F, Enste DH. “Shadow economies: Size, causes, and consequences”. *Journal of Economic Literature*, 38, 77-114, 2000.
- [6] McCrohan KF, Smith JD. “A consumer expenditure approach to estimating the size of the underground economy”. *Journal of Marketing*, 50(2), 48-60, 1986.
- [7] Şeker S. “Kayıtdışı ekonominin kapsamı, nedenleri ve etkileri”. *Yaklaşım*, 25, 76-100, 1995.
- [8] Işık N, Acar M. “Kayıt dışı ekonomi: Ölçme yöntemleri, boyutları, yarar ve zararları üzerine bir değerlendirme”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (21), 117-136, 2003.
- [9] Korkmaz A. “Türkiye’de kayıt dışı istihdam gerçeğine bir bakış”. *Journal of Social Policy Conferences*, No. 45, 51-96, 2003.
- [10] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Kalkınma planları. “11. Kalkınma planı”. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> (15.08.2021).
- [11] Akalin G, Kesikoğlu F. “Türkiye’de kayıt dışı ekonomi ve büyüme ilişkisi”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(5), 71-87, 2007.
- [12] Öztürk S, Ülger Ö. “Vergi cennetlerinin küresel finansal kriz üzerine ekonomik etkileri: Vergi kaçırma, vergiden kaçınma ve kara para aklamadaki rolü”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 237-254, 2016.
- [13] Canbay T. Dünyada Vergileme Anlayışındaki Değişim (Antikçağdan Günümüze). Bursa, Dora Yayınları, 2009.
- [14] Şentürk M. “Gelir ve kurumlar vergisi açısından e-ticaret”. *Vergi Sorunları Dergisi*, 293(2), 24-34, 2013.
- [15] Gökbunar R, Utkuseven A. “Elektronik ticaretin vergilendirilmesinde yaşanan gelişmeler: Yeni İpek Yolu bir vergi cenneti mi?”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 27, 197-209, 2002.
- [16] Kayıhan Ş, Yıldız H. *Elektronik Ticaretin Hukuki ve Vergi Boyutu*. 1. Baskı. Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2004.
- [17] Kara MC, Öz E. “Bir Küresel Vergi Uyum Projesi: BEPS”. *Vergi Dünyası Dergisi*, 414, 172-181, 2016.
- [18] Diclehan B. “Matrah aşındırma yoluyla kâr aktarımı ve Türkiye uygulamaları”. <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/pdf/2016/06/tr-sorumlu-vergicilik-basak-diclehan.pdf> (17 Mart 2020).
- [19] Ağırçöl U. “Dijital platformlar”. <http://www.dijitalhayatakademisi.com/dijital-platformlar/> (09 Şubat 2021).

- [20] Ulukan G. “Türkiye’de influencer marketing pazarının büyüklüğü 30 milyon TL’yi buldu”. <https://webrazzi.com/2018/02/21/turkiyede-influencer-marketing-pazarinin-buyuklugu-30-milyon-tlyi-buldu> (24 Mart 2021).
- [21] Mert YL. “Dijital pazarlama ekseninde influencer marketing uygulamaları”. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 1299–1328, 2018.
- [22] Creatorden, “2020 Türkiye Influencer Marketing Raporu”, <https://creatorden.com/2020-turkiye-influencermarketing-raporu/> (11 Ekim 2021).
- [23] Mesafeli sözleşmeler yönetmeliği. 29188 sayılı Resmi Gazete, 2014 (15.12.2021).
- [24] ILO Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture (2018). https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_626831.pdf. Third Edition, Geneva (21 Kasım 2021).
- [25] Losby JL, Else JF, Kingslow ME, Edgcomb EL, Malm ET, Kao V. *Informal economy literature review*. ISED Consulting and Research, 1-55, 2002.
- [26] Yıldırım M. “Karaparanın kayıt dışı ekonomi içindeki yeri ve kara para aklamanın ekonomiye getirdiği tehlikeler”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 158-177, 2007.
- [27] Erkuş H, Karagöz K. “Türkiye’de kayıt dışı ekonomi ve vergi kaybının tahmini”. *Maliye Dergisi*, 156, 126-140, 2009.
- [28] Startienė G, Trimonis K. “Causes and consequences of non-observed economy”. *Economy and Management*, 15, 275-280, 2010.
- [29] Elgin C. “Vergiler ve kayıtdışı ekonomi: Bir değerlendirme ve Türkiye örneği”. *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, 2012.
- [30] Tütüncü A, Zengin H. “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Boyutunun Tahmini”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(2), 195-209, 2016.
- [31] Savaşan F, Yardımcıoğlu F, Demir İ. “Türkiye’de kayıtdışı ekonomi: Zaman serisi ve panel veri MIMIC tahminleri”. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 161-201, 2016.
- [32] Güler H, Toparlak E. “Türkiye’de kayıtdışı ekonominin ölçümü ve Avrupa Birliği ülkeleriyle karşılaştırılması”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 209-220, 2018.
- [33] Özcan Z. Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, 2011.
- [34] Fidan H, Genç S. “Kayıtdışı istihdam ve kayıtdışı istihdama etki eden mikro faktörlerin analizi: Türkiye özel sektör örneği”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 137-150, 2013.
- [35] İpek M. “Kayıt dışı istihdamda küresel etkiler ve sosyal örüntüler”. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 40(1), 163-186, 2014.
- [36] Tansöker RL. “Türkiye’de kayıt dışı istihdamın vergi takozu açısından değerlendirilmesi”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 309-334, 2017.
- [37] Mahiroğulları A. “Türkiye’de kayıtdışı istihdam ve önlemeye yönelik stratejiler”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 547-565, 2017.
- [38] Kalaycı C, Kalan E. “Türkiye’de kayıt dışı istihdamla mücadele politikalarının analizi”. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 1(1), 17-34, 2017.
- [39] Aslantürk O, Tunç YE. “Yabancıların Türkiye’de kayıtdışı istihdamı”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), 13-20, 2018.
- [40] Dam MM, Ertekin Ş, Kızılcı N. “Türkiye’de kayıt dışı istihdamın boyutu: ekonometrik bir analiz”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 293-318, 2018.
- [41] Çiftçi H. “Kayıt dışı istihdamın ekonomik etkileri”. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 1-17, 2018.
- [42] Karaca C, Kaleli E. “Türkiye’de kayıt dışı istihdama ilişkin çözüm önerileri”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 769-792, 2019.
- [43] Şenel D, Kumaş H. “Kendi hesabına çalışanların kayıt dışı istihdama bakışı”. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(2), 361-388. 2019.
- [44] Us V. *Kayıtdışı ekonomi tahmini yöntem önerisi: Türkiye örneği*. Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, No. 2004/17, Ankara, Türkiye, 2004.
- [45] Toksöz DPY, Erdoğan SAS, Kaşka SAS. *Türkiye’ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları*. Uluslararası Göç Örgütü (IOM), 2012.
- [46] Karaca S. “Kayıtdışı mülteciler, kayda değer sorunlar”. *Analist Dergisi*, 31, 2013.
- [47] Bozok N, Bozok M. “Pandemi mevcut sorunları derinleştirdi: İstanbul’da kayıtdışı Afgan göçmenler, sağlık, hastalık ve Covid-19 pandemisi”. *Göç Dergisi*, 7(2), 165-188, 2020.
- [48] Sugözü İH. “Kayıt dışı ekonomiyi önlemede vergi politikaları (1980 - 2004 Türkiye örneği)”. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(19), 171-193, 2010.
- [49] Koç N. “Mali, ekonomik, sosyal ve siyasal yönleriyle Türkiye’de kayıt dışı ekonomi”. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 85-105, 2016.
- [50] Erdinç Z. “Türkiye’de kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye yönelik izlenen politikalar ve çözüm önerileri”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(4), 39-52, 2016.

- [51] Avcı O. “E-ticaretin vergilendirilme sorunsalı”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 248-263.2017.
- [52] Özbek Z. Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ölçülmesi ve belirleyicileri: 1970-2014. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak, Bülent Ecevit Üniversitesi, 2016.
- [53] Schneider F, Buehn A, Montenegro CE. “Shadow economies all over the world, new estimates for 162 countries from 1999 to 2007”. World Bank Policy Research Working Paper (5356), Washington, USA, 2010.
- [54] Khuong NV, Shabbir MS, Sial MS, Khanh THT. “Does informal economy impede economic growth? Evidence from an emerging economy”. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 11(2), 103-122, 2021.
- [55] Abi Aad A, Combs JG. “Choosing between the formal and informal economy: how do managers decide?”. *Cross Cultural & Strategic Management*, 28(3), 679-701, 2021.
- [56] Lv Z, Xu T. “Urbanization and the informal economy: New evidence from partially linear functional-coefficient models”. *Cities*, 119, 103383, 2021.
- [57] Guo F, Huang Y, Wang J, Wang X. “The informal economy at times of COVID-19 pandemic”. *China Economic Review*, 101722, 2021.
- [58] Bennihi AS, Bouriche L, Schneider F. “The informal economy in Algeria: New insights using the MIMIC approach and the interaction with the formal economy”. *Economic Analysis and Policy*, 72, 470-491, 2021.

Nilgün Marmara'nın şiirlerinde renk sembolizmi

Color symbolism in Nilgün Marmara's poems

Mehmet ALTINOVA^{1*}

¹ Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

mehmetaltinova@hotmail.com

Geliş Tarihi/Received: 20.12.2021

Bölüm/Section: Sosyal Bilimler/Yeni Türk
Edebiyatı

Kabul Tarihi/Accepted: 18.01.2022

Araştırma Makalesi/Research Article

Özet

İstanbul'da dünyaya gelen Nilgün Marmara, yaşadığı dönemde anlaşılammış ve bunun neticesinde psikolojik sorunları yüzünden intiharı tercih etmiştir. 80'li yılların şiirinin iyi bir temsilcisi olması ruhsal problemlerinden değil, şiirlerindeki imgelerin kullanım biçimi olduğu araştırmacılar tarafından belirtilmiştir. Bu anlamda şairin şiirlerde kullandığı imgeler, klasik şiirimizin son dönemindeki Hint üslubunun gerekliliklerine de uymaktadır. Öyle ki Hint üslubunda görülen sıra dışı kavramlar, şairin hemen hemen her şiirinde bulunmaktadır. Pembe sevgili, kara tamlama, pembe umutlu bir ihtimal, yeşil çığlık gibi imgeler, Türk şiirinin alışılmamış bağdaştırma denilebilecek kavramlara örnek olarak gösterilebilir. Nilgün Marmara'nın kullandığı imgeler, kimi zaman şairin şiirini anlama noktasında okuyucuyu/dinleyiciyi zorlamaktadır. Bu çalışmada şairin imge dünyasını anlamaya çalışırken renklerden ne ölçüde istifade ettiği ve renklerin şair için önemi belirlenmeye çalışılacaktır. Çalışma yapılırken şairin sadece *Daktiloya Çekilmiş Şiirler* adlı eseri incelenmiş ve fişleme metodu kullanılmış şairin kullandığı renkler tasnif edilmiştir. Elde edilen veriler metinler arası ve bağlamsal yönetime tabi tutulmuş, Marmara'nın renk dünyası anlaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nilgün Marmara, renkler, sembolizm, imge.

Abstract

Nilgün Marmara, who was born in Istanbul, could not be understood during her lifetime and as a result, she preferred to commit suicide due to her psychological problems. In the poetry of the 80s, it was stated by the researchers that the poet's well-being was not due to his mental problems, but rather the way the images in his poems were used. In this sense, the images used by the poet in the poems also comply with the requirements of the Indian style in the last period of our classical poetry. The images used by Nilgün Marmara compel the reader/listener to understand her poetry. So much so that the extraordinary concepts seen in the Indian style are found in almost every poem of the poet. Images such as pink lover, black noun, pink hopeful possibility, green scream can be shown as examples of concepts that can be called unconventional reconciliation of Turkish poetry. In this study, it will be tried to determine to what extent the poet makes use of colors while trying to understand the world of images and the importance of colors for the poet. While the work was being done, the tagging method was used and the colors used by the poet were classified. The obtained data were subjected to intertextuality and contextual method and the color world of Marmara was tried to be understood.

Keywords: Nilgün Marmara, colours, symbolizm, image.

1. Giriş

1980 kuşağının güçlü kalemlerinden olan Nilgün Marmara, Balkan göçmeni bir ailenin kızı olarak 13 Şubat 1958'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Liseyi Maarif Koleji'nde tamamladıktan sonra bir müddet İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne devam etse de siyasi gruplardan duyduğu rahatsızlık dolayısıyla yeniden sınava girmiştir. Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünü kazanan Marmara'nın bitirme tezi "Sylvia Plath'in Şairliğinin İntiharı Bağlamında Analizi" başlığını taşır. 1982 yılında evlendiği endüstri mühendisi eşi Kağan Önal'ın işi dolayısıyla

* Yazışılan yazar/Corresponding author: Mehmet ALTINOVA

¹ orcid.org/0000-0001-6328-255X

çöl havası taşıyan Libya'ya taşınmaları Nilgün Marmara'nın psikolojisinin bozulmasına yol açmıştır. İstanbul'a döndükten sonra psikolojik sorunları had safhalara ulaşan şair, 13 Ekim 1987'de evinin penceresinden atlayarak intihar etmiştir. Eserlerinden *Daktiloya Çekilmiş Şiirler* (1980) ve *Metinler* (1990) şiir türünden; *Kırmızı Kahverengi Defter* (1993) ve *Kağutlar* (2017) ise günlük tarzındadır [1], [2].

Renkler gerek klasik gerekse yeni edebiyatta sıklıkla incelenmiştir. Edebiyat araştırmacıları bazı şairlerin bazı renkleri sıklıkla kullandıklarından ve bu sıklığın onların birtakım psikolojik vaziyetlerini de ortaya çıkardığından söz etmektedir. Edebiyat tarihine bakıldığında Şeyh Gâlib [3], kırmızıyı ön plana çıkarırken Haşim de benzer bir renk tonunu şiirlerinde yansıtır. Öyle ki aradan geçen yaklaşık iki yüz yıllık zaman renklere farklı anlamlar verilmesine, renklerin farklı bir şekilde duyumsanmasına neden olmuştur.

Nilgün Marmara'nın şiirlerinde renk sembolizmlerinin bugüne kadar çalışılmamış olması şiirinin anlaşılmasına engel olmuştur. Şiirler dikkatle incelendiğinde şiirlerdeki renklerin aslında şiirlerin açıklanması noktasında son derece aydınlatıcı olduğu görülecektir. Marmara'nın şiirleri, ilk bakışta okuyucu için bir anlam ifade etmeyen sözcükler olarak değerlendirilse de Marmara'nın renklere verdiği sembolik değerlerin bilinerek okunması sonrasında aslında sözü edilen şiirlerin son derece açık olduğu anlaşılacaktır. Bu çalışmada konuyu sınırlandırmak adına şairin sadece 1988 yılında yayımlanan *Daktiloya Çekilmiş Şiirler* adlı eserindeki renklerin incelenmiştir. Bu eserdeki şiirlerin içerisinde yer alan renklerin şiirlere verdiği anlamlar örnekler üzerinden açıklanacak ve şairin renkleri oluşturma yolları tespit edilecektir.

2. Nilgün Marmara ve renk sembolizmi

Renk imgesi, gerek klasik gerekse modern edebiyatta üzerine çalışmaların çok olduğu bir alandır [4], [5], [6], [7], [8]. Renkler, edebiyat başta olmak üzere sanatın tamamında sanatı yansıttığı bir araç olarak görülür. Johann Wolfgang Von Goethe, *Renk Öğretisi* adlı çalışmasında renklerin sanatın bir aracı olma özelliğini şu şekilde ortaya koymaktadır:

Renk, ait olduğu belirli çemberi çeşitli varyasyonlarla kaplayarak temel doğa görüngüleri dizi içerisinde önemli bir yer işgal ettiğinden, duyuşsal anlamda göze tamamen hitap ettiğini söylemek herhâlde kimseyi şaşırtmaz. Aynı şekilde, tek tek spesifik veya bazen harmonik bazen karakteristik bazen de ahenksiz ama daima çarpıcı ve anlamlı bir etkiyle derlenmiş olarak cismin yapısından ve şeklinden bağımsız salt yüzeyinde algıladığımız temel görüngünün 'gönümüzde' bıraktığı duyuşsallığa benzer tesiri de yadsınamaz. Bu nedenle renk, sanatın bir parçası olarak düşünülduğünde, en etkin estetik araçlar olarak görülür [9].

Renkler sanatın en etkin aracı olduğunda sanatın bir parçası olan edebiyatın ve edebiyatın estetik şubesini oluşturan şiirin renklerden bağımsız olduğu düşünülemez. Dolayısıyla şairler, şiirlerini temellendirirken renklerin duyuşsal ve manevi tesirinden faydalanırlar. Gerek klasik gerekse modern dönem sanatçıları, şiirlerinde renklerden oluşan imgeler kullanırken tabiatın onlara duyumsattığı değil; onların tabiata sunduğu anlamlarla yeni imgeler oluşturmak ve o imgelere sıkıca bağlanmak üzerine kurmuşlardır. Klasik şiirin özellikle son döneminde renklerin ağırlıklı olarak kullanılması bu bakış açısının tezahürüdür. Bilhassa soyut ve somut anlamlı kelimelerin yan yana kullanımı ve renkleri soyutlaştırma çabası bunun örneğidir.

Renklerin en az ışık kadar insanların gereksinimi ve insanların haz almasını sağlayan unsur olduğunu Goethe şu ifadelerle açıklar:

İnsanlar genelde renklerden büyük haz alırlar. Göz, ışığa muhtaç olduğu gibi renge de gereksinim duyar. Bunun için sadece, kasvetli bir havada güneşin tek bir yeri aydınlatarak renkleri ortaya çıkardığında, içimizi yeniden canlandıran ferahlığı hatırlayalım. Bazı renkli değerli taşların şifa verdiği inancı da zaten bu telaffuz edilemeyen ruh hâlinin tezahür etmesinin bir sonucudur [9].

Bu düşünceler ile modern edebiyatın şairleri arasında yer alan Nilgün Marmara'nın şiirlerinde renklerin kullanımının incelenmesi, şairin poetik anlayışının yanında hayatı ve düşüncesi hakkında da birtakım bilgiler verecektir. Her ne kadar şairin şiirleri detaylı bir şekilde incelenmişse [10] de renkler açısından şiirler incelenmemiştir. Şairin şiirlerinin renk açısından incelenmesi yeni yorumlar sunması bakımından fayda sağlayacaktır.

Şairin renklerle örülü bir şiir oluşturmasında renklerle kurguladığı felsefi bir düşünce ve hedef yer alır. Şair İkiz adlı şiirin başında,

"Biz rengin değil

Ara rengin peşindeyiz." (s. 71)

dizelerine yer verir. Şair, bu dizelerden de anlaşıldığı üzere renklerin içindeki renklerle ilgilenmiştir. Bunu yaparken renkleri doğrudan kullanmamış kimi zaman soyut kimi zaman somut kelimelerle ilişkilendirerek ara renk oluşturmuştur. Bu oluşum, şairin iç dünyasını aralamak için okuyucuya/dinleyiciye bir imkân tanırken; araştırmacılar için de şairin daha önce ifade edilen poetikasını ortaya çıkarmak için gerekli ipuçlarını sunmaktadır.

Renkler, bir eşyaya ruh kattığı gibi yanına geldiği kelimelere de ruh katıp onun daha çok belirginleşmesini veya benzerlerinden ayrılmasını sağlar. Şairin kullandığı renklerin incelendiğinde onun kendinden önce yaşamış veya çağdaşı

olan diğr şairlerden büyük ölçüde ayrıldığı görülür. Örneğin XVIII. asır şairlerinden Şeyh Gâlib ile karşılaştırıldığında her iki şairin de şiirlerinde kırmızı rengi çok sık kullandıkları görülmesine rağmen onların kırmızıya bakış açısı birbirinden farklılık gösterir. Bu durum şairlerin hangi kelimelerle kırmızıyı kullandıkları ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin Şeyh Gâlib, bir beyitte kızıl rengi,

*Eşk-i çeşmimle kızıl kana boyandı dünyâ
Meh ü mihri felegin çeşme-i hûn oldu bana* (Gazel 7/2)

ifadeleriyle kullanırken, Nilgün Marmara, aynı rengi;

*Artık eşlenmeyecek açıklıklar
ve dul pencereler,*

Kızıl bir göl üzerinde

dondu yıldızlar. (s. 149)

şeklinde kullanır. Görüldüğü gibi her iki şair, farklı yüzyıllarda aynı renkleri tabiatla özdeşleştirerek farklı duyguları dile getirirler. Gâlib, kızılılıkta kesret görürken, Marmara, kızılılıkta bir yok oluşu, mahvoluşu anlatmaktadır. Bu da yüzyıllar içerisinde renklerin şairlerin kullanım değişkenliklerini ortaya koyar. Şairlerin renk seçiminde tasavvufun, fiziğin, kültürün ya da kişisel beğenilerin etkisi olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla şairin poetikası oluşturulurken onların bu özelliklerinin bilinmesi gereklidir.

Bir başka unsur olarak şu ifade edilmelidir ki renkler, dil bilgisi açısından bakıldığında tıpkı Marmara'nın şiirlerinde kullanıldığı gibi özellikle sıfat göreviyle şiirlerde geçer. Dolayısıyla bir renk, bir ismi nitelendirdiğinde rengin öncelikli görevi nesneyi vurgulamakken; ikinci görevi ise "değillemek"tir. Bunu basit bir cümle ve Marmara'nın şiirinden hareketle açıklamak renklerle ilgili çalışmaların önem boyutunu gözler önüne serecektir. "Mavi gömlek" ifadesi, öncelikli olarak gömleğin rengini ifade ederken; ikinci olarak sarı, kırmızı, yeşil ve mavi dışındaki sonsuz renkleri "değillemek"tir. Benzer şekilde Marmara'nın şiirinde geçen "Pembe sevgili" sıfatı bu bağlamda değerlendirilmeli ve bu ifadede şairin "pembe" sıfatını vurgulamak ve diğr renkleri "değillemek" olarak ele alınmalıdır. Bu da şairin kullandığı renklerin araştırılması gerektiğini, neyi değillendiğini veya vurguladığını açıklamanın zorunluluğunu gösterir.

Şair, renkler dünyasında anlam aramaktadır. *Mavi Gül Tadı* adlı şiirinde

*Herkes yineliyordu,
"Bu ne çok renk yüzünüzde,
böyle ışıltı –Yitmek bakmak-"
Oysa renk demetleri ölümlerimizdi birlikte,
İçine gizlediğim ve orada değillendiğim!* (s. 88)

ifadelerine yer verir. Şair için renk demetleri, kendini gerçekleştirme ve anlamlandırma noktasıdır. Tersine düşünülürse şair, renksiz demetler içinde gizlenemez ve orada kendini bulamaz. Dolayısıyla şair için renk imgesi kendini bulması için bir gerekliliktir.

Şair beklentilerini de renkler üzerinden anlatır. Daha önce ifade edildiği üzere renkler şair için bir anlam derinliğidir. Geçmiş Yükü adlı şiirinde şair, hayattan beklentisini şu şekilde ifade eder:

*Renkleri çıkarmayı beklemiştim,
bir ilişkinin renklerini,
Anulardan süzerek dolayına getirmeyi.* (s. 97)

Marmara, insanlar arasında ya da maddedeki herhangi bir farklılığı da renkler üzerinden anlatmayı tercih eder. Marmara'nın şiirlerinde renkler birbirinden tonlarla ayrılır. Bu ton ayrılıklarının en afaki olanına "uçuk" denir. Beklenmeyen durumlar, farklılıklar, doğal akışa aykırı olan vaziyetler şairin kelime dünyasında "uçuk" olarak tavsif edilir. Şair, yüz yüze gelmenin imkânsız ya da uzak ihtimalini uçuk ve ton ayrılımlarıyla anlatmaktadır:

*Şimdi uçuk da olsa, yüz yüzeyiz.
Geçmiş ağırlığının somut ton ayrımları,
Sevinçten çok acıdan dokunmuş çocukluk giysileri,
Onların uçurumlu renkleri, belirsiz kıvrımları,
Seni örtüyor,
beni örtüyor,* (s. 97)

Şair, dünyayı renklerin uçurumlarından oluşan bir vadi imgesi oluşturarak sen ve ben zamirleri ifadesiyle tüm insanları sarıp sarmalayan bir yer olarak nitelendirmektedir:

*Gölgesi; renklerin uçurumlarından koyaklanan
belirsiz kıvrımları giysilerimizin,
seni örtüyor
beni örtüyor. (s. 98)*

Şair için renkler, bir amacı ifade eder. Öyle ki bu daha önceden de ifade edildiği üzere

*“Biz renklerin değil
Ara renklerin peşindeyiz”*

dizelerinde anlam bulur. Aslına bakılacak olursa şair, ruhsal bunalımlarından kurtulmak için renklere sığınmaktadır. Renkler, şairin hayalinde ya da yaşamında hedef olarak telakki edilir. Şair için kırmızı bir canlılık, pembe bir ihtimal, siyah bir karamsarlık, yeşil bir tabiat, mor bir canavar, mavi yaşanabilen umutlu bir dünya, beyaz bir ölüm ve sarı ise ılımlın simgesini oluşturur. Bunu şair, kitabında şu şekilde yansıtmaktadır:

*Boğazları görünmeyen eller ve lekeler sarmıştır.
artık, yazık!*

*Hiç yaşamadığımdan nice çocuk mknatısı.
Usum siler denir yüreğim yitirdiğinde kulluğunu,
Şimdi pembe umutlu bir ihtimal: usum yazar için,
Çünkü dans, kırmızı yaşam ve içselleştirdiği ak ölüm! (s. 35)*

Şair, “Boğazları görünmeyen eller ve lekeler sarmıştır.” ifadesiyle dünyayı; “yaşamın kırmızı dans” ve “kırmızının içselleştirdiği ak ölüm” ifadesiyle de çok arzuladığı ölümü karşılaştırmıştır. Neticede artık yaşanılmaz olarak gördüğü dünyayı lekelerden arınmış ak bir sayfa olarak algıladığı ölüme tercih etmiştir.

Şair için kırmızının anlamı aşk ve tutkudur. Bunun dışında şair tarafından diğer renkler, kırmızıdan tefrik edilmiş, başkalaşmış bir ışık kırılması olarak görülür. Bu sebepten şair için tüm renkler benzerdir:

*Yürü dört adım, dört kez çevir sevgili kırmızı
Nesneyi (kırmızıydı ilk ve tek olan)
Bak görülene tutkuyla bak
Dört ayrı kez dört ayrı cümbüş...
Sarıl, benzerlerine dokun...
Bir bilinmeyen nicelikte duyularının sevinci,
Benzeş özdeşliklerine küçük,
Renkli bölünmüşlüklerin, ne hoş, ne düzenli, ne dağınık, ne düşünmez
Yer değişimlerini! (s. 16)*

Buna göre kırmızı bir yaşam, daha önce bahsedilen ölüm teması ise yaşamın içindeki bir olgudur. Şair, bu dizelerde ölümün yaşamdan doğduğunu ve yaşamın bir parçası olduğunu ilk rengin kırmızıdan oluştuğunu söyler. Şairin düşüncesini Aristo mantığına uyguladığımızda bu durum şu şekilde açıklanabilir;

*“Bütün renkler kırmızıdan çıkmıştır.
Beyaz da bir renktir.
Beyaz da kırmızıdan çıkmıştır.”*

Şair, “toprak” ve “cesedi üzre” ifadelerin ardından, “ak melek” ifadesini kullanarak ölüme gönderme yapmıştır;

*Toprakla kapanmış bir deniz cesedi üzre
Oturmuşum o ak melek tenli tahtın
Gülünç taslağında... (s. 14)*

Şair için renkler, onu hayatta tutan en önemli tabiat unsurudur. Şairin şiirlerinde bu durum iyiden iyiye kendini gösterir. Yeşil tabiata sahip olan bitkiler kesildiğinde gözyaşı şeklinde bir özsu bırakır. Şair de isteklerine ulaşamaması sonucunda erteleyip bastırılmış olduğu çığlıklarının gözyaşlarını tıpkı bu bitkiler gibi içinde barındırır. Örneğin Gök Çandır, Bağışlanan Hep Kendi! adlı şiirinde renklerle örülü doğal yaşamdaki hâlini tasvir etmektedir:

*Issız patikalarında isteklerin,
ertelenmiş çiğliklarda,*

Yeşillerin özsu hüznlerinde yaşıyorduk. (s. 38)

Marmara, Çan Örtü adlı şiirinin “*Morötesi çuvallar içre gizlenmek isterdim./ Başımı ışıklar altında asmayı*” dizelerinde bu “lekeli” dünyadan saklanmak için yine renklere sığınmaktadır. Benzer şekilde “*Lirimi unutmuştum, renkleri canlı ama kurumuş çiçekler yöresinde*” dizelerine bakıldığında ise aslında yaşama karşı kayıtsız olmadığı görülür. Nitekim bu dizelere göre şair, görünüşleri canlı fakat içi boş yani ruhsuz bir çiçekler yöresindedir. Bunun etkisinde şairin ruhu ve psikolojik durumu kuvvetsizdir. Dolayısıyla dünyadaki renkliliğe karşın bu renklilik içerisindeki kurumuşluğa yani insanlardaki kayıtsızlığa, boş vermişliğe alışamaz ve bir zamanlar ulaştığı lir ile sembolize edilen umuda ulaşamaz. Morötesi çuvallar içinde gizlenmekle beraber çok ışıklı bir yerde başını asmak ister. Işıklar altında kendini asmak şairin bir anlamda ışık körlüğüne kapılıp görünmez olmasını sağlayacak ve onu dünyadan soyutlayacaktır:

Morötesi çuvallar içre gizlenmek isterdim.

Başımı ışıklar altında asmayı.

Lirimi unutmuştum, renkleri canlı

ama kurumuş çiçekler yöresinde.

Elim narin uzanamam

geri alamam. (s. 46)

Şair ölümü beyaz renk ile sembolize eder. Onun için ölüm kötülük aktarımını engelleyen bir olgudur:

acıyı karşıtına saygıyla dönüştüren ak bir alan,

kötülük aktarımını engelleyen... (s. 57)

Bir başka şiirinde şair ölümü benzer şekilde şöyle anlatır;

Şimdi pembe umutlu bir ihtimal: usum yazar için,

Çünkü dans, kırmızı yaşam ve içselleştirdiği ak ölüm! (s. 35)

Şairin umuda olan inancını ifade ettiği renk ve eylem, yeşil ve yeşermektir. Aşağıdaki dizelerde şair, yeşil ve yeşermeyi tabiata ait unsurlar olarak görür. Daralmışlıktan kurtulmak için doğaya ulaşmayı amaçlamaktadır. Yeşil ve yeşermek kelimeleriyle şair, dünyayı yaşanabilir yer kılmanın bu rengin yani tabiatın genele yayılmasıyla mümkün olabileceğine inanır:

Martı balesinin uçuşan eteklerinde

Yeşeriyor eğilirken ince filizleri

bahçemin.

Karada, çoğulun tırnakları acımasız,

Gülün soluğunu kıskanan dikenler gibi...

Hedef!

Yeşil bir kutuda birleşen iki beden,

Derinleşen ülkenin adsız mevsimlerinde,

Güneş ve ay tutulmalarında. (s. 53)

Marmara, tüm umutlarını pembe sevgili ile özdeşleştirmiştir. Şair, umutların ancak dünyaya karşı delirmekle mümkün olduğunu anlatmaktadır. Deliliğin oyuncak odası, deliliğin eğlenceli perde arkasını oluşturur. Şair için bu dünya en az sanat kadar kurmacalar yani gerçek olmayan olgularla doludur. Fakat bu gerçek olmama durumu gerçekten pay almadığını göstermez. Kurgular kimi zaman yaşanan dünyada gerçeğine rastlanabilen bir ihtimale sahiptir. Ancak böyle bir dünyada umursamaz dünyaya ağlamaklı tepki verilebildiğini şair şu şekilde dizeleştirmiştir:

Deliliğin oyuncak odasıdaydı.

Sanat denli kurmaca gözyaşıyla

Ağlar, ağlardı dünyaya karşı (s. 134)

Pembe sevgili onun şiirlerinden hareketle şu kavramlara karşılık gelmektedir.

Şekil 1. “Pembe sevgili” kavramının Nilgün Marmara’nın şiirlerindeki karşılıkları

Şekil 1’deki diyagrama göre “morötesi çuvallar içinde gizlenmek” şairin yalnız kalma isteği, “gür yeşillik” tabiatta olma arzusu, “kırmızı yaşam” hayattan zevk alma isteği, “renkleri çıkarma arzusu” hayatın künhüne varma, “dışarıda sokak çocuklarının kırmızı ve yeşil oyunları” hayattan zevk alan çocuklarla mutlu olma ve doğal olana erişme arzusunu temsil eder. Tüm bu söylenenler, “pembe sevgili”yi yani şairin umutlarının birer alt kümesini oluşturur.

Şair mavi renk ile uçsuz gökyüzünü sembolize eder. Küçük bulut maviden kopan bir nesnedir.

Endişeden kaçan küçük bulut

Maviden kopup düştüğü yerde. (s. 28)

Gökyüzü, eski çağlardan beri felekle özdeşleşmiştir. İnsanlar, yaşadıkları olumsuz durumları feleğe atfederek psikolojik bunalımlarından kurtulmaya çalışmışlardır. İnsanlar, yaşanan psikolojik bunalımların sebebi olarak yaratıcıya sitem edemediklerinden gökyüzü/feleğe sitemlerini bildirmiş ve bütün belaların sebebini feleğe yüklemiştir. Marmara da tıpkı klasik şiirimizdeki gösterilen bu tutum gibi yaşadığı ruhsal bunalımlardan bir kurtuluş olarak feleğe sitem etmekte ve gökyüzü ile âdeta mücadele etmektedir. Gökyüzüne izafe edilen mavi renge karşı çıkış, Marmara’nın şiirinde şu şekildedir;

Yığınla aydınlıklar köpeksi kendiliklerini

Maviye inat ve tutsakça gizlemediler. (s. 40)

Feleğin belirsizlikler taşıyan bir öge olduğunu yine şair, *Geçmiş Yüku* adlı şiirde mavi bir taş sembolizmi ile gözler önüne sermektedir;

Geriye mavi bir taş, belirsizlikler taşı,

hüzünlü kabuk kalıyor yine! (s. 98)

Şair, felek ve büyüün kişinin kaderi üzerinde etkili olduğunu söyler. Öyle ki *Ada*² şiirinde gri rengi büyü kelimesiyle kullanmıştır. Mavi ise daha önce belirtildiği üzere feleği sembolize etmektedir. *İzlenimci Şiir* adlı şiirinde şair, umutlarının büyü ve feleğin etkisinde kaldığını belirtiyor:

Bir hiç iyilik için gözlerim

Evetliyor bir mavi, bir gri,

kırlangıç, bir buz pembeyi.

Bir hoş esinti omuzlarımı serinletiyor

İki görelî güç dövüşürken yerellik çıkmazında. (s. 13)

²

Gri büyüleriyle kız,

çıkarsın patronu işten,

yemeden içmeden,

devirsın çamları bir, iki (s. 143)

Şair için bu iki rengin onayıyla artık hüküm verilmiştir. Bu süreç bu onayla birlikte karanlık bir bunalım şeklinde ilerleyecektir. Aynı şiirin devamında şair bu süreci şöyle açıklayacaktır:

*Bu an; bu baskıcı bu tiksiniç bu anlamsız
Bu hoşgörülü bu eşsiz bu gülyüzlü
Zaman parçası
Karanlık bir kutu belleğimde
(yaşamamışlığımdan)
Bir romen sarayının dürtüyor görkem bulutunu,
İç karanlığında yineliyorum (s. 14)*

Marmara, bunalımlarla örülü bir süreç geçirdikten sonra kurtuluş olarak ölümü görmektedir. Artık “yinelenen” bu karanlıktan kurtulmak için çare aramak istemesidir. Bulduğu çare onun şiirinde ölümü sembolize eden “ak”lıktır ve gülün taslağında toprakla kapanmış bir deniz cesedi üzere oturmuştur;

*Toprakla kapanmış bir deniz cesedi üzere
Oturmuşum o ak melek tenli tahtın
Gülünc taslağında... (s.13-14)*

Şair, ara renkleri oluştururken daha önceki şairlerin şiirlerinde karşılaşılmayan sıfatlardan yararlanmıştır: ak melek tenli tahtın, kara tamlama, kara duygulu olasılık, pembe umutlu bir ihtimal, kırmızı yaşam, yeşillerin özsu hüznüleri, içkin mavilik, mor yaratık, morötesi çuval, saydam kırmızı gökkuşağı örnek olarak verilebilir.

3. Nilgün Marmara'nın şiirlerinde renklerle oluşturulmuş metinler arasılık

Daha çok modern ve postmodern edebiyatta görülen metinler arasılık, metinlerin diğer yazılan metinlerle ilişkisinin yorumlanması olarak tanımlanabilir. Bu metinler aynı metinde olabileceği gibi farklı metinler arasında da olabilmektedir. Nilgün Marmara, şiirlerini metinler arasılık ile oluşturmuştur. Modern edebiyatta Behçet Necatigil gibi şairlerde gördüğümüz bu unsur, Nilgün Marmara'nın şiirlerinde de kendini gösterir. Ruken Alp, Nilgün Marmara'nın metinler arasılığı hakkında şu tespitte bulunmuştur:

“Nilgün Marmara poetikasında kurulan metinler arası ilişkiler de Türkçe şiir ve edebiyatın dışında bir alanda; Amerikan edebiyatı ve Slyvia Plath odağında kurulur. Biçimsel özellikler açısından Müldür şiirindeki deneysellik şairin az şiiri olmasına rağmen belirginleşse de Marmara şiirinde görülür. Ancak özellikle Plath şiiriyle kurduğu benzerlikte öne çıkan biçimsel özelliklerden ziyade “ölüm”ün şiirin başat izleği olmasıdır.” [11]

Marmara, renkleri sadece sembolik olarak tek bir şiirde kullanmamış aynı zamanda metinler arasılık oluşturmak için diğer şiirlerle de anlamlandırmıştır. Örneğin, şair, renk demetleri içinde gizlendiğini *Mavi Gül Tadı* adlı şiirde bahsederken; gizlendiği rengi ise *Çan Örtü* şiirinde açıklar;

*Oysa renk demetleri ölümlerimizi birlikte,
İçine gizlediğim ve orada deşillendiğim! (s. 88)*

Morötesi çuvallar içre gizlenmek isterdim.

Başımı ışıklar altında asmayı. (s. 46)

Şair bir başka yerde ilk rengin kırmızı olduğundan bahsederken bu renklerden kırmızının gökkuşağından ayrılmasının bir suçluluk nedeni olduğunu *Çan Örtü* şiirinde dile getirir:

*Saydam kırmızı gökkuşağından ayrıldı.
Suçluyduk, biliyoruz. (s. 47)*

Şair, şiirlerinde “uçuk” sıfatını sıklıkla kullanmıştır. Bu bağlamda uçuk kelimeleri şiirler arasında bir bağlantı kurar. Örneğin,

*Şimdi uçuk da olsa, yüz yüzeyiz.
Geçmiş ağırlığının somut ton ayrımları, (s. 97)*

Kaygı uçuk bir renkte duraklayacak,

dolaysız güneş sakınımı silecek, oyuklarıma

gizlerini dizerken (s. 28)

Martının Altındaki Kilim Őirinde Şu dizeleri yazan Şair,

Dışarda sokak çocuklarının

kırmızı ve yeşil oyunları, sınırsız

özgürlük tanınan zavallı doku! (s. 130)

Kırmızıya Yöneliş ve Martının Altındaki Kilim Őirinde geçen “sokak çocukları” ifadesine biraz daha açıklık getirmekte, bu ifadeden kastın doğa olduğunu anlatmaktadır:

Böylece, denizin geceleri aldığı kapalı tavrın,

sabah oluşlardaki bulanık göğün, ormanın gizlediği

gür yeşilliğin çocukları yanıtla kalacak. (s.36)

4. Nilgün Marmara'nın ara renkleri oluşturma yolları

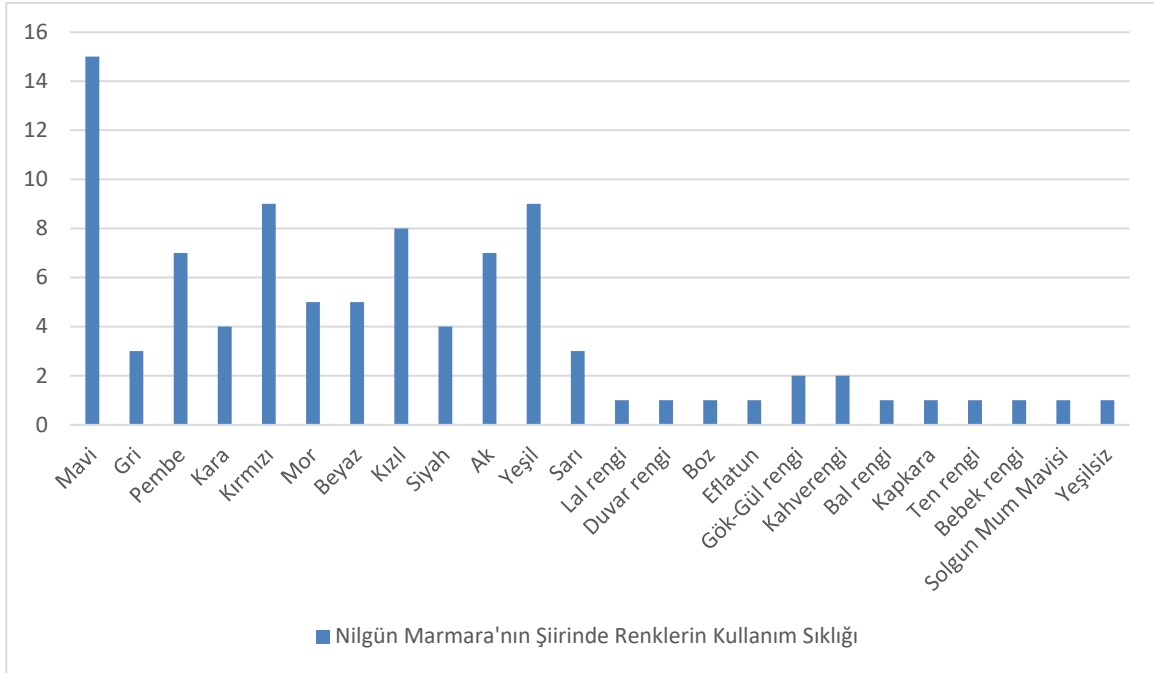
Şair, peşinde olduğu ara renkleri oluştururken belli yolları izlemektedir. Bunlar Şu Şekilde maddeleştirilebilir:

1. Şair, soyut ve somut imgelerle renkleri tonlarına ayırıp ara renkler oluşturmuştur. Şiirlerinde kullandığı bebek rengi, fareler pembeliği, solgun bir mum mavisi, ay rengi, acı mavi renkleri bunun örneklerini oluşturmaktadır.
2. Marmara, parlak ve solgun kelimeleri ile renkleri sıfır noktasında olduğunu düşündüğümüzde onları silikleştirmiş ya da daha da belirginleştirmiştir. Şiirlerindeki solgun bir mum mavi, solgun yürek, parlak renkler ifadeleri örnek olarak verilebilir.
3. Renklerin uç noktasını belirtmek ve bu yolla ara renk oluşturmak için “uçuk” ifadesini kullanır. Şiirlerinde uçuk bir tonda renklenen, uçurumlu renkler dizeleri bunun göstergesidir.

5. Nilgün Marmara'nın Şiirlerinde renklerin kullanım sıklığı

Renklerin kullanım sıklığı da Şairin poetik düşüncesi ve ruhsal yapısı hakkında birtakım bilgiler verebilir. Daha önce ifade edildiği Şeyh Gâlib'in divanı incelendiğinde kırmızı ve kırmızının farklı tonlarının ağırlıklı olduğu kelime hazinesi ile karşılaşılır.

Edebi metinlerin yapısalcılık açısından incelendiğinde kelimelerin sayısı ve verilerin dökümü elde edilir ve bu dökümün yorumlanmasıyla birtakım yorumlama yapma imkânı ortaya çıkar. Buna uygun olarak Şairin hangi kelimeyi en sık kullandığından hareketle onun kederi, ızdırabı, sevinci, mutluluğu ve sosyal yapıyı anlattığı tespit edilebilir. Bunlardan hareketle Nilgün Marmara'nın Şiirine bakıldığında renk adlarının kelime kadrosu içerisinde dikkat çekici yoğunlukta yer aldığı fark edilebilir. Bu bağlamda Şairin renkler kadrosu tespit edilerek Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Nilgün Marmara'nın “Daktiloya çekilmemiş Şiirler” adlı kitabında renklerin kullanım sıklığı

Yukarıdaki tabloda verilen renkler haricinde karanlık, aydınlık, solgun, uçuk ve renk kelimesinin geçtiği dizeler de yer almaktadır. Bunun dışında kararmak, karartmak ve yeşermek ile boyamak kelimeleri Marmara'nın şiirlerinde geçen renklerle ilgili fiillerdir. Bu fiiller sadece birer kez kullanılmış olup yaygın değildir.

Yukarıda renklerin kaç kez kullanıldığına dair istatistiki veriler yer almaktadır. Bu tabloya göre on beş kullanım oranıyla Marmara'nın şiirlerinde en çok mavi renk yer alır. Marmara, mavi rengi genellikle gökyüzü ile ilişkilendirmiş ve umudu anlatmak için bu kelimeyi kullanmıştır. Yeşili ise dokuz kez kullanarak tabiatı ve doğallığı anlatmak istemiştir. şair, hayatın hareketliliğini, kızıl ve kırmızı renklerle anlatarak yine şiirlerinde çokça kullanmıştır. Bunun dışında ak kelimesini, *ak ölüm* ifadesinde olduğu gibi bedenen ve ruhen temizlenmenin tesiriyle kullanırken; beyazı ise daha çok somut unsurlarla kullanmıştır. Bunun dışında tabloda da belirtildiği üzere Marmara, yirmi dört rengi toplamda doksan üç kez kullanmıştır.

şair, yalnızca kapkarayı pekiştirme şeklinde kullanılmıştır. Bunun haricinde ten rengi, bebek rengi, solgun mum rengi yeşilsizlik ve gök-gül rengi olduğu orijinal ifadeler olup Marmara'nın şiire kattığı bir zenginlik olarak değerlendirilebilir. Lal rengi ise, klasik şiirde sevgilinin dudağını kastetmek için kullanılan bir renk olup Nilgün Marmara'nın şiirinde bir kez geçmektedir.

Renklerin kullanıldığı şiirlerin yazılış tarihlerine bakıldığında 1986 yılından önceki şiirlerinde renklerin çok sık kullanıldığı, bu tarihten sonra ise renklerin neredeyse hiç kullanılmadığı görölmektedir. şairin sözü edilen tarihten önceki şiirlerinde hayatını ve ruhsal durumunu yansıtan tüm renkleri şiirlerinde kullandığı halde sözü edilen tarihten sonra niçin renklere kıymet vermediği hayatı ile ilgili olabilir. Nitekim ele alınan kitaptaki en son şiirin tarihi Nisan-Eylül 87'dir. Neredeyse iki yıl renkleri şiirlerinde kullanmayan şair, dünyaya karşı benimsediği bir tavır ve kayıtsızlık sebebiyle bu tutumu sergilemiş olabilir.

İstatistiksel verilerden hareketle, Marmara'nın şiir anlayışı (poetikası) ele alınırken renkler açasından da incelenmesinin faydalı olacağı düşünölmektedir. Bu veriler araştırmacılara bir taraftan Marmara'nın dünyaya karşı tutumunu gösterirken bir taraftan da onun sözcöklere/renglere verdiği anlamlar hakkında bilgi sunar. Renklerin araştırmacılara ve okuyuculara sunduğu bir başka bilgi de aslında onun dünyaya tutunmak için elinden gelen çabayı gösterdiğine dair bulgulardır. Nitekim kitaptaki ilk şiirlerde özgürlüğün ve umudun simgesi olan gökyüzü, mavi; hareketliliğin ve eğlencenin simgesi olan kırmızı ve kızılılık; hayallerin sembolü olan pembeliği görmek mümkündür. Bunun dışında kara, siyah kelimeleri ise iyi anlamlara karşılık gelen kelimelere kıyasla olduğuça azdır. Bu durum da onun yaşamaya karşı verdiği mücadelenin somut bir göstergesidir.

6. Sonuç

Gerek klasik gerekse modern sanatçılar, sanat ürünlerini oluştururken renklerden yararlanmaktadır. Bu bağlamda sanatın estetik bir şubesi olan edebiyatta da renklerin kullanıldığı bilinmektedir. şairler veya yazarlar eserlerindeki kimi nesnelere tavsif ederken renklerden faydalanır. şair ve yazarların kullandıkları renkler, onların sanat anlayışının ortaya çıkarılmasına yardımcı olur. Bu bağlamda incelenen Nilgün Marmara'nın şiirlerinde de renklerle örölmüş bir yapı dikkat çeker. Bu yapı çerçevesinde şairin en sık kullandığı renkler mavi, kırmızı ve yeşildir.

şairin renk dünyasında kırmızı renklerin ilkidir ve bütün renkler kırmızıdan ortaya çıkmıştır. Buna göre şair, aşk ve tutkuyu kırmızıyla, ölümü beyazla, umudu pembeyle, karamsarlığı siyahla, gökyüzünü maviyle, tabiatı yeşille, büyüyü gri ile ve feleği mavi ile sembolize etmiştir.

Marmara, metinler arasılığı renkler vasıtasıyla oluşturmuş ve bazı renklerin kendince manalarını başka şiirlerde vermiştir. Bu şiirler analiz edildiğinde şairin renk dünyası daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmakta ve şairin kullandığı imgeler daha anlaşılır olmaktadır.

şairin kendisinin ifadesiyle peşinde olduğu ara renklere ulaşma yollarından biri somut ve soyut ifadelerin birlikte verilmesiyledir. Bu daha çok XVIII. yüzyıl klasik Türk edebiyatında Sebki-Hindi akımının bir özelliği olarak görölen tarzdır. Nilgün Marmara, renk gibi somut unsurlar ile soyut anlamları bir araya getirip ara renkler oluşturmuş bazen de rengi somut kelimeyle yan yana getirip iki somuttan bir soyut imge oluşturmayı başarmıştır. şairin hedefi *İkiz* şiirindeki ilk iki dizeden hareketle sözü edilen ara renklere ulaşmaktır.

Marmara, ara renklere ulaşırken kimi zaman da kendine mahsus söyleyişler de oluşturmuştur. Somut ve soyut kavramları bir araya getirerek Türk edebiyatı tarihinde XVIII. yüzyılda sıklıkla karşılaşılan Sebki-Hindi üslubunun örneklerini vermiştir. Bunun dışında ara renklere ulaşma yolu olarak Marmara'nın kullandığı başka yöntem ise soluk, uçuk gibi ifadeleri kullanmak ve bununla birlikte yeni renkler oluşturmaktadır. şairin renk dünyasının anlaşılması şiirlerinin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

7. Yazar katkı beyanı

Makalenin kapsam, içerik düzenlemesi, yazım denetimi ve içerik düzenlemesi konularında Mehmet ALTINOVA katkı sunmuştur.

8. Etik kurul onayı ve çıkar çatışması beyanı

Makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Makalede herhangi bir kişi/kurum ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

9. Kaynaklar

- [1] Marmara N. *Daktilyo çekilmiş şiirler*. İstanbul, Everest Yayınları, 2016.
- [2] Koyuncu İ. “Nilgün Marmara”. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/marmara-nilgun> (20.12.2021).
- [3] Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, “Şeyh Gâlib Dîvânı”. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf?0> (04.11.2021).
- [4] Demir R. *Divan Şiirinde Renkler*. Ankara, Grafiker Yayınları, 2016.
- [5] Demir R. “Divan Şiirinde Kırmızı Renk”. *Türkiyat Mecmuası*, 25(1), 57-91, 2015.
- [6] Genç R. “Türk İnanışları ve Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil”. *Erdem*, 9(27), 1075-1110.
- [7] Holbrook V. “Mazmun mu Klişe Yoksa Devralınmış Mazmun Kavramı mı? Gâlib’in Hayalinde Renk ve Yorumu”, *Şeyh Galib Kitabı*, İstanbul, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.
- [8] Yeniterzi E. “Şeyh Gâlib’in Renk Dünyası” *Eser-i Aşk Şeyh Gâlib Hakkında Makaleler ve Bibliyografyalar*, 53-63, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2016.
- [9] Goethe JWV. *Renk Öğretisi*, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2020.
- [10] Öz C. Nilgün Marmara’nın Hayatı ve Şiirlerinin İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize, 2014.
- [11] Alp R. Türkçe Şiirde “Kadın” Şairlerin Poetikalarının Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2012.

On dokuzuncu yüzyılda bir bohem: fotoğrafçı ve baloncu Felix Nadar

A boheme in the nineteenth century: photographer and balloonist Felix Nadar

Serkan DORA^{1*}

¹ Görsel-İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı, Meslek Yüksekokulu,
İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

serkandora@arel.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 21.12.2021

Bölüm/Section: Sosyal Bilimler/Görsel-İşitsel
Teknikler ve Medya Yapımcılığı

Kabul Tarihi/Accepted: 18.01.2022

Araştırma Makalesi/Research Article

Özet

Bu makalede 19. yüzyılın başkenti Paris'te yaşamış fotoğrafçı, baloncu, öykü yazarı, karikatürist, illüstratör ve gazeteci Gaspard-Felix Tournachon Nadar incelenmektedir. Bohem bir çevrede sanatsal üretimlerine başlayan Felix Nadar, başta fotoğraf olmak üzere, birçok konuda öncü olmuş bir sanatçıdır. Makalede Nadar'ın eylemleri para ekonomisi bağlamında değerlendirilmektedir. Buradan hareketle Paris'in akışkan hayatı içinde kültürel yapıya, mimari dönüşüme, dönemi anlamaya çalışan sanatçılara ve bu sanatçılarla ilişkilere bakılmaktadır. Böylece Nadar'ın doğumundan ölümüne kadar aktarılan biyografisi toplumsal arka planla çerçeveselendirilmektedir. Makale Nadar'ın yaşam öyküsü üzerinden ilerlemektedir. Nadar'ın biyografisinde sanatın dışına çıkan birçok öncü eylem de vardır. Bunların aktarılması Nadar'ın karakterini ve dönemin ruhunu anlamayı engelleyebileceği için Nadar'ın bütün girişimleri gösterilmektedir. 19. yüzyılın toplumsal yapısı içinde Nadar'ın karakteri eylemlerine hem sanatsal hem de ticari olmak üzere iki yönlü yansımaktadır. Dönemin diğer fotoğrafçıları bu çift yönlülük gözükmemektedir. Onlar ya Eugene Disdéri gibi fotoğrafa sadece ticari gözle bakmakta ya da resimden fotoğrafa geçen Gustave Le Gray gibi sanatsal yaklaşmaktadır. Nadar ticaret ve sanatı bir arada sürdürmeyi başarmıştır. Makalenin amacı 19. yüzyıl Avrupası'nın kitle toplumunda para ekonomisinin sanatçının yönelimlerini nasıl etkilediğini göstermektir. Bunu yaparken de Nadar'ın yönelimleri ile bohem dönemlerinden beri Nadar'ın yakın arkadaşı olan flaneur Charles Baudelaire'in yönelimleri karşılaştırılmaktadır. Çalışmanın sonucunda para ekonomisine uyum sağlamaya çalışan Nadar'ın ayakta kalmak için bohem hayatından uzaklaştığı, ama sanatçı kimliğini kaybetmeden ticari ve sanatsal çalışmalarını sürdürebildiği gösterilmektedir. Makalenin kavramsal çerçevesini Walter Benjamin'in "Baudelaire'de Bazı Motifler Üzerine", "XIX. Yüzyıl'ın Başkenti Paris" ve "Charles Baudelaire: Kapitalizmin Yükseliş Çağında Bir Lirik Şair" adlı çalışmaları ve Georg Simmel'in modernite çözümlenmeleri oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nadar, sanat, fotoğrafçı, baloncu, bohem, Baudelaire.

Abstract

In this article, photographer, balloonist, short story writer, cartoonist, illustrator and journalist Gaspard-Felix Tournachon Nadar, who lived in Paris, the capital of the 19th century, is examined. Felix Nadar, who started his artistic productions in a bohemian environment, is an artist who has been a pioneer in many subjects, especially photography. In the article, Nadar's actions are evaluated in the context of money economy. From this point of view, the cultural structure, architectural transformation, the artists trying to understand the period and the relations with these artists are examined in the fluid life of Paris. Thus, Nadar's biography, which is conveyed from his birth to his death, is framed by the social background. The article proceeds through Nadar's life story. In Nadar's biography, there are also many pioneering acts that go beyond art. All of Nadar's attempts are shown, as not transferring them may prevent understanding Nadar's character and spirit of the period. In the social structure of the 19th century, Nadar's character is reflected in his actions both artistically and commercially. This duality is not seen in other photographers of the period. They either look at

*Yazışılan yazar/Corresponding author: Serkan DORA

¹ orcid.org/0000-0002-8817-996X

photography with a commercial eye, like Eugene Disdéri, or approach it artistically, like Gustave Le Gray, who went from painting to photography. Nadar succeeded in maintaining trade and art together. The aim of the article is to show how the money economy affected the artist's orientations in the mass society of 19th century Europe. In doing so, Nadar's orientations are compared with those of flaneur Charles Baudelaire, who has been Nadar's close friend since bohemian times. As a result of the study, it is shown that Nadar, who is trying to adapt to the money economy, has moved away from the bohemian life to survive, but he can continue his commercial and artistic works without losing his artist identity. The conceptual framework of the article is provided by Walter Benjamin, "On Some Motifs in Baudelaire", "Paris: Capital of the Nineteenth Century" and "Charles Baudelaire: A Lyric Poet in the Era of High Capitalism" and Georg Simmel's analyzes of modernity.

Keywords: Nadar, art, photographer, balloonist, boheme, Baudelaire.

1. Giriş

Nadar 1820 yılında, modern toplumun kalbinde, Paris'te doğar. Asıl adı Gaspard-Felix Tournachon'dur. İlk gençliğini Lyon'da geçirir. Babası matbaacılık ve yayıncılık yapmaktadır [1]. Babasının işleri bozulunca, 13 yaşında Paris'te yatılı bir okul olan Bourbon Kolejine gönderilir [2]¹. Burada (Paris'te) sanata yönelir. Yatılı okul (kolej) bittikten sonra Paris'ten ayrılan Nadar, ailevi meselelerden dolayı Lyon'da tıp eğitimine başlar. Tıp fakültesinden boş kalan zamanlarında birkaç dergiye birden yazı yazar. 1838 baharında kısa bir öyküsü yayınlanır. Tıp eğitimini bıraktıktan sonra, gazeteciliğe başlar. Asıl adı Nadar değildir. Gençliğinden itibaren Nadar takma adını kullanmaktadır. Mahkeme kararıyla korunan² takma adı ticari markası ve şöhretinin bir simgesidir [2]. Nadar, Paris'te karikatüristliğe yönelir. Zaman içinde kendine bohem bir çevre edinir. Giselle Freund'a göre, bohem toplum içinde yer alması dönemin ayırt edici özelliklerindedir [1]. Ali Artun, "Bohemya ne Baudelaire ne de diğer sanat/edebiyat ehli için sadece kahramanlarının boy gösterdikleri bir drama değil. Bir dönem, iddialı olanların hemen hemen hepsinin en azından gençlik çağlarını adadıkları bir dünya, hissettikleri bir aidiyet- yani bir bakıma bizzat kendileri." demektedir [3]. Nadar'ın yakın arkadaş olduğu ve Panthéon'unda³ yer verdiği Charles Bataille (1828-1868) kendi gibi bohemlerin yaşadığı mahalleleri şu şekilde tasvir etmektedir; geniş, temiz, gazla aydınlatılmış bulvarların yarattığı dönüşümlerden önceki Paris'ti. Kaldırımları olmayan dar, kirli, çamurlu ve kalabalık sokaklar bohemlerin parasal olarak karşılayabileceği mahallelerde kuruldu [2]. Nadar'ın yaşadığı mahallede birçok bohem arkadaşları vardı. Bugün neredeyse tüm bohem arkadaşları, hatta gerçek yeteneğe sahip birkaç kişi bile unutulmuştur. En parlak istisnalar Charles Baudelaire (1821-1867) ve Gérard de Nerval'dır (1808-1855) [2]. Nadar'ın bohem dönemi Bohemya tarihçilerinden Jerrold Siegel'in "La Boheme"⁴ operasını temel alarak yaptığı tanıma oldukça benzer. Siegel'e göre Bohemya; "[...] sanat ve edebiyat heveslisi gençlerin çıraklık çağlarıdır; düşlerinin ve eylemlerinin hiçbir kayıt tanımadığı, toplumun, hatta giderek hayatın sınırlarındaki deneyimleridir. Ama zamanla, operanın finalindeki gibi, gençlikleriyle birlikte bu tutkularını da gömecekler ve sanatın, edebiyatın iş dünyasına katılacaklardır [3]." Nadar'ın sanat hayatının ilk yılları bohem dostlarıyla sanat tartışmaları yaparak geçer. Fotoğrafın icadı başlarda Nadar'ı pek heyecanlandırmaz. Bir süre sonra kardeşinin de etkisiyle fotoğrafa ilgi duymaya başlar. Sonrasında açtığı fotoğraf stüdyosuyla -sanatın iş dünyasına katılarak- bohem hayatından uzaklaşmaya başlar. Yine de ne dostları Nadar'dan ne de Nadar dostlarından vazgeçer. Fotoğraf stüdyosunun kapıları dostlarına her zaman açık kalır. Çok yönlü kişiliği sayesinde, 19. yüzyılın para ekonomisinde, ölene kadar stüdyosunu ayakta tutmayı başarır.

1.1 Fotoğrafın icadı ve Nadar'ın geç başlayan fotoğraf ilgisi

Fotoğrafın bulunuşu 1839 yılında duyurulur. Aslında Douve Draaisma'nın belirttiği gibi, 1838'in son aylarında Louis Daguerre'in gerçekleştirdiği işlemle ilgili söylentiler Paris'i baştan başa sarmıştır. 6 Ocak 1839'da Gazette de France'da yeni icatla ilgili ilk haber çıkar [5]. Fransız hükümeti astronom Francois Arago'nun (1786-1853) vasıtasıyla Daguerre'e, icat ettiği işlemi kamuya duyurması karşılığında aylık bağlamayı önerir. Daguerre de bu teklifi kabul eder. İşlemin kamuya duyurulması 19 Ağustos 1839'da Fransız Bilimler Akademisi'nde yapılan kutlama toplantısında gerçekleşir [5].

¹ Giselle Freund'a göre, iyi bir üniversiteye gidebilmesi için Nadar, ailesinin kararıyla koleje gönderilmiştir [1]

² Felix Tournachon Nadar kendisi gibi fotoğrafçı olan kardeşi Adrien Tournachon'un Nadar takma ismini kullanmasını istememiştir. Bu sebeple kardeşine dava açmıştır. 1854'te başlayan dava süreci 1859 yılında Felix Tournachon Nadar'ın lehine çözümlenmiştir. Nadar yaşlılığında da oğlu Paul'ün Nadar takma adını kullanmasından zaman zaman rahatsız olmuştur. Ancak 83 yaşına geldiğinde Nadar adını oğluna resmen devretmiştir [2].

³ Pantheon tanrıların birliği, tapınak, yapıt gibi anlamlara gelmektedir. Nadar Panthéon'u ise, Nadar'ın, dönemin 250 ünlü yazarını çizerek oluşturduğu yapıttır.

⁴ La Boheme dört perdelik operadır. Giacomo Puccini tarafından bestelenmiştir. Çatı katında yokluk içinde yaşayan ozan, ressam, filozof ve müzisyen dört yakın arkadaşın hikâyesini anlatmaktadır. Eser Henri Murger'in "Bohem Hayatından Sahneler" adlı romanındaki bir bölümden alınmıştır [4].

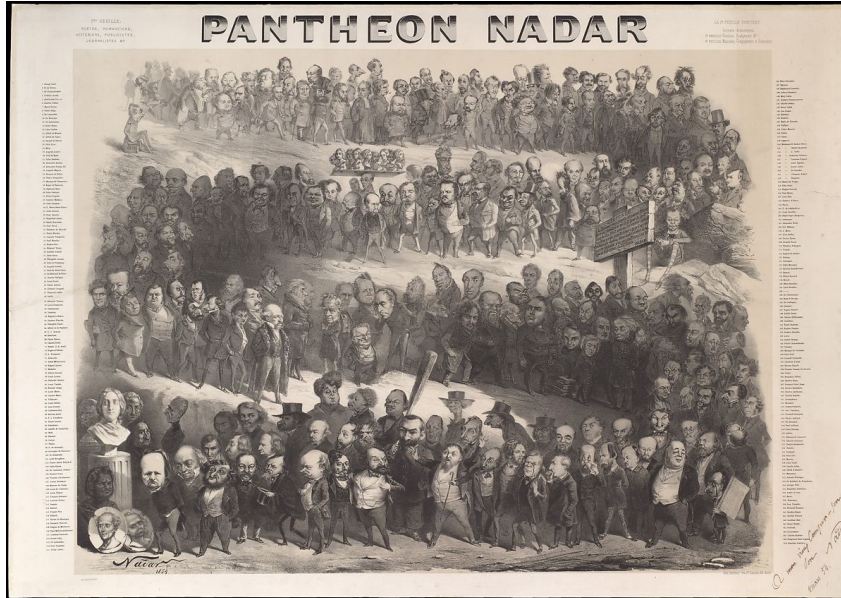
Arago fotoğrafı şu cümleyle ilan etmiştir: “Sayın baylar, doğa ışık aracılığıyla bir yüzeyin üzerine geçirildi [6].” Artık ışıkla resim çizme dönemi başlamıştır.

1839 yılının baharında New York Üniversitesi öğretim elemanı ve aynı zamanda portre ressamı Samuel Morse da (1791-1872) elektromanyetik telgrafi için Fransa’dan patent almak üzere gittiği Paris’te bulunmaktadır. Morse, yeni geliştirilen fotoğraf işlemini duymuş ve fotoğrafın resmi mucidi Daguerre’e kendisine Daguerreotipi öğretmesi karşılığında telgrafın nasıl çalıştığını anlatmayı teklif etmiştir. Daguerre de Morse’un teklifine olumlu cevap vererek onu Diorama’ya¹ davet etmiştir. Bu şekilde fotoğraf makinesi Morse’un New York’taki Observer gazetesine yolladığı bir mektupla Amerika’ya duyurulur [5]. Aslında Daguerre (fotoğraf) ile Morse’un (telgraf) buluşması sembolik bir değer de taşımaktadır. Çünkü Neil Postman’ın belirttiği gibi; “Ondokuzuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyıl başlarında elektronik konuşmaya giren her türlü iletişim aracı, telgraf ile fotoğraf öncülüğünü takip ediyor, onların yönelimlerini pekiştiriyordu [8].” Aynı dönemde Marshall Berman’ın belirttiği gibi; “1840’ların Paris’inde Marx sosyalizmi keşfederken bile Gautier ve Flaubert kendi ‘sanat için sanat’ mistiklerini geliştiriyor, Auguste Comte ve çevresiyle paralel kendi ‘saf bilim’ mistiklerini oluşturuyorlardı. Kimi zaman birbiriyle çatışan kimi zamansa iç içe geçen bu iki grup da kendini avangart diye kutsamaktaydı [9].”

19. yüzyılın başkenti Paris her kesimden entelektüeli, sanatçıyı ve mucidi buluşturmuştur. Bunların bir kısmı burjuvaya yakınen bir kısmı da burjuvadan nefret etmektedir. Bir kısmı kralcıken bir kısmı da cumhuriyetçidir. Artun’a göre;

“Burjuvazinin Bohemya’yla arasındaki düşmanlık, proletarya ile çatışmasının ötesinde; yeni yeni netleşen modern sınıfların karşılıklı saflaşmalarından farklı. Bu düşmanlık Bohemya cephesinde o kadar sabit ve şiddetli ki, adeta varoluşunun cevheri olmuş. Oysa, Siegel’in Bohem Paris anlatısına dönersek, Bohemya burjuvazinin adeta vicdanı. Çünkü alttan alta Bohemya’yı kıskırtan, burjuva liberalizminin, zamanın liberter, anarşist retorikleriyle de büyük ölçüde paylaştığı vaatleri: Bireyselleşme, özgürleşme, farklılaşma, yaratıcılık, yenilikçilik, soruşturma, tartışma, düş gücünün coşması, hatta ‘serbest zaman’ tiryakiliği. Burjuvazinin, bir şekle sokmaya, yapısallaştırmaya çabaladığı ölçüde, aksine yabancılaştığı bu gibi değerleri Bohemya kendi yaşantısına mâl ederek hasmının ikiyüzlülüğünü teşhir ediyor [3].”

Nadar, gençlik döneminde polis kayıtlarında çılgın bir cumhuriyetçi ve tehlikeli biri olarak nitelenmektedir. Yine de 1848 yılının Şubat ayında Paris’in her yerine kurulan barikatların arkasında değildir. Yakın arkadaşı Baudelaire’in aksine barikatlara çıkmaz [2]. Nadar hala illüstratör ve karikatüristtir. Fotoğrafla yolu, kardeşi sayesinde, 1848 yılında kesilmiş olsa da fotoğrafçılığa hemen başlamaz. Paris’te çok sayıda sanatçıyı tanımaktadır. Dönemin 250 ünlü yazarını çizerek oluşturduğu meşhur Panthéon’unu da bu dönemde yapmıştır (Görsel 1). Panthéon çok ses getirirse de satışı Nadar’ın umduğu gibi olmaz [2].

Görsel 1. Panthéon Nadar [10]

¹ İzleyicilerin tamamen karanlık bir ortamda oturup, bir makine tarafından bir resimden diğerine çevrildikleri dev bir tuval üzerindeki resimleri izleme ritüeli olan Diorama, Louis-Jacques-Mandé Daguerre (1787-1851) ve Charles Marie Bouton (1781-1853) tarafından icat edilmiştir. Temel amaç ışık ve gölge oyunu ile dev boyutlarda olan resimlerin hareketli görüntü gibi algılanmasını sağlamaktır. 350 kişilik izleyici kapasitesine ulaşan Paris’teki Diorama binası, resimlerin izleyici üzerindeki etkisini arttırmak için özel olarak tasarlanmış bir mimariye sahipti [7]. Diorama gösterisi 19. yüzyılda oldukça popüler olan bir etkinliktir. Sinemanın en ilkel hali olarak nitelenebilir.

Bu sırada kardeşi fotoğrafçılığı sürdürmektedir. 1853 yılında kardeşine yetenekli bir ressamdan fotoğrafçıya dönüşen Le Gray'ın yanında çiraklık ayarlar. 1854 yılında da kardeşinin bir fotoğraf stüdyosu kurmasına yardım eder. Fotoğraf merakı yavaş yavaş Nadar'a da geçmektedir. Zamanın en önemli güzel sanatlar dergisi L'Artiste'in editörü olan Camille d'Arnaud'dan fotoğrafın nasıl yapıldığını göstermesini ister. Böylece Nadar, bir Daguerretype'i ilk kez kullandıktan sadece birkaç ay sonra fotoğraf meraklısı olur. Ekipman satın alır ve d'Arnaud'un yardımıyla Saint-Lazare caddesinde temel bir karanlık oda kurar. 1855 yazında da ticari (profesyonel) fotoğrafçılığa başlar [11].

1850'lerin başından itibaren Avrupa ve Amerika'da fotoğraf patlaması yaşanmaktadır. "Paris'te, 1840'ların sonunda elli kadar atölye varken, 1860'ların sonuna gelindiğinde bu sayı sekiz katına çıkar [12]." İlk dönem fotoğrafçıları sanatın içinde olan kişilerdir. Birçok fotoğrafçı ressamlıktan fotoğrafçılığa geçmiştir. Benjamin'in söylediği gibi ilk fotoğrafçıların ve portrelerini çektiren ünlülerin büyük çoğunluğu avangart kesimdedir. Bu sayede fotoğraf teknik bir araç olmaktan çıkıp, sanatsal bir seviyeye taşınmaktadır [13].

1.2 Stüdyodaki Nadar ve portreleri

Nadar 1854 yılında evlenir. Karısı Ernestine Constance Lefèvre (1836-1909), Nadar'ın bir fotoğrafçı olarak hayatını kazanmaya karar verdiği andan itibaren, onu teşvik eder. Nadar "panthéon"dan çok fazla para kaybetmiştir. Ernestine'in ailesinden aldığı parayla borçlarını kapatır. Nadar ilk stüdyosunu birkaç finansörün de desteğini alarak mütevazı bir bütçeyle kurar. Bu stüdyo yakın zamanda bulvarlarda açılan fotoğraf dükkanlarının ışıltılı şatafatına dalmadan kültürlü zevkini sergileyen, bohem ve burjuvanın keskin bir karışımıdır. Nadar, panthéon tecrübesinden sonra, sanatını sağlam bir ticari temelde üretmesi gerektiğini kabul etmektedir [2]. Begley'e göre, Nadar'ın Panthéon geçmişi, fotoğrafçılığa avantajlı bir başlangıç yapmasını sağlar. Yüzlerce yüzü dikkatle incelemiş, en az altı yıl portre üzerine kafa yormuştur. Zamanın tüm ünlü insanlarıyla ilişkileri vardır. Her şeyin ötesinde ünlüler ile Nadar arasında mükemmel bir sosyo-ekonomik uyum söz konusudur [2]. 1856 yılında da oğlu Paul dünyaya gelir. Sanatçının ailesine bakabilmesi için paraya olan ihtiyacı daha da artar.

Her ne kadar Avrupa'da para ekonomisi geçerli olsa da o dönem fotoğraf henüz tam anlamıyla bir mal değildir. Yapıtların değeri parasal değeri ile ölçülmemektedir. Fotoğraf çektiren sanatçılar Nadar'ın stüdyosuna iyi niyetle gelmektedir. Tekniğin o günkü şartlarında, portrenin başarısı, modelin göstereceği çabaya da bağlıdır [1]. Nadar da karşılıklı iyi bir uyumla, altı yıl boyunca başarılı bir iş yürütür. Stüdyosu sayesinde rahat bir hayat sürer. Freund'un belirttiği gibi; "Nadar'ın plakalar üzerine sabitlediği ilk fotoğraflar, görenleri büyülüyordu. Bu yüzler, neredeyse gerçekten yaşıyormuşçasına bakıyor ve bir şeyler söylüyorlardı [...] Fotoğraf makinesi aracılığıyla insan yüzünü keşfeden ilk kişi Nadar oldu. Objektif fizyonominin bile en derin noktalarına dalabiliyordu. Nadar'ın peşine düştüğü özellik, yüzün dış güzelliği değildi; bundan ziyade kişiyi temsil eden ifadeyi bulup çıkarmaya uğraşıyordu [1]." Nadar'ın sanatsal ve ticari becerisini anlamlandırabilmek için dönemin toplumsal yapısına bakmak gerekmektedir. Aşağıda Paris'in değişen yüzünün toplumsal yapıya ve dolayısıyla Nadar'ın fotoğrafçılığına etkileri tartışılmaktadır.

1.2.1. Sokaktan bulvara geçiş

Baudelaire'in *Paris Sıkıntısı* üzerine çalıştığı dönemde Paris ve civarının Valisi Georges Eugene Haussmann (1809-1891) son Fransa İmparatoru III. Napolyon'un (1808-1873) verdiği yetkiyle, Orta çağ'dan kalan eski şehrin bağrında muazzam bulvarlar oluşturmakta ve kent yaşamında devrim yapmaktadır. Berman'a göre; bu dönemde şehirler gittikçe kalabalıklaşırken şehir içinde nefes alınacak yerler azalmaktadır. Yeni bulvarlar trafiğin şehrin merkezinden akmasını sağlayacaktır. Kenar mahalleler temizlenecektir. İnşaatlar sayesinde yeni iş olanakları yaratılıp, kitleler kamusal işlerde çalıştırılarak pasifize edilecektir [9]. Berman; 'bulvarların' merkezi pazarları, köprüleri, kanalizasyonu, su yollarını, opera ve kültür saraylarını ve büyük parklar ağını da içeren geniş bir kentsel planlama sisteminin sadece bir parçası olduğunu belirtmektedir [9]. Benjamin ise Haussmann'ın kentsel idealinin, birbirini izleyen uzun caddeler boyunca perspektif ağırlıklı bir bakışı sağlayabilmek olduğunu söylemektedir. Benjamin'e göre burada teknik zorunlulukları sanatsal hedefler aracılığıyla soylu kıyım eğilimi de vardır. Bu eğilim doğrultusunda burjuva egemenliğinin simgesi olan kurumlar, caddeler yüceltilmektedir. Öyle ki, caddeler, yapımları bitmeden önce çadır beziyle örtülmekte sonra anıtlar gibi törenle açılmaktadır [13]. Berman'ın belirttiği gibi; yeni inşaatlarla yüzlerce bina yıkılır, binlerce insan evinden edilir ve yüzyıllardır varlığını sürdürmüş mahalleler yok edilir.¹ Ama şehrin tümü, tarihte ilk kez, tüm sakinlerine açılır. Artık, sadece mahallelerde değil mahalleler boyunca hareket etmek de mümkündür. Yüzyıllardır birbirinden yalıtılmış hücreler halinde yaşayan Paris, artık birleşik bir fiziksel ve insani mekân olmaktadır [9]. Haussmann'ın bulvarları sayesinde muazzam miktarda insanın bir araya geldiği yeni ekonomik, toplumsal, estetik zeminler yaratılmaktadır. Bununla beraber Benjamin'in ifadesiyle Parisliler, artık o kentin yerlisi oldukları duygusunu yitirirler. Büyük kentin insancıl olmaktan uzak karakterinin bilincine varmaya başlarlar. Haussmann, Paris'te barikatların kurulmasını artık bütün bir gelecek için olanaksız kılmak istemektedir. Ona göre; caddelerin genişliği, barikatların kurulmasını olanaksız kılacaktır. Diğer taraftan yeni caddeler, kırsal mahalleleri arasındaki en kısa yolu oluşturacaktır. Haussmann'ın çağdaşları bu girişime 'L'embellissement stratégique' ("stratejik güzelleştirme") adını vermiştir. Haussmann'ın çabalarının aksine barikatlar,

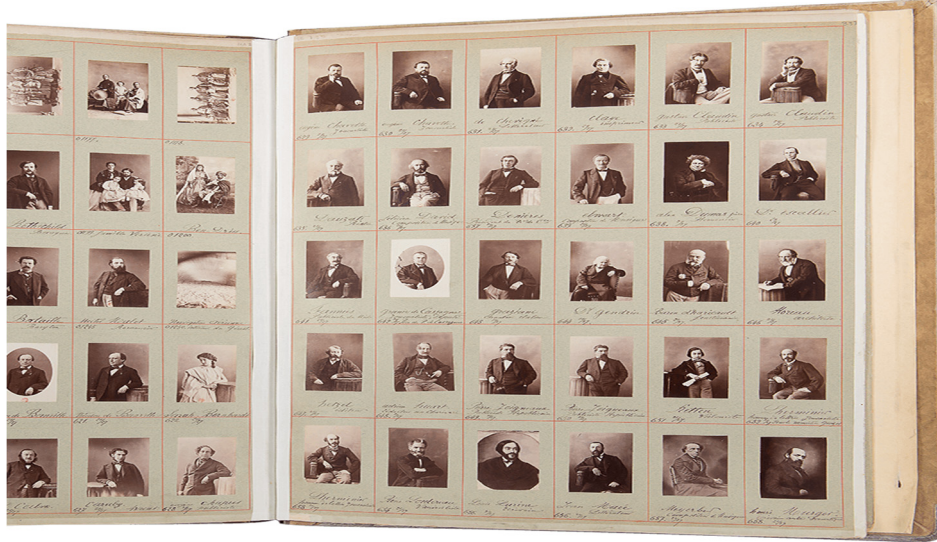
¹ Kentsel dönüşümle Bohem mahalleleri de yıkılır.

Komün zamanında yeniden kurulacaktır hem de daha güçlü olarak [13]. Artık Paris'in kentsel çehresi tamamen değişmiştir. Sokaklar ve bulvarlar boyunca küçük iş yerleri ve her türlü dükkân uzanmaktadır [9]. Meşhur Paris kafeleri bu dönemde açılır. Tüm bu gelişmeler toplumsal yapıyı da değiştirmektedir. Nadar böyle bir ortama açar Capucines bulvarındaki yeni stüdyosunu. Toplumsal değişimi görmektedir. Bu stüdyo ilk stüdyosundaki mütevazılıktan oldukça uzaktır. Yeni stüdyonun hem içi hem de dışı alev kırmızıdır. Nadar da özel müşterilerini karşılamak için sık sık parlak kırmızı kadife cüppesini giymektedir. Adı binanın önünde 15 metrelik genişlikte ışıklı kırmızı bir tabelada yazılıdır (Görsel 2) [14].

Görsel 2. Nadar'ın stüdyosu [15] ve ışıklı tabelanın görünüşü [16]

Tabela, geceleri, Fransa'nın en ünlü fotoğrafçısının stüdyosunun reklamını yapan gösterişli kızıl bir fener olan gazla aydınlatılmaktadır. Bu tabela, Nadar için, Antoine Lumière tarafından yapılmıştır. Bir fotoğrafçı ve tabela ressamı olan Lumière, sinemanın gelişiminde kilit rol oynayan ünlü Lumière kardeşler Auguste ve Louis'in babası ve iş ortağıdır [2]. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde binanın kendisi Paris'in entelektüelleri ve sanatçıları için favori bir buluşma yeri haline gelir. Nadar, sıradan portrelerin çoğunu asistanlarına bırakarak seçkin ünlüleri kendisi fotoğraflamaktadır [14]. Nadar'ın portreleri sanatsal dehasını ortaya koymaktadır. Dönemin birçok ünlüsünü fotoğraflamıştır. Hatta birçok ünlünün karakteri ve yüzü Nadar'ın fotoğrafları sayesinde bilinmektedir. Diğer taraftan Nadar'ın bu kadar uzun süre kamuoyunda kalmasına, Nadar'ın kendi yeteneğinin yanı sıra, en çok katkıda bulunanlar da onlardır [16]. Charles Baudelaire, Jules Verne, Alexander Dumas, Victor Hugo, George Sand, Eugène Delacroix, Edouard Manet, Claude Monet, Gustave Doré, Sarah Bernhardt, Jacques Offenbach, August Rodin ve Gioacchino Rossini portrelerinden bazılarıdır (Görsel 3).

Görsel 3. Nadar'ın çektiği bazı portreler [16]

Nadar yeni stüdyosuna taşındığında yaptırdığı 15 metrelik tabelasına rağmen müşterilerini bulvardan çekmekle ilgilenmez. Gözleri her zaman kültürel seçkinlerdedir. Bohem günlerinde edindiği arkadaşları müşteri profiline önemli bölümünü oluşturmaktadır. Onların konuşmaları Nadar için en etkili reklam olmaktadır. Nadar'ın fotoğraflarında ünlülerin dışında finansörler, bazı generaller, yabancı büyükelçiler ve iyi bağlantıları olan turistler de vardır. Onun karşısına çok az aristokrat oturmuştur. III. Napolyon'un saray mensuplarından hiçbiri ve imparatorluk ailesinin hiçbir üyesi ona poz vermemiştir. Nadar hala bohem düşüncelerin etkisiyle imparator(luk) karşıtıdır. Hala gençliğinde kafelerde ve bahçelerde tanıştığı arkadaşlarına kapılarını açmaya devam etmektedir. Arkadaşlarına karşı cömertliği hiçbir zaman

bitmez. Yine aynı huzursuz merakla Paris'te yaya olarak dolaşmaya devam etmektedir [2]. Ancak Begley'e göre; evlilik hayatı ve gelişen bir stüdyo yavaş yavaş bohem tutum ve davranışlarının değişmesine sebep olmaktadır. Bir sanatçı olarak en başarılı yılları aynı zamanda bir iş adamı olarak en kârlı yılları olmuştur [2]. Nadar, para ekonomisine uygun olarak yönünü belirleyebilmiştir.

2. Stüdyo'nun dışındaki Nadar: baloncu ve yeraltı fotoğrafçısı

Geçmişte gerçekleştirdiği tüm işler gibi portre fotoğrafçılığı da Nadar'ın tek ilgi alanı olmamıştır. İnsan uçuşu fikrine hayrandır. Hayranlığı neticesinde 1850'lerde coşkuyla sıcak hava balonculuğuna başlamıştır.¹ Nadar, kendisinin başkan ve Jules Verne'in sekreter olduğu "Havadan Ağır Makineler Tarafından Hava Seyrinin Teşvik Edilmesi" adında bir dernek bile kurmuştur [14]. Dernek üyeleri her Cuma Nadar'ın stüdyosunda toplanmaktadır. Toplantıları Jules Verne yönetmektedir. Ayrıca L'Aeronaute adında özel bir dergi yayınlamaktadırlar [2].

Nadar'a hayranlığını hiçbir zaman gizlemeyen Jules Verne 'Aya Seyahat' romanı ile onu, aya ilk gidecek insan olarak düşünmüştür [17]. Tabii ki yanına bir fotoğraf makinesi koymayı da unutmamıştır. Kitabın kahramanı olan Ardan² (Nadar'ın anagramı) 'Aynın Etrafında' seyahat ederken ayda ilk fotoğrafı çekmeyi de denemiştir [18].

Gökyüzünden fotoğraf çeken ilk kişi Nadar'dır. Bunu da sıcak hava balonu ile yapar. Denemeleri sırasında balonla sürekli aşağıya inip çıkmamak için karanlık odasını dahi balonun içine kurar. İlk denemeleri başarısız olsa da sonrakilerde başarıya ulaşır. Gökyüzünden fotoğraf çekerek pozitif görüntü elde ettiği ilk fotoğraf küçük bir kasabadaki üç evdir. Bu çekimi sırasında karanlık oda dâhil balondaki bütün yükleri boşaltmıştır [11]. Kendi deyimiyle, sonunda büyüü bozduğu için çok mutludur [11]. 1856 tarihli bu fotoğraflar kaybolmuştur. Bize ulaşan ilk gökyüzü fotoğrafları Paris'ten, çok daha yüksek bir irtifadan çekilen fotoğraflardır (Görsel 4) [14].

Görsel 4. Nadar'ın çok lensli bir kamera kullanarak balondan çektiği Paris fotoğrafları [19]

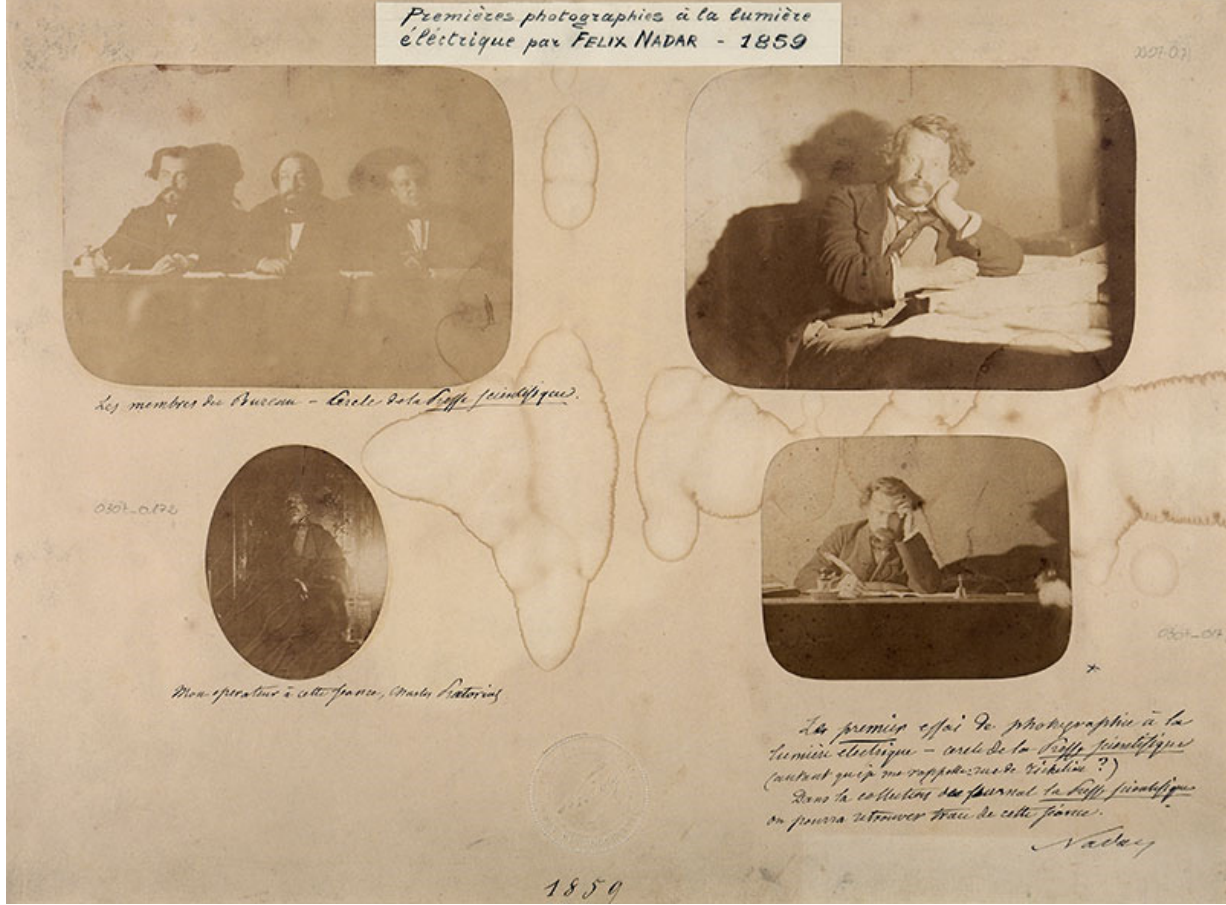
Bu sonuç büyük ses getirir. Gökyüzünden fotoğraf çekmenin ne gibi yeniliklere gebe olduğu tartışılmaya başlanır. İlk olarak Nadar, balon ve fotoğraf makinesi birlikteliğinin askeri alanda çok faydalı olabileceğini, özellikle savaş zamanında büyük üstünlük sağlanacağını belirtmiştir. Kaldı ki aşağıda da değinileceği gibi 1871 Paris kuşatmasında sıcak hava balonu Nadar sayesinde çeşitli sebeplerle sıkça kullanılmıştır. Nadar, ikinci olarak da balon-fotoğraf ikilisinin haritacılıkta sağlayacağı kolaylıklara değinmiştir [11].

Nadar sıcak hava balonuyla gökyüzünden fotoğraf çektiği 1858 yılında yeni bir çalışmaya daha başlar: Yapay aydınlatma ile portre çekimi. Kendi deyişiyle; merceğinin bizimle "gördüklerini" gün ışığı olmadan bize "yansıtmasını" istemektedir [11]. Geçmişte Nadar'a karşı havadan fotoğraf çekilemeyeceğine dair itirazlar olduğu gibi yapay aydınlatma ile fotoğraf çekilemeyeceğine dair itirazlar da olur. Sonunda kullandığı pillerin tüm eksikliklerine rağmen stüdyosunun terasında

¹Sıcak hava balonu Fransız Montgolfier kardeşlerin geliştirdiği bir alettir. 1783 yılında içinde canlı taşıyan ilk uçuşu yaparlar. 1800'lerin ortasına gelindiğinde ise balonla birçok uçuş gerçekleşmiştir.

²Jules Verne'in *Aya Seyahat* ve *Aynın Etrafında* adlı kitapları için yarattığı kahramanın ismi olan Ardan, Nadar'ın ismindeki harflerin yer değiştirmesiyle oluşturulmuştur [2], [14].

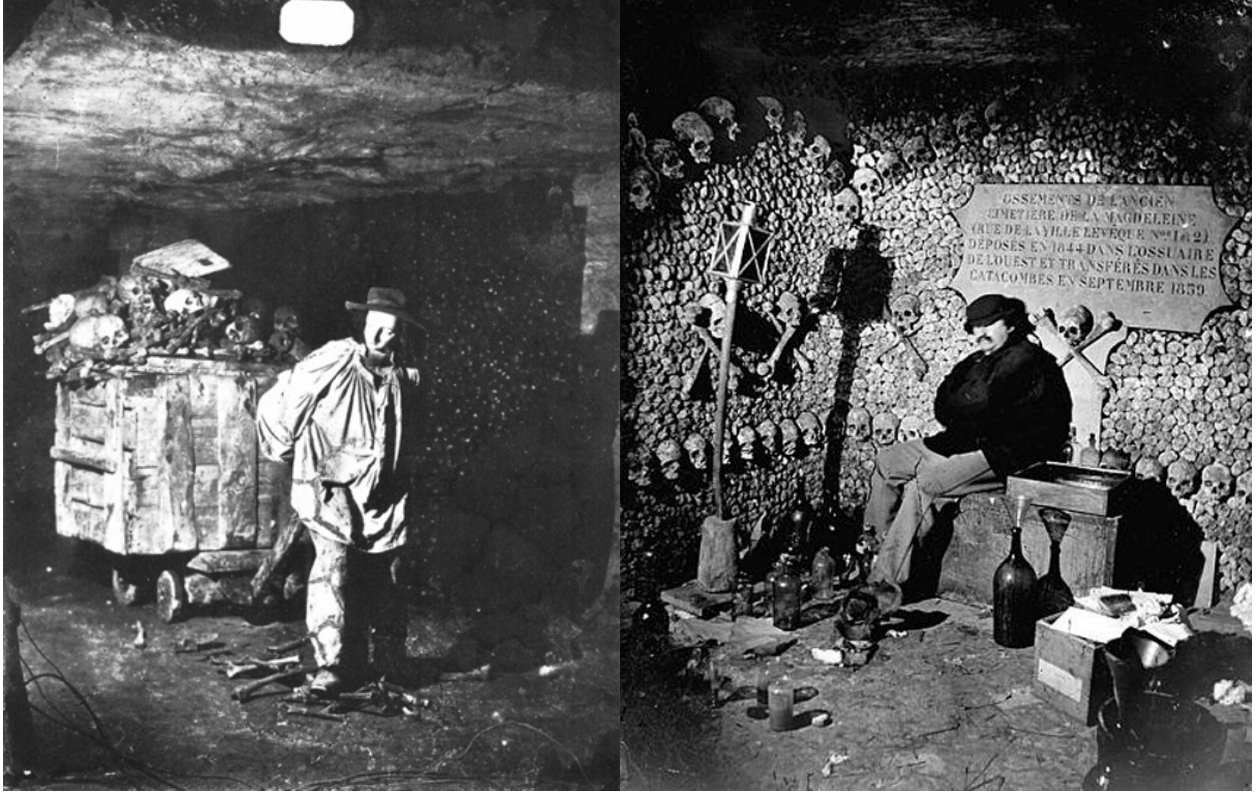
elektrik kurulumunu yapar. İlk denemeleri normal olarak portre üzerindedir. Yine ünlü olan tüm sosyal sınıftan ziyaretçileri ona gönüllü model olurlar. Nadar'ın söylediği gibi, hepsi yeni deneyime hazırdır. Nadar; "Bu akşamlarda, diğerlerinin yanı sıra, Niépce de Saint-Victor, G. de La Landelle, Gustave Doré, Albéric Second, Henri Delaage, Branicki, finansörler É. Pereire, Mirès, Halphen ve diğer fotoğrafları bu şekilde çektim [11]." demektedir. Artık, stüdyosunda, güneş ışığının yerini başarıyla almış olan yapay ışıkla fotoğraf çekmeye hazırdır (Görsel 5).

Görsel 5. Nadar'ın yapay ışıkla aydınlatma çalışmaları [16]

Nadar'ın yapay ışıkla aydınlatmasını kullanabileceği bir yer daha vardır. O da karanlık yeraltıdır. Nadar; yeraltı dünyasını sonsuz bir hareket alanı olarak düşünmektedir. Bu sebeple de fotoğraflamak istemektedir. Böylece en derin en gizli mağaraları ortaya çıkarabilecektir. Ancak o kadar ileri gitmeden önceki ilk görevi ayaklarının altındadır. Burası Paris'in yeraltı mezarlarıdır [11]. Nadar yeraltı mezarlarını tarif ettiği yazısında şöyle bir cümle kullanır; "Ayağınızın az önce çarptığı bu parça, adı olmayan bu enkaz, belki de büyükbabalarınızdan biridir, belki bir büyükanne, Madam [11]." O tarihlerde yeraltı mezarlarına inen tek kişi Nadar'dır. Yılda dört kez olmak üzere turistik turlar¹ düzenlenmektedir [2]. Ancak Paris'in altını ilk kez fotoğraflayan Nadar'dır. Birkaç başarısız denemeden sonra zifiri karanlık koşullarda elektrik ışığı ile fotoğraf çekerken maruz kalma süresinin yaklaşık 18 dakika olduğunu keşfeder. Bu süre herhangi birinden hareket etmeden poz vermesini istemek için çok uzundur. Bu sebeple yeraltı mezarlarını çekerken cansız manken kullanır. Bu mankenlerle, kemikleri ayırma, taşıma ve istifleme sürecini göstermektedir. Kullandığı tek canlı manken kendisidir. Orada da başı hareket etmiştir [2] (Görsel 6).

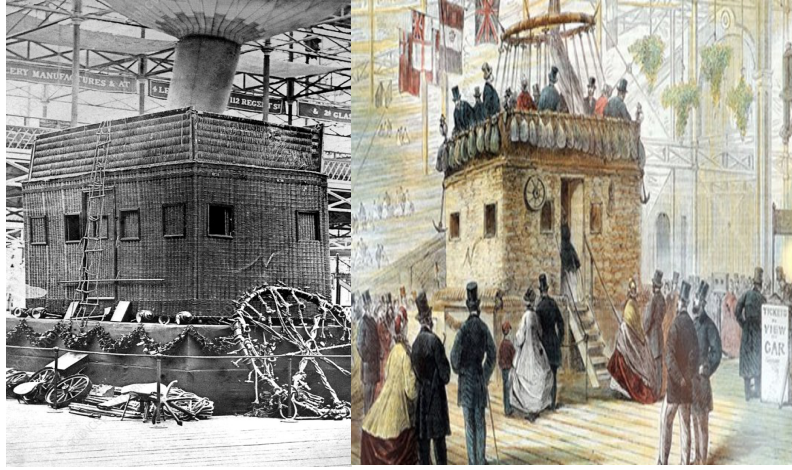
¹1809'dan itibaren turistik amaçla ziyaretçilere açılmış olan yeraltı mezarları Paris'teki mezarlıkların yarattığı büyük halk sağlığı sorunlarını çözmek için bulunan bir çözümdür. Milyonlarca naaş'ın kemiklerinin uzun yıllar boyunca taşındığı ve istiflendiği belirtilmektedir. Yeraltı mezarlarını 1860 yılında III. Napolyon da oğluyla beraber gezmiştir [20], [21].

Görsel 6. Solda cansız mankenli kurgulanmış fotoğraf ve sağda Nadar'ın kendini fotoğraflaması [22]

Uzun çekim süreci sonrası yeraltı çekimlerine iki sene kadar ara veren Nadar, yeni çekimlerini bir proje üzerinden gerçekleştirir. Bu defa mekân, Haussmann'ın modernizasyon projesinin bir parçası olarak genişletilen ve yenilenen Paris kanalizasyonlarıdır. Sorumlu mühendis Eugène Belgrand, Nadar'a tam bir işbirliği teklif etmektedir [2]. Üç ay süren zorlu ve yıpratıcı bir çekim sürecini başarıyla bitirdiğinde Nadar'ın elinde 100 sağlam negatif vardır. Yeraltının Haussmann'ı olarak kabul edilen Belgrand'a çalışmalarını sunar. Belgrand fotoğrafları beğenerek ikinci bir koleksiyon ısmarlar [11]. Belgrand'ın fotoğrafları beğenmesi önemlidir. Begley'e göre, Nadar'ın yakaladığı şey, Hugo'nun *Sefiller* romanında anlatılan kokuşmuş eski kanalizasyonlar (Hugo'nun deyişle Paris'in bağırsakları) değildir. Yeni, geniş, son derece organize bir şekilde Belgrand tarafından inşa edilen verimli tünellerdir. Açıkçası ortaya çıkan Haussmann'ın bulvarlarının yeraltındaki eşdeğeri [2]. Benjamin'e göre, "Nadar'ın meslektaşlarından daha ileri bir noktada bulunmasının nedeni, Paris'in kanalizasyon sisteminde çekimler yapmak gibi bir girişimi gerçekleştirmiş olmasıdır. Böylece ilk kez olarak, objektiften kendi başına buluşlar yapması beklenmiş olmaktadır. Yeni teknik ve toplumsal gerçeklik karşısında resim ve grafik yoluyla iletilen bilginin öznel yanı tartışma götürür olduğu ölçüde objektifin taşıdığı önem de artar [13]." Paris'in yeraltı Nadar'ın fotoğrafları sayesinde popülerleşir [2]. Yeraltı popülerleşirken Nadar aynı tarihlerde yükselmeye karar verir.

Balonla uçuşun cazibesine rağmen yaşadığı birkaç aksilik Nadar'ı balonun sınırları olduğuna ve etkili bir uçuşun balonla değil, havadan daha ağır bir makineyle olabileceğine ikna etmiştir. Bu sebeple Jules Verne'le kurdukları dernekte bir helikopter dâhil havadan ağır makinelerin prototiplerini geliştirirler. Ancak Nadar kısa süre sonra girişimin önemli miktarda para gerektireceğini fark eder. Bu sebeple 1863'te fikirlerine fon yaratmak için dünyanın en büyük sıcak hava balonu olan Le Géant'ı inşa etmeye başlar [2]. Açıkçası Nadar, havadan ağır araçlarla uçuş hayalini gerçekleştirebilmek için havadan hafif teknolojiyi kullanmaya çalışmaktadır. Nadar'ın yakın arkadaşı Jules Verne de aynı yıl ilk romanı "*Balonla Beş Hafta*"yı yayımlar. Nadar'ın balonu 1864 yılında havalanır. Le Géant şimdiye kadar yapılan balonlardan yirmi kat büyüktür. Öyle ki, sıradan bir balonda gondol görevi gören sıkışık hasır sepet yerine, altı ayrı bölme ve gözlem güvertesinde yirmi kişi için yeterli alana haiz, iki katlı inşa edilmiş hasır bir kabine sahiptir. Mutfak ve tualete ek olarak ranzalar, karanlık oda ve şarap mahzeni vardır (Görsel 7) [2]. Dev balon Verne'in hayallerini bile geride bırakmıştır [14].

Görsel 7. Le Géant'ın hasır sepeti [23], [24]

Nadar'ın dev balonu çok ses getirir. Büyük bir kalabalık balonu görmek ve ilk yolculuğa tanık olmak için balonun havalanacağı yer olan Champ-de-Mars'a gelir (Görsel 8). 4 Ekim 1863'te Le Géant uğurlanır. Ancak ilk uçuş hayal kırıklığı yaratır. Üç buçuk saat uçan balon çok yakın bir yere Meaux yakınlarında bir tarlaya sert bir iniş yapar [2].

Görsel 8. Le Géant kalabalığın arasından kalkmak üzere [25]

Nadar, iki hafta sonra yeni bir girişimde bulunur. Nadar'ın uçuşunu izlemek için bu sefer Yunanistan kralıyla beraber III. Napolyon da gelir. Le Géant, 16 saat boyunca gökyüzünde 400 mil mesafeyi kontrollü bir şekilde giderek Hannover'e ulaşır. Ancak daha sonra kuvvetli rüzgârlar tarafından aşağı doğru savrulur. Yeniden yükselemez ve yavaşça düşmeye başlar. Le Géant'ın kontrolsüz hareketi durdurulamaz. Ağaçlar ve tarlalar arasında ilerler ve yaklaşan bir trenle çarpışmaktan kıl payı kurtulur. Uçuş sırasında, Nadar'la beraber -mürettebat dışında- Ernestine ve arkadaşları da vardır. Yere çakılmayla Nadar'ın kendisi ve karısı da dâhil olmak üzere yolcular ve mürettebat yaralanır (Görsel 9) [2].

Görsel 9. Le Géant'ın düşüş anını temsilen çizilmiştir [26].

Ancak bu kaza Nadar'ı yıldırmaz. Ertesi yıl Eylül ayında Brüksel'de ve bir yıl sonra da Lyon'da yeni girişimlerde bulunur. Brüksel'e yaptığı ziyarette Nadar, kalabalığı güvenli bir mesafede tutmak için mobil bariyerler diker. Kalabalığı kontrol

etmek için oluşturulan engeller, Belçika'da hâlâ Nadar bariyerleri olarak bilinmektedir [27]. Bu uçuşlarında fazlasıyla borçlanmıştır. Hâlbuki tersine dev balonla seyahatlerinden para kazanmayı ummaktaydı. Böylece havadan ağır uçan araç hayallerine bütçe aktarabilecekti. “Bunca başarısız denemenin sonucunda parasız kaldı, borçları birikti ve durumunu düzeltmek için izleyebileceği tek yol, fotoğrafa geri dönmek ve kendini bu işe adamak oldu [1].” Begley’e göre; en güzel oto portrelerinden biri bu dönemde çekilir. Bu fotoğrafta Nadar balondadır. Böylece kendi reklamını da başarılı bir şekilde yapmaktadır [2] (Görsel 10). Nadar bir öncüdür. Sürekli yenilikler peşindedir. David Roche, Nadar için şöyle demektedir: “Nadar, yaptığı her şeyi kendisinin ikizi olarak yapmış olmalı: adı Tournachon’du ama imzasını Nadar olarak atıyordu; fotoğrafçıyken izlenimciler için sergi hazırlamıştı; karikatüristken öyküler yazdı, reklamcılık, tiyatro eleştirmenliği, politikacılık, anı yazarlığı yaptı. Ölümünden yüzyıl sonra katalogcular ve sözlükçüler onun hakkında hala çekişip duruyor. Nadar ‘aeronot’ muydu, ‘baloncu’ muydu? [29]”

Görsel 10. Nadar balonda-otoportre [28]

3. Kitlelerin yeniden biçimlenişi

Nadar’ın aklı, dönemin ruhuna uygun olarak, sürekli yeniliklere çalışmaktadır. Enerji dolu, yerinde duramayan, birçok şeyi yapmaya hevesli birisidir. Kendisinin de söylediği gibi; heveslerinden birine giriştikten sonra onu kim veya ne durdurabilirdi? [11] Baudelaire yakın arkadaşı Nadar için; “Canlılığın en şaşırtıcı ifadesidir. Soyut olmayan her şeyde bu kadar başarılı olduğunu görmek beni kıskandırdı [2]”, demektedir. 19. yüzyıl Nadar’ın heyecanını karşılayan bir yüzyıldır. Ünsal Oskay, 19. yüzyıl insanı için Baudelaire üzerinden şunları söylemektedir; “Baudelaire Amerika ve Avrupa ülkelerinde demiryollarının yapılmaya başladığı; fabrikaların İngiltere’de işçiler için –önceleri sadece okumayı öğretmek amacıyla da olsa- okullar açtığı; Almanya’da ise Marx’ın Hegel’le tartışmalarına başladığı yeni bir dönemin insanıdır [30].” Modernitenin ilk düşünürlerinden olan Baudelaire yaşadığı dönemin muazzam büyüklükteki şehirlerini lirik şiiriyle anlamlandırmaya çalışırken, Nadar da fotoğraflarıyla ve Le Géant (dev) ismini verdiği sıcak hava balonuyla çıktığı çılgın seyahatlerle anlamlandırmaya çalışmaktadır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren toplumdaki asli sınıfların benimsediği görüş; “dünyaya, tanrısal iradede özgür olarak, insanın biçim verebileceği görüşünün geçerlik kazanması olmuştur [30].” Dünyaya biçim veren insan, eline geçen ilk fırsatta mesafeleri kısaltmıştır. Dönem, tren ve buharlı gemiler sayesinde, çok hızlı akan bir hayata kapı açmaktadır. Nadar “1830’lar ve Civarı” adlı makalesinde Victor Hugo’nun *Sefiller* romanında 1817 yılının parlak bir resmini çizdiğini belirtmektedir [11]. Hugo şunları yazmıştır; “Bir nesne yüzen bir köpeğin çıkardığı gürültüyle, Seine ırmağı üzerinde, tütüyor, şırdıyordu; Tuilleries Sarayı’nın pencereleri altında, Kral Köprüsü’nden XV. Louis Köprüsü’ne gidip geliyordu; pek işe yaramaz bir araçtı bu; oyuncak gibi bir şey, hayal yaratıcı bir mucidin rüyası, bir ham-hayal buharlı bir gemi. Parisliler bu lüzumsuz şeye ilgisizce bakıyordu [31].” Yine Hugo birkaç sayfa sonra Paris’in 1817’den 1862’ye dek değişimini şu şekilde özetler; “Kırk beş yıl önce dört öğrenciyle dört işçi kızın bir gezintisinin ne olabileceğini düşünmek bugün için zordur. Paris’in çevresi aynı değildir; Paris çevresi hayatı denilebilecek şeyin görünüşü yarım yüzyıldan beri baştan aşağı değişti; iki tekerlekli arabaların yerini vagonlar aldı, kayıkların yerine şimdi buharlı gemiler var [31].” Tüm bu değişimi sağlayan ise buhar, kömür ve demirdir. Bu üçlü önemli siyasal, ekonomik ve toplumsal sonuçlarıyla birlikte, demiryolu çağını da açmıştır. Nadar; “Bir büyücüden ya da sahne görevlisinden geliyormuş gibi, ilk lokomotifin ilk düdüğü her şeyin başlaması için uyanma sinyali verdi [11]” demektedir. Bu sinyalin ateşleyicisi olan kömür yalnızca demiryolunda hareket eden araçlara güç sağlamakla kalmamış, aynı zamanda kömürü eskiden götürülemeyen yerlere de götürmüştür. Bu sayede, Avrupa’da kömürle çalışan makineleri barındıran fabrikalar hem büyümüş hem de ülkenin en uzak köşelerine kadar yayılmıştır [32]. Benjamin demirin gelişimi ve mimari etkisi ile ilgili şunları söylemektedir; “Yirmili yılların sonundan başlayarak denenmekte olan lokomotiflerin yalnızca demir raylarda kullanılabileceğinin anlaşılması, demir için çığır açıcı bir itici güç niteliğini kazanır. Taşıyıcıların (desteklerin) öncüsü olan ray; monte edilebilir ilk demir parçasıdır. Konutların yapımında demir kullanmaktan kaçınılır

ve demir pasajlar, sergi salonları, istasyon binaları gibi insanların yalnızca gelip geçtikleri mekânlarda kullanılır. Bununla eşzamanlı olarak camın mimarlıktaki kullanım alanı genişler [13].” Nadar’ın 1860 yılında taşındığı ikinci stüdyosu da Benjamin’in anlattığı gibi demir ve betonun bir arada kullanıldığı camlı bir yapıdır (Görsel 2).

Nadar; modernliğin ayırt edici özelliklerinin “fotoğrafçılık, elektrik ve havacılık” olduğuna inanmaktadır [2]. Sanatçının yenilik merakı fotoğraf tekniğine yaptığı katkılar sebebiyle takdire şayandır. 19. yüzyıl, daha çok özgürlüğün yanı sıra, insanın ve işinin uzmanlaşmasını gerektirmektedir [33]. Bu yüzyıl paranın öne çıktığı bir yüzyıldır. Georg Simmel’in deyişiyle işler para ekonomisine göre yürümektedir [33]. Nadar’ın da yaptığı her işte para, ister istemez, karşısına çıkmaktadır. Nadar birçok fotoğrafçının başına gelenin (iflasın) kendi atölyesine de uğramasını istememektedir. Bu sebeple dönemin heveslerine uygun akışkan bir stüdyo yapısı oluşturur. Bu türlü akışkanlığı reddeden nice dostu parasızlık sebebiyle büyük sıkıntılar çekmiştir. Bunların başında Baudelaire gelmektedir. Baudelaire Paris caddelerinde, kalabalıkların içinde bir kahraman gibi gezerek kent yaşamını anlamlandırmaya çalışmaktadır. Lirik şiir, bir düşünür-gezer (flaneur) olarak Baudelaire’in bakışını temsil etmektedir. Oskay’a göre bu şiir, “Büyük kentte yaşayan ve ruhsal ve maddi yönden yoksullaşması artan orta sınıf insanının; yaşamın hem karşısında tavır takınan hem de yaşamla uzlaşmaya çalışan bir ‘kenarlıklının’ bakışıdır [34].” Baudelaire, toplumun dışladığı kimseleri olduğu gibi şiire ilk sokan şair olmuştur [34].

3.1. Kitleler yeniden biçimlenirken Nadar’ın tavrı

Baudelaire kitle toplumunun görkemli tantanasına teslim olmazken Nadar teslim olmuş bir haldedir. Kitle toplumu içinde ayakta kalabilmek için gönüllü olarak sürekli farklı şeyler denemektedir. Nadar bir yandan portre fotoğrafçılığı yaparken bir yandan sıcak hava balonuyla fotoğraf çekmektedir. Diğer taraftan da yapay aydınlatma tekniği sayesinde yeraltını fotoğraflamakta, bir konuda ya da bir işte sabit kalmamaktadır. Fotoğrafın sanat olduğu iddiasından uzaklaşmazken, ticari fotoğraflar da çekmekte ve dönemin ünlü isimlerinin carte-portrelerini hazırlayıp, ilk kez 19. yüzyılda ortaya çıkan bulvarların kaldırımındaki vitrinli stüdyosunda, bunları satmaktadır. Kısacası Nadar, buharlaşmamak için hareket halinde olmak zorunda olduğunun farkındadır. Berman’ın belirttiği gibi; hangi sınıftan olursa olsun, insanların modern toplumda varlıklarını sürdürebilmeleri için kişiliklerin de toplumun akışkan ve açık biçimine girmesi gerekmektedir [9]. Yoksa Marx’ın Manifesto’da belirttiği gibi; “kendi iradesiyle aktif biçimde değişmeyen kişi, piyasaya hükmedenlerin zorbaca dayattığı değişmelerin pasif kurbanı olacaktır [9].” Marx, üretimin sürekli altüst oluşu, bütün toplumsal koşullardaki düzenin kesintisiz bozulması, sonu gelmez belirsizlik ve hareketlilik burjuva çağını öncekilerden ayırt etmektedir, der. Ona göre; burjuva çağında sabit, donmuş ilişkiler, beraberlerinde getirdikleri eski ve saygıdeğer önyargılar ve görüşlerle birlikte tasfiye olmaktadır. Yeni oluşan her şey daha kemikleşmeden eskimekte, katı olan her şey buharlaşmakta ve kutsal olan her şey dünyevileşmektedir. İnsanlar nihayet yaşamlarının gerçek koşulları ve diğer insanlarla ilişkileriyle ciddi olarak yüzleşmeye zorlanmaktadır [9], [35]. Diğer taraftan şehirde yaşayan nüfus içerisinde, Benjamin’in de belirttiği gibi, okumayı artık alışkanlığa dönüştürmüş geniş kesimlerde bir okuyucu kitlesi niteliği ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda da bu kitle bir müşteri, hedef kitle kimliği kazanmaktadır. Yeni kalabalık “çağdaş romanda” kendi portresini görmek istemektedir. Hugo, *Sefiller* romanında olduğu gibi, bu kitleye başlıklarla seslenen ilk yazardır [13]. Oskay’a göre;

“Tinsel değerlerin pazarını örgütleyen’ yeni basın ve yayın sanayii sanat ve düşün alanlarındaki ‘üreticileri’ de reel-yaşamı düzenleyen ‘başarı’, ‘ilgi çekmek’ ve ‘satış yapmak’ gibi yeni ölçütlere göre ‘çalışmaya’ zorlamaktadır. Buna uyanlar örneğin Victor Hugo, bir yandan ‘eserlerine kitlesel adlar koyan ilk sanatçılar’ olmakta bir yandan da bu ‘başarılı’ sanatsal ve siyasal yaşamları sonucunda ‘insan’a laikliğin, ilerlemeciliğin ve demokrasinin bayrağı altında toplayabileceği, ama kendisini birey olabilmesi için onlardan ayrı tutması gereken bir kalabalık, bir ‘müşteri’ ya da ‘seçmen topluntusu’ olarak bakmaya yönelmektedirler [30].”

Bu şekilde aslında kitleleri yeniden biçimlendirmekte ve kendilerini seçkinleştirirken de kitlelerle kendileri arasında ayırıcı bir eşik koymaktadırlar [30]. Hugo’nun hedef kitlesi olan okur aynı zamanda dönemin fotoğrafçıların da hedef kitlesidir. Nadar’ın ticari baş rakibi André-Adolphe-Eugène Disdéri (1819-1889) bu kitlenin ilgisini en çok çekebilen mucit fotoğrafçılardandır. Disdéri aynı zamanda hükümet bakanlarının yarı resmi fotoğrafçısı ve imparatorluk ailesinin tercih ettiği portre fotoğrafçısıdır [2]. III. Napolyon İtalya seferine çıkarken ordusuyla beraber Disdéri’nin stüdyosuna gelmiş ve atından inip, Disdéri’ye fotoğrafını çekirmiştir. “Disdéri (1819-89) iki şeyi fark eder. Fotoğraf hala pahalıdır. Büyük boy fotoğraf emeği ve fiyatı arttırmaktadır. Disdéri, fotoğrafı carte-de-visite (kartvizit) boyutuna indirir. Böylece orta sınıftan daha alt ekonomik güce sahip olanlar da fotoğraf alabilir hale gelir [36]” Nadar, III. Napolyon’un çektiği fotoğraftan sonra Disdéri’ye duyulan coşkunun bir hezeyana dönüştüğünü belirtir. Nadar’a göre tüm evren onun adını ve kapısına giden yolu bilmektedir [2]. Kısacası Disdéri para ekonomisine ve kitle toplumuna uygun olarak fotoğrafı kitleselleştirmektedir. Carte-de-visite modasına Nadar da uymak zorunda kalır. Bu işi asistanlarına bırakır. Asistanları dört objektifli fotoğraf makinesi ile stüdyoya gelen müşterilerin kartvizit fotoğraflarını çekmektedir. Nadar da kendi çektiği ünlülerin portrelerini carte-portre haline getirip, satmaktadır. O dönem ünlülerin portreleri çok değerlidir. Avrupa’da milyonlarca kartvizit fotoğraf satılırken Nadar da trendi yakalamak ve ilgi çekmek için, kendisinin çekmediği ünlülere ait portreleri bile carte-portre yapıp satmaktadır. Bunların arasında en çok bilineni, dönemin en ünlü kadın yazarı, George Sand’in (1804-1876) portresidir. Öyle ki Sand bu durumdan haberdar olup, en sonunda Nadar’a portresini

çektirmek zorunda kalır (Görsel 11) [2].

Görsel 11. George Sand portreleri (soldaki Carte-Portre, sağdaki ise Nadar'ın çektiği portre) [2]

Nadar, stüdyosunun akışkanlığı sayesinde, yeni formatı ve yeni fiyatları kabul ederek Disdéri karşısında kendini ezdirmez. Gustave Le Gray (1820-1884) gibi birçok önemli fotoğrafçı yeni toplumsal sınıfların yükselmesiyle birlikte sürekli gelişen sanayinin altında ezilirler [1].

Simmel, yaşanan dönemi en iyi aktaran düşünürlerdendir. Frisby, Simmel'in adeta bir modernite paradigması oluşturduğunu belirtir. Frisby'e göre; Simmel, "modernitenin özünü 'bilimsel teknolojik çağın görkemli tantanası' içinde betimler [33]". Simmel yeni dönemde iç güvenliğin yerini, modern hayatın kargaşasından, heyecanından doğan, belirsiz bir gerilim, hafif bir özlem duygusu, çaresiz bir telaş aldığını düşünmektedir. Bu huzursuzluk da kendini en açık biçimde kent hayatında göstermektedir; "Ruhun merkezinde belirli bir şeyin bulunmaması, bizleri, hep yenilenen uyarıcılarda, duyumlarda, dışsal etkinliklerde doyum aramaya iter. Bu yüzden kendimizi hep bir istikrarsızlığın, çaresizliğin içinde kısıp kalmış buluruz: Metropolün kargaşası, seyahat düşkünlüğü, çılgın rekabet hırsı, bir beğeniye, stile, düşünceye ya da kişisel bir ilişkiye bağlı kalamama yönündeki tipik sadakatsizlik –hepsi de sözünü ettiğimiz istikrarsızlığın, çaresizliğin tezahürleridir [33]." Simmel için kent hayatında rastladığımız uç durumlar, para ekonomisinin uzanımlarının sonucudur. O metropolü para ekonomisinin merkezi olarak görmektedir. Ona göre para ekonomisi ile zihin egemenliği birbirine derinden bağlıdır. Nadar'ın da yaptığı her işte para kazanma kaygısı vardır. Ancak o parasal deritlerinden kurtulmanın yanında doyuma ulaşmak, objektifin sınırlarını zorlamak ve çektiklerini kitlelere gösterebilmek için yükselme ihtiyacı duyar ve sıcak hava balonundan fotoğraflar çeker. Gökyüzünde süzülen dinginleşmiş Nadar'a göre; "[...] özgür, sakin, hiçbir insan gücünün, kötülüğün ona ulaşamayacağı bu hoş karşılama alanının sessiz enginliğine yükselen insan ilk kez gerçekten keyifle yaşadığını hissetmektedir. Tüm çirkinliklerden kaçmak için mesafeden başka bir şey yoktur [11]." Tüm bunların dışında hayatın şoklarından uzaklaşmaktadır. Yeni kitle modern toplumsal yaşamda hayatı şoklarla yaşayan bir kitledir. "Yaşamın şokları insan bilincinin derinlerine nüfuz edemesin diye, insanın kendisi, yaşamı bütünlüğü olan bir süreç olarak algılamaktan ve onun anlamını kavramaktan kaçınmakta; yeni dönemin yaşamını, bölük pörçük ve şöylece yaşanıp geçiliveren bölüntüler olarak yaşamaya yönelmektedir [37]." Benjamin'e göre, yaşamı bir bütünlüğe kavuşturmakta ve onun gerçekliğini görmekten insan bilinçli olarak kaçınmaktadır. Bu kaçınma sonucunda da insanın durumu ağırlaşmaktadır. Bu gidüş 19. yüzyıldan itibaren gelmiş geçmiş bütün direnme edebiyatçıların, sanatçıların temel sorunu haline gelmiştir [37]. Berman'a göre de 19. yüzyılda olan biteni Baudelaire veya başka bir sanatçı yapıtlarında hayata geçiremez. Bu, 20. yüzyılda kübist resimde, kolaj ve montajda, sinemada, romanda bilinç akımında, fütürizmde, dadacılıkta ve diğerlerinde gerçekleşmeye başlar [9].

19. yüzyıl aynı zamanda Avrupa devletlerinin ulusal birliklerini kurmaya çalıştığı bir yüzyıldır. Bu sebeple Avrupa kendi içinde birçok savaşa sahne olur. Prusya Alman ulusal birliğini kurmak için 1870 yılında Fransa'ya savaş açar. Ünlü Sedan savaşında III. Napolyon'u ağır bir yenilgiye uğratar [32]. Sonrasında da beş ay süren Paris kuşatması başlar. Nadar, Paris halkıyla beraber, kuşatma esnasında aktif görev alır. Yine karakterine uygun olarak hayatın sınırlarında bir deneyime atılmaktadır.

4. Paris kuşatması ve Nadar'ın balonu

İkinci İmparatorluk çöktüğünde ve Üçüncü Cumhuriyet onun yerini aldığı (1870), Nadar Paris'i savunmak için tekrar gökyüzüne çıkar. O ve diğer iki havacı arkadaşı Jules Dufour ve Camille Legrand'la beraber görevi; yere bağlı bir balonla gökyüzüne yükselip, şehrin gözü olmaktır. Nadar hem gündüz hem de gece kendilerine ait Le Neptune adlı balonla gökyüzüne çıkıp, inmiştir. Ancak baloncuların çabaları hiçbir işe yaramaz. Kuşatılmış, abluka altına alınmış, haberden yoksun kalmış ve aç bırakılmış Paris acı çekmektedir. En kötüsü, dünyanın geri kalanına neler olduğunu söylemenin bir

yolunun olmamasıdır. Paris'teki yetkililer, Tours'da kurulmuş olan geçici hükümetle de iletişim kuramamaktadır. Bu durumun ne kadar süreceği de belirsizdir. Havadan keşif artık birinci öncelik değildir. Nadar, kuşatmanın dışında kalanlarla haberleşebilmek için bir fikir geliştirir. Balonların zemine bağlanmadan, kuşatma ordusunun üzerinden, içinde posta çuvalı olarak serbest bırakılmasını önerir. Elbette balonun bir kullanıcısı olacaktır. Öneri kabul edilir. 23 Eylül'de üç bin mektupla Neptune ilk uçuşunu yapar. Böylece, Nadar ve havacı arkadaşlarının kurduğu şirket dünyanın ilk hava postasını gönderen posta şirketi olarak tarihe geçer. Teslim edilen mektuplar arasında içişleri bakanı Léon Gambetta'nın millete hitaben yaptığı ve ertesi sabah Fransa'nın dört bir yanındaki gazetelerde yayınlanan bir konuşma da vardır. Neptune'ün uçuşu ablukayı kırmış ve kuşatılmış Parislilerin morallerini düzeltmiştir. Tek sorun, yazışmanın tek taraflı olmasıdır. Dışarıdan haber almanın yolunu bulmak gerekmektedir. Hâlihazırda kullanılmakta olan en umut verici çözüm, güvercinlerdir. Ancak güvercinlerin taşıdığı mektup sınırlıdır. Nadar evine gelen bir mühendisten aldığı ilhamla mikrofilm kullanımını teklif eder. Teklifin mantığı kabaca şöyledir; mektuplar mikrofilme çekilecektir. Mikrofilmlerin içindeki görüntü de bir araç vasıtasıyla büyütülecektir. Çok sayıda üretilebilecek mikrofilmleri de yine güvercinler taşıyacaktır. Teklif kabul görür. Nadar'ın yazdığı gibi, Paris sonunda nefes almıştır [2], [11].

Nadar'ın balonla ilişkisi bununla da bitmez. Bir akşam içişleri bakanlığına çağrılır ve gizlilik yemini ettirilir. Ondan, geçici hükümetin en popüler bakanı olan, Léon Gambetta'nın Paris'i kurtarması için şehir dışına balonla uçuşunu ayarlaması istenir [2]. “Halkın son umudu, taşradan bir ordunun harekete geçip, Prusyalılara arkadan saldırmasıydı. Tours taraflarında, Loire Vadisi'nde kalabalık birliğin toplandığı söylentisi dolaşıyordu [38].” Nadar ve arkadaşları kuşatma sırasında yapılan bir balonu hazırlar [2]. Umutların tükendiği günlerde gerçekleşen bu girişimi Amin Maalouf şu şekilde anlatır; “7 Ekim'de, Montmartre'da, Saint-Pierre Meydanı'nda, Gambetta bir balonun sepetine atladığı gibi havalandı. Ağzı açık kalmış bir kalabalık tanık oluyordu bu sahneye. Düşman hatlarının üstünden geçerken balona ateş açıldı ama birkaç moladan sonra, Picardie'ye bağlı Epineuse bucağı yakınlarında bir ormana inmeyi başardı; sonra Amiens'a ve Rouen'a gitti, ardından Tours'a doğru indi. Korkusuz bakan orada 'ölümüne savaş' çağrısı yaptı [38].”

Bu girişim güç dengelerini değiştirmez. 28 Ocak'ta gelen kaçınılmaz teslimiyetten önce, Paris halkı her ay bir öncekinden daha soğuk bir havada donarak ve açlık içinde dört ay yaşar. Bu sırada, Haussmann'ın yaptırdığı geniş caddelere rağmen 1848'den sonra ilk defa devrimci bir ruhla büyüyen ve halk isyanıyla gelişen, 1871 Paris Komünü gerçekleşir. 1848'de olduğu gibi komüncülerin arasında Nadar'ın ismine yine rastlanmamaktadır.

5. Stüdyodaki 'Nadar'lar

Sanata ve tekniğe dair çalışmalarını hiçbir zaman bırakmayan Nadar savaşın bitimiyle stüdyosuna geri döner. 1874 yılında stüdyosunda çok ses getirecek bir resim sergisine ev sahipliği yapar. 19. yüzyılda fotoğraf resmi yeni bir yöne taşımıştır. Benjamin'e göre resim sanatı, fotoğrafa bir tepki olma amacıyla önce resmin renk öğelerini vurgulamış ve izlenimcilik yerini kübizme bıraktığı zaman, resim sanatı kendisine fotoğrafın şimdilik izleyemeyeceği genişlikte bir alan yaratmıştır [13]. Bu alanın açılmasında izlenimcilere ilk büyük destek Nadar'dan gelir. O, izlenimcilere stüdyosunu açarak sergi olanağı tanıyan ilk kişidir. Bu sergi 1860 yılında açtığı Capucines Bulvarı, 35 numarada bulunan stüdyosunda gerçekleşir. Bu kışkırtıcı sergiye Degas, Monet, Pissaro, Sisley, Bazille, Cézanne gibi isimler katılırken yakın arkadaşı Manet katılmaz [14].

Nadar, 1875 yılında artık elli beş yaşındadır. Balonculuğu bırakmış, stüdyosuna geri dönmüştür. Oğlu Paul büyümüş ve Nadar soyadını kullanmaktadır. Nadar, zaman zaman bu durumdan rahatsız olsa da stüdyonun işlerini daha çok Paul yapmaktadır. Ernestine'in sağlığı iyi değildir. Nadar daha çok Ernestine'le ilgilenmektedir [2]. 1895 yılında sanatçı Paris Nadar Stüdyosu'nu oğlu Paul'e devreder. 1897'de başka bir fotoğraf stüdyosu kurduğu Marsilya'ya taşınır. Yine de 1903 yılına kadar takma adını oğluna devretmez. 3 Ocak 1909'da da tekrar Paris'e döner. 1910 yılında da hayatını kaybeder [27]. Nadar'ın 1870'lerde çektiği en önemli fotoğraf Victor Hugo'nun portresidir (Görsel 12). Bu fotoğrafları oğlu Paul ile beraber 1878 yılında çekmiştir. Hugo fotoğrafların baskısını aldıktan sonra Nadar'a “her şeyde başarılısın” yazılı bir mektup göndermiştir [2].

Görsel 12. Victor Hugo [2]

Nadar ve oğlu fotoğrafları çektikten tam yedi sene sonra yeniden Hugo'yu fotoğraflar. Ancak Hugo artık yaşamamaktadır. 22 Mayıs 1885 tarihinde zatürreden ölmüştür. Ölümünün hemen ardından Hugo'nun evine davet edilen Nadar, oğlu Paul ile beraber eski dostu Hugo'yu ölüm döşeginde fotoğraflar (Görsel 13) [2].

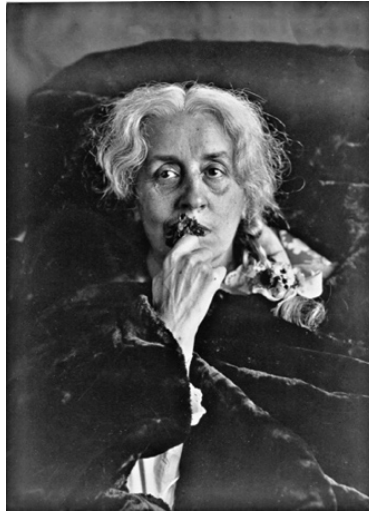
Görsel 13. Victor Hugo ölüm döşeginde [39]

Bir yıl sonra 1886 yılında Paul Nadar, babası Felix Nadar'ın son kez öncü fotoğrafçılık yapacağı bir öneride bulunur. Bilim insanı Michel Eugène Chevreul'la foto-röportaj yapmak. Ünlü kimyager 100. doğum gününü kutlamak üzeredir. Begley'e göre, Nadar, projenin önemini hemen kavrar. Üç gün boyunca Chevreul ile röportaj yapar ve bu süre zarfında Paul Nadar 55 fotoğraf çeker. Kimyasal süreç geliştiği için artık anlık fotoğraflar çekilebilmektedir. Baba oğul Nadarların gerçekleştirdiği yöntem ilk kez uygulanmaktadır. Begley'in belirttiği gibi; Felix Nadar ne yaptığının farkındadır. Bir röportaj esnasında ilk defa fotoğraf çekilmektedir. Okuyucu, ilk kez resimli röportaj görecektir (Görsel 14). Yapılan röportaj gazetecilik ve dergicilik için model olmasına rağmen Nadar bir daha foto-röportaj yapmaz [2].

Görsel 14. Nadarların foto-röportajı [2], [40]

Nadar 1890 yılında, yetmiş yaşındayken, Roland Barthes'ın en sevdiği fotoğraflardan birini çeker. Bu fotoğraf Ernestine'in fotoğrafıdır [41]. Ernestine sağlık sorunları yaşamaktadır. Kısmi felç geçirmiştir [2]. Bu fotoğraftaki (Görsel 15) poz Barthes'ı çok etkilemiştir. Barthes fotoğraf için; dünyanın en güzel fotoğraflarından biri, demektir. Barthes'a göre Nadar; “[...]fotoğrafın teknik varlığının sunabileceğinden daha fazlasını içeren, gereğinden fazla iş gören bir fotoğraf üretmişti [41].” Barthes'in *Camera Lucida*'sında Ernestine'in fotoğrafının altında şöyle yazmaktadır; “Sizce dünyanın en büyük fotoğrafçısı kimdir?’, ‘Nadar’ [41]”

Görsel 15. Ernestine'in fotoğrafı [2]

Ernestine 1909 yılında yetmiş iki yaşında ölür. Bir sene sonra da Nadar, doksan yaşında, ölür. Sanatçı, Paris'teki Père Lachaise Mezarlığı'na gömülür. Stüdyosu ise, uzun süredir birlikte çalıştığı oğlu Paul Nadar'ın (1856–1939) yönetiminde devam eder.

6. Sonuç

19. yüzyıl dünya için yepyeni bir dönemdir. Bu yüzyılda özellikle batı büyük bir değişim geçirir. Bu değişimin en önemli tetikleyeni de endüstri devrimidir. Batı endüstri devrimiyle kitle toplumuna geçer. Böylece kent yaşamı hiçbir şeyin tutarlı olamadığı, şoklarla dolu, istikrarsız bir yaşam halini alır. Bunun da temel sebebi para ekonomisidir. Teknolojiyle yan yana yürüyen ve 19. yüzyıl icadı olan fotoğraf makinesi para ekonomisine uygun bir araçtır. Yeni dönemde teknolojiyi takip eden akışkan fotoğraf stüdyoları ayakta kalabilmektedir. Nadar sadece teknolojiyi takip etmez, kendi geliştirdiği yapay aydınlatma sisteminde görüldüğü gibi, teknolojiyi üretmektedir de. Dönemi etkileyen “bohem sanatçılar” ise para ekonomisinden en çok sarsılan kesim olmaktadır. Bir tarafı bohem kalan Nadar da bu istikrarsız yaşamın doyumсуuzluğu içinde sıcak hava balonuyla çıktığı gökyüzünde yeni doyumlar aramaktadır. 19. yüzyıl Hugo gibi, Balzac gibi, kitlelere farklı bakış açısıyla seslenebilen birçok önemli yazarı da doğurur. Onlar da diğer herkes gibi para ekonomisinin içinde varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadır. Ancak Hugo kitleleri bir yandan biçimlendirirken bir yandan da kitlelerin sözcülüğünü üstlenmektedir. Baudelaire ise insanların arasındadır. Onları küçümsemeyen, ayırtırmadan şiirine katarken, kalabalıkların içindeki kahraman olarak, yalnızlaşmaktadır. Aynı şekilde kitleleri yakalayamayan ve teknik gelişime ayak uyduramayan birçok fotoğraf stüdyosu da para ekonomisinin karşısında iflas etmektedir. Bir dönem bohem bir yaşantı süren ve birçok sanatçıyla dostluk kurmuş olan Nadar'ın stüdyosu yapılan birbirinden farklı işler sebebiyle kapanmaz. Aksine Nadar yaşadığı süre boyunca büyük bir şöhrete kavuşur. Nadar'ın yakın arkadaşı olan Baudelaire ise, modern yaşamın getirdiği kötülöklere karşı direnerek ve acı çekerek ölür.

Bugünden baktığımızda Nadar'ı tanıyan dar bir fotoğraf çevresi varken, Baudelaire'i bilen geniş bir sanat çevresi vardır. Baudelaire modernitenin yeni dayatmalarına karşı direnir ve bu tavrını lirik şiiriyle sanatına yansıtır. Bu tavır onu yaşadığı dönemde kitlelerin içinde yalnızlaştırırsa da lirik şiiri zamanın karşısında güçlenerek Baudelaire'i modernizmin en önemli temsilcilerinden biri yapar. Nadar'dan bize kalan en büyük miras ise gerçekleştirdiği öncü çalışmalarla fotoğraf sanatına yeni yönelimler kazandırması ve çektiği ölümsüz portre fotoğraflarıdır. Nadar sayesinde dönemin birçok sanatçı ve aydınının sadece yüzü bilinmemektedir. Nadar, portre fotoğraflarıyla, onların karakterini de günümüze taşımaktadır. Diğer taraftan Nadar'ın bugün dahi tanınmasında fotoğrafını çektiği sanatçıların da katkısı fazladır. Onların ismi yaşadıkça Nadar'ın ismi de yaşayacaktır. Ancak Nadar çektiği portrelerle sanatını bu kadar başarılı bir şekilde icra etmeseydi dönemin ünlüleri de onun stüdyosunda portrelerini çekmezdi. Bu makale Nadar'ın yaşam öyküsü üzerinden ilerlemiştir. Buradan hareketle Nadar'ın para ekonomisi ile uyum içerisinde olmaya çalıştığı ve çok yönlü karakteri sayesinde hem ticari hem de sanatsal çalışmalarını başarıyla sürdürebildiği sonucu çıkarılmıştır.

7. Yazar katkı beyanı

Bu çalışmada Serkan DORA kapsam ve içerik düzenlemesi ile yazım ve düzenleme kısımlarında katkıda bulunmuştur.

8. Etik kurul onayı ve çıkar çatışması beyanı

Çalışmada yazar tarafından gerçekleştirilen ya da başka araştırmacıların gerçekleştirdiği nitel ve/veya nicel araştırma yoktur. Makale ulaşılabilir kaynaklara referans verilerek yazılmıştır. Makalenin etik kurul onayına ihtiyacı yoktur.

9. Kaynaklar

- [1] Freund G. *Fotoğraf ve Toplum*. Çev. Demirkol Ş. İstanbul, Türkiye, Sel Yayınları, 2007.
- [2] Begley A. *The Great Nadar The Man Behind The Camera*. Tim Duggan, New York, 2017.
- [3] Artun A. “Baudelaire’de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm”. Ali Artun, <http://www.aliartun.com/yazilar/ baudelairede-sanatin-ozerklesmesi-ve-modernizm/> (02.01.2022).
- [4] “La Boheme Operasının Konusu”. <https://www.nkfu.com/la-boheme-operasi-konusu-giacomo-puccini/> (02.02.2022).
- [5] Draaisma D. *Bellek Metaforları Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi*. Çev. Koca G. İstanbul, Türkiye, Metis Yayınları, 2007.
- [6] Özendes E. *Türkiye’de Fotoğraf*. 2. Baskı. İstanbul, Türkiye, İletişim Yayınları, 1994.
- [7] Böcekler B. “Louis-Jacques-MandéDaguerre ve Charles Marie Bouton’un Dioraması ve Tarihsel Kökenleri”. *Sanat Tarihi Dergisi*, 24(2), 139-160, 2015.
- [8] Postman N. *Televizyon Öldüren Eğlence Gösteri Çağında Kamusal Söylem*. Çev. Akinhay O. İstanbul, Türkiye, Ayrıntı Yayınları, 1994.
- [9] Berman M. *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, 7. Baskı. Çev. Altuğ Ü ve Peker B. İstanbul, Türkiye, İletişim Yayınları, 2004.
- [10] <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/366762> (15.11.2021).
- [11] Nadar F. *When I Was a Photographer*, Translated by Cadavaand E and Theodoratou L. London, MIT, 2015.
- [12] Bajac Q. *Fotoğrafın İcadı*. Çev. Berktaş A. İstanbul, Türkiye, YKY, 1994.
- [13] Benjamin W. *Pasajlar*. Çev. Cemal A. İstanbul, Türkiye, YKY, 2001.

- [14] Mc Couat P. “The Adventures of Nadar Photography, Ballooning, Invention and the Impressionists”, *Journal of Art in Society*, <http://www.artinsociety.com/the-adventures-of-nadar-photography-ballooning-invention--the-impressionists.html> (09.10.2021).
- [15] <https://paris-promeneurs.com/l-atelier-de-nadar/> (25.11.2021).
- [16] <http://expositions.bnf.fr/les-nadar/en/the-nadars.html> (25.11.2021).
- [17] Verne J. *Aya Seyahat*. 3. Baskı. Çev. Hansoy F. N. İstanbul, Türkiye, İnkılap ve Aka Yayınları, 1981.
- [18] Verne J. *Ayin Etrafında*. 2. Baskı. Çev. Hansoy F. N. İstanbul, Türkiye, İnkılap ve Aka Yayınları, 1981.
- [19] <https://www.quora.com/When-were-the-first-aerial-photographs-taken-and-what-was-the-subject> (02.01.2022).
- [20] <https://www.solosophie.com/visit-the-paris-catacombs-history-guide/> (03.01.2022).
- [21] <https://www.catacombes.paris.fr/en/history/site-history> (03.01.2022).
- [22] <https://www.lensrentals.com/blog/2014/03/the-heights-and-depths-of-nadar-tldr-version/> (28.11.2021).
- [23] <https://www.sciencephoto.com/media/76562/view/gondala-of-nadar-s-balloon-1863> (05.01.2022).
- [24] <https://www.smithsonianmag.com/air-space-magazine/flight-of-the-giant-586517/> (05.01.2022).
- [25] <https://www.myartprints.co.uk/a/frenchphotographer/felixnadarsgiantballoonin.html> (05.01.2022).
- [26] <https://www.auction.fr/fr/lot/nadar-et-son-ballon-le-geant-ensemble-de-trois-documents-rares-ensemble-de-14676503> (05.01.2022).
- [27] <https://photographyandvision.com/2020/09/14/mondays-photography-inspiration-gaspard-felix-tournachon/> (10.10.2021).
- [28] <http://inspired-young.blogspot.com/2015/08/felix-nadar-1820-1910.html> (28.10.2021).
- [29] Roche D. “Melankoli Çekmecesi’nden Fotoğraflar”. Çev. Derman A. *Sanat Dünyamız*, 84, Yaz, 92-102, 2002.
- [30] Oskay Ü. *XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri Kuramsal Bir Yaklaşım*. 3. Basım. İstanbul, Türkiye, Der Yayınları, 2000.
- [31] Hugo V. *Sefiller Birinci Cilt*, 3. Baskı. Çev. Altınova N. İstanbul, Türkiye, Hayat Yayınları, 1973.
- [32] Sander O. *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*. 8. Baskı. Ankara, Türkiye, İmge Yayınları, 2000.
- [33] Simmel G. *Modern Kültürde Çatışma*. Çev. Bora T, Kalaycı N. ve Gen E. İstanbul, Türkiye, İletişim Yayınları, 2003.
- [34] Oskay Ü. *Tek Kişilik Haçlı Seferleri*. İstanbul, Türkiye, İnkılap Yayınları, 2000.
- [35] Engels F, Marx K. *Komünist Manifesto ve Komünizmin Etkileri*. 3. Baskı. Çev. Erdost M. Ankara, Türkiye, Sol Yayınları, 1993.
- [36] Dora S. *Büyüyen Fotoğraf Küçülen Sosyoloji*. İstanbul, Türkiye, Babil Yayınları, 2003.
- [37] Oskay Ü. *Walter Benjamin’de Tarih, Kültür ve Fantazy*. Çev. ve Der. Oskay Ü. Estetize Edilmiş Yaşam Sanattan Savaş ve Siyasete Alman Faşizminin Kuramları Walter Benjamin, 2. Baskı. 119-153, İstanbul, Türkiye, İnkılap Yayınları, 2015.
- [38] Maalouf A. *29 Numaralı Koltuğun Hikayesi Fransa Tarihinin Dört Yüzyılı*. Çev. Türkay O. İstanbul, Türkiye, YKY, 2018.
- [39] <https://www.e-skop.com/skopbulten/prousttan-arta-kalanlar-iii/1704> (07.01.2022).
- [40] <http://ejettyphotohistory.blogspot.com/2011/02/paul-nadar.html> (30.11.2021).
- [41] Barthes R. *Camera Lucida Fotoğraf Üzerine Düşünceler*. 3. Baskı. Çev. Akçakaya R. İstanbul, Türkiye, Altıkırkbeş Yayınları, 2000.

Yöneticilerin, liderlik görevlerine ilişkin algılarının çeşitli sektörler bağlamında araştırılması

Investigation of managers' perceptions of leadership roles in the context of various sectors

Ali AKDEMİR¹, Safa TANKİŞİ², Özlem AKTAŞ³, Burcu YILDIZ^{4*}, Hakan ÖZTÜRK⁵

¹ İşletme Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

aliakdemir@arel.edu.tr

² İşletme (İngilizce) Bölümü, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul Ayyansaray Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

safatankisi@ayvansaray.edu.tr

³ İşletme Doktora Programı, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

aktasozlem07@hotmail.com

⁴ Ulaştırma Hizmetleri Bölümü, Meslek Yüksek Okulu, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

burcuyildiz@arel.edu.tr

⁵ Makel Elektrik Elektronik A.Ş., Genel Müdür, İstanbul, Türkiye.

hakan.ozturk@makel.com.tr

Geliş Tarihi/Received: 11.01.2022

Bölüm/Section: Sosyal Bilimler/İşletme

Kabul Tarihi/Accepted: 23.01.2022

Araştırma Makalesi/Research Article

Özet

Günümüz itibarıyla liderlik, iş görenlerin motivasyonunu ve dolayısıyla örgütsel performans arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda artış yaşanmakta, liderlik ve yöneticilik karşılaştırması gibi geçmişe dayanan bir tartışma konusuna ilişkin farklı görüşler ortaya koyulmaya devam edilmektedir. Öte yandan ilgili literatür incelendiğinde yöneticilik ve liderliğe ilişkin tanım ve görevler ile ilgili iç içe geçmişlik dikkat çekici seviyededir. Bu çalışmanın amacı, yönetim fonksiyonlarından yöneltme ve çeşitli farklı yaklaşımlarla ilişkilendirerek yöneticiliğin kavramsal olarak liderliği kapsamı gerektiği yaklaşımından hareketle toplamda 383 yöneticiye anket uygulaması yapılarak, farklı cinsiyet, yöneticilik kademesi, eğitim düzeyi vb. değişkenlerle yöneticilerin liderlik görevleriyle ilgili algılarını ölçümlemek, belirtilen değişkenlerle yöneticilerin liderlik görevi algılarının ilişkisini saptamaktır.

Anahtar kelimeler: Yönetici, lider, lider yönetici, liderlik görevleri, sosyal özellik, kurumsal özellik.

Abstract

Today, there has been an increase in the number of studies examining the relationship between leadership, motivation of employees and therefore organizational performance, and different views continue to be put forward on a historical discussion topic such as the comparison of leadership and management. On the other hand, when the relevant literature is examined, the intertwinedness of the definitions and duties of management and leadership is remarkable. The aim of this study is to conduct a survey of 383 managers in total, based on the approach that management should conceptually cover leadership by associating it with various different approaches and orientation from management functions, and different gender, managerial level, education level, etc. to measure the perceptions of the managers about leadership tasks

* Yazışılan yazar/Corresponding author: Burcu YILDIZ

¹ orcid.org/0000-0002-5188-3304; ² orcid.org/0000-0002-6528-7618; ³ orcid.org/0000-0003-2355-0374;

⁴ orcid.org/0000-0001-7459-8066; ⁵ orcid.org/0000-0002-6110-7667

with the variables, to determine the relationship between the specified variables and the perceptions of the leadership task of the managers.

Keywords: Manager, leader, lead manager, leadership roles, social feature, corporate feature.

1. Giriş

Yöneticilik ve liderlik kavramları üzerine tartışmalar süregelmektedir. Liderlik ve yöneticilik aynı kavramlar mıdır? Örgütlerin başarısında liderler mi rol oynamaktadır, yoksa yöneticiler mi rol oynamaktadır? Yöneticiler lider olmak zorunda mıdır? Yöneticilerin liderlik görevlerine ilişkin algıları ne yöndedir? Bu sorular üzerinde araştırmacılar, işletmeler ve bilim adamları çalışmalar yapmaya devam etmektedir.

Çalışmamızda liderlik ve yöneticilik kavramları açıklanarak, özellikle yönetimin yöneltme fonksiyonu açısından yöneticilik ve liderlik kavramlarının aynı olduğu tartışması yapılmıştır. Liderlik niteliği bağlamında yöneticilik-liderlik karşılaştırması yapılmıştır, yöneticilik ve liderlik kariyer ilişkisi açısından incelenmiştir, liderlik teorileri ve modelleri açıklanmıştır ve araştırma bölümünde ele alacağımız liderlik görevleri açıklanmıştır.

Araştırmamızın temel amacı; yöneticilerin liderlik görevlerinin algılanmasına yönelik görüşleri yaş, cinsiyet, görev süresi, çalışılan sektör ve çalışılan örgüt bağlamında tespit etmektir. Bir başka deyimle amaç, liderlik görevlerinin algılanmasına yönelik görüşler ile demografik parametreler arasında bağlantının olup olmadığını öğrenmek ve liderlik tarzı beklentilerini ortaya çıkartmaktır.

Bu araştırmada, uluslararası ve ulusal literatür tarandıktan sonra, uzman görüşleri de alınarak, bir anket formu hazırlanmıştır. Hizmet, tarım, sanayi ve inşaat sektörlerinden toplam 383 yönetici ile anket yöntemiyle görüşülmüştür. Demografik verileri içeren parametrelerden etkilenme derecesinde cinsiyet değişkeni için t-testi ve yaş, eğitim, sektör, çalışılan pozisyon, çalışma yılı için ANOVA testi yapılmıştır. Yönetim fonksiyonları kapsamında liderlik görevlerine yönelik görüşleri ortalama ve standart sapmalar ile belirlenmiştir ve yorumlanmıştır.

2. Liderlik ve yöneticilik kavramları

2.1. Liderlik kavramı

Liderlik kavramı özellikle 19. yüzyılın başlarından itibaren ele alınmaya başlanmış, 1950'li yıllardan itibaren ise kuramsal boyutuyla değerlendirilmeye başlanmıştır. Son dönemlerde örgütlerdeki liderlik kavramının yükselişe geçmesiyle kuramcılarının olduğu kadar uygulamacıların da ilgi ve inceleme alanında yer bulmuştur [1].

Literatüre bakıldığında ise belirgin farklılıklar arz eden liderlik tanımlarıyla karşılaşmak mümkün olmaktadır. Vizyonun ön plana çıktığı “liderlik, vizyon sahibi olarak farklı kişilikle, karakterle, yetkinlikle mükemmel başarıya çalışma süreci ve bireyleri kişilik özellikleriyle etkileme yeteneği” olarak tanımlandığı gibi [2], “destek iklimi oluşturup ekipleri teşvik ederek bir kültürde birleştiren, özgüven sahibi, güven verici, duygulara seslenip motivasyon verebilen kişi” lider olarak tarif edilebilir. Akdemir aynı zamanda liderliği “liderlik kişisel güç ile başkalarını etkileme yeteneğidir” şeklinde tanımlamaktadır. Ortak amaç ve kimlik hususlarının vurgulandığı liderlik tanımları da mevcuttur. Buna göre liderlik kavramı için bireylere onları ikna etmek suretiyle yön verebilme, ortak bir amaç, kimlik ve kültür oluşturabilme ve ayırt edici bir vizyon ile yöneltme ve yönetim eylemlerini gerçekleştirmek olarak yaklaşmak doğru olacaktır.

2.2. Yöneticilik kavramı

Yöneticilik en temelde insanları yönetmek; belli amaçları hayata geçirecek işleri yerine getirmeleri için onları yönlendirmektir. Bu bağlamda yöneticilik yerine getirilecek işler ve varılacak sonuçlara ilişkin bilgi sahibi olmayı gerektirir, aynı zamanda sahip olunan bilginin doğru biçimde kullanılması gerektiğinden yönetsel beceri ve yetenekler yöneticilik için elzemdir. Mintzberg'in üç ana başlıkta topladığı üzere yöneticilik kapsamında yapılması gerekenler kişiler arası ilişkiler kurulması, bilgi toplama ve dağıtma ile karar verme görevleridir [3]. Amaçlara ulaşırken bizzat yapmak yerine diğer iş görenlerin yaptıklarıyla bunu sağlamak temel bir yöneticilik tanımı olarak değerlendirilebilir; planlama, organize etme, yürütme, eşgüdüm, denetleme gibi işlevler yöneticiliğin gerektirdiği en belirgin faaliyetler olarak düşünülebilir. Bunlar dışında iş görenlerin motivasyonu, eğitimi ve gelişimini de yöneticiliğin sorumlulukları kapsamında tanımlayan yaklaşımlar mevcuttur.

3. Liderlik ve yöneticiliğin karşılaştırılması

Değindiği üzere, literatürde sıklıkla yer alan klasik tanımlar üzerinden gidildiğinde liderlikle ilgili olarak vizyon, motivasyon, etki gücü, duygulara seslenme gibi unsurlar ön plana çıkarken yöneticilik için amaçlara ulaşırken bizzat yapmak yerine diğer iş görenlere yaptırdıklarıyla bunu sağlamak, bilgi akışı, koordinasyon ve dağıtma gibi unsurlardan söz edilmektedir. Bunun yanı sıra alan yazın taraması yapıldığında lider ve yönetici karşılaştırmaları ile ilgili lider için yenilikçi, informal, doğal, duyu ve insan odaklı, değişime açık, geliştirici ifadeleri üzerinde durulurken, yönetici için ise gelenekçi, formal, mesafeli, örgütsel yarara odaklı gibi tanımlamaların yer aldığı çeşitli karşılaştırma tablolarına ulaşmak mümkündür. Fakat ihmal edilmemesi gereken bir nokta olarak liderlik ve yöneticilik fonksiyonları – çok çeşitli kuram ve modeller incelendiğinde de görülebileceği üzere – iç içe geçebilmektedir. Dolayısıyla başlangıçta yer alan klasik tanım

ifadesinden de hareketle bu farkları lider ve yönetici karşılaştırmasından ziyade klasik yönetici ve lider yönetici olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır [4]. Bu doğrultuda, örgütlerin lider niteliği taşıyan yöneticiler tarafından yönetilmesinin bir gereklilik olduğu, daha farklı bir deyişle tüm yöneticilerin lider nitelikli olması gerektiği kanısına varmak isabetli olacaktır. Bu bağlamda Ali Akdemir'e göre lider ve yönetici arasında fark bulunmamaktadır, kar amacı güden ya da kar amaçsız tüm örgütlerde yöneticiler için liderlik vasıflarına sahip olmak, dolayısıyla lider olmak olmazsa olmaz bir şart haline gelmektedir.

3.1. Yönelme (leading, directing) fonksiyonu açısından yönetici ve lider karşılaştırması

Literatürde farklı adlandırmalarda ve farklı sayılarda tanımlar bulunsa da genel olarak yönetim fonksiyonlarını planlama, örgütleme, kadrolama, yönelme, koordinasyon ve denetim olmak üzere 6 ana başlık altında toplamak mümkündür.

Yönelme (yürütme), organizasyon yapısını planlandıktan, örgütlendikten ve kadrolandıktan sonra harekete geçirecek eylemleri kapsar [5]. Planların uygulanabilmesi için iş görenlerin tutum ve davranışlarına dönük yönlendirme yapılmalıdır. Bu yönlendirme ise etkili iletişim ve isteklendirme yollarıyla yöneticinin liderlik yapmasıyla mümkün olabilir. Bu çerçevede düşünüldüğünde bir yönetim fonksiyonu olarak yöneltmenin, planlanan işleri örgütlenmiş kadro ile faaliyete geçirebilmesi için mutlak rol oynaması itibarıyla ve yöneltme eylemi için iletişim, motivasyon, dolayısıyla da liderliğin elzem olması dolayısıyla da etkili bir lider olma özelliği, her yönetici için kaçınılmaz olması gerekmektedir. Buna göre yönetici ve lider arasında kavramsal olarak bir fark bulunmayacağı yaklaşımını ileri sürmek mümkündür.

4. Liderlik, yöneticilik ve kariyer ilişkisi

Yöneticiler için iletişim ve motivasyon yoluyla – yönetim fonksiyonlarından biri olan – yöneltme eyleminde bulunmak bir gerekliliktir. Bu doğrultuda değerlendirildiğinde iletişim ve motivasyon yoluyla gerçekleştirilen yöneltme eyleminin açıkça bir liderlik niteliği olarak her yöneticide bulunması gerektiği, dolayısıyla her iyi yöneticinin aslında iyi bir lider olmasının şart olduğu sonucuna varmak kaçınılmaz olacaktır. Bu çerçevede yöneticilik ve kariyer ilişkisini ele alırken aslında liderlik ve kariyer ilişkisinin incelendiğini göz önünde bulundurmak gerekir.

Yöneticilik/liderlik ve kariyer ilişkisi incelenecek olduğunda ise Hall'un kariyer tanımına değinerek başlangıç yapmak isabetli olacaktır. Buna göre kariyer, bireysel ve organizasyonel hedeflerle direkt olarak bağlantılı ve kişinin yaşamı süresince deneyimleyeceği ve kısmi olarak denetim altında tutabileceği iş deneyimleri ve faaliyetleriyle ilgili bir süreçtir. Kariyer; mesleki ilerleme, iş tatmini, meslekte uzmanlaşma ve deneyim kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Uzun erimli bir süreci kapsar, ilerleme dönüktür.

Kariyer kavramının yöneticilik/liderlik ilişkisi spesifik olarak ele alındığında ise Ali Akdemir'in yaklaşımına göre her profesyonel için kariyer kavramı iki ana başlık altında kategorize edilir: Mesleki kariyer ve yöneticilik/liderlik kariyeri. Bu doğrultuda uzmanlığı veya mesleği ne olursa olsun her bir profesyonel kariyerinde bir yandan teknik donanım, iletişim yetenekleri, operasyonel beceriler ve işiyle ilgili diğer konularda ilerleme sağlarken yöneticilik/liderlik kariyeri tüm mesleki donanımından bağımsız olarak başlayıp ilerlemektedir. Buna göre yöneticilik/liderlik kişinin teknik bilgi birikimi ya da işin kendisiyle ilgili deneyiminden tamamen ayrı düşünülmelidir. Bir iş gören sorumluluk alanındaki işleri kusursuz bir biçimde yerine getirip ilgili alanda deneyimi ve bilgi birikimiyle çok iyi performanslar ortaya koyduğu halde iyi bir yönetici/lider olamayabilir ya da geldiği noktada yönetici/lider konumu için yalnızca mesleki donanımıyla hazır olmayabilir. Bu bakış açısından hareketle yönetici/lider vasıflara doğuştan ya da sonradan edinilmiş olarak sahip olan bir iş gören de mesleki anlamda yetersiz ise yalnızca liderlik özellikleriyle yönetici/lider olarak başarılı olamayacak, işlerin yapılmasında, yaptırılmasında başarısız olacaktır.

5. Liderlik teorileri ve modelleri

Literatürde liderlik teorileri ve modelleri ile ilgili farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır. Bazı çalışmalar liderlik teorilerini ele alırken özellikler teorisi ve davranışsal teoriye ek olarak durumsallık teorisi başta olmak üzere çeşitli farklı yaklaşımları da inceler. Liderlik tarzları olarak adlandırılan liderlik modellerinde ise otokratik, demokratik, serbestiyetçi, karizmatik, bürokratik, yönetsel, siyasal, dönüştürücü, entelektüel ve vizyoner liderlik ile kriz dönemi liderliği ve bilgi toplumu liderliği tanımlamaları ön plana çıkmaktadır.

5.1. Liderlik teorileri

5.1.1. Özellikler teorisi

Özellikler teorisine göre kişinin lider oluşundaki asıl belirleyici unsur kişisel olarak sahip olunan özelliklerdir. Bununla birlikte çeşitli araştırmalar sonucunda söz konusu özelliklerin kişinin pratikte liderlik yapabileceğiyle ilgili kesinlik arz etmediği ortaya çıkmıştır.

Özellikler teorisinin odaklandığı husus liderliğin icra edilmesindeki yolların farklılıklarından bağımsız olarak liderlerin bazı insanlara özgü olarak doğuştan lider olduğu ve lider olmayanlara kıyasla ayırt edici özelliklere sahip olmasıdır. Buna göre kişiye özgü bazı özelliklerin kişilerin lider olarak algılanmalarında rol oynadığı kabul edilmektedir. Bununla birlikte gözden kaçırılmaması gereken bir nokta olarak, lider olma, lider olarak algılanma üzerinde durum, zaman, görev gibi şartlar da belirleyici ölçüde etkindir. Dolayısıyla kişisel özellikler liderliği tüm kapsamıyla açıklamak için yeterli değildir,

özellikler teorisi bu bağlamda değerlendirilmelidir ve durum, görev, zaman vb. değişkenleri ele alarak birlikte yorumlanmalıdır [2].

Tablo 1. Liderlik özellikleri [6], [7]

Boy	Eğitim Seviyesi	Hakim Olma
Kilo	Konuşma Becerisi	İnisiyatif Alma
Dış Görünüş	Kendine Güvenme	Özgün Düşünce
Kişisel Enerji	Bilgi	Kavrama Becerisi
Sağlık	Karar ve Yargılama	Kararlı Davranış
Zeka Seviyesi	Uyumlu Olma	Arzu, Hırs

5.1.2. Davranışsal teori

Davranışsal yaklaşım, liderin davranışlarına odaklanarak, grup üyeleriyle olan iletişim ve ilişki kurma biçimlerini ele alarak grup üzerinde yarattığı etkiyi özelliklerinden ziyade davranışlarını analiz ederek inceler. Davranışsal teori kapsamında Ohia Eyalet Üniversitesi Modeli, Michigan Araştırmaları, Blake-Mounton Yönetim Ölçeği, Douglas McGregor'un X ve Y Teorisi ve Rensis Likert Yönetim Sistemleri Yaklaşımı başlıca yaklaşımlardandır [3].

5.1.3. Ohio State araştırmaları

Davranışsal teorinin en önemli aşamalarından biri olarak Ohio State University araştırmaları toplamda 1800 civarında lider davranış biçimini ortaya koymuştur. Bu çalışmaların en önemli ürünü olabilecek sonuç ise R. Daft tarafından ortaya konan Liderlik Davranışı Tanımlama Anketi (Leadership Behavior Description Questionnaire – LBDQ) olmuştur. Ohio State University Araştırmaları lider davranışlarını iki ana başlığa; “yapıyı kurma” ve “anlayış gösterme” olarak ele almıştır. Yapıyı kurma; örgütlenme, kadro oluşturma, performans ölçümü, iletişim kanallarını oluşturma benzeri davranışları içermektedir. Anlayış gösterme ise liderin davranışlarındaki güven, saygı, dostane ilişki beklentilerinin liderin davranışlarıyla ne kadar karşılandığına yönelik araştırmalardır [3].

5.1.4. Michigan araştırmaları

Michigan araştırmalarında amaçlanan temel nokta grup performansında en etkili liderlik davranışlarının hangilerinin olduğunun tespitidir. Çeşitli görüşmelerin, liderler/yöneticiler ve astlarla yapılmasının ardından liderlik davranışının iş ya da birey merkezli olabileceği tespit edilmiştir. Liderlik gibi karmaşık bir kavram ve süreçler bütünü için iki boyutlu bir tasnifin yeterli olmayacağını söylemek mümkündür, ayrıca genel geçer bir ideal tarifi de dünya genelindeki farklılıklar ve değişim ivmesi göz önüne alındığında çok da geçerli olmayacağı ileri sürülebilir. Öte yandan gerek Michigan araştırmaları gerekse Ohio State araştırmaları için de teknoloji, kültür, iklim şeklindeki durumsal değişkenlerin değerlendirmeye alınmıyor olmasının sonuçların sınırlarını daralttığı ifade edilebilir [2].

5.1.5. Blake – Mouton yönetim ölçeği

Blake ve Mouton'un geliştirdiği Yönetimsel Izgara (Managerial Grid) yöneticilerin tutumlarını iki boyutuyla açıklama yoluna giderek çalışana/insana dönüklük ve işe/üretim dönüklük olarak kategorize etmişlerdir. Buna göre her iki boyutun kombinasyonu beş maddelik yönetimsel davranış biçimleri şunlardır:

1. Sorumluluğundaki işleri başarmakta ve yönetimi altında bulunan bireylerin beklentilerini dikkate alıp karşılamada başarısız olan çok yetersiz yöneticiler.
2. Organizasyonel hedefleri en yüksek seviyede yerine getirmek üzere efor sarf eden, fakat grup üyelerinin insani gereksinimlerine yanıt vermek ve onların iş tatminini sağlamakla ilgili yetersiz kalan yöneticiler.
3. İş görenlerin insani beklentilerini karşılamaya öncelik verirken organizasyonun hedeflerine varmak için gerekli davranışları yeterince yerine getiremeyen yöneticiler.
4. İnsani gereksinimlere orta seviyede yanıt verebilen yöneticiler; organizasyonel hedeflerle ilgili de orta seviyede etkinlik sağlayabilen yöneticiler.
5. Her iki boyutta da, yani insana dönük ve işe dönük olarak da beklenti ve hedefleri olabilecek en yüksek seviyede yerine getiren yöneticiler [8].

5.1.6. Rensis Likert yönetim sistemleri yaklaşımı

Rensis Likert tarafından geliştirilmiş olan sistem, 1-2-3-4 modeliyle yönetici ve lider davranışlarının açıklamasını dört kategori altında yapar. Buna göre Sistem 1'de astlar genellikle karar alma sürecinde yer almamaktadır. Sistem 2'de astlara güven söz konusudur, karar alma süreçleri çoğunlukla üst yönetim dâhilinde yapılırken bazı kararlar alt yönetim kademelerinde gerçekleşmekte, ancak bu süreç de belli kısıtlar dâhilinde yerine getirilmektedir. Sistem 3'te astlara olan güvende görece daha fazla yükseklik bulursa da politikaların oluşturulması, belirlenmesi ve karar alma süreçleri üst yönetim tarafından yürütülmektedir. Sistem 5 ise yönetimsel anlayış olarak ekip çalışmasının ve güvenin ağır bastığı bir sistemdir [3].

5.1.7. Durumsallık teorisi

Durumsallık teorisinin temel varsayımı ideal sayılabilecek liderlik tutum, davranış ve faaliyetlerinin şartlara ve durumlara göre değişiklik gösterebilir. Buna göre durumsallık liderlik çerçevesinde farklı liderlik durumlara göre liderin farklı liderlik tarzlarını benimsemesi söz konusudur. Ancak durumsallık yaklaşımına ilişkin olarak da çeşitli eleştiriler ortaya atılmıştır; liderliğin kompleks bir süreç olması dolayısıyla hangi durumda hangi liderlik tarzının daha başarılı olacağına ilişkin kesin bir saptama olmadığından teorisinin somut vakalara ne kadar doğru uyarlanabileceği tartışmalı olarak değerlendirilmiştir [7].

5.2. Liderlik modelleri

Literatürde yer alan belli başlı liderlik modelleri liderleri gerek yönetim süreçlerini yönetmeleri, astlarıyla ilişkileri, işleyiş ve atamalara ne kadar dâhil oldukları, hareket tarzları gibi konuları ele alarak tanımlar.

5.2.1 Bürokratik liderlik

Bürokratik liderlikte esas olan kurallara göre karar verme olduğundan bürokratik liderlerin genellikle iznine başvurular, liderlik sürecinin hatları çoğunlukla belirli kurallara göre işletildiği liderlik modelidir. Bürokratik modelde liderin astlarını samimiyetle dinleyerek sorunlarına çözüm araması ve motivasyon yaratması kısmının klasik anlamda yöneticilik dışında liderliğe daha yakın olduğu ileri sürülebilir [7].

5.2.2. Otokratik liderlik

Otokratik liderlik liderin işleyişle ilgili hemen her konuda doğrudan dahlinin olduğu, liderin belirleyen, kontrol eden ve değerlendiren taraf olarak yer aldığı [2]. Bu doğrultuda otokratik liderliğin olduğu grupta, örgütte merkeziyetçi yapının hâkim olduğu ve yetki paylaşımının kısıtlı olduğunu ifade etmek doğru olacaktır.

5.2.3. Demokratik liderlik

Temel olarak gruba yönetim süreci ve işleyişle ilgili daha fazla inisiyatifin bırakıldığı demokratik liderlik modelinde öne çıkan diğer bazı hususlar iletişim kanallarının açıklığı, çalışanlara yönelik değer, gelişme olanağı, karar alma süreçlerinde astların dâhil olabilmesinin yanı sıra adilane ödül ve yükselme fırsatlarının zeminin oluşturulması gibi unsurlardır [9].

5.2.4. Laisses Passer (Serbestiyetçi)

Liderin yetkisini minimal düzeyde kullanarak grubu çok büyük ölçüde kendi inisiyatifine bıraktığı liderlik modelidir. Lider işle ilgili başlangıç aşamasından sonraki süreçlerde tam anlamıyla yer almaz. Denetim mekanizmasının ortadan kalkmasıyla karışıklık doğması, bireysel çıkarın ön plana çıkarak örgütsel amaçtan çıkılması ve istismara açık olması gibi sakıncaları olduğunu ifade etmek mümkündür [10].

5.2.5. Karizmatik liderlik

Karizmatik liderlik tanımıyla ilgili ayırt edici nokta karizmatik liderin takipçilerini etkilemede bürokratik/yasal yetkilerden çok kişisel özelliklerini kullanan kişi olduğudur. Karizmatik lider gerek görevlerin yerine getirilmesinde gerekse örgütsel bağlılığın artırılmasında somut ve ölçülebilir kriterlerden çok yarattığı etkiyle bunu sağlar [11]. Karizmatik liderlik modelinde lider ve takipçisi arasındaki ilişkinin kısmen irrasyonel, ancak yoğun etkileşimli ve yüksek performans ortaya çıkarttığı illeri sürülebilir.

5.2.6. Dönüştürücü liderlik

Literatürde bazı kaynaklarda karizmatik liderlikle özdeş, hatta eş anlamlı olarak da değerlendirilmiştir. Dönüştürücü liderlik modelinde özellikle vizyon kavramı ön plana çıkmakta, liderin vizyonun oluşturulması, geliştirilmesi, gerçekleştirilmesine ilişkin inanç ve ikna sürecini yürütmesi, rol model teşkil etme, revizyonist faaliyetlerde bulunması gerekliliği bulunmaktadır. Ayrıca takipçileri yetkilendirme, güçlendirme ve bunları eylem birliğiyle pekiştirme de dönüştürücü liderlik modelindeki diğer başlıca unsurlardandır [2].

5.2.7. Stratejik liderlik

Stratejik liderlik organizasyonlar için potansiyel iç ve dış tehditlerini öngörerek o doğrultuda konum alma, iç ve dış çevre çözümlemesini iyi biçimde yapma, aynı şekilde fırsatları da öngörerek değerlendirme unsurlarını içerir. Stratejik liderlik 3 modeli kapsamaktadır. Girişimcilik Modelinde güç merkez noktasında yer alır, lider güçlü sezgilere sahiptir ve işletmenin kurucusu olarak tam bağımsızdır. Uyum Sağlama Modelinde ise lider risk alma konusunda çekimserdir, denge politikası güder, geri çekilmeye meyillidir. Planlama Modelinde ise lider profesyonel yönetim anlayışındadır ve uygulamalarını bu doğrultuda hayata geçirir. Karar alım süreci bilimsel yaklaşım çerçevesinde gerçekleşir ve işleyiş yapısal analize göre icra edilmektedir [12].

5.2.8. Entelektüel liderlik

Entelektüel liderlik kavramı; liderliğe yeni bir kimlik kazandırmak, farklı bir bakış açısı veya yaklaşım getirmek üzere tasarlanmış olmakla liderlik ve entelektüellik kavramlarının bir tür kombinasyonunu belirtmektedir. Özellikle bilginin son derece yoğun olarak üretildiği, kullanılıp paylaşıldığı bir dönemde liderliğin; bilgi ve buna paralel olarak entelektüel kültürden uzak bir kimlikle tasarlanması imkânsızdır. Bu durumda Bilgi Toplumu –ve daha ötesinin- liderliği, bilgi ve

becerileri olarak tam donanımlı bireylerin gönüllü olarak yönlendirilmesi, bağlılıklarının sağlanması ve -özellikle motivasyon açısından- desteklenmesi hususunda en önemli etken olarak görülmelidir [13].

6. Liderlerin görevleri

Her türlü örgüt, liderlik gerektiren kurum ve yapılar için liderlerin başlıca görevleri ile ilgili olarak 17 madde şu şekildedir [2]:

1. Genel bir çerçeveye vizyon yaratabilmek
2. Değerleri özümsemek ve yerleşmesini sağlamak
3. Örgüt yapısını oluşturmak ve/veya yeniden yapılandırmak
4. İnsan kaynaklarının seçilmesinde ve eğitilmesinde etkililiği ve verimliliği sağlamak
5. İletişim
6. Örgüt üyeleriyle kişisel-duygusal ilişki kurma
7. Grup/ekip oluşturma
8. Amaç ve hedeflere yönelik ikna etme, inandırma
9. Bireysel performansları potansiyelin üzerine çıkarma
10. Farkındalık yaratma
11. Ekip için özveride bulunma
12. Değişimi yönetmek ve geliştirmek
13. Kriz yönetimi
14. Risk yönetimi
15. Çatışma yönetimi
16. Güven yönetimi
17. Kaynak bulmak, yaratmak

7. Araştırma bulguları

Araştırmanın konusu, yöneticilerin liderlik görevlerinin algılanmasına yönelik görüşlerini sektörler bağlamında tespit etmektir. Araştırmanın temel amacı, liderlik görevlerinin algılanmasına yönelik görüşler ile demografik parametreler arasında anlamlı bir bağlantının olup olmadığını açıklamak ve liderlik tarzı beklentilerini ortaya çıkartmaktır. Temel amacı gerçekleştirmeye yönelik, araştırmanın alt amaçları da şunlardır:

H₁: Liderlik Görevlerinin Kavramsal Algılanmasına Yönelik Yanıtlar Cinsiyete Göre Farklılık Gösterir.

H₂: Liderlik Görevlerinin Sosyal Olarak Algılanmasına Yönelik Yanıtlar Cinsiyete Göre Farklılık Gösterir.

H₃: Liderlik Görevlerinin Kavramsal Algılanmasına Yönelik Yanıtlar Yaşa Göre Farklılık Gösterir.

H₄: Liderlik Görevlerinin Sosyal Olarak Algılanmasına Yönelik Yanıtlar Yaşa Göre Farklılık Gösterir.

H₅: Liderlik Görevlerinin Kavramsal Algılanmasına Yönelik Yanıtlar Çalışılan Örgüt Kategorisine Göre Farklılık Gösterir.

H₆: Liderlik Görevlerinin Sosyal Olarak Algılanmasına Yönelik Yanıtlar Çalışılan Örgüt Kategorisine Göre Farklılık Gösterir.

H₇: Liderlik Görevlerinin Kavramsal Algılanmasına Yönelik Yanıtlar Eğitime Göre Farklılık Gösterir.

H₈: Liderlik Görevlerinin Sosyal Olarak Algılanmasına Yönelik Yanıtlar Eğitime Göre Farklılık Gösterir.

H₉: Liderlik Görevlerinin Kavramsal Algılanmasına Yönelik Yanıtlar Yöneticilik Kademesine Göre Farklılık Gösterir.

H₁₀: Liderlik Görevlerinin Sosyal Olarak Algılanmasına Yönelik Yanıtlar Yöneticilik Kademesine Göre Farklılık Gösterir.

H₁₁: Liderlik Görevlerinin Kavramsal Algılanmasına Yönelik Yanıtlar Çalışma Süresine Göre Farklılık Gösterir.

H₁₂: Liderlik Görevlerinin Sosyal Olarak Algılanmasına Yönelik Yanıtlar Çalışma Süresine Göre Farklılık Gösterir.

H₁₃: Liderlik Görevlerinin Kavramsal Algılanmasına Yönelik Yanıtlar Kurumun Faaliyet Gösterdiği Sektöre Göre Farklılık Gösterir.

H₁₄: Liderlik Görevlerinin Sosyal Olarak Algılanmasına Yönelik Yanıtlar Kurumun Faaliyet Gösterdiği Sektöre Göre Farklılık Gösterir.

7.1. Araştırma örnekleme ve yöntemi

Bu çalışmada anket yöntemi ile bilgi toplanmıştır. Hizmet, tarım, sanayi ve inşaat sektörlerinden kamu ve özel sektörü kapsamak üzere toplam 383 yönetici ile gerçekleştirilen çalışmada ilgili sektörlerde dâhil iş kollarında alt, orta ve üst düzey yönetici pozisyonunda görev yapan farklı, yaş, cinsiyet ve en az lise mezunu olmak üzere farklı eğitim seviyelerindeki kişilere yönetici olarak kendilerini sorumlu hissettikleri liderlik görevlerine ilişkin 10 adet soru yöneltilmiştir. Bu çalışmada, ulusal ve uluslararası literatür tarandıktan sonra, uzman görüşleri de alınarak, bir anket formu (ölçek) hazırlanmıştır. Hazırlanan 9 soruluk ölçeğin Cronbach Alpha 0.799, faktör analizi yardımıyla 2 alt boyuta çevrilmiş soruların güvenilirlik analizleri yapılmış faktör 1 olarak 6 sorunun Cronbach Alpha 0.799, faktör 2 olarak 3 sorunun Cronbach Alpha 0.724 olarak bulunmuştur. Demografik verilere yönelik parametrelerden etkilenme derecesinde cinsiyet

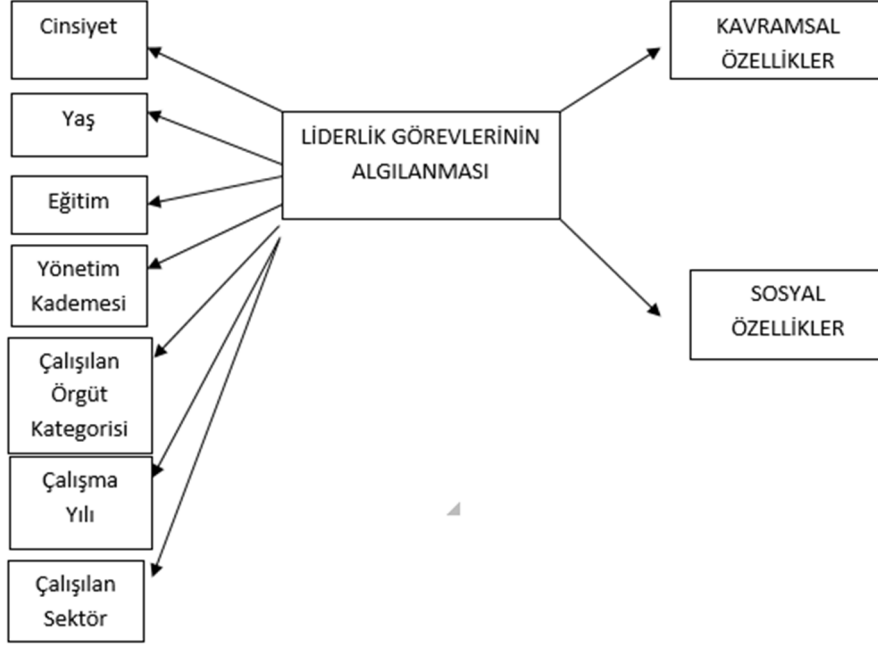
değişkeni için t-testi ve yaş, eğitim düzeyi, sektör, çalışılan pozisyon, çalışma süresi için ANOVA testi yapılmıştır. Yönetim fonksiyonları kapsamında liderlik görevlerine yönelik görüşleri ortalama ve standart sapmalar ile belirlenmiştir.

7.2. Araştırmanın kısıtları

Liderlik görevlerinin algılanmasına yönelik görüşlere katılan 357 katılımcının 209 tanesi alt kademe yöneticisi, 148 tanesi orta kademe yöneticidir. Yönetim pozisyonunu boş bırakan 26 adet katılımcı bulunmaktadır. Üst kademe yönetici olduğunu belirtmeyen katılımcıların olabileceği endişesi araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır.

7.3. Araştırmanın modeli

Liderlik görevlerinin algılanmasına yönelik görüşlerini tespit etmeye yönelik olan bu araştırmanın modeli, bilgi edinmeye yönelik model ile tanımlayıcı veya durum belirleyici modelin kesiştiği bir modeldir [14]. Yapılan faktör analizi sonucu elde edilen boyutlar ışığında araştırma modeli aşağıdaki şekildeki (Şekil 1) gibi gösterilebilir:

Şekil 1. Araştırmanın modeli

7.4. Analiz ve araştırmanın bulguları

Verilerin analizinde SPSS 16.00 istatistik paket programından faydalanılmıştır. Liderlik görevlerinin algılanmasına yönelik katılımcıların anket sorularına verdikleri yanıtlar istatistiksel olarak incelenmiş ve ölçekteki her bir soruya ait cevapların ortalamaları hesaplanmıştır.

7.4.1. Araştırmanın demografik özellikleri

Araştırmaya katılan çeşitli sektörlerde çalışan kişilerin, sayıları ve cinsiyete göre dağılımı yüzde oranlarıyla sunulmuştur. Tablo 2’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan kişilerin, %55.4’si erkek, %44.6’sı kadındır.

Tablo 2. Araştırmaya katılan katılımcıların cinsiyete göre dağılımı

Cinsiyet	Frekans (N)	Yüzde (%)
Erkek	212	54.4
Kadın	171	44.6
Toplam	381	100

Tablo 3’te görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların, %13.3’ü (18-25) yaş aralığında %39.4’ü (26-35) yaş aralığında ve %28.5’i (36-45) yaş aralığında, %12.3’ü (46-55) yaş aralığında ve %6.5’i (56 yaş ve üzeri) yaş aralığındadır.

Tablo 3. Araştırmaya katılanların yaşa göre dağılımı

Yaş	Frekans (n)	Yüzde (%)
18-25	51	13.3
26-35	151	39.4
36-45	109	28.5
46-55	47	12.3
56 ve üzeri	25	6.5
Toplam	383	100

Tablo 4'te görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların %6.5'i sivil toplumda, %59.3'ü özel sektör, %33.2'si kamu kurumu ve %1'i yerel yönetimde çalışmaktadır.

Tablo 4. Araştırmaya katılanların sektöre göre dağılımı

Sektör	Frekans (n)	Yüzde (%)
Sivil Toplum	25	6.5
Özel Sektör	227	59.3
Kamu Kurumu	127	33.2
Yerel Yönetim	4	1.0
Toplam	383	100

Tablo 5'te görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların %0.5'i ilköğretim, %7.8'i orta öğretim, %58.7'si ön lisans-lisans, %26.4'ü yüksek lisans ve %6.5'i doktora alanında eğitim almışlardır.

Tablo 5. Araştırmaya katılanların eğitime göre dağılımı

Eğitim	Frekans (n)	Yüzde (%)
İlköğretim	2	0.5
Orta Öğretim	30	7.8
Ön Lisans-Lisans	225	58.7
Yüksek Lisans	101	26.4
Doktora	25	6.5
Toplam	383	100

Tablo 6'da görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların, %58.5'i alt kademe yöneticisi %41.4'i orta kademe yöneticidir. Üst yönetim kadrosunda olduğunu belirten katılımcı olmamıştır.

Tablo 6. Araştırmaya katılanların yönetim kademeleri

Kademe	Frekans (n)	Yüzde (%)
Alt	209	58.5
Orta	148	41.5
Üst	-	0.0
Toplam	357	100

Tablo 7'ye göre, araştırmaya katılanların, %42.8'i (1-5) yıl, %28.7'si (6-10) yıl, %14.9'u (11-15) yıl, %13.6'sı (16 yıl ve üzeri) çalışma hayatındadırlar.

Tablo 7. Araştırmaya katılanların çalışma yılı dağılımı

Çalışma yılı	Frekans (n)	Yüzde (%)
1-5 yıl	161	42.8
6-10 yıl	106	28.7
11-15 yıl	57	14.9
16 ve üzeri	52	13.6
Toplam	376	100

Tablo 8'e göre, araştırmaya katılanların, %63.1'i hizmet sektöründe, %12.4'ü sanayi sektöründe, %14'ü tarım sektöründe ve %10.5'i inşaat sektöründe çalışmaktadır.

Tablo 8. Araştırmaya katılanların çalıştığı sektör

Sektör	Frekans (n)	Yüzde (%)
Hizmet	239	63.1
Sanayi	47	12.4
Tarım	53	14.0
İnşaat	40	10.5
Toplam	379	100

Tablo 9'a göre, araştırmaya katılanların, %50.9'u "Yöneticilik ve liderlik birbirinden farklıdır." ifadesine, %22.5'i "Her yönetici lider değildir, her lider yöneticidir." ifadesine, %12.4'ü "Yöneticilik görevken liderlik bir tercihtir." ifadesine, %11.9'u "Her yönetici lider olmak zorundadır." ifadesine ve son olarak %2.3'ü "Her lider yöneticilik yetkinliklerini bilmek zorunda değildir." ifadesine yönelik görüşlerini beyan etmişlerdir.

Tablo 9. Araştırmaya katılanların liderlik görüşleri

Görüşler	Frekans (n)	Yüzde (%)
Yöneticilik ve liderlik birbirinden farklıdır.	195	50.9
Her yönetici lider değildir, her lider yöneticidir.	86	22.5
Her yönetici lider olmaktır zorundadır.	45	11.9
Her lider yöneticilik yetkinliklerini bilmek zorunda değildir.	8	2.3
Yöneticilik görevken liderlik bir tercihtir.	47	12.4
Toplam	620	100

7.4.2. Liderlik görevlerinin algılanmasına yönelik ölçek sorularının faktör analizi

Yapılan faktör analizinde, parametreler arasında anlamlı ölçüde korelasyon ilişkisi araştırılır. Faktör analizinin sonuçlarına yönelik güven, parametreler arasında bulunan korelasyon azaldıkça azalır. $P(\text{sign.})=0.000<0.05$ olduğundan Bartlett testinin sonucu anlamlıdır. KMO katsayısı 0.819 olduğundan sonuç çok iyidir. Bu sonuçlara göre, çalışmanın örnek büyüklüğü yeterlidir.

Tablo 10. Araştırmaya katılanların liderlik görüşleri

Kaiser-Meyer-Ölçek		0.819
Bartlett Küresellik Testi	Ki kare	781.057
	sd	36
	P değeri	0.000

Tablo 11. Liderlik görevlerinin algılanması yönelik faktör yükleri

Faktör	Sıra	Görev Tanımı	Yük
Faktör 1	1	Bir bütün olarak vizyon formüle etmek liderlerin görevleri arasındadır.	.718
	2	Örgüt kültürünü oluşturmak ve işletmek liderlerin temel görevleri arasındadır.	.653
	3	Örgütsel yapıyı oluşturmak başarılı insan kaynaklarını yetiştirmek liderlerin görevleri arasındadır.	.646
	4	Değişim ve büyümeyi yönetmek liderlerin temel görevleri arasındadır.	.629
	5	Gerektiğinde kaynak bulmak liderlerin temel görevleri arasındadır.	.619
	6	Bir bütün olarak örgütlere rekabet avantajı sağlamak liderlerin temel görevleri arasındadır.	.564
Faktör 2	7	Etkili iletişim kurmak liderlerin temel görevleri arasındadır.	.816
	8	Birimlerin takım ruhuyla çalışmasını tesis etmek liderlerin temel görevleri arasındadır.	.702
	8	Krizi yönetmek liderlerin temel görevleri arasındadır.	.684

Tablo 12'ye göre liderlik görevlerinin algılanması eğilimini belirlemek üzere faydalanılan ölçekte, her bir faktörün açıkladığı varyans oranları değerlendirildiğinde; birinci faktörün açıkladığı varyans oranının %38.74, ikinci faktörün %11.29 ve toplamda ise %50.02 olduğu sonucuna varılmıştır.

Değerlendirme sonucunda maddeler bağımsız 2 faktör altında toplanmaktadır. Faktör yük değerlerinin de .816 ile .564 arasında olduğu görülmüştür.

Tablo 12. Liderlik görevlerinin algılanması faktör varyans oranları

Faktörler	Faktör Açıklayıcılığı (%)
Faktör 1: Kavramsal	38.737
Faktör 2: Sosyal	11.287
Toplam:	50.024

7.4.3. Liderlik görevlerinin algılanmasının cinsiyet değişkenine göre T-Testi sonuçlarının analizi

Tablo 13'e göre liderlik görevlerinin kavramsal algılanmasının cinsiyet soruları için Levene's test sonuçları; F=1.735, P=0.000 P<0.05 olmadığı için varyanslar eşittir. H₁ hipotezi RED edilmiştir.

Tablo 13. Liderlik görevlerinin kavramsal algılanmasının cinsiyet değişkenine farklılaşması

	Cinsiyet	N	Ort.	s.s.	t	p
Kavramsal	Erkek	210	4.0365	.58670	.417	.681
	Kadın	169	2.2249	.65584		

Tablo 14'e göre liderlik görevlerinin sosyal olarak algılanmasının cinsiyet soruları için Levene's test sonuçları; F=.033, P=0.000 P<0.05 olmadığı için varyanslar eşittir. Liderlik görevlerinin sosyal olarak algılanması cinsiyet değişkenine göre gruplar bağlamında farklılık göstermemektedir. H₂ hipotezi RED edilmiştir.

Tablo 14. Liderlik görevlerinin sosyal algılanmasının cinsiyet değişkenine farklılaşması

	Cinsiyet	N	Ort.	s.s.	t	P
Sosyal	Erkek	211	2.2014	.31049	-.746	.456
	Kadın	169	4.0099	.29892		

Demografik değişkenler ile yapılan ANOVA testinde yaş, eğitim, çalışma yılı, çalışılan örgüt kategorisi, yönetim kademesi değişkenlerine göre ilişki çıkmamıştır. Çalışılan sektöre göre kavramsal ve sosyal liderlik algılarında sadece çalışılan sektör türünde kavramsal liderlik görev algılamasında hizmet sektörü ile sanayi sektörü arasında ve hizmet sektörü ile tarım sektörü arasında ilişki tespit edilmiştir. H₃, H₄, H₅, H₆, H₇, H₈, H₉, H₁₀, H₁₁ ve H₁₂ hipotezleri analizler sonucunda RED edilmiştir.

Tablo 15. Kavramsal liderlik görevlerinin algılanmasının sektör türü ANOVA testi sonucu

		N	Ortalama	F	Değeri	P değeri
Kavramsal liderlik Görev Algısı	Hizmet	24	36.667		2.995	.031
	Sanayi	225	40.563			
	Tarım	126	40.397			
	İnşaat	4	39.167			
			Ortalama Farkı	Standart hata	p değeri	
Tukey Sonuçları						
Hizmet	Sanayi		-.38963*	.13162	.017	
	Tarım		-.37302*	.13652	.033	
	İnşaat		-.25000	.33104	.874	
Sanayi	Hizmet		.38963*	.13162	.017	
	Tarım		.01661	.06820	.995	
	İnşaat		.13963	.30919	.969	
Tarım	Hizmet		.37302*	.13652	.033	
	Sanayi		-.01661	.06820	.995	
	İnşaat		.12302	.31131	.979	
İnşaat	Hizmet		.25000	.33104	.874	
	Sanayi		-.13963	.30919	.969	
	Tarım		-.12302	.31131	.979	

Tablo 15'teki Tukey testi sonucuna göre göreve yönelik kavramsal liderlik algılamasında hizmet sektörü çalışanları ile sanayi sektörü çalışan liderler arasında farklılık vardır. (Xort. Sanayi = 4.0563; Xort. Hizmet = 3.6667). Tablo 15'teki

Tukey testi sonucuna göre göreve yönelik kavramsal liderlik algılamasında tarım sektörü çalışanları ile hizmet sektörü çalışan liderler arasında farklılık vardır. (Xort. Tarım = 4.0397; Xort. Hizmet = 3.6667).

Liderlik Görevlerinin Kavramsal Algılanmasına Yönelik Yanıtlar Kurumun Faaliyet Gösterdiği Sektöre Göre Farklılık Gösterir. H₁₃ hipotezi KABUL edilmiştir. Liderlik Görevlerinin Sosyal Olarak Algılanmasına Yönelik Yanıtlar Kurumun Faaliyet Gösterdiği Sektöre Göre Farklılık Göstermediği yapılan Tukey testi ile tespit edilmiş ve H₁₄ hipotezi RED edilmiştir.

7.4.4. Liderlik görevlerinin kavramsal algılanmasının ölçek sorularının analizi

Tablo 16 incelendiğinde Liderlik Görevlerinin Kavramsal Algılanmasında liderlerin en fazla katıldıkları ifadenin “Örgüt kültürünü oluşturmak ve işletmek liderlerin temel görevleri arasındadır.” (Xort.= 4.20) ve en az katıldıkları ifadenin ise “Gerektiğinde kaynak bulmak liderlerin temel görevleri arasındadır.” (Xort.= 3.81) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 16. Liderlik görevlerinin kavramsal algılanmasının ortalama ve standart sapmaları

İfadeler	N	Aritmetik ort.	Standart sapma
Bir bütün olarak vizyon formüle etmek liderlerin görevleri arasındadır.	382	4.19	.869
Örgüt kültürünü oluşturmak ve işletmek liderlerin temel görevleri arasındadır.	381	4.20	.812
Örgütsel yapıyı oluşturmak başarılı insan kaynaklarını yetiştirmek liderlerin görevleri arasındadır.	381	4.01	.908
Değişim ve büyümeyi yönetmek liderlerin temel görevleri arasındadır.	381	4.14	.893
Gerektiğinde kaynak bulmak liderlerin temel görevleri arasındadır.	382	3.81	1.043
Bir bütün olarak örgütlere rekabet avantajı sağlamak liderlerin temel görevleri arasındadır.	382	3.82	.982

Tablo 17 incelendiğinde Liderlik Görevlerinin Sosyal Algılanmasında katılımcıların en fazla katıldıkları ifadenin “Krizi yönetmek liderlerin temel görevleri arasındadır.” (Xort. = 4.48) ve en az katıldıkları ifadenin ise “Birimlerin takım ruhuyla çalışmasını tesis etmek liderlerin temel görevleri arasındadır.” (Xort. = 4.32) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 17. Liderlik görevlerinin sosyal algılanmasının ortalama ve standart sapmaları

İfadeler	N	Aritmetik ort.	Standart sapma
Etkili iletişim kurmak liderlerin temel görevleri arasındadır.	382	4.46	.782
Birimlerin takım ruhuyla çalışmasını tesis etmek liderlerin temel görevleri arasındadır.	380	4.32	.878
Krizi yönetmek liderlerin temel görevleri arasındadır.	382	4.48	.752

8. Sonuçlar

Liderlik kavramı, bireylere onları ikna etmek suretiyle yön verebilme, ortak bir amaç, kimlik ve kültür oluşturabilme ve ayırt edici bir vizyon ile yöneltme ve yönetim eylemlerini gerçekleştirmek olarak tanımlanabilir. Liderlik kişisel güç kullanarak başkalarını etkileme yeteneğidir. Yöneticilik ise en temelde, insanları yönetmek; belli amaçları hayata geçirecek işleri yerine getirmeleri için onları yönlendirmektir. Bu bağlamda yöneticilik yerine getirilecek işler ve varılacak sonuçlara ilişkin bilgi sahibi olmayı gerektirir, sahip olunan bilginin doğru biçimde kullanılması gerektiğinden yönetsel beceri ve yetenekler yöneticilik için elzemdir. Aynı zamanda iş görenlerin motivasyonu, eğitimi ve gelişimi de yöneticiliğin sorumlulukları kapsamındadır. Günümüzün rekabet ortamında, örgütlerin lider niteliği taşıyan yöneticiler tarafından yönetilmesinin bir gereklilik olduğu, daha farklı bir deyişle tüm yöneticilerin lider nitelikli olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda lider ve yönetici arasında fark bulunmamaktadır, kar amacı güden ya da kar amaçsız tüm örgütlerde yöneticiler için liderlik vasıflarına sahip olmak, dolayısıyla lider olmak olmazsa olmaz bir şart haline gelmektedir.

Örgütlerin hedeflerine ulaşması için, planlanan işlerin hayata geçirilmesinde mutlak yönetim fonksiyonu olan yöneltme eyleminde iletişim, motivasyon, dolayısıyla da liderliğin elzem olması dolayısıyla da etkili bir lider olma özelliği, her yönetici için kaçınılmaz olarak gerekmektedir. Buna göre yönetici ve lider arasında kavramsal olarak bir fark bulunmayacağı yaklaşımını ileri sürebiliriz. Evet, bu çalışmanın temel iddiası yöneltme esas alındığında liderlik ile yöneticilik buluşmaktadır, kesişmektedir. Bir başka deyimle yöneticiler zorunlu olarak lider olmak zorundadırlar.

Kariyer kavramının yöneticilik/liderlik ilişkisi ele alındığında; uzmanlığı veya mesleği ne olursa olsun her bir profesyonel kariyerinde bir yandan teknik donanım, iletişim yetenekleri, operasyonel beceriler ve işiyle ilgili diğer konularda ilerleme sağlarken, yöneticilik/liderlik açısından da tüm meslek sahipleri donanmak durumundadırlar. Bir başka deyimle, her insan kaynağının 2 mesleği vardır: Üniversite/Ortaöğretim düzeyinde diplomasına sahip olduğu meslek ve liderlik nitelikli yöneticilik. Her bireyin 2 mesleği ve kariyer yolu vardır: Meslekte ilerlemek, yöneticilikte ilerlemek.

Liderlik gerektiren tüm örgütler için liderlerin başlıca görevleri; “Genel bir çerçeveye vizyon yaratabilmek, değerleri özümsemek ve yerleşmesini sağlamak, örgüt yapısını oluşturmak ve/veya yeniden yapılandırmak, insan kaynaklarının

seçilmesinde ve eğitilmesinde etkililiği ve verimliliği sağlamak, iletişim, örgüt tükleriyle kişisel-duygusal ilişki kurmak, ekip oluşturmak amaç ve hedeflere yönelik ikna etmek, bireysel performansları potansiyelin üzerine çıkarmak, farkındalık yaratma, ekip için özveride bulunmak, değişimi yönetmek ve geliştirmek, kriz yönetimi, risk yönetimi, çatışma yönetimi, güven yönetimi, kaynak bulmak, yaratmak” olarak belirlenmiştir.

Yöneticilerin, liderlik görevlerinin algılanmasına yönelik görüşleri ile demografik parametreler arasında bağlantının var olup olmadığını öğrenmek ve liderlik tarzı beklentilerini ortaya koymak amacıyla, farklı sektörlerden alt, orta ve üst düzey yönetici pozisyonunda görev yapan ve farklı yaş aralıklarındaki, farklı cinsiyetten, en az lise mezunu toplam 383 yönetici ile gerçekleştirilen anket sonucunda ilgili analiz özeti şöyledir:

Yapılan analiz sonuçlarına göre liderlik görevlerinin kavramsal ve sosyal algılanması, cinsiyete göre farklılık göstermemektedir. ANOVA testinde yaş, eğitim, çalışma yılı, çalışılan örgüt kategorisi, yönetim kademesi değişkenlerine göre ilişki çıkmamıştır. Çalışılan sektöre göre kavramsal ve sosyal liderlik algılarında sadece çalışılan sektör türünde kavramsal liderlik görev algılanmasında hizmet sektörü ile sanayi sektörü arasında ve hizmet sektörü ile tarım sektörü arasında ilişki tespit edilmiştir. Tukey testi sonucuna göre göreve yönelik kavramsal liderlik algılanmasında hizmet sektörü çalışanları ile sanayi sektörü çalışan liderler arasında farklılık vardır. Göreve yönelik kavramsal liderlik algılanmasında tarım sektörü çalışanları ile hizmet sektörü çalışan liderler arasında farklılık vardır. Liderlik görevlerinin kavramsal algılanmasına kurumun faaliyet gösterdiği sektöre göre farklılık gösterdiği ancak liderlik görevlerinin sosyal olarak algılanmasına kurumun faaliyet gösterdiği sektöre göre farklılık göstermediği sonucuna varılmıştır.

Bundan sonraki çalışmalarda tüm örgütler düzeyinde liderlik görevleri ile örgütsel performans, liderlik tarzları arasındaki ilişkiler araştırılmalıdır.

9. Yazar katkı beyanı

Bu çalışmada Ali AKDEMİR fikrin ve hipotezin oluşturulmasında; Safa TANKIŞI, Özlem AKTAŞ ve Hakan ÖZTÜRK literatürün taranması, makalenin yazılması, verilerin toplanması, verilerin analiz edilmesi; Burcu YILDIZ makalenin tasarımı, makalenin revizyonu ve sonuçların değerlendirmesi başlıklarında katkı sunmuşlardır.

10. Etik kurul onayı ve çıkar çatışması beyanı

Etik kurul onayı alınmıştır (İstanbul Arel Üniversitesi Etik Kurulu, 17.01.2022, No:02). Bu çalışmanın bir kişi/kurum ile çıkar çatışması yoktur.

11. Kaynaklar

- [1] Yeşil A. “Liderlik ve Motivasyon Teorilerine Yönelik Kavramsal Bir İnceleme”. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 158-180, 2016.
- [2] Akdemir A. *Liderlik ve Vizyon Yönetimi*. İstanbul, Türkiye, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2018.
- [3] Koçel T. *İşletme Yöneticiliği*. 9. Baskı. İstanbul, Türkiye, Beta Yayınları, 2003.
- [4] Ayça B. 6. Bölüm: *Liderlik Açısından Yönetim*. Örgütlerin Yönetimi. İstanbul, Türkiye, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2018.
- [5] Akdemir A. *Örgütlerin Yönetimi*. İstanbul, Türkiye, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2012.
- [6] Bowditch JL, Buono AF. *A Primer on Organizational Behavior*, New York, USA, John Wiley & Sons, 1990.
- [7] Canbolat SG. Yöneticilerin Liderlik Tarzlarına İlişkin Çalışan Algıları, ÇEDAŞ Grup Şirketleri Örneği (Çorumgaz, Sürmeligaz, Kargaz). Yüksek Lisans Tezi, T.C. Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Çorum, Türkiye, 2016.
- [8] Erdoğan İ. “Okul Yöneticilerinin Genel Özellikleri ve Yöneticilik Tutumlarıyla İlgili Bir Araştırma”. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 103-118, 2006.
- [9] Derin R. Demokratik Liderlik ve Örgütsel Sinizm İlişkisi: Balıkesir İli Merkez İlçeleri Örneği. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitim Yönetimi ve Teftişi Bilim Dalı, Balıkesir, Türkiye, 2016.
- [10] Özmen M. Yöneticilerin Liderlik Tarzlarının Çalışanın İş Tatminine Etkisi ve Kocaeli Sanayi Bölgesinde Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye, 2015.
- [11] Aykanat Z. Karizmatik Liderlik ve Örgüt Kültürü İlişkisi Üzerine Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kamu Yönetimi Bilim Dalı, Karaman, Türkiye, 2010.
- [12] Ayça B. Otantik Liderlik Davranışının İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığa Etkisinin İncelenmesi ve Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. Doktora Tezi, T.C. Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye, 2016.
- [13] Koç O. Bilgi Toplumu Organizasyonlarında Örgüt Çatışmaları Yönetiminde Entelektüel Liderliğin Rolü. Doktora Tezi, T.C. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, Türkiye, 2006.
- [14] Akdemir A, Konakay G, Demirkaya H. “Y Kuşağının Kariyer Algısı, Kariyer Değişimi ve Liderlik Tarzı Beklentilerinin Araştırılması”. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 11-42, 2013.

“Survival is insufficient”: post-apocalyptic vision in Mandel’s pandemic novel Station Eleven

“Hayatta kalmak yetmez”: Mandel’in pandemik romanı Station Eleven’da kıyamet sonrası bakış açısı

Yıldray ÇEVİK^{1*}

¹ Translation and Interpreting, Faculty of Arts and Sciences, Istanbul Arel University, Istanbul, Turkey.

yildiraycevik@arel.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 27.12.2021

Bölüm/Section: Social Sciences/English
Language and Literature

Kabul Tarihi/Accepted: 23.01.2022

Araştırma Makalesi/Research Article

Abstract

Writers on pandemic literature have concurred that “the end” has displayed the periods of significant changes in many aspects of human lives and that they have replaced new fashions of existence of the relevant ones. Such a mentality of thoughts has led to the reconstruction of societies after the apocalypse. Hence, some literary works focus on the optimistic or utopian side of the rebuilding instead of dystopian perspectives. In line with this perspective, *Station Eleven* (2014), by Emily St. John Mandel, takes readers into a new form of twist that puts forth catastrophe and its collapse with multiple aspects that rely on the reconstruction of the societies with high amount of hope after a 20 year of break. The novel displays what can happen to the people in post-apocalypse and the type of destruction in societies. So, this study tries to prove how *Station Eleven* handles the twist with the descriptions of the flu. It also gets into the examination of hope and utopia in a pandemic novel.

Keywords: Post-apocalyptic, pandemic fiction, Station Eleven, utopia.

Özet

Pandemi edebiyatı yazarları “sonun” insan yaşamının birçok alanında önemli değişim dönemleri gösterdiği ve ilgili olanların yeni varoluş biçimlerinin yerini aldığı konusunda hemfikirdir. Böyle bir düşünce, kıyamet sonrası toplumların yeniden inşasına yol açmıştır. Bu nedenle, bazı edebi eserler, distopik bakış açıları yerine toplumun yeniden inşasının iyimser veya ütöfik tarafına odaklanır. Bu bakış açısına uygun olarak Emily St. John Mandel’in *Station Eleven* (2014) romanı, okuyucuları, 20 yıllık bir aradan sonra yüksek umutlu toplumların yeniden inşasına dayanan, birçok yönü ile felaketi ve çöküşünü ortaya koyan yeni bir değişim biçimine götürüyor. Roman, kıyamet sonrası insanların başına neler gelebileceğini ve toplumdaki yıkımın türünü gözler önüne seriyor. Bu nedenle, bu çalışma, *Station Eleven* salgın hastalık döneminde değişimi nasıl ele aldığını kanıtlamaya çalışıyor. Aynı zamanda, bir salgın hastalık romanında umut ve ütopya incelemesine de giriyor.

Anahtar Kelimeler: Kıyamet sonrası, salgın hastalık romanı, Station Eleven, ütopya.

1. Introduction

The apocalypse and its aftermath have been a major concern for many sci-fi writers that have pushed growing numbers of novels in this genre. Post-apocalyptic novels have primarily focused their narration on the content of the-end-of-the-

¹ This article was presented at the Living in the End Times: Utopian and Dystopian Representations of Pandemics in Fiction, Film and Culture A (Virtual) Interdisciplinary Conference at Capadocia University on 13-15 January 2021. This article is reviewed and enlarged version of the presentation.

* Yazışılan yazar/Corresponding author: Yıldray ÇEVİK

¹ orcid.org/0000-0003-2967-6517

world plots, which has also triggered attention among the readers. Dystopian societies have become concerned with the post-collapse world, disregarding utopian teleology as a part of traditional apocalyptic logic.

The much-known end-of-the-world scenarios in today's fiction can be easily found in much apocalyptic literary products since such writings have been seen in the production in line with religious manuscripts, especially in the periods of great disasters and collapses. Furthermore, the recent climactic changes especially in the modernity have given the way to the increase of such writings particularly in dystopian novels [1].

Emily St. John Mandel's novel *Station Eleven* (2014) is known to have been awarded as the National Book Award's shortlist for fiction. With the notable themes of beauty, nostalgia, arts, and social memory, the novel received wide credit from the circles of literature. She designed the major themes in order to incorporate the vision of how the world would be with the major theme of collapse and its aftermath effects on the individuals [2]. Yet, the "aftermath" is displayed somewhat unusual from the ordinary disaster novels; so, this paper tries to show the "twist" in the understanding of a pandemic novel registered into a utopian cause and effect that sides with individuals rather than a post-collapse society. Further, the article tries to show the way in which *Station Eleven* incorporates escape from the theoretical background of post-apocalypse [3]. The novel takes readers' attention through making use of the descriptions of the pandemic in the pre and post-collapse in times of aftermath needs. It is observed that Mandel professionally cherishes hope and trust in mankind in the period of pandemic.

It is usually considered that the apocalypse as a catastrophe of large dimensions with pressing results may lead to a dystopian post-apocalyptic scenario [4]. Such consideration gains weight when large relevant literary research is conducted as the dominant conclusion tends to produce an aftermath collapse society with disastrous features. Taken from this angle, *Station Eleven* puts forth the unusual sway between traditional and contemporary apocalyptic imagination. It is also interesting to see the dichotomy that, on the one hand, we have the character, the Prophet, who holds religious sentiments with the mentality of rebirth. On the other hand, the virus, the Georgia Flu, eradicates 99% of the world's population which is termed "apocalypse" [5]. As De Cristofaro states, "The dystopias of contemporary post-apocalyptic scenarios become all the more significant if one considers that they are set when the traditional apocalyptic paradigm posits the utopian resolution" [4].

2. Station Eleven

The novel's introduction is unique as it opens the curtains into the play of *King Lear* and on the stage, we see a prominent figure falling dead in front of a crowd: "Arthur's heart was not beating. Jeevan began CPR. ... Arthur's eyes were closed. ... They have called an ambulance" [5]. Yet, this occasion spots the start of the flu, as the global outbreak from Toronto and spreads all over the world in a short time; "like a neutron bomb over the surface of the earth" [5]. Ninety-nine percent of people die, leaving the world a small number of survivors: "It's the fastest incubation period I've ever seen. ... She started feeling sick a few hours into her shift ... You get exposed to, and you are sick within hours" [5].

No one delivers fuel to the gas stations or the airports. Cars are stranded. Airplanes cannot fly. Trucks remain at their points of origin. Food never reaches the cities; grocery stores close. Businesses are locked and then looted. No one comes to work at the power plants or the substations; no one removes fallen trees from electrical lines [5].

When the novel goes back and forth in the period of twenty years with the descriptions of the flu as it eradicates the living, it is seen that Kirstin Raymonde, as one of the living, brings about post-apocalyptic life into the narration. The stories of those who have survived the flu are woven into the plot as the mystery and suspense increase. The novel drags the readers forward into a fallen world that still carries features from the pre-collapse societies. Mandel's depiction of such features contains religious cults that threaten to wreck peaceful communities and starvation, and loneliness. Considering the general features of the novel and its main concept of the collapse, *Station Eleven* proves very calm and "noiseless," whose main concern lies in the views of nostalgia, memory, and art, rather than post-collapse tragedies and bloodshed. As Gomel states, "Post-apocalypse seems to be concerned not with the sharp moments of death but rather with an interminable duration of dying" [6].

Station Eleven does not bear the typical sense of post-apocalyptic novel. Its plot and target are not based on the dire straits of the pandemic itself [7]. The reader is taken into the awareness that the focus gets onto the conducts of the characters and the effects of the flu in society. Contrary to expectations, we do not get loaded with survival fights against the pandemic as told in an epic story. Yet, Mandel initiates the darker side of a pandemic through the rapid collapse of the civilization, which is considered worse than mere trials for survival, as the society needs to be realigned with its dynamics to stand resilient. She chooses the worst possible situation, a plague that results in the immediate and total collapse of civilization. However, the way how the survivors act, think or speak is quite different from those who are devastated in a catastrophe like this. "Survivors do not act differently from ordinary people in civilized times. Daily concerns and drastic needs also assault on them; yet, we do not have the feeling of critical struggles with vulnerable human beings bereft of basic essentials of life" [8]. On the other hand, most apocalypse novels drag characters into horror and dystopia. Next, the story takes place within a period of twenty years after the loss of civilization and when the survivors come united to

re-establish their settlements sprayed in a vast area. By time, it is seen that the novel incorporates required agents and capacities through dual frames of periods when the characters are living or deceased. Mond states, “*Station Eleven* is not so much about the apocalypse as about memory and loss, nostalgia and yearning; the effort of art to deepen fleeting impressions of the world and bolster solitude” [2].

Station Eleven employs a “twist” rendered in the aftermath of a collapse with the optimistic future vision. In the course of the novel, roads get conflicted, experiences are retold, love and emotions, sentiments are reinforced with a strong desire of survival. Nevertheless, at the epicenter of all those fights and trials stand unity, solidarity and ties bereft of betrayals, agonies and fears of the end. Its characters are not just people of the imagined future but people of now [9]. As being flawed and longing for being a human, they travel in far distant corners; yet, are not happy; they are desirous and determined for a proper survival. They actually want more than they have in the aftermath of the pandemic. The plot jumps ahead into twenty years in future, shading light onto the experienced characters who are scared of the possible results of such a large-scale outbreak. The fear has settled into the modernity of the civilization, as what has come out of it. In the basics of the novel, it is possible to assert that *Station Eleven* is a novel about subsistence and about deciphering the solutions that cleanse the remains of the outbreak which has led to the extinction. Kiehn states,

Mandel’s world runs two ways: For those alive at the time of the epidemic, this is not a world anyone is prepared to face when the calamity strikes and they have fond memories of the previous world and do what they can to keep parts of it alive. For those born in post-apocalyptic America, this is the only world they know, and all they can do is to imagine what the old world was like [10].

So, as seen, this shouldn’t be an ideal place for an American to live, as the pains to realize the survival are still fresh in their memories. Yet, they have no choice but cherish the hopes to win the struggle for survival.

The line “Because survival is insufficient,” is the commonly accepted code of life, which Mandel uses in order to refer to the struggles of the people who have to do more than survive. So, she employs the art group, the Travelling Symphony, which struggles to prove life is more than surviving. As for the Travelling Symphony:

Twenty years after the collapse they were still in motion, traveling back and forth along the shores of Lakes Huron and Michigan, west as far as Traverse City, ... The Symphony performed music and Shakespeare. ... What no one would have anticipated was that audiences seemed to prefer Shakespeare to their other theatrical offerings [5].

The actors of the group stage old plays by Shakespeare in an effort to do the most in order to keep past memories alive for the survivors who long for strong attachment to the past [11]. In order to display their determination in this line of efforts they have adapted the motto of “Survival is insufficient,” and it is this poetical line. The motto incorporates the supremacy of art that can save the humanity, so it is the required statement from poetry that glorifies the role of arts in many forms that can reshape the world with the desired goals. *Station Eleven* dictates tiny bits of hope and awareness into cherishing insight towards results of terrorism and misery on humanity. Throughout the novel, the readers are comforted by the hope that the doomsday can be survived; despite all misery and tragedy, Mandel tries to prove human beings will remain well attached to arts and relevant forms overcoming the obstacles in the process of reshaping the world. They are expected to adopt the best forms and ways of the old world as human beings deserve the best.

Most of the characters “remain good at heart, simple and clinging to memories that reflect the old world both profoundly and superficially” [5]. Mandel is saying for art; “They retrieved the weapons, dragged the men into the forest to be food for the animals, and continued on into Mackinaw City to perform *Romeo and Juliet*” [5]. For memory Mandel says; “The memory was sharper than most of her memories ... She remembered the drink (on the plane), but not her mother’s face” [5]. Remembrance is just as critical as the repercussions of the prominent cultural heritage. Thus, exposed to the weird face of the world after the collapse, survivors put forth the message in strong terms that measures must be taken to re-establish the old civilization together with cultural treasure. Seen from this angle, it can be claimed that *Station Eleven* draws the attention to collected memory, nostalgia and yearning rather than stereotyped, epic story effects of the outbreak. Kirsten says, “We have been lost for so long... We long for the world we were born into” [5], “the effort of art to deepen our fleeting impressions of the world and bolster our solitude” [5]. For long for pre-collapse world and nostalgia, Mandel states;

I’ve been thinking lately about immortality. What it means to be remembered, what I want to be remembered for, certain questions concerning memory and fame. I love watching old movies. I watch the faces of long-dead actors on the screen, and I think about how they’ll never truly die. I know that’s a cliché, but it happens to be true. Not just the famous ones whom everyone knows, the Clark Gables, the Ava Gardners, but the bit players, the maid carrying the tray, the butler, the cowboys in the bar, the third girl from the left in the nightclub. They’re all immortal to me. First, we only want to be seen, but once we’re seen, that’s not enough anymore. After that, we want to be remembered. [5].

Mandel incorporates the role of beauty and the best of art into the lines far more critically than other features that lead humanity over the boulders of obstacles.

Beauty features far more prominently in descriptions and memories of the pre-apocalypse. 'Why in his life of frequent travel had he never recognized the beauty of flight? The improbability of it', muses Clark, who is echoed by Kirsten reminiscing about the urban landscape seen from a plane at night: 'clusters and pinpoints of light in the darkness, scattered constellations linked by roads or alone. The beauty of it' [5].

The 'dazzling power' of electricity – 'floodlights', 'porch lights', 'candy-colored halogens', 'screens shining', the 'points of glimmering light' that are 'towns glimpsed from the sky through airplane windows' – populates Mandel's 'incomplete list' of what is lost in the catastrophe [5].

Thus, readers in the novel don't find the widespread collapse of the old world or the injection of a utopian new order in civilization, but the despairing grief for the loss of marvels of the old world. They long for the revival of the technology which was in a way looked down on before the outbreak [5].

No more Internets. No more social media, no more scrolling through litanies of dreams and nervous hopes and photographs of lunches, cries for help and expressions of contentment and relationship-status updates with heart icons whole or broken, plans to meet up later, pleas, complaints, desires, pictures of babies dressed as bears or peppers for Halloween. No more reading and commenting on the lives of others, and in so doing, feeling slightly less alone in the room. No more avatars" [5].

In the novel, the Museum of Civilization symbolizes the tragic tone of the story in which modern times are referred to as hope to go back to glamorous old days and bygone hyper-globalized world. It is the location only left in hand to display the old remnants of the pre-collapse days with the objects as many as collected through the perseverance of the survivors. Among the objects, you can count the everyday objects like "a laptop, an iPhone, a credit card and a snow globe" [10]. These are elevated by the catastrophe to the status of artworks, 'beautiful objects' which move Clark because of the 'human enterprise each object had required' [5]. The Museum is remembered as the place where characters have the reason to cherish their hopes, as in Mandel's words, 'clin[ge] to the hope that the world they remembered could be restored' [5].

Religion is also handled in the struggle for the revival of the old order. They question the viability of organized religion, an entity to cling to and to remember only if the expectant doomsday is very near in time. It is seen as a force to deal with as it is still acknowledged in a proper society. The Prophet in the novel gives glimpses of religion in the collapsing world. In a talk with Sayid, "But I'm not sure I quite follow," Sayid was saying. "That part in your philosophy about being the light. How do you bring the slight if you are the light? I wonder if you could just explain to me ..." [5]. The Prophet replies, "We are blessed most of all in being alive today. ... "I submit," the prophet said, "that everything that has ever happened on this earth has happened for a reason" [5]. "And what about the papacy? Does that still exist?" [8]. Mandel's solution to this problem is to channel what religious fervor exists into malign cults, shedding blood at the behest of their insane leaders and twisted prophets.

3. Conclusion

Contrary to all expectations the novel concludes in peace and tranquility. The novelist pays the attention to render a peace of mind to the main characters. In the plot story zones of disputes are resolved and connections come together. We do not anticipate a dominant revelation throughout the story; yet, Mandel inserts the feeling that the ending is proper under all conditions. When the sun goes down, it radiates a feeling that it is a small moment that will happen under what condition the world is. Such small tiny moments connect to the others, identical all in the other parts of the world. And in that way, life is lived. "Hell is the absence of the people you long for." Everyone in the post-collapse world has lost someone; most have lost entire families, friends and lovers. Still, somehow, art persists – stories, drawings, music, and even Shakespearean language. "What was lost in the collapse: almost everything, almost everyone, but there is still such beauty." As the lesson a reader might derive, and as it intended by the novelist, it is required to be grateful for what we have and accumulated in the memories, and Mandel underlines that all is fragile in this so-called strong technology. Life deserves to cherish love and hope in all conditions, since survival may be insufficient, but the love of art can save humanity. If *Station Eleven* reveals little insight into the effects of extreme terror and misery, it offers comfort and hopes to those who believe that the apocalypse can be survived. For hope, Kirsten states, "In the distance, principles of light arranged into a grid. There, plainly visible on the side of a hill some miles distant: a town, or a village, whose streets were lit with electricity" [5], in which she longs for the pre-collapse condition of a town livable according to the unforgotten standards of a town. Despite all demise and destruction people need to stay resilient and hopeful in the core. If, one day, they were obliged to remake new world, they would extract the parts of the good old world and civilization. They are eager for survival, but hope for more.

4. Author contribution statement

The scope, content arrangement, writing and editing of this article were done by Yıldray ÇEVİK.

5. Ethics committee approval and conflict of interest statement

This study does not need ethics committee approval and author declared that this article has no conflict of interest.

6. References

- [1] Tripney N. “*Station Eleven* review – Emily St. John Mandel’s rich post-apocalyptic tale.”. <https://www.theguardian.com/books/2015/mar/15/station-eleven-review-emily-st-john-mandel-richly-imagined-post-apocalyptic> (17.12.2020).
- [2] Mond I. “Book Review: *Station Eleven* by Emily St. John Mandel”. <http://mondyboy.com/?p=6442> (17.12.2020).
- [3] Valby K. “EW book review: *Station Eleven*, by Emily St. John Mandel”. <http://ew.com/article/2014/09/28/station-eleven/> (17.12.2020).
- [4] De Cristofaro D. “Time, no arrow, no boomerang, but a concertina”: *Cloud Atlas* and the anti-apocalyptic critical temporalities of the contemporary post-apocalyptic novel. *Critique: Studies in Contemporary Fiction*, 59(2), 243-257, 2018.
- [5] Mandel ESJ. *Station Eleven*. Alfred A, Knopf. NY, 2014.
- [6] Gomel E. “The plague of utopias: Pestilence and the apocalyptic body.” *Twentieth Century Literature*, 46(4), 405-433, 2000.
- [7] Griffith C. “Book Review: *Station Eleven*”. <https://tetheredbyletters.com/book-review-mandel/> (17.12.2020).
- [8] Marchand P. “*Station Eleven*: Review”. <https://nationalpost.com/entertainment/books/book-reviews/station-eleven-by-emily-st-john-mandel-review> (17.12.2020).
- [9] Kiehn N. “*Review of Station Eleven*”. <https://30northliterarymagazine.com/2016/05/25/review-of-station-eleven-by-emily-st-john-mandel/> (17.12.2020).
- [10] De Cristofaro D. Critical Temporalities: *Station Eleven* and the Contemporary Post-Apocalyptic Novel. *Open Library of Humanities*, 4(2), 2018.
- [11] West M. “Apocalypse Without Revelation?: Shakespeare, Salvagepunk and *Station Eleven*”. *Open Library of Humanities*, 4(1), 2018.

